

YALOVA SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

YALOVA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

YIL: 8, SAYI: 13, NİSAN-EYLÜL 2017

ISSN: 2146-1406

Derginin Sahibi / Owner
Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR

Editör/ Editor:
Yrd. Doç. Dr. Recep YILDIZ

Editör Yardımcıları /Asistant Editors:
Arş. Gör. Yasin ERDURAK,
Arş. Gör. Yusuf Ziya YILDIRIM

YAYIN KURULU /
EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Elif Yüksel OKTAY
Prof. Dr. Musa ŞAHİN
Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR
Doç. Dr. Selami ÖZCAN
Doç. Dr. Ferhat SAYIM
Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL
Yrd. Doç. Dr. Muhammed BEYLER

Web Sayfası:
<http://www.yalova.edu.tr/tr/icerik/1618/14114/yalova-sosyal-bilimler-dergisi.aspx>

DANIŞMA KURULU /
ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali ERBAŞ, Yalova Üniversitesi
 Prof. Dr. Cengiz TOMAR, Yalova Üniversitesi
 Prof. Dr. Ali Rıza ABAY, Yalova Üniversitesi
 Prof. Dr. Cihangir AKIN, Yalova Üniversitesi
 Prof. Dr. İbrahim HATİBOĞLU, Yalova Üniversitesi
 Prof. Dr. Fatih ŞAHİN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
 Prof. Dr. İsmail HİRA, Sakarya Üniversitesi
 Prof. Dr. İsmet ÇAVUŞOĞLU, Yalova Üniversitesi
 Prof. Dr. Kadir CANATAN, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
 Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ, Afyon Kocatepe Üniversitesi
 Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN, Sakarya Üniversitesi
 Prof. Dr. Yusuf BALCI, İstanbul Üniversitesi
 Prof. Dr. Zafer DANIŞ, Sakarya Üniversitesi
 Doç. Dr. Yüksel BAYRAKTAR, İstanbul Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. İsmail GÜNDOĞDU, Sakarya Üniversitesi

13. SAYI HAKEMLERİ /
THE REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Elif Yüksel OKTAY	Yalova Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
Prof. Dr. İsmet ÇAVUŞOĞLU	Yalova Üniversitesi, Sanat Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
Prof. Dr. Köksal ALVER	Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Prof. Dr. M. Kemal ŞAN	Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Prof. Dr. M. Zafer DANIŞ	Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
Prof. Dr. Musa ŞAHİN	Yalova Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü
Doç. Dr. Ahmet TEKBIYIK	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
Doç. Dr. Aytunga OĞUZ	Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
Doç. Dr. Ersin KAVİ	Yalova Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
Doç. Dr. Ferhat SAYIM	Yalova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR	Yalova Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü
Doç. Dr. Mehmet ADAK	Yalova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Doç. Dr. Muharrem ES	Yalova Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
Doç. Dr. Mustafa C. ÜNGAN	Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
Doç. Dr. Rasim AKPINAR	Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü
Doç. Dr. Selami ÖZCAN	Yalova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÜNSÜR	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Ahmet YAYLA	Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Erhan TECİM	Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Hakan Murat ASLAN	Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
Yrd. Doç. Dr. İsmail GÜNDOĞDU	Sakarya Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü
Yrd. Doç. Dr. M. Ali UĞUR	Yalova Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Rabia AKTAŞ	Yalova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Ramazan NACAR	Yalova Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Recep ÇELİK	Yalova Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Recep YILDIZ	Yalova Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Salih BAYRAM	Yalova Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Süleyman AYDIN	Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

İÇİNDEKİLER

09-10 • Editör'den

11-24 • İsmail KURUN

Tarihsel Perspektiften Arap Milliyetçiliği: Tedrici Bir Ölüm mü?

25-47 • Yasemin MAMUR IŞIKÇI

Türkiye'de Kamu Politikası Olarak 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Yönetiminin Analizi

48-75 • Orhan KOÇAK • Ersin KAVİ • Muharrem ES

Bilgi Toplumu Perspektifinde Refah Devleti: Finlandiya Modeli

76-89 • Begümhan GÖKTÜRK

Halkla İlişkilerde Güven Kavramının Önemi

90-98 • Ahmet ÜNSÜR

Ahilik Sisteminde Ahlak Temelli Çalışma İlişkileri ve Günümüz Bakış Açısından Değerlendirilmesi

99-110 • Rasim AKPINAR

Halka En Yakın Birim Olan Muhtarlık Müessesesi: İzmir Karşıyaka İlçesinde Nitel Bir Araştırma

111-128 • Sevim Atila DEMİR • Şaziye Genç ÇELEBİ

Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları: Nitel Bir Araştırma

129-145 • Selma KARABAŞ • Duygu UYSAL • Osman KARKACIER

Kurumsal Kaynak Planlamasının İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması

146-164 • Ahmet OKUR

Türkiye Ekonomisinde Faiz Oranı ve Döviz Kurunun Enflasyon Hedefi Üzerine Etkisi

165-188 • Lokman YANIK • Taner EREN

Borsa İstanbul'da İşlem Gören Otomotiv İmalat Sektörü Firmalarının Finansal Performanslarının AHP, TOPSIS, ELECTRE ve VIKOR Yöntemleri ile Analizi

189-204 • Güçgeldi BASHIMOV

Orta Asya Ülkelerinde Yaş Meyve ve Sebze Sektörünün Dış Ticaret Yapısının Analizi

205-220 • Saliha OKUR GÜMRÜKÇÜOĞLU

Erken Dönem İslam Hukuk Tarihindeki Hukuk Ekollerinin Oluşumunda Coğrafya, Kültür ve Sosyal Şartların Etkisi

221-234 • Selin ÜST • Serkan BAYRAKTAROĞLU • Çınar NARTER

Tasarım Fakülteleri İçin Bir Tanıtım Yaklaşımı Önerisi: Deneyimsel Öğrenme

235-247 • Ümit ÜNVER • Alper KELEŞOĞLU • Elif KÜÇÜKKAYA

Mühendislik Disiplinleri İçin Bilimsel Makale Yazım Esasları

CONTENTS

- 09-10 • Editorial**
- 11-24 • İsmail KURUN**
Arab Nationalism from a Historical Perspective: A Gradual Demise?
- 25-47 • Yasemin MAMUR IŞIKÇI**
Analysis of International Migration Management after 2000 as Public Policy in Turkey
- 48-75 • Orhan KOÇAK • Ersin KAVİ • Muharrem ES**
Welfare State in the Perspective of Knowledge Society: Finland Model
- 76-89 • Begümhan GÖKTÜRK**
The Significance of the Concept of Trust in Public Relations
- 90-98 • Ahmet ÜNSÜR**
Ethics-Based Work Relations in the Ahilik System and Being Evaluated from Today's Point of View
- 99-110 • Rasim AKPINAR**
The Muhtarlık Institution Being the Closest unit to the People: A Qualitative Research in İzmir Karşıyaka District
- 111-128 • Sevim Atila DEMİR • Şaziye Genç ÇELEBİ**
The Problems of Single-Parent Families: A Qualitative Research
- 129-145 • Selma KARABAŞ • Duygu UYSAL • Osman KARKACIER**
Enterprise Resource Planning Business Value of Performance Effects: Area Survey
- 146-164 • Ahmet OKUR**
The Effect of Interest and Foreign Exchange Rate on the Inflation Target on Turkish Economy
- 165-188 • Lokman YANIK • Taner EREN**
Analysis of Financial Performances of Automotive Manufacturing Sector Companies Which is Traded in Istanbul Stock Exchange by AHP, TOPSIS, ELECTRE and VIKOR Methods

189-204 • Güçgeldi BASHIMOV

Analysis of Foreign Trade Structure of Fresh Fruit and Vegetable Sector in Central Asian Countries

205-220 • Saliha OKUR GÜMRÜKÇÜOĞLU

The Effect of Geography, Cultures and Social Conditions on the Formation of Schools in the History of Islamic Law

221-234 • Selin ÜST • Serkan BAYRAKTAROĞLU • Çınar NARTER

An Activity Proposal for the Adaptation of High School Students to Design Education: Experiential Learning

235-247 • Ümit ÜNVER • Alper KELEŞOĞLU • Elif KÜÇÜKKAYA

Essentials of Writing Scientific Article for Engineering Discipline

Editör'den**Değerli Okuyucu,**

Dergimiz, 13. Sayı ile okuyucularına ulaşmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Her sayıda olduğu gibi, bu sayımız da farklı sosyal alanlarda çok değerli makaleler içermektedir. Dergimizi online olarak, ULAKBİM'E bağlı Dergi Park ve Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün sitesinde yayınlanarak okuyucuları ile buluşturmaktayız.

İsmail KURUN tarafından İngilizce hazırlanan "Tarihsel Perspektiften Arap Milliyetçiliği: Tedrici Bir Ölüm Mü?" adlı makale tarihsel bir perspektiften Arap milliyetçiliğinin doğuşu, dramatik yükselişi ve hızlı düşüşünü incelemekte ve bir ideoloji olarak Arap milliyetçiliğinin bugün bir ölümün eşiğinde olduğunu vurgulamaktadır.

Yasemin MAMUR IŞIKÇI, "Türkiye'de Kamu Politikası Olarak 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Yönetiminin Analizi" başlıklı makalede, 2000 yılı sonrasında Türkiye'de göç yönetimi ile ilgili olarak izlenen kamu politikalarını analiz etmektedir. İmzalanan Katılım Ortaklığı Belgesi sonrasında, aradaki ufak pürüzler bir yana AB ve Türkiye'nin bugüne kadar göç konusunda uyum içinde olduğu belirtilmektedir.

Orhan KOÇAK, Ersin KAVİ ve Muharrem ES tarafından hazırlanan "Bilgi Toplumu Perspektifinde Refah Devleti: Finlandiya Modeli" adlı çalışma Finlandiya'nın, fakir bir ülke iken refah devleti politikalarını kısa zamanda hayata geçirerek örnek bir ülke olmasını ve bazı devletlerin aksine halen bu politikalarını devam ettirmesini dikkatlere sunmaktadır. Yapılan düzenlemelerle bilgi toplumuna geçişte de başarılı oluşuna atıfla Finlandiya örneğinde bilgi toplumunun refah toplumunun ihtiyaçlarını karşılama imkânına dair oluşan soru işaretlerine cevap aramaktadır.

"Halkla İlişkilerde Güven Kavramının Önemi" adlı makalesinde Begümhan GÖKTÜRK, bir kurumda inşa edilen güvenin sadece üst düzey yöneticinin uyguladığı politikayla bağlantılı olmadığını, çok boyutlu bir kavram olan kültürün etkisini gösterdiğini vurgulamaktadır. Kurum kültürünün dürüstlüğe, şeffaflığa ve karşılıklı açık ilişkiye dayandığı organizasyonlarda güven inşasının daha sağlam temellere oturduğunu dile getirmektedir. Ulaşılan genel sonuç 'güven kavramının çok geniş tanımlandığı ve çok boyutlu bileşenleri bulunduğu' ifadesi ile dile getirilmektedir.

"Ahilik Sisteminde Ahlak Temelli Çalışma İlişkileri ve Günümüz Bakış Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmada Ahmet ÜNSÜR, ayrımcılık, bencillik, güvensizlik, ikiyüzlülük, taciz-yıldırma, iletişimsizlik, sorumsuzluk, disiplinsizlik, uyumsuzluk vb. olumsuzluklardan hareketle Ahilik sisteminin yönetim, ahlak, eğitim (genel, mesleki), kalite, davranış..vb. yönleriyle tüm yönetim birimlerince yönetim ve ilgili alanlara uyarlanabilecek bir model olarak değerlendirilmesini önermektedir.

"Halka En Yakın Birim Olan Muhtarlık Müessesesi: İzmir Karşıyaka İlçesinde Nitel Bir Araştırma" başlıklı odak grup çalışmasıyla Rasim AKPINAR, mahalle muhtarının vatandaşlar ile belediyeler arasında hatta tüm kamu kurum ve kuruluşları arasında köprü görevi üstlendiğini ve mahalle sakinlerinin enformel danışmanları olduğunu temel bir sonuç olarak iddia etmektedir.

Sevim Atila DEMİR ve Şaziye Genç ÇELEBİ tarafından hazırlanan, tek ebeveynli ailelerin çocuklarının ebeveynleriyle gerçekleştirilen ve tek ebeveynli ailelerin sorunlarını tespit ederek bu ailelere yönelik hizmetleri geliştirebilmek için veri sunabilmeyi amaçlayan "Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları: Nitel Bir Araştırma", tek ebeveynli ailelerdeki artışa dikkat

çekerek, farklı bir iç iletişimin ve işlevinin gerçekleştiği sonucuna ulaşmaktadır. Değişen sosyal çevreye bağlı olarak hissedilen ve yaşanan sorunların çeşitliliğine vurgu ile sorunları hafifletmeye dönük öneriler sunulmaktadır.

Selma KARABAŞ, Duygu UYSAL ve Osman KARKACIER tarafından hazırlanan “Kurumsal Kaynak Planlamasının İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması”; başlıklı araştırma yüksek maliyet ve zorlu bir uyum süreci gerektiren bir program olan ERP'nin işletme performansı üzerine olumlu etkisinin olup olmadığını istatistiksel açıdan test etmekte ve ERP'nin işletme performans değerlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmaktadır.

Ahmet OKUR tarafından hazırlanan ve açık enflasyon hedeflemesi stratejisinin uygulandığı 2008:1-2016:4 dönemini kapsayan “Türkiye Ekonomisinde Faiz Oranı ve Döviz Kurunun Enflasyon Hedefi Üzerine Etkisi” başlıklı çalışma, döviz kuru ve faiz oranı kanalının etkin bir şekilde işleyip işlemediğini zaman serileri analizleri ile ekonometrik açıdan incelemektedir. Yapılan analizler, Türkiye’de parasal aktarımın döviz kuru kanalının enflasyon üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir.

Lokman YANIK ve Taner EREN tarafından hazırlanan “Borsa İstanbul’da İşlem Gören Otomotiv İmalat Sektörü Firmalarının Finansal Performanslarının AHP, TOPSIS, ELECTRE ve VIKOR Yöntemleri ile Analizi” başlıklı çalışmada, BIST-100’de işlem gören otomotiv imalat sektöründeki 11 ayrı firma uygulanmış ve işletmelerdeki çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS, VIKOR, ELECTRE yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen skorların 2011-2015 yıllarına ait finansal performansları ve performans sıralaması bulunmuştur.

Güçgeldi BASHİMOV tarafından Orta Asya (Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) ülkelerinin yaş meyve ve sebze sektörünün dış ticaret yapısını analiz etmek amacıyla hazırlanan “Orta Asya Ülkelerinde Yaş Meyve ve Sebze Sektörünün Dış Ticaret Yapısının Analizi” başlıklı çalışma; Orta Asya ülkelerinde yaş meyve ve sebze sektöründe endüstri-içi ticaret seviyesinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Saliha OKUR GÜMRÜKÇÜOĞLU tarafından hazırlanan “Erken Dönem İslam Hukuk Tarihindeki Hukuk Ekollerinin Oluşumunda Coğrafya, Kültür ve Sosyal Şartların Etkisi” adlı çalışma, hukuk okullarının ortaya çıkış ve gelişim seyirlerini; coğrafya, kültür ve sosyal şartların mezheplerin metodolojik farklılıklarına ve oluşturdukları hukuk normlarına etkisini incelemektedir.

Selin ÜST, Serkan BAYRAKTAROĞLU ve Çınar NARTER tarafından hazırlanan “Tasarım Fakülteleri için Bir Tanıtım Yaklaşımı Önerisi: Deneyimsel Öğrenme” adlı araştırma, Kadir Has Üniversitesi tarafından Tasarım Fakültelerini hedefleyen öğrencilere yönelik düzenlenen üniversite içinde ve dışında yapılan etkinlikler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu etkinlikler Deneyimsel Öğrenme Kuramı doğrultusunda öğrenci özelliklerinin gerektirdiği farklı bilişsel aşamalara göre değerlendirilmiştir.

“Mühendislik Disiplinleri İçin Bilimsel Makale Yazım Esasları” başlıklı yazıda Ümit ÜNVER, Alper KELEŞOĞLU ve Elif KÜÇÜKKAYA, bilimsel makalenin kısımlarını tanıtmaktadır.

Tüm emeği geçenlere ve okuyup yararlananlara selam ve teşekkürlerimle.

Yrd. Doç. Dr. Recep YILDIZ

Arab Nationalism from a Historical Perspective: A Gradual Demise?

İsmail KURUN¹

Abstract

Arab nationalism emerged as a secular ideology in the early 20th century in the Ottoman Empire. During the First World War, it proved influential enough to motivate an Arab rebellion against the Ottomans and, following the war, several Arab states were founded. Its popularity rose in the interwar period, and many Arab mandates became independent after the Second World War. Its popularity peaked at the hands of Gamal Abdel Nasser in 1958 when Syria and Egypt united to form the United Arab Republic. After the 1967 Arab-Israeli War, Arab nationalism began losing its appeal and declined dramatically during the 1970s and 1980s. At the turn of the 21st century, Arab nationalism became an almost irrelevant ideology in the Middle East. This study examines the birth, the dramatic rise, and the sudden decline of Arab nationalism from a historical perspective and concludes that Arab nationalism today, as an ideology, is on the brink of demise.

Keywords: political history; Arab nationalism; pan-Arabism; Islam

Tarihsel Perspektiften Arap Milliyetçiliği: Tedrici Bir Ölüm Mü?

Özet

Arap milliyetçiliği 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda seküler bir ideoloji olarak ortaya çıktı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlılara karşı bir Arap ayaklanmasını motive edecek kadar etkili oldu ve savaştan sonra birkaç Arap devleti kuruldu. Arap milliyetçiliğinin popülaritesi iki savaş arası dönemde yükseldi ve birçok Arap devleti İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsız hale geldiler. 1958'de Suriye ve Mısır, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmak için birleştiklerinde Arap milliyetçiliğinin popülaritesi zirve yaptı. 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra albenisini kaybetmeye başlayan Arap milliyetçiliği ve 1970'ler ile 1980'ler boyunca dramatik bir şekilde düşüşe geçti. Bugün 21. yüzyılın başında Arap milliyetçiliği Ortadoğu'da neredeyse yersiz bir ideoloji haline gelmiştir. Bu çalışma tarihsel bir perspektiften Arap milliyetçiliğinin doğuşu, dramatik yükselişi ve hızlı düşüşünü incelemekte ve bir ideoloji olarak Arap milliyetçiliğinin bugün bir ölümün eşliğinde olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: siyasi tarih; Arap milliyetçiliği; pan-Arabizm; İslam

Introduction

Arab nationalism was born as a secular ideology in the heated political atmosphere of the early 20th century. Deeply influenced by the Turkification policies of the Committee of Union and Progress (henceforth CUP) (*İttihat ve Terakki Cemiyeti*) in the first decades of the 20th century, it gradually earned the appeal of educated Arabs in the Empire, mainly in pivotal cities such as Istanbul, Damascus and Beirut. Its genesis closely connected to the identity crisis of Arab elites who were brought up in a secular lifestyle and received Western education in newly-founded modern schools of the Empire after the *Tanzimat* (Reorganization) reforms which were put into effect in the 19th century. With the intellectual and military support of the British Empire, it triggered an Arab rebellion against the Ottoman troops during the First World War, after which a number of Arab states were founded as mandates under either Britain or France.

¹ Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, ismailkurun1@gmail.com

The interwar period experienced several anti-colonial revolts with the aim of gaining independence from the colonial rulers. These revolts became the primary force behind the rise of Arab nationalism at that time (Tibi, 1997: 45-48). Therefore, for example, Hitler's assaults on the Alliance were happily welcomed by the Arab governments which leaned towards Arab nationalism during the Second World War (Nicosia, 1980: 351). After the Second World War, several Arab nations gained independence, and emergence of a charismatic leader, the Egyptian President Gamal Abdel Nasser, became the last piece in the puzzle. Arab nationalism lived its heyday in late 1950s when, in 1958, Egypt and Syria were united to form the United Arab Republic (henceforth UAR) which only lived three years. When Nasser was severely defeated in the 1967 Arab-Israeli War, the decline of Arab nationalism began. In the following years, Arab nationalism gradually vanished from the political arena of the Middle East, opening room for Islamism.

In this article, firstly, the birth and rise of Arab nationalism are investigated in parallel with the rise of the secular Arab elites in the Ottoman Empire in the first half of the 20th century. The political atmosphere, in which Arab nationalism originated, and the intellectuals, in whose hands it was utilized as a political instrument to gain legitimacy, are examined. Secondly, the relationship between Islam and Arab nationalism is investigated. Arguments of the Arab nationalist theorists to reach a compromise between Arab nationalism and Islam will be given a critical treatment. Afterwards, contours of the miscellaneous patterns of Arab nationalism are drawn to observe more clearly inner tensions of Arab nationalism. In this part, three basic nationalist semi-ideologies in the Arab regions of the Middle East, namely (1) nation-state Arab nationalism(s), (2) Pan-Arabism, and (3) socialist Arab nationalism, are comparatively examined. Then, the decline of Arab nationalism after the 1967 Arab-Israeli War when Arabs were severely defeated is analyzed. Lastly, the current situation of Arab nationalism is shortly examined and a projection into the future of Arab nationalism is provided.

1. The Birth and the Rise of Arab Nationalism

Modernization in the Ottoman Empire dates back to the late 18th century. Debates among the well-educated Ottoman elites about the reasons for the economic backwardness and political disorder in the Empire then gave birth to quests for reform. In this political setting, various Western political ideas began to infiltrate into the Empire, sometimes via those who had been sent to the Western countries for receiving higher education. When these Ottoman students returned home, they brought Western ideas and concepts such as liberty, equality, and nation. With the gradually increasing use of newspapers in the 19th-century Ottoman lands, these ideas began to spread among the elites. Some of the Westernized Ottoman intellectuals later became Ottoman statesmen or advisers to the Ottoman sultans, which gave a further fillip to the Westernization in the Ottoman Empire (Findley, 2010).

In those days when the Empire was under existential threat in many fronts, quick solutions to extend its life appealed to the Ottoman statesmen. *Tanzimat* reforms in

1839 were the greatest leap forward in this respect in the 19th century. At the same time, the more the Empire weakened, the more other states put pressure on the Ottoman administrations to make reforms. The Imperial Reform Edict (also known as *Islahat* reforms), which were part of the *Tanzimat* reforms, came as the second leap towards the ideal of Westernization in 1856. On the one hand, the Empire sought to adopt Western institutions such as the parliament; on the other, it endeavored to oppress the nationalist and secessionist movements in various parts of its vast territory, especially in the Balkans. The secession of the Greeks, of the Serbians, and of the Bulgarians fostered the idea of Turkish nationalism which was adopted by the CUP which captured the political power in 1908 by a palace coup called The Young Turk Revolution against Abdul Hamid II who had been leading the Empire for about three decades (Tibi, 1997: 106-110). The CUP propagated the idea of Turkish nationalism on intellectual platforms, in particular at the newly-founded modern Western-type schools of the Empire, as well as putting it into effect, which would later be called the *Turkification policies*. The primary region affected by these policies was the Arab lands in the Middle East. Arab nationalism was born in such a political environment in the early 20th century (Dündar, 2002: 30-36; Dündar, 2008).

Rubin argues (1991: 535) that the triggering idea of Arab nationalism was the perception that something fundamental was wrong with Arabs who were much poorer and less powerful than the Europeans. A number of leading Arab intellectuals who were brought up at the modern Western schools that were established with the *Tanzimat* reforms contended that new ways should be developed to save the Arabs from their current backwardness (*al-takhalluf*). In this respect, they contended that Arab nationalism was the way forward for “the Arab nation.” According to their thinking, the centuries-long economic, political, social, scientific, and cultural crisis (*al-azmah*) of the Arab nation would be terminated by the accomplishment of the Arab nationalist goals, the foremost of which was to bring all the Arabs together and create a great Arab state. The glory of the Arab nation, which the world saw in the medieval era, would return by the breakaway of Arab societies from the Ottomans who captured the “Arab fatherland,” colonized it, and caused its lagging being the West. Some of these Arab nationalists believed that the Arabs were on the edge of becoming powerful again, thereby creating the old magnificent Arabic civilization (Pfaff, 1970: 162).²

Similarly, Gelvin argues (1994: 646) that the birth of Arab nationalism is interconnected with the emergence of the belief that the Ottoman administration was not legitimate in the Middle East. That is, when the Ottoman Empire began weakening in the Middle East and becoming vulnerable to a possible attempt of colonialization by the Europeans, the power vacuum was immediately noticed by the local Arab elites who received modern education and adopted Western political

² For an exhaustive treatment of the philosophical origins of Arab nationalism, see Stephen P. Halbrook (1982), Left Hegelianism, Arab Nationalism, and Labor Zionism. *The Journal of Libertarian Studies*. VI(2), 181-199. For another comprehensive work on the origins of Arab nationalism, see C. Ernst Dawn (1973). *From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism*. Urbana: University of Illinois Press. For a short article on the same subject, see M. A. Aziz (1956). The Origins of Arab Nationalism. *Pakistan Horizon*. 9(1), 29-37.

ideas. Gelvin explains (1994: 645) this phenomenon by the term “political sociability” which he defines as the “specific mode of organizing the relations between citizens (or subjects) and power, as well as among citizens (or subjects) themselves in relation to power.” In this respect, he argues that the *Tanzimat* and the ensuing reforms led to a decrease in the political sociability of the Ottoman state system. New patterns of political sociability, which are modern, like nationalism, started to fill this gap. Arab nationalists took advantage of this political and social setting; they emphasized the importance of the Arabic language vis-a-vis Turkish, glorified Arabic civilization in the Middle Ages, reminded the Arabs about their primary role in the spread of Islam. These activities amounted to a smooth transformation from vertical political sociability into a horizontal populist political sociability.

However, Gelvin (1994: 657) does not overlook the role of the CUP’s policies in the birth of Arab nationalism as well as the fact that Arab nationalism, to some extent, served as the ideological political instrument in the hands of the secular Arab elites providing them political legitimacy to rule over the Arab people. In other words, like in most of the other third-world countries, nationalism in Arab societies too were partly *created* by the Arab elites so as to serve as a political instrument as well as being partly *born* as a natural socio-political phenomenon which filled the growing vacuum of political legitimacy after the erosion of the Ottoman power in the Middle East in the first decade of the 20th century. But there was not one single Arab nationalism as one monolithic ideology in a specific region at the hands of some particular people; it would be better to speak of various Arab *nationalisms*. Similarly, various dimensions of the birth of Arab nationalism should be handled separately to understand it better, and according to Haddad (1994: 202), there are basically three dimensions of its birth: the cultural, the social and the political dimension.

The cultural crisis of the Arabs in the modern era caused unease in the traditional Arabian life, which facilitated the infiltration and acceptance of modern ideas among the Ottoman Arabs. Cultural activities related to the Arabic language or Arabic customs are organized, mostly by the Christian Arabs, in pivotal cities of the Ottoman Empire such as Istanbul, Damascus, and Beirut. In local newspapers in the Middle East, victories of the Arabic history were glorified (Pfaff, 1970: 160). The first Arabs to organize these activities were Shukri al-Asali, Muhammad Kurd Ali, Muhibb al-Din al-Khatib, Abd al-Ghani al-Uraysi, Abd al-Wahhab al-Milihi, Salah al-Din al-Qasimi, Abd al-Karim al-Khalil and Abd al-Rahman al-Shahbandar (Khoury, 2003: 68-75; Haddad, 1994: 202).

As for the social dimension of the birth of Arab nationalism, it should be noted that Arab nationalism began burgeoning during Abdul Hamid II’s tenure (1876-1909). After Abdul Hamid II, the CUP introduced Turkification policies which include an increase in the number of Turkish officials and a decrease in the number of Arab officials in the Ottoman cities of the Middle East, a decrease in the number of high-level Arab bureaucrats in the entire Empire and the promotion of Turkish as the Empire’s official language while downplaying other languages including Arabic. These policies begot unrest among the Arabs in the Middle East. State cadres were

filled with Turks who were able to speak only Turkish, which brought about practical problems for the Arab citizens of the Empire who were unable to speak Turkish. Lawsuits in the courts started to be heard only in Turkish even though the parts did not know Turkish. In such cases, translators were called for (Haddad, 1994: 208). On April 4, 1910, the British council in Damascus reports (Haddad, 1994: 208):

“The Ministry of Justice abolished the old system of assigning judicial membership in Damascus to natives elected for a term of two years, and appointed permanent members to fill these posts. Four of the newly appointed members are natives of Damascus, while the other eight are Turks. Similar procedure has been applied in four cazas of the vilayet, viz.: Homs, Baalbek, Bekka and Salt.

Haddad quotes (1994: 206) an Arab nationalist, al-Asali, complaining therefore: “A degree of injustice is in order here!... Is it possible that the Arab nation lacks competent young men for a position of an examining clerk? And yet we find in the Ministry of Finance 111 Turks, 13 Jews, 10 Armenians, 4 Greeks and not a single Arab.”

The political dimension of the birth of Arab nationalism was the last piece to make it emerge as a full-fledged ideology. Arab nationalism as a political movement has its origins in at least three things: reaction to Turkish nationalism and pan-Turkism, reaction to Turco-centric Ottomanism of the CUP, and reaction to a possible European colonial control over the Arab lands, more specifically French colonialism (Haddad, 1994: 213).

Haddad states (1994: 213) that the first political society created by Arab nationalists was the Young Arabs Society (*Jam'iyyat al-Arabiyya al-Fatat*) which was founded in Istanbul as a secret society by Avni Abd al-Hadi and Muhammad Rustum Haydar as a replica of the Society of Young Turks. It aimed to foster the idea of Arab nationalism among the Arab citizens of the Empire and embarked on a campaign against the Turkification policies of the CUP. Furthermore, many Arab students formed small associations and organized grassroots activities, mainly in Istanbul, in the name of Arab nationalism. In this sense, Arab nationalism, politically speaking, started as a student movement whose members were studying at higher education institutions of the Empire, mainly in the fields of pharmacy, medicine, and engineering. At this point, one could easily see the striking similarity between the birth of Turkish nationalism as a student movement and the birth of Arab nationalism. The Arab nationalists thought that the Empire, more specifically the CUP cadre who ruled the empire until 1918 after the 1908 Revolution, were treating the Ottoman Arabs in the way that the French treated the Algerians. The first student members of Arabic nationalist associations and small secret societies were mainly from among the Syrian Arabs. They prioritized the use of Arabic in all aspects of modern life, emphasized national solidarity among the Ottoman Arabs and sought to propagate Arab nationalism to recruit more members into their associations (Dawisha, 2003: 6-21). Nevertheless, Haddad argues (1994: 217) that Arab nationalism as a political movement was more of a reaction to the possibility of dissolution of the Empire and less of a reaction to the Turkification policies of

the CUP. In this sense, he argues that the foremost aim of the first members of the Arab nationalist movements was creating political power foci against a possible French invasion.

After its birth in Istanbul, Damascus, and Beirut almost simultaneously, Arab nationalism spread to other parts of the Arab lands such as Palestine, Iraq, and Egypt, being cast into different shapes at the hands of local elites and following different trajectories in each society. In Iraq, for instance, it became connected with a social class called *Effendiyya*—a term that was used for the Westernized landowners living in Iraq, residing generally in cities, and remaining in the vicinity of the local state administration in the early 20th century (i.e., the CUP). They received Western education from the modern schools established by Abdul Hamid II, could speak several Western languages, wore Western clothes and led modern lives. These Westernized elites, who were suffering identity crisis with the advent of modernism and experiencing a breakup of their traditional social bonds, often quickly adopted Arab nationalism (Pfaff, 1970: 149). In other words, Arab nationalism carved room for itself in an age of loose identities among the Westernized *Effendiyya* class of the Iraqi society (Wien, 2006). Education was the primary tool for the Arab nationalists in Iraq to spread their ideologies whereas it was the newspaper in Syria and Lebanon. The first members of the nationalist associations were from among modern high school teachers and high school students in Iraq such as Sati al-Husri, Sami Shawkat, and Fadhil al-Jamali. The *Effendiyya* elites embraced Arab nationalism not only to ease their identity crisis but also to use it to manipulate the public to gain political legitimacy and claim power to rule the society of the newly-founded Iraqi state in 1920s (Eppel, 1998: 228-235).

After the birth and rise of Arab nationalism which aimed at forming an opposition against the Turkification policies of the CUP and creating a sense of solidarity among the Arabs in the Middle East against a possible French occupation, the British was quick to manipulate it (i.e., Arab nationalism) against the Ottoman Empire in the First World War. Hussain ibn Ali, the Sharif of Mecca at that time, was provoked by Britain against the Ottomans during the war, and as a result of that, an Arab revolt began in the Arabian Peninsula in 1918 against the Ottomans. With the purpose of founding an independent Arab state, the Arab rebels defeated the Ottoman troops and pushed them back to north of Damascus. Sharif's son, Faysal, became King of the newly declared Arab state stretching from Damascus to Hejaz, but Sykes-Picot agreement did not allow it to live independently after the war. Iraq and Egypt were taken under the British mandate and Syria under the French. This political deceit would generate much resentment among the Arab rebels, and various anti-Western and anti-colonialist revolts would break out in Iraq, Syria, and Egypt after the First World War (Karsh and Karsh, 2006: 374-377).

The biggest challenge Arab nationalism faced was the question of compatibility of Islam with the ideals of nationalism. Now this dilemma as the major obstacle before the Arab nationalist dreams will be given a critical treatment.

2. The Compatibility of Arab Nationalism with Islam

The first Arab nationalists, who were mostly not religious, were cognizant of the problem that a secular Arab nationalism would not appeal to most of the Arabs. At that time, there were already debates as to whether Islam might be a ground for political unity among the Muslims of the world. These debates would end up creating another political ideology which would later be called Islamism which originated before Arab nationalism. Hence, although Arab nationalism was not born as an ideology entangled with Islam like Islamism, its theorists felt compelled to compromise it with Islam to make it appealing to the Arabs because the idea of nationalism was attacked by various Muslim scholars and local religious leaders (*sheikhs*) on the grounds that it was irreligious. First members of the Arab nationalist associations and secret societies were either aware of that initially, or they grew aware of it over time. They developed many arguments to achieve the compromise between Arab nationalism and Islam and to oppose the Muslim scholars who advanced that these two cannot be reconciled (Morrison, 1948: 154-157).

Arab nationalists argue that the idea that Arab nationalism and Islam are incompatible with each other is a misperception of those who examined the European history without considering the context within which it emerged. The apparent contradiction between them was caused by aheadless treatment of the European history. They examine the specific events in European history such as the French Revolution which was connected to both French nationalism and anti-clericalism, thereby concluding that religion and nationalism cannot co-exist. The emergence of European *nationalisms*, which were usually indifferent to Christianity if not against it, is only a specific case that cannot be generalized as a statement that nationalism and religion cannot co-exist. Having made this point, al-Bazzaz (1954: 203) starts to give reasons for the misperception at hand.

Firstly, al-Bazzaz argues (1954: 204), Islam, unlike Christianity which is usually taken as a little more than a set of moral rules, is inherently a political religion. Therefore, it may get along with nationalism. Secondly, Arab nationalism is constructed on linguistic, cultural, historical, and spiritual grounds, not on racial and ethnic appeal like European nationalisms. Thirdly, the non-Arab powers in the Middle East throughout the history, such as the Ottomans, created a cosmopolitan doctrine out of Islam, which resulted in the birth of the perspective that Islam militates against any particularistic, parochial ideology like nationalism. This cosmopolitan view of Islam served as an instrument to downplay the role of the Arabs in building the glory of Islam in the history, which facilitated the rule of non-Arabs over the Arabs. Hence, al-Bazzaz concludes, Islam fosters Arab nationalism since the Arabs has always been the principal supporter of Islam.

After listing the reasons for the misperception of the incompatibility of Arab nationalism with Islam, al-Bazzaz (1954: 206) begins explaining his arguments which are commonly used after him by many other Arab nationalists. Firstly, he argues that Islam was first revealed to the Arabs, which means that, in the first place, it is their own religion. The prophet of Islam was an Arab, and the Qur'an

was revealed in the Arabic language. Many pre-Islamic traditional beliefs and rituals of the Arabs like the holiness of the Kaaba and the festival day of Friday was repeated after the advent of Islam, which means that Islamic rules include strong flavor of the quintessentially Arabic traditions. Secondly, Arab nationalists claimed to have found verses from the Qur'an which were supportive of Arab nationalism. They give verse 2 of the Surat *Yusuf* running, "We have revealed it an Arabic Qur'an that you may be wise" as an example of the inherent existence of Arabic nationalism in Islam. Other Qur'anic verses they indicate as examples of the compatibility of Islam with Arab nationalism include the following: "We have never sent a messenger save with the language of his people (*Ibrahim*, 4);" "It is indeed a reminder for you and for your people and you shall be questioned (*al-Zakhruf*, 24);" "We have thus made you a middle nation that you may witness against mankind and that the Prophet may witness against you (*al-Baqara*, 143);" "We have made it easy in thy language only that they be warned (*al-Dukhkan*, 58);" "He it is who sent to the unlettered a Messenger from among themselves to recite to them his verses, to give them grace, and to teach them the Scripture and the Wisdom (*al-Jum'a*, 2);" "There has come to you a Messenger one of yourselves, to whom all that you suffered is important (*al-Tawba*, 128);" "Your people have denied it but it is the truth (*al-An'am*, 66);" "We have sent thee only in mercy for mankind (*al-Anbiya*, 107)."

Apart from the Qur'an, Arab nationalists claim that Muhammad made several remarks which supported Arab nationalism. They point to several *Hadiths* as examples, among which are: "Power will remain in Quraysh so long as two of them still exist," "The Imams are from Quraysh," "O Salman, do not hate me and part with your religion," to which Salman, a Persian friend and follower of Muhammad, asks "O Prophet of God, how can I hate you seeing that it is through you that God directed us?" The Prophet responds by saying "If you hate the Arabs, you hate me (Haddad, 1954: 208)."

Furthermore, the fact that Muslims levied the *jizya* tax on members of other religions outside the Arabian Peninsula, demonstrated that the Arabian Peninsula, the bulk of whose inhabitants were Arabs, has a special place in the emergence and spread of Islam. Moreover, Islam espoused good Arab traditions like the festivity of Friday and the respect paid to Kaaba but removed bad traditions of the pre-Islamic Arab societies. Thus, Islam has still many Arabic characteristics. The efforts of the first Muslims who were predominantly Arabs were regarded by the Arab nationalists as the indication of the authenticity of their argument that Islam and Arab nationalism can co-exist. The first Arab Muslims such as Abu Bakr, Umar, Uthman, Ibn Abbas, Ibn Mas'ud, Khalid, Ali and many others endeavored to spread Islam on earth. It was they who achieved the greatest victories of Islam just after the demise of Muhammad. The following Arab generation created one of the brightest civilizations on earth, the center of which is Baghdad, in the Middle Ages. The fluency and eloquence of the Arabic language before the revelation of the Qur'an was deemed another element of this compatibility in question since the Qur'an reassures this by being revealed in Arabic (Haddad, 1954: 206-212).

These are the arguments traditionally used by the Arab nationalists to support their view that Arab nationalism is compatible with Islam. That said, Arab nationalism is not a monolithic entity and contain miscellaneous patterns. In various regions, various Arab *nationalisms* emerged. Next section analyzes various patterns in Arab nationalism.

3. An Arab Triumvirate: Three Patterns of Arab Nationalism

The part of the globe that has been inhabited by the Arabs stretches from Libya to Iraq, from Syria to Yemen. In this vast region, Arab nationalism has taken many different patterns, three of which are of particular import. These are (1) nation-state Arab nationalism(s), (2) Pan-Arabism, and (3) socialist Arab nationalism.

Nation-state Arab nationalisms have different fashions in different countries. Iraqi example has been mentioned in the first half of this study. It is relatively moderate and somewhat tinged with socialism. Syrian Arab nationalism is similar to the Iraqi one because of the influence of the Baath Party in both countries but Syria is smaller and historically weaker than Iraq, which results in the fact that Syrian Arabs have less nation-state based Arab nationalism. Iraq, having a relatively greater territory, dreams at times to be the vanguard of the Arabic *Umma*. This dream was specifically strong when Saddam Hussain was in power in Iraq with a considerable military strength (Devlin, 1991: 1405). On the contrary, in Syria where national identity is ambiguous, there is a historical tendency towards the unity of all Arab states. The attempt of the creation of the UAR between 1958 and 1961 under the leadership of Gamal Abdel Nasser is telling in this sense.

Compared to the Syrians, the Egyptians have much stronger sense of national identity—a perception that claims a history of thousands of years in the lands of the ancient pharaohs.³ Egypt, similar to Iraq, has relatively greater territory, as well as having a strategic location geopolitically. It is also the most populous country of the Arab world, having a population of more than 80 million people as of 2017. Many common Egyptians, therefore, see themselves as the pioneers of the Arab societies. However, whereas the Syrian nationalism transcend the borders, the Egyptian nationalism is more dependent on the Egyptian borders (Kienle, 1995: 53).

The case of the Palestinian nationalism is more complicated than those of the Iraqi, Syrian, and Egyptian. There are three Palestinian movements each of which enjoys different nationalistic sentiments. First of them was founded in 1948 after the catastrophe of *Nakba* under the name of the Movement of Arab Nationalists (MAN) and was generally supported by the urban middle and upper-middle class Palestinian students. Having emerged in Beirut as a student movement, it was shaped by the secular intellectual climate of Lebanon. It embraced the ideology of Arab nationalism, with Palestine at the heart of the Arab nation. Later in 1950s and 1960s, it embraced socialist Arab nationalism with the purpose of achieving

³ For a comprehensive examination of the roots of the Egyptian nationalism, see Ralph M. Coury (1983), Who “Invented” Egyptian Arab Nationalism?, *International Journal of Middle East Studies*, 14(3), 249-281.

political unity of all the Arab states. Its principal goal was to transform the Palestinian society and liberate Palestine by Arab action (Baumgarten, 2005: 44). The second pattern of the Palestinian Arab nationalism was Fatah (formerly the Palestine National Liberation Movement), which was established in late 1950s. Being founded by lower-middle class urban refugees from the Palestinian city of Gaza in the aftermath of the war, it aimed to found a separate and independent Palestinian state (Muslih, 1987: 83-87). Influenced by socialism, it reached its pinnacle with the rise of the charisma of its leader, Yasser Arafat (Baumgarten, 2005: 44). The third pattern of the Palestinian Arab nationalism, Hamas (Islamic Resistance Movement), was founded after the first *intifada* in 1987 by the camp refugees of Gaza who were also members of the Society of Muslim Brotherhood. The principal aims of Hamas are to Islamize the Palestinian society and to liberate Palestine (Baumgarten, 2005: 44).⁴

After sketching out the contours of the four types of nation-state Arab nationalisms, namely the Iraqi, Syrian, Egyptian, and Palestinian nationalisms, the second pattern of Arab nationalism is Pan-Arabism. It aims to unite all Arabs under one single polity. Unlike nation-state Arab nationalisms, it contains a much stronger flavor of Islam. In this sense, many Islamic and Islamist movements among the Arab societies also support the Pan-Arabic ideal of achieving the unity of *Umma* which has also be regarded as a desirable idea in the Islamic tradition (Rubin, 1991). Many Islamic and Islamist movements in the Middle East embraced the ideal of Pan-Arabism as one of their aims since it has been regarded as Islamic, thus unlike secular Arab nationalisms.

The third pattern of Arab nationalism is socialist Arab nationalism which is a mixture of Arab nationalism and socialism. Upon taking hold of power in a military coup in 1952 with his friends from the army as a group called Free Officers, Gamal Abdel Nasser proved to be charismatic enough to spell charm over the society to mobilize them behind him by utilizing socialist and nationalist discourse. A program of industrialization that Nasser initiated, hopes of the masses to make Egypt a prosperous, strong country and to reach the goal of unity among the Arab societies, which has a strong flavor of Pan-Arabism, augmented the popularity of the socialist Arab nationalism, carrying it beyond the Egyptian borders. Ultimately, in 1958, Egypt and Syria united to form one single state, the UAR.

The popularity of Arab nationalism would live well after the Second World War with the aim of making Arab states independent from the colonial powers, and it would last until late 1960s when Arabs suffered a humiliating defeat by Israel in the 1967 Arab-Israeli War (also called the Six-Day War). Now this phenomenon, the decline of Arab nationalism, will be examined.

⁴ For a study that examines in detail the early Palestinian nationalism, see Abdelaziz A. Ayyad (1999), *Arab Nationalism and the Palestinians 1850–1939*. Jerusalem: Passia Publication.

4. The Decline of Arab Nationalism

During the Second World War, there was a strong anti-Western, Arab nationalist sentiment in the Middle East. In the eyes of many Arabs, the colonial powers of the region, Britain and France, were the primary enemies of the Arabs. After the war, Israel declared itself as a state, and before soon, three Arab states, Egypt, Jordan, and Syria, declared war against Israel. The humiliating defeat of the Arabs in that war resulted in the obsessive demonization of Israel by the Arab nationalists. The primary aim of the Arab states became the brushing off Israel from the map and assuring all of its territory to Palestinians who they thought the real owners of the land. The military takeover of Gamal Abdel Nasser in 1952 gave even more momentum to the Arab nationalist sentiments. The Arab League was established with the purpose of developing multilateral relations between the Arab states. The Pan-Arabic ideal that the Arabs should unite under one single political unit whose head is Nasser was popular at that time. The Baath Parties of Syria and Iraq were also supportive of the Pan-Arabic ideal during late 1950s. When the Baath Party of Syria agreed with Nasser to unite the two countries, Syria and Egypt under the leadership of Nasser in 1958, Iraq preferred to keep a distance and did not join the union (Provence, 2005: 149-155).

After three years, Nasser's autocratic rule, giving no say to the Syrians in state affairs, engendered unrest among the Syrian nationalists who were either members of the Baath Party or officials in the military. This unrest ultimately reached its apex in 1961 when a group of officials from the Syrian army decided to secede from the UAR. Nasser wanted to resist at first but he gave up after noticing that standing against this secessionist declaration may bring about bloodshed. Thus, the state of Syria was founded again (Ashton, 1996: 61-65). This was the first blow to the popularity of Nasser as well as against the ideology of Arab nationalism itself. The second and more lethal blow would come in 1967 when Nasser was harshly defeated by Israel and the heyday of Arab nationalism finished in late 1960s and early 1970s (Kienle, 1995).

Following the tenure of Nasser, Arab nationalism became gradually distanced from socialism; it either became incorporated into Islamism or gradually faded away with the rise of Islamism (Tibi, 1997: 218-220). The Baath Party, which is still seeking to hold on power in civil war torn Syria, had claimed to rule the country with an agenda based on Arab socialism until the outbreak of the civil war in March 2011, but it was obvious that it was sheer political discourse. It is controlled by a small group of *Alawite* elites on the top and a tightly knit state bureaucracy around it. In Libya, where Arab nationalism was mixed with socialism, there was again a rich, parochial elite, at the top of whom was Muammar Gaddafi, in whose hands the ideology became a political tool for legitimacy. It is striking that regimes of the two allegedly socialist countries, Syria and Libya, proved to be relatively more resilient in the face of the Arab uprisings which began in 2011. Gaddafi fell after months of bloody civil war whereas the Syrian President Bashar al-Assad is still endeavoring to hold on power although he lost control over a good portion of Syria. Overall, Arab nationalism lost its appeal after early 1970s and gradually left

the political landscape to be replaced by Islamism beginning from early 1970s (Kramer, 1993: 171-172; Khalidi, 1991: 1367).

Some analysts argued that Pan-Arabism resurrected during the Arab uprisings that were triggered in 2011 (Andoni, 2011). There were really some Pan-Arabic sentiments at display during these uprisings. However, these Pan-Arabic sentiments seem to be more of Islamist universalism, rather than of Arab nationalism. The Islamist movements which were the primary dynamics behind these revolts traditionally militate against Arab nationalism and argue that Arab nations should unite to form the *Umma*. Some of them even goes as far as to argue that a caliphate should be instituted to on behalf of the *Umma*, which will unite under one polity. Many of these revolts failed anyway if any Pan-Arabic sentiment is to be credited to them. Writing in 1993, Faksh writes (1993: 425), “Arab nationalism, which once seemed timeless and immutable, now seems obsolescent, if not obsolete. Its life cycle—a nineteenth century inception, a zenith in the 1950s and 1960s, and a diminution in 1970s and 1980s—is apparently coming to a close in 1990s.” At the turn of 2017, there is not a remarkable change in sight in this decline, and Arab nationalism seems to be slowly dying, with no indication on the horizon that it will rise again.

Conclusion

Arab nationalism was the most influential political ideology in the Middle East in much of the 20th century. The Westernized Arab elites or local tribal leaders achieved to found their Arab states by revolting against the Ottomans during the First World War, but the disillusionment they underwent after the war because of the colonialization of their lands was profound. Although having accomplished some of its purposes like the foundation of the Arab League and the declaration of the UAR, even though it (i.e., the UAR) was dissolved after three years following its foundation, Arab nationalism has proved to be much rhetoric and little action.

Arabs have missed the opportunity to mobilize the masses and use their Pan-Arabic enthusiasm to achieve integration between Arab states, even though not as much as those of the Europeans, in the age of masses and nation states—in the 19th and 20th centuries. The major dream of the Arab nationalists, the creation of a united Arab state stretching from Algeria to Iran, still remains unaccomplished.

In effect, the differences between Arab societies and historical or sect-related hostilities grew ever greater. Arab countries, which are mostly ruled by an array of alternating incorrigible tyrants, are today furthest away from realizing the dream of uniting under one single Arab state than yesteryears. Some types of nation-state nationalisms like Palestinian nationalism are still relevant today and have the ability to mobilize masses, but many abovementioned patterns of Arab nationalism are getting steadily weaker by time.

Today, if anything, Islamism seems to have substituted Arab nationalism in Egypt, Syria, Iraq, Libya, Jordan, Yemen, and to much extent in Palestine. In the near future, Arab nationalism does not appear to recover and reclaim its former social

appeal. Although the year 2016 experienced an intriguing rise of nationalism as crystallized in what came to be called *Brexit*, in the presidency of Donald Trump, in the irredentist foreign policy of Putin's Russia, and in the rise of the global far right, of *alt-right*, and of white nationalism, Arab nationalism still lies almost dead. It seems that Arab nationalism will be of little significance from this time on in the foreseeable future. Only an Islamic form of Pan-Arabism and Palestinian nationalism seem to be still relevant today in the short and middle term. Therefore, the policy advise of this study would be that Arab nationalist intellectuals and leaders might find it helpful to revisit the view that Arab societies are barren for nationalism, due mainly to the profound, centuries-long influence of Islamic universalism among the Arabs.

This article sought to analyze Arab nationalism from a historical perspective and to answer the question whether Arab nationalism was on the edge of a demise. It neither aimed at making a detailed treatment of the topic nor it tried to analyze in detail the intrinsic paradoxes in Arab nationalism, such as the tension between Islamic universalism and nation-state Arab nationalisms. It only examined the trajectory of the birth, rise, and decline of Arab nationalism and made a projection into its near future. Except some lesson drawing and a short projection into the future of Arab nationalism, this study has not investigated in detail the relationship of Arab nationalists with other contemporary political movements of the Middle East. The relationship between Arab nationalism and Islamist movements after the 2011 Arab Uprisings in particular is a significant question which can be a topic for further studies.

Bibliography

- Al-Bazzaz, A. (1954). Islam and Arab Nationalism, *Die Welt des Islams*, 3(3/4), 201-218.
- Ashton, N. J. (1996). *Eisenhower, Macmillan and the Problem of Nasser: Anglo-American Relations and Arab Nationalism, 1955-59*. New York, NJ: Palgrave Macmillan.
- Aziz, M. A. (1956). The Origins of Arab Nationalism. *Pakistan Horizon*, 9(1), 29-37
- Baumgarten, H. (2005). The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism 1948-2005, *Journal of Palestinian Studies*, 34(4), 25-48.
- Dawishai A. (2003). *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Dawn, C. E. (1973). *From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism*. Urbana: University of Illinois Press
- Devlin, J. F. (1991). The Baath Party: Rise and Metamorphosis, *The American Historical Review*, 96(5), 1396-1407.
- Dündar, F. (2002). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)*. Istanbul: İletişim.
- Dündar, F. (2008). *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*. Istanbul: İletişim.
- Eppel, M. (1998). The Elite, The *Effendiyya* and the Growth of Nationalism and Pan-Arabism in Hashemite Iraq 1921-1958, *International Journal of Middle East Studies*, 30(2), 227-250.
- Faksh, M. A. (1993). Withered Arab Nationalism. *Orbis*. Summer, 425-438.

- Findley, C. V. (2010). *Turkey, Islam, Nationalism and Modernity: A History, 1789–2007*. New Haven: Yale University Press.
- Gelvin, J. L. (1994). The Social Origins of Popular Nationalism in Syria: Evidence for a New Framework. *International Journal of Middle East Studies*, 26(4), 645-661.
- Haddad, M. (1994). The Rise of Arab Nationalism Reconsidered, *International Journal of Middle East Studies*, 26(2), 201-222.
- Halbrook, S. P. (1982). Left Hegelianism, Arab Nationalism, and Labor Zionism. *The Journal of Libertarian Studies*, VI(2), 181-199.
- Karsh, E. and Karsh, I. (2006). Reflections on Arab Nationalism. *Middle Eastern Studies*. 32(4), 367-392.
- Khalidi, R. (1991). Arab Nationalism: Historical Problems in the Literature, *The American Historical Review*, 96(5), 1363-1373.
- Khoury, P. S. (1987). *Urban Notables and Arab Nationalism: The Politics of Damascus 1860–1929*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kienle, E. (1995). Arab Unity Schemes Revisited: Interest, Identity, and Policy in Syria and Egypt, *International Journal of Middle East Studies*, 27(1), 52-71.
- Kramer, M. (1993). Arab Nationalism: Mistaken Identity. *Daedalus*, 122(3), 171-206.
- Lamis Andoni (2011, February 11). The Resurrection of Pan-Arabism: The Egyptian Revolution Has Resurrected a New Type of Pan-Arabism, Based on Social Justice, Not Empty Slogans. *Aljazeera International*.
<http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/02/201121115231647934.html>. Retrieved on November 18, 2017.
- Morrison, S. A. (1948). Arab Nationalism and Islam. *Middle East Journal*, 2(2). 147-159.
- Muslih, M. (1987). Arab Politics and the Rise of Palestinian Nationalism. *Journal of Palestine Studies*, 16(4), 77-94.
- Nicosia, F. (1980). Arab Nationalism and National Socialist Germany, 1933–1939: Ideological and Strategic Incompatibility. *International Journal of Middle East Studies*. 12(3), 351-372.
- Pfaff, R. H. (1970). The Function of Arab Nationalism, *Comparative Politics*, 2(2), 147-167.
- Provence, M. (2005). *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*. Austin: University of Texas Press.
- Rubin, B. (1991). Pan-Arab Nationalism: The Ideological Dream as Compelling Force, *Journal of Contemporary History*, 26(3/4), 535-551.
- Tibi, B (1997). *Arab Nationalism: Between Islam and the Nation-State*. London: Palgrave Macmillan.
- Wien, P. (2006). *Iraqi Arab Nationalism: Authoritarian, Totalitarian and Pro-Fascist Inclinations, 1932-1941*. London: Routledge.

Türkiye’de Kamu Politikası Olarak 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Yönetiminin Analizi

Yasemin MAMUR IŞIKÇI¹

Özet

Türkiye Cumhuriyeti kurulmasından itibaren pek çok göç akımına maruz kalmıştır. Nitekim özellikle 2000’li yıllardan itibaren de Avrupa Birliği’ne uyum süreci ile birlikte, Türkiye, göçle ilgili kurumsallaşma süreci, düzensiz göçe karşı alınan önlemler, göç ve mülteci rejimi, gibi konular bakımından önemli ölçüde Avrupa Birliği mevzuatına uyumlu politika izlemeye başlamıştır. Bu bağlamda, bu çalışmada 2000 yılı sonrasında Türkiye’de göç yönetimi ile ilgili olarak izlenen kamu politikalarının analizi yapılmaktadır. Analize konu olan sürenin belirlenmesinde AB (Avrupa Birliği) ile ilk Katılım Ortaklığı Belgesi’nin bu tarihte imzalanması ve bu çerçevede Türkiye’nin göç politikaları konusunda AB ile uyum içinde olmak zorunda kalacağı beklentisi rol oynamıştır. Analiz yapılırken Sabatier (2007)’in kullandığı süreç modeli esas alınmıştır. Süreç modeli, çeşitli aktörlerin etkileşimi ile farklı karar yöntemlerinin kullanılması sonucu ortaya çıkan kamu politikasının karmaşık yapısının anlaşılmasını kolaylaştırdığı için tercih edilmiştir. Yasalaşma sürecinde rol oynayan aktörleri açıklayabilmek için süreç modelinin yanına politika ağları yaklaşımı da katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Yönetimi, Kamu Politikası Analizi, Türkiye

Analysis of International Migration Management after 2000 as Public Policy in Turkey

Abstract

Since its establishment, Republic of Turkey has been exposed to many waves of immigration. Hence, with the European Union harmonization process since the 2000s, Turkey has pursued a set of policies such as the process of institutionalization of immigration, measures taken against irregular immigration, and refugees and immigration regime, which comply with the legislation of the European Union. In this context, this study provides an analysis of the public policies pursued in Turkey in terms of immigration management since the year 2000. The reasons for the selection of this period for analysis are that Turkey signed the first accession partnership document with the EU (European Union) in this year, and thus there has been an expectation that Turkey will be required to harmonize its process of allowing immigrants with that of the EU. Sabatier’s (2007) process model was used for analysis as it facilitates an understanding of the complex structure of public policies arising from the interaction of several actors and the use of different methods of decision making. Due to the fact that the process model cannot satisfactorily explain the actors in the process of enactment, the policy networks approach was additionally used.

Key Words: Migration, Migration Management, Public Policy Analysis, Turkey

Giriş

Bireylerin ya da grupların yaşamlarının geri kalanını devam ettirmek üzere yer değiştirmeleri olarak tanımlanabilecek olan göç, eski zamanlardan beri bütün toplumları ilgilendiren bir olgu olarak varlığını ve önemini hala korumaktadır. Dahası, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, göç sorununun küreselleşme sürecine bağlı olarak, uluslararası olma yönünde nitelik değiştirmesi ve bu sürece çeşitli uluslararası sorunların da eşlik etmesi söz konusu olmuştur. Nitekim bütün

¹ Yrd. Doç. Dr. Giresun Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü., mamurysm@gmail.com

coğrafyaları etkileyen bir küresel göç krizi kapıdadır ve bu krizi yönetmek, en fazla da “göç alan” durumunda olan ülkeler için önem taşıyan bir süreçtir.

Çeşitli sebeplere bağlı olarak, yaşamlarını sürdürmek için, değişik şekillerde yer değiştirmek zorunda kalan insanlar, uluslararası belgelerin ve kurumların tanımlamalarında *mülteci*, *sığınmacı* ve *göçmen* şeklinde sınıflandırmaya tabii tutulmuşlardır. 1951 sayılı Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesine göre mülteci, “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen, yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıslar” (BM Cenevre Sözleşmesi, 1951) olarak tanımlanmıştır.

1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi’ne ² göre, sığınmacı “*Vatandaşı olduğu devletin ülkesinde meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs*” (BM Cenevre Sözleşmesi, 1951) olarak kabul edilmektedir. Çiçekli (2013: 129)’nin ifadesi ile mülteci ve sığınmacı arasında ki temel fark; mülteci’nin hukuken tanınmış bir statüye sahip olan yabancı, sığınmacının ise, mültecilik statüsü incelenen ancak yine de kendisine geçici koruma sağlanmış kişi olmasıdır.

Göçmen terimi ise, “kişisel rahatlık” amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın hür iradesiyle göç etmeye karar veren kişileri ifade etmektedir (Göç Terimleri Sözlüğü: Göçmen). Günümüzde yaşanmakta olan insani krizi tanımlama konusunda yukarıda farklılıkları belirtilen kavramlar, literatürde birbirinin yerine ya da birlikte kullanılır hale gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu tarihten beri farklı zamanlarda ve farklı şekillerdeki uluslararası göç hareketleri ile karşı karşıya gelmiştir. Ne var ki, 1920’li yılların başında ulus-devlet inşa politikasının bir unsuru olarak Türk ve Müslüman kimlikli yabancı ülke vatandaşlarının Türkiye’ye göç etmesini bir yana koyarsak, Türkiye’ye yönelen yabancıların uluslararası göçü olarak

² 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanan 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ni Türkiye 29 Ağustos 1961 tarihinde onaylamıştır. 4 Ekim 1967 tarihinde imzalanan Protokolü ise, Türkiye, 1 Temmuz 1968 tarihinde onaylamıştır. Sözleşmenin onaylanmasına dair 359 sayılı onay Kanununun Kabul tarihi: RG 05.10.1961/10898. Nitekim, Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi’ni imzalarken, yine Sözleşmenin 42. maddesinin taraf devletlere verdiği kısıtlayıcı kayıt beyan etme hakkını kullanarak sadece Avrupa’dan gelen kişilere mülteci statüsü tanıyacağını belirtmiştir (Özer, 2011; Çelik, 2015).

nitelendirilebilecek bir nüfus hareketinin 1980'li yıllara kadar sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Ancak 1980'lerle beraber, komşu ülkelerdeki savaşların da etkisiyle Türkiye'ye kitlesel ve düzensiz göç hareketleri yaşanmaya başlanmış ve bu süreçte Türkiye uluslararası göç bakımından çoğunlukla transit alan haline gelmiştir (İçduygu, Sert ve Karaçay, 2009'dan akt. Güleç, 2015: 92).

Önemli göç rotaları üzerinde yer aldığı ve tarih boyunca değişik amaçlarla yapılan göçlere ev sahipliği yapmak zorunda kaldığı için Türkiye açısından bu konu gittikçe önem kazanmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren göç sorununun küreselleşme ile nitelik değiştirmesi ve bu sürece çeşitli uluslararası sorunların da eşlik etmesi Türkiye'nin bu konuda kapsamlı bir kamu politikası izleme zorunluluğunu doğurmuştur.

Oysaki coğrafi konumu açısından göç kavşağında olan Türkiye, 2000'li yıllara gelinceye kadar bu konuda etkin bir politika izleyememiştir. Nitekim yabancıların ülkeye girişi, çıkışı, ülkede kalış süreleri, sınır dışı edilmeleri, vize ve ikamet izni, Türkiye'de sahip oldukları hak ve yükümlülükler gibi mevzular bu zamana gelinceye kadar 1950 tarihli ve 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun ve 5682 sayılı Pasaport Kanunu ile düzenlenmiştir. Ancak, 2000 sonrası uluslararası alanda ve dış politikada meydana gelen gelişmeler, Türkiye'yi uluslararası koruma alanında daha kapsamlı ve etkin düzenlemeler yapmaya zorlamıştır.

Türkiye'de son dönemde yaşanan söz konusu göç hareketleri güvenlik sorunları, işgücü piyasalarında dengelerin bozulması, kamusal hizmetlerin yetersiz kalması ve toplumsal gerilimlerin ortaya çıkması gibi olumsuz sonuçlara neden olabilecek niteliktedir. Bu nedenle, Türkiye'de son birkaç yılda her ne kadar bu süreci yönetmek için oldukça kapsamlı ve çok boyutlu düzenlemeler yapılmışsa da eksik kalan yönlerin de ortaya konulması gerekir. Bu yöndeki bir amaç, ancak öncelikle ilgili alanda yapılanlar ve yapılmayanlar gözler önüne serildikten sonra gerçekleştirilebilir. Bu da, kamu otoritelerinin bir alanda yapmayı ya da yapmamayı tercih ettiği her şey (Dye, 1995) diye ifade edilen kamu politikasının analizi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada 2000 yılı sonrasında Türkiye'de göç yönetimi ile ilgili olarak izlenen kamu politikalarının analizi yapılmaktadır. Analize konu olan sürenin belirlenmesinde AB ile ilk Katılım Ortaklığı Belgesi'nin bu tarihte imzalanması ve bu çerçevede Türkiye'nin göç kabul etme konusunda AB ile uyum içinde olmak zorunda kalacağı beklentisi rol oynamıştır. Analiz yapılırken Sabatier (2007)'in kullandığı süreç modeli esas alınmıştır. Süreç modeli, çeşitli aktörlerin etkileşimi ile farklı karar yöntemlerinin kullanılması sonucu ortaya çıkan kamu politikasının karmaşık yapısının anlaşılmasını kolaylaştırdığı için tercih edilmiştir. Bu modele göre kamu politikası analizi, politikanın oluşturulması (problemin tanımlanması, gündeme getirilmesi, politikanın kabulü), politikanın uygulanması ve politikanın değerlendirilmesi aşamalarını kapsamaktadır.

Bu modele göre kamu politikası analizi, gündeme geliş (sorunların tespiti), formüle edilmiş, kanunlaştırma, uygulama, değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır. Göçün ve beraberinde getirdiği sorunların zamanla sınırları aşan bir boyuta

ulaşması göç yönetiminde küresel ve ulusal düzeyde işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla göç yönetimi ile ilgili kararların alınmasında birçok aktörün rol oynayacağı açıktır. Bu nedenle göç yönetimi ile ilgili kararların nasıl alındığını ve nasıl uygulandığını açıklarken bu süreçlerde kimin ne şekilde payının da olduğunun ortaya konulması gerekir. Sorunun bu kısmına da çalışmada politika ağları modeli ile yaklaşılmaktadır.

Bu yöntemlerin kullanılması ile çalışmada şu soruların yanıtı aranmıştır; (1) Türkiye’de göç yönetiminin değişmesine neden olan problem/problemler nedir? Bu problem/problemler kim tarafından ne şekilde ifade edilmiştir? (2) Türkiye’de göç yönetimi nasıl ve hangi aktörlerin katkısı ile şekillendirilmiştir? (3) Türkiye’de göç yönetimi konusunda karar verilen politikaların uygulamaya geçirilmesi nasıl ve hangi aktörlerin katkıları ile gerçekleştirilmiştir? (4) Hâlihazırda uygulamaya konulmuş politikalar ne şekilde etkili olmaktadır ve hangi yönlerden eksiklikleri mevcuttur? Çalışmada, konu ile ilgili bilimsel ve teknik yayınlar, resmi internet siteleri, Resmi Gazete, Avrupa Birliği İlerleme Raporları, hükümet programları ve gazetelerin taranması yolu ile elde edilen veriler kullanılmıştır.

Literatür tarandığında konuya bu yöntemle yaklaşan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın hâlihazırda uygulanmakta olan göç politikasının hangi aşamalardan geçerek ve hangi aktörlerin katkısı ile oluştuğunu açık bir şekilde ortaya koyması açısından ayrılacağı umulmaktadır. Bununla birlikte; çalışmanın konusu ile doğrudan ilgili bazı araştırmalara rastlanmıştır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz; Güleç (2015), çalışmasında, AB göç politikalarındaki değişimin Türkiye’ye etkisini incelemiştir. Kara ve Dönmez Kara (2016) göç yönetiminin yönetim boyutunu Türkiye’nin sürece uyumu açısından incelemiştir. Aliu, Öztürk, Aliu ve Özkan (2016) Türkiye’de göç olgusunu mevzuat ve bilimsel projeler çerçevesinde incelemiştir. Kolukırık (2014) Türkiye’de sığınmacı haklarının yerel uygulamalarını irdelemiştir. Özer (2011) çalışmasında uluslararası göç sorununu haklı olarak kamu yönetimi açısından yeni bir çalışma alanı olarak değerlendirilmiş ne var ki konuyu ağırlıklı olarak yasalaşma süreci açısından ele alarak kararların alınmasında ve uygulanmasında etki eden aktörlerle yeterince ilgilenmemiş ve süreç hakkında bir değerlendirme yapmamıştır. Örselli ve Babahanoğlu (2016)’nın yaptıkları çalışmada da göç yönetimi, bir kamu politikası aracı olarak değerlendirilmiş ancak model ile ilgili yeterli açıklamalar yapılmadığı ve modelin gerektirdiği yöntemin izlenmediği, dolayısıyla çalışmanın kurumsal ve mevzuat analizi ile sınırlı kaldığı görülmüştür. Bu son iki çalışma bu çalışmanın konusu ve yöntemi ile en fazla ilgili olan araştırmalardır.

Bundan sonra kamu politikası kısaca tanımlandıktan sonra Sabatier (2007)’in kullandığı süreç modeli ve politik ağlar yaklaşımına göre Türkiye’de göç yönetimi politikasının nasıl ve kimler tarafından şekillendirilip uygulamaya geçirildiği açıklanacak en son kısımda politikanın güçlü ve zayıf yönleri değerlendirilecektir.

1. Kamu Politikası Analizinde Süreç ve Politika Ağları Yaklaşımları

Jean-Claude Thoenig kamu politikalarını bir veya birden çok kamu otoritesinin eylem programı olarak tanımlar. (Politiste, 2012’den akt. Usta, 2013: 81)

Heywood, (2012: 54)'da benzer şekilde kamu politikasını hükümet kuruluşlarının resmi veya açıklanmış kararları olarak ifade etmektedir. Eyestone (1971: 18)'de kamu politikasının, hükümete ait bir birimin çevresi ile olan etkileşimi olduğunu söylemektedir. Kamu politikası Anderson (2006)'un tanımıyla da bir sorunu çözmeye yönelik olarak, ilgili taraflar (aktörler) tarafından izlenen amaçlı hareket tarzıdır. Kamu politikası analizi merkezinde devlet örgütünün bulunduğu kamu politikası sürecini incelemeyi amaçlar (Bayırbağ, 2013: 44).

Kamu Politikasında süreç modeli kamu politikaları aşamalarında çeşitli aşamaların olduğunu varsaymaktadır. Süreç modeli herhangi bir politikanın uygulanmasına yol açan nedenlerin problem veya ihtiyaç olarak belirlenmesi, problemin çözümü veya ihtiyacın giderilmesi için gerekli formüllerin oluşturulması, formüle edilmesi ve kanunlaştırılması, bir sonraki aşamada kanunlaşan politikanın uygulanması ve son aşamada da politikanın etkinliğinin değerlendirilmesi aşamalarını (Sabatier, 1999) açıklamaktadır.

Politika ağı terimi kamu politikalarını şekillendiren aktörlerin etkileşim durumunu ifade etmektedir. Politika ağlarının üyeleri belirli bir toplumsal sorunu çözmek amacıyla bir araya gelerek çözümler üretirler. Sonra da bu çözümleri uygularlar. Söz konusu bu süreçte grup üyelerinin çıkarları, uygulanacak politikanın yönünü ve şeklini belirler. Ağ teoreminde ağ içindeki bir kurumun, ağın oluşturduğu kamu politikasını hangi yönde ve nasıl etkileyerek katkıda bulunduğu ve kamu yararını ne kadar gözettiği sorularına yanıt aranır ve böylelikle kamu politikalarının oluşma süreci bilimsel olarak açıklanabilir (Klijn ve Koppenjan, 2000). Bu çalışmada da göç yönetimi ile ilgili kararların nasıl alındığını ve nasıl uygulandığı bu süreçlerde kimin ne şekilde payının olduğu politika ağları yaklaşımı ile ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

2. Türkiye'de 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Yönetimi Çalışmalarının Süreç Modeli ve Politika Ağları Yaklaşımı İle Analiz Edilmesi

Günümüz dünyasında kamu politikası, siyasi iktidarlara, birçok politik alanda yüz yüze geldikleri sorunları gidermeye yönelik kararlar almada değişik bilim dallarından gelen verilerle beslenen, bilimsel bilgilere dayalı ve rasyonel bir yol haritası sunar. İç ve dış politikanın en önemli konularından biri olan göç olgusu da küreselleşmenin neden olduğu faktörlerin de etkisi ile eskiye nazaran nitelik değiştirmiş ve daha problemlili bir hal almıştır.

Nitekim Castles ve Miller (2008: 14)' de, ekonomik değişime, siyasal mücadelelere ve çatışmalara bağlı olarak tarihin eski dönemlerinden beri süregelen göç olgusunun hızının artması, etki sahasının genişlemesi, çeşitlenmesi ve giderek siyasallaşması yönünde form değiştirdiğinden bahsetmektedirler. Göç konusunda yaşanan bu değişimlerin beraberinde aynı ölçüde farklılaşmış ve büyümüş sorun yumağını da getirdiği muhakkaktır. Bu nedenle sorun çözmeye odaklanmış olan kamu politikalarının göç alanında gerekliliği açıkça ortadadır. Çalışmamız açısından cevaplanması gereken soru ise Türkiye'de göç ile ilgili kamu politikası nasıl oluşturulmuştur ve ihtiyacı karşılayabilmiş midir? Bu sorunun yanıtı da Sabatier (2007)'in kullandığı süreç modeli ve politik ağlar yaklaşımına göre

aranacaktır. Söz konusu model gündeme geliş, formüle edilmiş, kanunlaştırma, uygulama ve değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır.

Pek tabii ki Geçici koruma statüsü ile Türkiye’de uluslararası koruma altına alınan göçmenlere yönelik temel kamu hizmetlerinin sağlanması, toplumsal bütünleşme sürecinin yürütülmesi, çalışma imkanı verilmesi gibi sorunlar Türkiye’nin göç yönetimi alanında geniş kapsamlı, çok aktörlü ve etkin bir kamu politikası izlemesi gereğini doğurmuştur. Aktörlerin bu konudaki katkısı ise politika ağları yaklaşımı ile değerlendirilmiştir.

2.1. Gündeme Gelme Aşaması

Bu aşama, kamu politikalarının konusunu oluşturan sorunların somut bir şekilde belirlenerek çözülmesi için hükümetin önüne koyulmasını ifade etmektedir. Bu aşamada, politika ağları yaklaşımı çerçevesinde problemin kim tarafından hangi amaçlarla gündeme getirildiği, bunlar arasında karşılıklı etkileşim, işbirliği ve kaynak dağılımının olup olmadığı, etkileşim ve işbirliğinin düzeyi ile süresinin ne kadar olduğu gibi temel soruların yanıtlanması, sürecin daha detaylı bir şekilde ortaya konulabilmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak bu analizi yapmadan önce göç politikalarında meydana gelen dönüşümün daha iyi açıklanması için, Türkiye’de büyük göç akımlarının geçmişi de değinmek yerinde olacaktır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti kurulmasından itibaren pek çok göç akımına maruz kalmıştır. Bunlardan, Cumhuriyetin kurulmasının ilk yıllarına rastlayan birinci dalga göç akımında, ulus –devlet yapılanmasını sağlamak amacıyla, Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi edilmiş, böylece Türk ve Müslüman kökenli kişilerin ülke topraklarına girişi sağlanmıştır (İçduygu, 2010: 33). 1980’li yılların sonuna doğru ve 1990’lı yılların başından itibaren de Türkiye, önce Irak, Bulgaristan ve Yugoslavya, daha sonra ise tekrar Irak’tan gelen göç dalgalarının etkisi içine girmiştir (İçduygu & Yüksek, 2012: 452’den akt. Bayındır Goularas & Sunata, 2015: 20). Türkiye son yıllarda ise çok çeşitli ülkelerden göç almaya devam etmektedir.

1990’lı yıllardan itibaren komşu ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar ve savaşlar Türkiye’yi göç olgusu açısından sığınma ülkesi ve özellikle transit ülke olarak öne çıkarmıştır³ Nitekim Türkiye bu tür göçmenler tarafından kendileri için daha iyi yaşam koşullarını temsil eden Avrupa’ya giden bir köprü olarak görülmektedir. Pek çok insanın, baskı, şiddet, çatışmalar ve yoksulluk sebebi ile Avrupa’ya doğru hareket etmesi üye ülkelerin kısıtlayıcı göç politikalarını uygulamaya koymalarına neden olmuştur. Bu politikalar ise yasadışı göçü artırırken göçmenleri de sınır aşan organize suç türlerinin mağdurları haline getirmektedir. Böylece Türkiye, küreselleşme ile nitelik değiştiren, büyüyen ve karmaşıklaşan göç olgusunun

³ Kara ve Korkut (2010:157)’un aktardığına göre, ülkeye gelen ilk kitlesel mülteci grubu 1979 İran Devrimi’nin ardından olmuştur. 1980-1991 yılları arasında Türkiye üzerinden Kuzey Avrupa ülkeleri ve Avrupa’ya 1,5 milyon İranlı’nın göç ettiği tahmin edilmektedir.

İkinci büyük grubu 1988-1991 tarihleri arasında İran-İrak Savaşı, Saddam Hüseyin’in Halepçe’de giriştiği katliam ve Körfez Savaşı neticesinde ülkelerinden kaçan 600 bin Iraklı Kürt oluşturmaktadır. Bu insanların büyük kısmı da Batı’ya hareket etmişlerdir (Mannaert, 2003’den akt. Kara & Korkut, 2010:158).

beraberinde getirdiği, yasa dışı göç, insan ticareti ve insan kaçakçılığı gibi, ülkelerin güvenliğini tehlikeye düşüren sorunların merkezi olarak görülmeye başlanmıştır. Avrupa Birliği de kendi üye devletlerinin güvenliklerini sağlayabilmek için transit ülke durumunda olan Türkiye’den güçlü bir göç kontrol sistemi kurmasını ve böylelikle Türkiye’den AB’ne doğru gerçekleşecek düzensiz göç hareketlerinin engellenmesini istemektedir.

Öte yandan, 11 Eylül saldırısından sonra Avrupa güvenliği için en önemli tehdit göç kaynaklı suçlar olarak görülmüş ve AB içinde, sınırların güvenliği, yasadışı göç, insan kaçakçılığı, dolandırıcılık ve örgütlü suçlarla mücadele konularında işbirliği yönünde kararlar alınmıştır (Özcan, 2005:4’den akt. Kolukırcık, 2014: 42-43). Bu kapsamda AB Türkiye ile ortaklık antlaşması imzalarken Türkiye’nin göç kontrol sistemini oluşturmasını şart koşmuştur. Bu şekilde AB, Türkiye ile imzalanan uluslararası anlaşmalar ve Avrupa Birliği’ne uyum süreci kapsamında, günümüz göç politikalarını şekillendiren önemli unsurlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim özellikle 2000’li yıllardan itibaren Avrupa Birliği’ne uyum süreci ile birlikte, Türkiye’nin göçle ilgili kurumsallaşma süreci, düzensiz göçe karşı alınan önlemler, göç ve mülteci rejimi, gibi konular bakımından önemli ölçüde Avrupa Birliği mevzuatına uyumlu bir gelişme kaydettiği görülmektedir. AB Düzenli İlerleme Raporlarında da bazı eksikliklerin vurgulanmasına rağmen bu gelişme memnuniyetle ifade edilmektedir⁴.

Türkiye’ye yönelik uluslararası göç açısından önemli bir unsur olan yasa dışı göçmenler sadece Avrupa’nın güvenliği açısından değil, Türkiye’nin toplumsal, siyasi ve ekonomik yapısı açısından da büyük bir sorun teşkil etmektedir. Nitekim, Avrupa’ya geçmek amacıyla çeşitli ülkelerden Türkiye’ye gelen yasadışı göçmenlerin pek çoğu, Türkiye’nin, taraf olduğu Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde *mülteci* tanımını , “1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa’da yaşanan olaylar nedeni ile iltica edenlerle” sınırlı tutması yüzünden Türkiye’de sıkışıp kalmaktadırlar. Türkiye’ye gelen göçmenlerin pek çoğu Avrupalı olmadığı için Türkiye’nin mülteci tanımlamasının dışında kalmakta ama diğer yandan da zulüm görecekları yerlere de gönderilememektedirler. Sayıları her geçen gün artan bu kişiler, sığınma taleplerini kabul eden ülke bulamamaları halinde Türkiye’de yasadışı olarak yaşamayı tercih etmektedirler (Özer, 2011: 75). Böylece Türkiye yasadışı göçmen cenneti bir ülkeye dönüşmektedir.

Türkiye’nin göç politikalarının gelişimine etki eden başka bir unsur da 2011 yılından bu yana Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle fazla miktarda sığınmacı akımına uğramasıdır. Nitekim Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre Türkiye’de 2012 yılında 14237 olan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sığınmacıların sayısı yıllar içinde artarak Haziran 2017 tarihi itibarı ile 3.069.963 civarına ulaşmıştır. Bunların dışında 70.000 civarında düzensiz göç kapsamında ülkeye yasa dışı giriş yapan Suriyeli vatandaşlar mevcuttur. Bu sayının Suriye’deki savaşın devam etmesi durumunda daha da artacağı ön görülmektedir. Nisan 2012

⁴ 2015 yılı İlerleme Raporu’na göre Türkiye, göç ve iltica alanındaki olağan dışı sınamalarla mücadele etmek için büyük ölçüde seferber olmuştur Türkiye’nin göç ve uluslararası koruma ile belge güvenliği alanlarında kaydettiği ilerleme memnuniyetle karşılanmıştır.

tarihinden itibaren İçişleri Bakanlığı 1994 Yönetmeliği'ne⁵ dayanılarak Suriyeli vatandaşlara geçici koruma statüsü tanınmıştır. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti devleti temel kamu hizmetlerini sağlama yükümlülüğü altına girmiştir. Pek tabii ki geçici koruma statüsü ile, Türkiye'de uluslararası koruma altına alınan bu göçmenlere yönelik temel kamu hizmetlerinin sağlanması, toplumsal bütünleşme sürecinin yürütülmesi, çalışma imkanı verilmesi gibi sorunlar Türkiye'nin göç yönetimi alanında geniş kapsamlı, çok aktörlü ve etkin bir kamu politikası izlemesi gereğini açıkça ortaya koymuştur.

2.2. Formülasyon Aşaması

Türkiye'de 2013 yılına gelene kadar uluslararası göç hareketleri çok sayıda ve çeşitli mevzuatta dağınık bir şekilde düzenlenmiştir. Uluslararası koruma dışında kalan yabancılara ilişkin iş ve işlemleri düzenleyen 1950 tarihli 5682 sayılı Pasaport Kanunu ile Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun bunların en önemlileridir. Ancak bu kanunlar da, güncel gelişmelerle birlikte gelen sorunları çözecek kadar kapsamlı değildir. Türkiye'de göçmenler, sığınmacılar ve mültecilerle ilgili konuları düzenleyen en kapsamlı yasa 2006 yılında 5543 sayılı yasa ile yenilenen 1934 sayılı İskân Kanunu'dur. Ne var ki bu yasa da soydaş odaklı bir çerçeve çizdiği için mevcut göç akımları ile ilgili sorunlar karşısında yetersiz kalmıştır (Örselli & Babahanoğlu, 2016: 2066).

Türkiye'de göç sorununu düzenleyen mevzuatlardaki dağınıklık kurumsallaşma konusunda da çok başlılığa ve düzensizliğe yol açmıştır. Nitekim, bu zamana gelene kadar, ülkeye giriş yapan yasadışı göçmenlerin kontrol altına alınması, ikamet edecekleri merkezlere yerleştirilmesi, gerektiğinde sınır dışı edilmesi gibi konularla İçişleri Bakanlığı'na bağlı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Yabancılar Şubesi ve Valilikler birlikte faaliyet göstermişlerdir. Bu nedenle AB müktesebatına uyum kapsamında göç yönetimi için kurumsal bir yapılanmanın gerekliliği özellikle vurgulanmış ve idari kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar ve talepler dile getirilmiştir (Demirhan & Aslan, 2015: 46).

Bu kapsamda göç alanında izlenmesi gereken temel stratejileri belirleyen bir çok doküman yayınlanmıştır. Bunlardan birisi olan 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesinde "yasadışı göç" ile mücadelenin güçlendirilmesine devam edilmesi ve Avrupa Komisyonu ile bir geri kabul anlaşmasının müzakere edilmesi, orta vadede ise "yasadışı göçü" önlemek amacıyla göçe ilişkin AB müktesebatının ve uygulamalarının kabul edilip yürürlüğe koyulması ve sığınma alanında uyum sağlanması, 1951 Cenevre Sözleşmesine getirilen coğrafi kısıtlamanın kaldırılması ile ilgili çalışmalara başlanması, sığınma başvurularının değerlendirilmesi ve kararlaştırılması sisteminin güçlendirilmesi, sığınmacılar ve mülteciler için konaklama birimleri ve sosyal destek sağlanması amaçlanmıştır. Bu yaklaşım 2003 Ulusal Programına aynı şekilde yansımıştır (ORSAM, 2012: 20).

⁵ Adı geçen yönetmeliğin tam adı Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Kabul Tarihi : 14.09.1994 R.Gazete Tarihi : 30.11.1994, R.Gazete No : 22127

Sonra ki süreçte 2003 tarihli Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı doğrultusunda hazırlanan İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı 25 Mart 2005 tarihinde hazırlanmıştır. Bu plan ile, Türkiye'nin AB'ne katılım müzakereleri sürecinde Türk İltica, Göçmen ve Yabancılar Mevzuatının ve Sisteminin AB müktesebatı ve sistemleri ile uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. Plan, Türkiye'nin iltica ve göç mevzuatı ve sisteminin AB müktesebatı ile uyumlu hale getirilmesi için, uyumlaştırma sürecinde yürürlüğe konması gereken yasal düzenlemeleri, idari yapılanma ve fiziki alt yapının tamamlanması için gereken yatırımları ve alınması gereken önlemleri kapsamaktadır. Bu kapsamda Planda;

(1) Göç ve iltica alanında bir ihtisas biriminin oluşturulması, oluşturulacak yapının içerik yönünden güçlendirilmesi, (2) İltica ve göç alanında çalışacak personelin istihdamı ve eğitiminin sağlanması, (3) İltica ve göç alanında yeni yatırım ve eşleştirme projelerinin gerçekleştirilmesi, (4) Menşe ülke ve iltica bilgi sisteminin tesis edilmesi, (5) Kabul ve barınma merkezleri ile geri gönderme merkezlerinin tesis edilmesi, (6) Gelecekte nüfus hareketlerini etkileyecek ekonomik, sosyal ve politik değişimler göz önünde tutularak iltica ve göç politikalarının gözden geçirilmesi gibi hedefler öngörülmüştür.

2008 yılında yayınlanan Ulusal Programda da, Türkiye'nin İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı'nın uygulanması konusunda bir yol haritasının kabul edilmesini de içeren çabaların devam ettirilmesi, AB müktesebatı ile uyumlu bir iltica otoritesinin kurulmasını da içeren kapsamlı bir iltica kanununun kabulü için hazırlıkların yapılması ve yasadışı göçle mücadele konusunda uluslararası standartlarla uyum içerisinde kapasitenin artırılması şeklinde daha önce belirlenen hedefler tekrarlanmıştır (ORSAM, 2012: 21).

Ne var ki, Ulusal Eylem Planı'nın ön gördüğü kurumsallaşma ve yasal düzenleme konusunda uzunca bir süre adım atılmamıştır. Türkiye, 2011 yılından sonra Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle büyük boyutlu sığınmacı akımına uğrayıp da büyük bir krizle karşı karşıya kalınca daha önce alınmış olan bu kararların uygulamaya geçirilmesi mümkün olabilmiştir. 64. Hükümet programında yer alan şu ifadeler bundan sonra göç yönetimi konusunda atılacak olan adımların AB merkezli ve öncelikli olacağını ve bu konuda kararlı bir tutum izleneceğini haber vermektedir.

“Son dönemlerde Suriye’de yaşanan iç çatışmaların etkisiyle artan mülteci akını, bölge ülkelerini aşarak başta AB olmak üzere uluslararası ölçekte bir meseleye dönüşmüştür. Bu alanda AB ile Türkiye diyalogu ve işbirliğinin önemi giderek artmaktadır. AB ile sürdürdüğümüz ilişkiler bütünlüğü içinde bu alanda da yeni inisiyatifler geliştirilmesi önem arz etmektedir. Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan, 2014 yılını AB yılı ilan ederek bu süreçteki kararlılığı bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bu çerçevede, AB sürecine yeni bir ivme kazandırmak ve her alanda reform çalışmalarını hızlandırmak amacıyla hazırlanan AB’ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı’nı titizlikle hayata geçireceğiz.”

2.3. Kanunlaştırma Aşaması

Avrupa Birliği'nin göç yönetimi konusunda Türkiye'den istediği en önemli konuların başında göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti sorunları gelmektedir. Bir ülkeye yasadışı yollardan girişi ifade eden göçmen kaçakçılığına karşı BM Sınır aşan Örgütlü Suçlarla Mücadele Sözleşmesi (Palermo) Türkiye tarafından 2000 yılında imzalanmış ve bu sözleşmeyle birlikte Göçmen Kaçakçılığına Karşı Ek Protokol ile İnsan Ticaretine Karşı Ek Protokol 2003 yılında onaylanmıştır. Bunlara ek olarak, 2002 yılında TCK'nin 79. Maddesinde yapılan değişiklikle insan ticareti suçuna ilişkin ön görülen cezalar da artırılmıştır.

Göç alanında yapılan düzenlemelerin büyük bir kısmının hareket noktası Suriyeli sığınmacıların yasal haklarını ve hukuki durumlarını açıklığa kavuşturma amacı olmuştur. Bilindiği gibi, Türkiye'ye gelişlerinin ilk zamanlarında Suriyelilere, uluslararası hukukta bir karşılığı olmayan misafir statüsü verilmiştir (Güneş, 2014: 6). Sonraki aşamada ise Suriyelilere, Nisan 2012 tarihinden itibaren İçişleri Bakanlığı 1994 Yönetmeliği'ne dayanarak dünyanın farklı coğrafyalarında yaşanan benzer krizler sonrası oluşturulan "geçici koruma statüsü" tanınmıştır. Bu rejim, asgari uluslararası standartların ön gördüğü, açık kapı politikası, geri dönmeye zorlamama, bireysel statü belirlemenin yapılmaması, kamplarda barınma ve diğer temel hizmetlerin sunumu gibi ilkeleri kapsamaktadır (Ihlamur & Öner, 2014: 44'den akt. Güneş, 2014: 6).

Krizin büyümesi ve Suriyeli göçmenlerin sayısının giderek artması üzerine 2005 Yılı İltica Göç Ulusal Eylem Planı'nda çıkarılması öngörülmüş olan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu TBMM Genel Kurulunda kabul edildikten sonra 11.04.2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 6458 sayılı Kanun'un 91. maddesinde "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir" ifadesi ile geçici korumanın kapsamı açıklanmıştır. Daha sonra Kanun'un bu hükmüne dayanılarak çıkarılan 13 Ekim 2014 tarihli ve 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği Türkiye'de geçici koruma rejimine yönelik esas düzenlemeyi oluşturmuştur (Güneş, 2014: 7-8).

Ulusal Eylem Planı kapsamında hedeflenen birçok husus, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile, mevzuat ölçeğinde somutlaştırılmıştır. Beş kısım ve 126 maddeden oluşan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, geri gönderme yasağı, yabancıların durumları, uluslararası koruma, yabancılar ve uluslararası korumaya ilişkin ortak hükümler ile Göç İdaresinin kuruluş ve işleyişine ilişkin hükümler içermektedir (Ergüven & Özturanlı, 2013: 1032'den akt. Parlak & Şahin, 2015: 72).

Göç yönetimi alanında yapılan en büyük düzenlemelerden biri de, 16 Aralık 2013 tarihinde, Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma ve Vize Serbestisi Diyalogu Mutabakat Metni imzalanmasıdır. Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması, Türkiye'de veya AB'ye üye ülkelerden birinde, ülkeye giriş, ülkede bulunma veya ikamet etme

koşullarını sağlamayan veya sağlayamaz duruma düşen kişilerin, anlaşmada belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde ilgili ülkeye geri gönderilmesi, buna karşılık, Türk vatandaşlarına AB içinde vize muafiyeti tanınması için diyalog sürecinin başlatılması unsurlarını içermektedir. Anlaşma imzalanmadan önce 4 Aralık 2013'de yaptığı bir açıklamada, dönemin başbakanı Davutoğlu Vize muafiyeti tanınmasının Gümrük Birliği'nden bu yana bütün Türk halkının beklentisi olduğunu vurgulamış, vize diyalogunun ilk toplantısının 16 Aralık tarihinde Ankara'da gerçekleştirileceğini ve buna paralel olarak da geri kabul anlaşmasının imzalanacağını, böylece Türk vatandaşlarının en geç üç buçuk yıl zarfında AB için tam vize muafiyeti imkânına kavuşacağını belirtmiştir. İlave olarak da işbirliği ruhuyla belirlenen zaman çizelgesi sona ermeden de vize muafiyetinin hayata geçirilebileceğini düşündüğünü ve alınan kararın Türkiye'nin Avrupa ailesinin parçası olduğu gerçeğini bir defa daha ortaya koyduğunu ifade etmiştir (Dış İşleri Bakanlığı, 2017). Bu ifadeler; Türkiye'nin, Avrupa'ya yönelen düzensiz göç sorununu yıllardan beri isteyip de gerçekleştiremediği vize muafiyeti kazanımını elde etmek için fırsat olarak kullandığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda o dönem için Avrupa'nın önceliği, kendi ülkelerine yönelmiş düzensiz göçe karşı önlem almak, Türkiye'nin önceliği ise vize muafiyeti sağlamaktır. Bu anlamda düzensiz göç, daha çok Avrupa'nın sorunudur demek bu noktada pek de yanlış olmayacaktır. AB her ne pahasına olursa olsun bu sorunu kendi toprakları dışında önlemek istemektedir.

Bu nedenle, yukarıdaki anlaşmaya ek olarak AB ve Türkiye arasında, 15 Ekim 2015 tarihinde, Türk iye üzerinden AB'ye yönelen düzensiz göçü kontrol altına almak için Ortak Eylem Planı üzerinde anlaşma yapılmıştır (Avrupa Komisyonu, AB-Türkiye Ortak Eylem Planı: Bilgi Notu). Türkiye, bu plan çerçevesinde, kendi topraklarından Avrupa'ya yönelen düzensiz göç hareketlerini engellemeye yönelik çabalarını arttırmayı ve Türkiye'den geçerek Avrupa'ya ulaşan ve AB üye devletlerince uluslararası korumaya ihtiyaç duymadığı değerlendirilen düzensiz göçmenlerin kendine geri gönderilmesini kabul etmekte; AB de, bunların karşılığında Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin ihtiyaçlarının karşılanması için Türkiye'ye 3 milyar Avro tutarında (yaklaşık 3,4 milyar ABD Doları) yardımda bulunmayı taahhüt etmektedir.

Ancak takip eden süreçte, Avrupa'ya doğru gerçekleşen düzensiz göçlerde istenen düzeyde azalma olmaması üzerine taraflar, 18 Mart 2016 tarihinde, ikinci bir anlaşma üzerinde mutabakata varmışlardır (Avrupa Birliği Konseyi, AB-Türkiye Anlaşması). Söz konusu anlaşma uyarınca 20 Mart 2016 tarihi itibarıyla Türkiye'den yola çıkarak Yunanistan adalarına ulaşan tüm düzensiz göçmenler Türkiye'ye geri gönderilecektir. AB ise karşılık olarak, toplam 72 bin mülteciyi aşmamak kaydıyla, Yunanistan'dan Türkiye'ye gönderilen her bir Suriyeli mülteci için Türkiye'de yaşayan bir Suriyeli mültecinin AB'ye yerleştirilmesi, Türkiye Mülteci Aracı adı altında 6 milyar avroluk bir fonun (yaklaşık 6,7 milyar ABD Doları) Türkiye'ye tahsis edilmesi, Türkiye vatandaşlarına Haziran 2016 itibarıyla vize serbestisinin tanınması ve Türkiye'nin hâlihazırda yavaşlamış olan AB üyeliği için yürütülen müzakere sürecinin canlandırılması taahhütlerinde bulunmuştur (Uluslararası Af Örgütü, 2016: 4-5).

Böylelikle, AB göç denetimini, Avrupa'nın sınırlarının dışında yapılmasını amaçlamaktadır. Ancak, bu amacını tamamen gerçekleştirmesini engelleyen coğrafi çekincenin Türkiye tarafından kaldırılmasını istemektedir. Coğrafi çekinceye göre Türkiye, taraf olduğu Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde *mülteci* tanımını "1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa'da yaşanan olaylar nedeni ile iltica edenlerle" sınırlı tutmuştur. Çekincenin kaldırılması ile birlikte, Avrupa'ya sığınmacı girişi engellenirken, birçok alanda mültecilere kendi vatandaşlarına tanıdığı hakları tanımak zorunda kalacağı için Türkiye'nin de mülteciler konusundaki ekonomik ve siyasi sorumlulukları da artacaktır (Güner, 2007'den akt. Bayındır Goularas & Sunata: 2015: 27). Diğer yandan, çekincenin kaldırılmaması nedeni ile, Türkiye'de mülteci olamayan göçmenler, yasal veya yasadışı yollardan AB ülkelerine geçmenin yollarını aramaktadırlar. Bu durum ise insan ticareti ve göçmen kaçakçılığı suçları konusunda Türkiye'yi odak noktası haline getirmektedir. Coğrafi çekince, Türkiye'nin ek protokolü imzalamasından itibaren uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiş ve özellikle son yıllarda Uluslararası Af Örgütü gibi pek çok sayıda sivil toplum kuruluşunun eleştiri konusu haline gelmiştir (Bayındır Goularas & Sunata: 2015: 29).

Uluslararası Af Örgütü, " *Dünyanın en zengin siyasi bloğu olan Avrupa Birliği uzun yıllardır yaşanan ...yerinden edilme krizi karşısında sığınmacı ve mültecilerin Avrupa'ya erişimini etkili bir biçimde engellemeye çalışıyor. AB, Kale Avrupası olarak adlandırılan politikalar çerçevesinde kara sınırlarına tel örgüler çekiyor, giderek artan sayıda sınır muhafızını konuşlandırıyor, komşusu olan ülkelerle göçmen ve mültecileri dışarıda tutmak için anlaşmalar imzalıyor*" ifadeleri ile Avrupa Birliği'nin göçmenlere yönelik uyguladığı politikaları eleştirirken, Türkiye'nin coğrafi sınırlamayı halen muhafaza eden tek Avrupa Konseyi üyesi olduğu gerçeğini de hatırlatmaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2016: 4-6).

2.4. Uygulama Aşaması

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun getirdiği önemli yeniliklerden biri yabancılarla ilişkin çalışma izni hariç tüm işlemleri yürüten polis yerine sivil bir otorite olan İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıdır (Çelik, 2015: 73). Bu kanunla her ilde bir İl Göç İdaresi Müdürlüğü, 148 ilçede İlçe Göç İdaresi Müdürlükleri kurulması kararlaştırılmış; bununla birlikte 15 Göç Müşavirliği ve 85 Göç Ataşeliği oluşturulması yönünde de çalışmalar hızlandırılmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017a).

Genel Müdürlük, göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere faaliyet göstermektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017a). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, görev ve sorumluluklarını yürütmek için merkez-taşra-yurt dışı şeklinde teşkilatlanarak kurulmuştur. Müdürlük bünyesinde, geri gönderme merkezleri, kabul ve barınma

merkezleri ile insan ticareti mağdurlarının barınması için sığınma evleri açılarak göçmenlerin insani koşullarda muamele görmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

6458 sayılı Kanun'un göç yönetimi konusunda kurulmasını ön gördüğü başka bir teşkilatlanma da Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak oluşturulan Göç Politikaları Kurulu'dur. Kanunda Kurulun, düzenli aralıklarla İç İşleri Bakanı'nın başkanlığında toplanması öngörülmüştür. Kanunun 105. Maddesine göre Kurul, İçişleri Bakanı'nın başkanlığında, Aile ve Sosyal Politikalar, Avrupa Birliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Dışişleri, İçişleri, Kültür ve Turizm, Maliye, Millî Eğitim, Sağlık ve Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme bakanlıkları müsteşarları ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı ve Göç İdaresi Genel Müdüründen oluşmaktadır. Ayrıca gündem konularına bağlı olarak ilgili Bakanlık, ulusal veya uluslararası diğer kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerini de toplantıya davet edebilecektir. Kurul, Türkiye'nin göç politika ve stratejilerinin belirlenip uygulanmasının takibi, kitlesel akın durumlarında uygulanacak tedbirlerin belirlenmesi, toplu halde Türkiye'ye kabul edilen yabancıların ülkeye girişi ve kalışları ile ilgili hususların düzenlenmesi, yabancı işgücüne olan ihtiyacın belirlenmesi, uzun dönem ikamet iznine ilişkin şartların oluşturulması, göçle ilgili yabancı ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğinin artırılmasına yönelik uygulamaların ortaya konması, göçle ilgili çalışmalar yürüten kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon sağlanmasına yönelik kararların alınması görevlerini yürütmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017b).

Merkezi düzeyde göç yönetiminde genel müdürlüğe bağlı ve belli aralıkla çalışmak üzere Göç Politikaları Kurulu'nun dışında başka kurul ve komisyonlar da Kanun'un 113. ve 117. maddeleri arasında düzenlenmişlerdir. Kamu kurumları temsilcileri, öğretim elemanları ve gerektiğinde bu alanda faaliyet yürüten küresel kuruluşların temsilcilerinden oluşan bu komisyonlar Göç Danışma Kurulu, Uluslararası Koruma Değerlendirme Komisyonu ve Düzensiz Göçle Mücadele Koordinasyon Komisyonudur. Bunlardan Göç Danışma Kurulu'nun başlıca görevi, göç alanında yapılan politikaları izleme, bunlarla ilgili önerilerde bulunma, bu konuda yapılacak yeni politikalarla ilgili olarak değerlendirmede bulunmak, uluslararası ve bölgesel politikaları analiz ederek bunların Türkiye'ye yansımalarını incelemek, göç ile ilgili mevzuat çalışmaları ve uygulamalarını değerlendirmektir. Uluslararası Koruma Değerlendirme Komisyonu'nun temel görevi ise; göç yönetiminin yetkili birimlerine yapılmış uluslararası sığınma başvuruları üzerine verilen kararlarla (idari gözetim, kabul edilemez başvuru ve hızlandırılmış değerlendirme sonucu verilmiş kararlar hariç) ilgili itirazları değerlendirmek ve karara bağlamaktır. Kurul, ayrıca, uluslararası korumanın iptali ya da sona ermesine ilişkin olarak yapılan itirazları değerlendirerek karara varır. Son olarak, Düzensiz Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu da bu yapıda, düzensiz göç ile etkin mücadele edebilmek amacıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak, yasa dışı biçimde Türkiye'ye yapılan giriş ve çıkış yollarını tespit ederek bununla ilgili önlemler geliştirmek, düzensiz göçle alakalı tedbirleri almak, bu alanda geliştirilip, uygulanacak mevzuat ile ilgili çalışmaları planlamak ve uygulamasını izlemekle görevlendirilmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017c).

Göç Yönetimi alanında faaliyet gösteren başka bir aktör de 2009 yılında kabul edilen 5902 sayılı Kanun ile Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'dır. 18.12.2014 tarih ve 34202324-010.06.0227767 sayılı Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi başlıklı 2014/4 numaralı Başbakanlık genelgesine göre; geçici koruma altındaki yabancılara ilişkin hizmetlerin yürütülmesi AFAD koordinasyonunda ilgili diğer kurum ve kuruluşlar tarafından yerine getirilecektir. Ayrıca, geçici koruma altındaki yabancı sayısının on bini geçtiği illerde il müdürü başkanlığında olmak üzere oluşturulan komisyonlar, illerinde geçici koruma altındaki yabancılara sorumlu oldukları hizmet alanlarına ilişkin iş ve işlemleri AFAD koordinasyonu altında ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde yürüteceklerdir (Güneş, 2014: 9). AFAD söz konusu bu hizmetleri vermek üzere, Ocak 2017 verilerine göre 10 ilde 23 barınma merkezinde, 13 adet çadır kent ve 9 konteynır kentte, yaklaşık 260.000 Suriyeliye hizmet vermektedir (AFAD, 2017).

6458 sayılı Kanun ile yukarıda bahsedildiği üzere merkezi düzeyde göç yönetimini yürütmek üzere Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve bu müdürlüğe bağlı Göç Politikaları Kurulu sorumlu tutulmuşlardır. Bunlara yardımcı olmak üzere de yukarıda bahsi geçen kurul ve komisyonlar ile AFAD görevlendirilmişlerdir. Yerel düzeyde göç yönetimini ise valilerin sorumluluğunda Göç İdaresi Müdürlüğü'nün ve Afet İşleri Daire Başkanlığı'nın taşra birimleri olan Göç İdaresi ve Afet Acil Durum İl Müdürlükleri yürüteceklerdir. Yerel düzeyde Afet ve Acil Durum Müdürlükleri ise il düzeyinde çadır kent ve konteynır kentlerin yönetiminden sorumlu tutulmuş iken, Göç İdaresi İl Müdürlükleri de göç eden kişilerin kayıt altına alınması, istatistiklerinin tutulması, oturma izinleri, sınır dışı edilmeleri vb. faaliyetleri yürütmekle görevlendirilmişlerdir (Demirhan & Aslan, 2015: 52). Böylece, daha önce İçişleri Bakanlığı'nın onayı ile yapılan işlemleri yürütmeye yetkisi Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün taşra teşkilatına bırakılmıştır. Bu durum, Şeker ve arkadaşlarının (2014) belirttikleri gibi göç yönetimi ile ilgili işletilen karar alma süreçlerinde taşra örgütünün aktör olarak tanımlanması sonucunu doğurmuştur.

6458 sayılı kanun yerel yönetimlere göç yönetimi ile ilgili olarak doğrudan görev vermemiştir. Bununla birlikte; hâlihazırda özellikle belediyeler kendi kanunlarına dayanarak göçmenlere yönelik sosyal yardımlarda bulunmaktadır (Demirhan & Aslan, 2015: 52-54). Ancak, son dönemlerde Türkiye'nin kamu yönetimi yapısında, yerelin merkez karşısında güçlendirilmesi ve yönetişimci kurumların yaygınlaştırılması yönünde önemli bir dönüşüm yaşandığı gerçeğinden yola çıkılarak gelecekte yapılacak düzenlemelerle yerel yönetimlerin de göç ile ilgili karar alma süreçlerine katılması beklenebilir. Dolayısıyla, yerel yönetimlerin, özellikle de belediyelerin önümüzdeki süreçte yerel düzeydeki göç yönetiminde mevcut yapılanmanın yanında üçüncü bir aktör olarak yer alacağı değerlendirilmesinde bulunmak çok da zor olmayacaktır.

2.5. Değerlendirme Aşaması

Bir politikanın değerlendirilmesi, alanda yapılabilenlerin eksiklik ve başarılarının ortaya konulmasını gerektirir. Bir anlamda değerlendirme aşamasında,

belirli bir alanda izlenen politikanın, sorunun hangi yönlerine katkı sağladığı ve hangi yönlerini eksik bıraktığı belirlenir. Bu anlamda konusu Türkiye'nin uluslararası göç yönetimi olan politikanın değerlendirilmesi için de, belirli soruların yanıtı aranmalıdır. Bunlar; göç yönetimi konusunda gerçekleştirilen yasalaşma süreci hukuksal açığı kapatabilmiş midir? Bu kapsamda kurulan kurumlar ihtiyaçları karşılayabilmiş midir? İzlenen politika kimleri nasıl etkilemiştir? Hangi sorunları çözmüştür? Nerelerde eksiklik kalmıştır? Şeklinde sıralanabilir.

Türkiye, sıklıkla hem münferit, hem de kitlesel göç akımlarına maruz kalan bir ülke durumunda olmakla birlikte iltica ve göç konularını içeren kapsamlı bir hukuki mevzuata uzunca bir süre sahip olamamıştır. Bu nedenle göçlerle birlikte gelen kimi sorunların giderilememesi Türkiye'yi insan hakları açısından uluslararası alanda zor duruma sokmuştur⁶. Bu sıkıntıları gidermek için her ne kadar 1994 yılında 6169 sayılı İltica Yönetmeliği yürürlüğe konulmuşsa da yönetmelikte mülteci kavramının sadece Avrupa'da meydana gelen olaylar nedeniyle sığınan yabancılarla sınırlı tutulması göç ve iltica olaylarının sebep olduğu hukuki problemleri çözememişti. Bu gibi nedenler dolayısıyla 11 Nisan 2013 tarihinde 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesi, ülkede bulunan göçmenlerin hukuki statülerini açıklığa kavuşturması açısından olumlu bir adım olmuştur. Her ne kadar bu kanunda da Cenevre Sözleşmesi ve 1994 tarihli İltica yönetmeliğinde olduğu gibi, mültecilik statüsü sadece Avrupa Ülkelerinden gelenlerle sınırlandırılmış olsa da göçmenler için 'şartlı mülteci' ve 'ikincil koruma' şeklinde iki yeni statü tanımlaması daha yapılmış ve haklar sağlanmıştır. Buna göre Avrupa dışından gelen göçmenlere de 'şartlı mülteci' statüsü sağlanmakta ve diğer bir ülkeye yerleşene kadar Türkiye'de ikametlerine izin verilmektedir. Durumları bu iki statüye uymayanlar ise ikincil koruma yolu ile ülkede kalacaklardır. Kanununun 91. Maddesinde de ülkeye toplu olarak gelen sığınmacılar için 'geçici koruma' sağlanacağı özellikle ifade edilmiştir. Böylece sayıları gittikçe artan Suriyeli sığınmacıların hukuki statüleri daha açık bir şekilde ortaya konularak onlar için izlenecek politikaların dayanağı oluşturulmuştur.

Bundan önceki dönemde Suriyeli mültecilere hiçbir hukuki karşılığı olmayan misafir statüsü verilmişti. Bu tanımlama ise onların asgari olarak sağlanması gereken kamusal hizmetlerden bile hak sahibi olarak yararlanmalarını engellemekteydi. Nisan 2013 de çıkarılan kanunla birlikte bu sorunların çözümü adına 'Göç İdaresi Genel Müdürlüğü' kurulmuştur. Bünyesinde uzman personel çalıştıran, sadece göç yönetimi alanında faaliyet gösteren ve politika belirleyen, aynı zamanda sivil bir kurum olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulması oldukça önemli bir adımdır. Bu gelişme ile, hizmetlerin bu zamana gelene kadar Emniyet Genel Müdürlüğü ve Valilikler tarafından yürütüldüğü alanda bilgisizlik ve çok başlıktan kaynaklanan karmaşaya da son verilmiştir.

⁶ "Türkiye, 2009 Dünya Sığınmacı Raporunda sığınmacılara insani yaşam standartlarını sağlama açısından en kötü ülkeler arasında yer almıştır. ...Söz konusu raporda bunun yanı sıra şiddet ve kötü muamele de belirtilmiş ve Türkiye sınır dışı etme, fiziksel koruma ve mahkemelere ulaşım olanağı kategorilerinde not sıralamasındaki en kötü not olan F ile; hareket özgürlüğü ve iş olanakları kategorilerinde ise Dile değerlendirilmiştir" (Kartal & Başçı 2014:287)

Diğer yandan, geri gönderme merkezlerinin işletmesinin özel sektör tarafından sağlanacağı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 58. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, bundan böyle göç yönetimi alanında sunulması gereken kamusal faaliyetler özel güvenlik birimleri eliyle sunulabilecektir. Ancak, bu durum, ülkelerinden edilmiş ve bu nedenle mağdur olmuş göçmenlerin geri gönderme sırasında tamamen devlet korumasından yoksun bırakılması ve özel şirketler tarafından her türlü şekilde istismar edilmeleri sonucunu doğurabilecek bir uygulamadır. Nitekim Şeker ve arkadaşları da (2014: 123) söz konusu bu uygulamayı yapan Birleşik Krallık'ta yabancıların (kaçak göçmenler ve diğerleri) sınır dışı edilmeleri sırasında cinsel, fiziksel ve psikolojik taciz olaylarının sıklıkla yaşandığını aktarmaktadırlar.

Göç yönetimi konusunda faaliyet gösteren bir diğer kurum da AFAD'dır. Suriye'de yaşanan çatışmaların ilk zamanlarından bu yana kitleler halinde Türkiye'ye sığınanların bir kısmı geçici koruma kapsamında AFAD'ın kurduğu kamplarda yaşamaktadır. AFAD 2015 yılı içinde Suriyeli göçmenlere yönelik olarak 684.643.561,27 TL harcama yapmıştır. Bu oran AFAD'ın Afet ve Acil Durum Faaliyetleri Ödeneği kapsamında 2015 yılı içinde yaptığı harcamaların %98'ine denk gelmektedir (AFAD, 2015: 74). Bir habere göre Türkiye'nin Suriyelilere beş yılda yaptığı toplam harcamanın miktarı ise 8 milyar doları bulmaktadır. Uluslararası camianın bu orana katkısı ise sadece 450 milyon dolardır (Hürriyet, 28 Ocak, 2016). Bu oranın büyüklüğü, Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılar özelinde uluslararası göçü yönetmek için oldukça kararlı bir tutum sergilediğini ve bu konuda neredeyse yalnız bırakıldığını göstermektedir.

Bununla birlikte; politikanın konusu durumunda olan mülteciler için söz konusu olan ve çözülmesi gereken daha birçok problem mevcuttur. Her ne kadar göçmenlerin barınma sorununu çözmek için AFAD tarafından çok sayıda kamp kurulmuş olsa da Suriyelilerin %90'ı kamp dışında yaşamaktadır. Kamp dışında yaşayan Suriyelilerin temel kamu hizmetlerine erişim ve istihdam konusunda ciddi sıkıntıları bulunmaktadır. Nitekim Suriyeli Mülteciler: 2013 Saha Araştırması Sonuçlarına göre ise kamp dışındaki Suriyeli mültecilerin yüzde 25'i harabelerde ya da derme çatma düzenlerde yaşamaktadır. Uluslararası AF Örgütü (2014) raporuna göre Suriyeliler ülke çapındaki kamu hastanelerinde ücretsiz muayene ve ücretsiz tedavi hakları mevcut, ancak sağlık hizmetlerine erişim kayıt olma esasına dayalı olduğu için kayıtlı olmayan Suriyeli mülteciler sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadır.

2016 Şubat'ta yayınlanan Başbakanlık Genelgesi ile Suriyeli göçmenlere çalışma hakkı verilmiş olmasına rağmen, 4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun işverene önemli mali yükümlülükler getirdiği için göçmenlerin çoğu yasadışı olarak kötü şartlar altında çalışmak zorunda kalmaktadırlar (Mazlumder, 2014; Emin, 2016: 12'den akt. ORSAM, 2014). Bu konuda Türk iş dünyası Türkiye'deki Suriyelilerin özellikle güney ve doğu bölgelerde tarımda ya da inşaat sektöründe kayıtsız ve yasa dışı bir şekilde çalıştırıldıklarını ifade ederken bu yöndeki istismarın giderilmesi için sektörel-bölgesel analizlerin yapılması

gerektiğini vurgulamakta ve özellikle çalışma hakları konusundaki düzenlemelerin giderilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Erdoğan ve Ünver, 2015: 78).

Eldeki verilere göre Türkiye'deki Suriyelilerin %53'ünden fazlası 18 yaş altındaki çocuk ve gençlerden, oluşmaktadır (Kaya ve Yılmaz Eren,2014: 28; Kap, 2014: 31) (Bkz. Kap, 2014). Türkiye'ye gelen Suriyeli mültecilerin % 53'ünün çocuk olduğu düşünüldüğünde, çocukların korunması da Suriye krizinde karşılaşılan en önemli konulardan biri olmaktadır. Bu konuda sıkça görülen sorunlar, çocuk/erken yaşta evlilikler, çocukların eğitime erişimleri, çocuk işçiliği, kapasite sıkıntıları, refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar ve doğum kaydıdır (Öztürk, 2015: 6). İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Kasım 2015 tarihli Türkiye' deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller raporunda vurgulandığına göre, 2014-2015 yılında 400 binden fazla Suriyeli çocuk okula gitmemektedir.

Diğer yandan, ECPAT International ile birlikte Uluslararası Çocuk Merkezi tarafından hazırlanan, Çocuğa Karşı Ticari Cinsel Sömürü ile Mücadele Türkiye Durum Raporu (2015), Suriyeli mülteci çocukların zorla evlendirilme, fuhuşa zorlanması, üçüncü ya da dördüncü eş olarak satılma şeklinde cinsel sömürü amaçlı çocuk ticaretine maruz bırakıldığını ortaya koymaktadır. Suriyeli çocuklar için cinsel sömürü kadar ekonomik amaçlı sömürü de söz konusudur. Nitekim özellikle 6 yaşından 18 yaşına kadar pek çok Suriyeli çocuğun farklı iş kollarında ve sokaklarda uygunsuz koşullarda çalıştıkları farklı araştırmalarla ortaya konulmuştur (Bkz. Harunoğulları, 2016).

Çocuklarla ilgili başka bir sorun da önemli bir kısmının refakatsiz ya da anne ve birini kaybetmiş durumda olmalarıdır. Söz konusu çocuklara hizmet vermek üzere Adana Sarıçam Geçici Barınma Merkezi içinde refakatsiz çocuklara özgü birim oluşturulmuştur. Suriye uyruklu refakatsiz çocuklara özgü birimlerin ihtiyaç duyulan diğer illere yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar ile aile bakım modellerinden yararlandırılmasına yönelik proje çalışmaları devam etmektedir (ASPB, 2017).

Türkiye'nin izlemiş olduğu göç yönetimi ile ilgili en ciddi değerlendirmeler Uluslararası Af Örgütü'nden gelmektedir. Rapora yer alan ifadelerle göre,

....sığınma sistemi hâlâ kurulma aşamasında olan Türkiye yüz binlerce sığınmacının yaptığı bireysel başvuruları da değerlendirme kapasitesinden yoksundur. Devlet kurumları, barınma başta olmak üzere, kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamamakta, kişilerin kendilerine yetebilmelerinin önünde de ciddi engeller bulunmaktadır. Bu haliyle Türkiye, sığınmacı ve mültecilerin onurlu bir yaşam sürdürebilecekleri bir ortamı tesis edememiş durumdadır Bu nedenle Türkiye'nin sığınmacı ve mülteciler geri kabul anlaşmalarının öngördüğü güvenli bir ülke olduğu varsayımı bir kurgudan ibarettir. Dolayısıyla AB, mevcut durum itibarıyla sığınmacı ve mültecilerin haklarına tam olarak saygı gösterme kapasitesine sahip olmayan bir ülkeye geri gönderilmelerine umursamaz bir şekilde onay vermiştir. AB-Türkiye Anlaşması mülteciler bakımından kötü bir anlaşmadır; sığınmacı ve mültecilerin bu anlaşma çerçevesinde geri gönderilmeleri askıya alınmalıdır. (Uluslararası Af Örgütü, 2016).

Göç yönetimi konusunda halihazırda izlenen politikanın Suriyelilerin bütün problemlerini çözdüğünü söylemek ne kadar güç ise, politikanın diğer bir unsuru

olan Türk vatandaşlarının sığınmacı akını ile ilgili yaşadıkları sorunları giderdiğini söylemek de o derece zordur. Bu sorunların en başında da güvenlik konusu gelmektedir. Ağır ve Sezik (2015:107), Suriye'ye karşı uygulanan açık kapı politikası nedeniyle sınır güvenliğinin iyice zayıfladığından, böylece Suriye'de güç kazanan radikal unsurların, sızarak Türkiye'de terör eylemi gerçekleştirdiklerinden bahsetmektedirler. Nitekim yasadışı bir grubun 11 Şubat 2013 tarihinde Cilvegözü sınır kapısında, 11 Mayıs 2013 tarihinde de Reyhanlı'da gerçekleştirdikleri 50'den fazla kişinin hayatını kaybettiği saldırıların sonraki tarihlerde de arkası gelmiştir. Bu durum, göçle birlikte gelen sınır güvenliği sorununun önemli bir iç tehdit meselesi haline geldiğini gözler önüne sermektedir (Ağır & Sezik, 2015: 113,116). Benzer şekilde, Erdoğan ve Ünver (2015: 74)' de Türkiye'de cezaevlerinde bulunan yabancılar içinde Suriyelilerin sayısının % 40'a ulaştığını belirtmekle birlikte, terör gruplarında faaliyet gösteren kişilerin de güvenlik sorunları yaratabileceklerine dikkat çekmektedirler.

Bununla birlikte, yerel halk arasında sığınmacılara yönelik var olan tepkinin bir provokasyon neticesinde şiddet içeren kitlesel tepkiye dönüşmesi sonucunda Suriyelilerin örgütlenerek kendilerini korumaya çalışması da söz konusudur. Son dönemde Suriyeliler arasında kendilerini korumak için ortak hareket etme ve örgütlenme konusu tartışılmaya başlanmıştır. Suriyelilerin örgütlenmesi ise iki toplumun giderek kutuplaşmasına neden olmaktadır (Orhan & Gündoğar, 2015,19'dan akt. Ağır & Sezik, 2015:117). Diğer yandan, yerel halkın Suriyelilerle birlikte iş fırsatlarının ellerinden alındığı ve buldukları yerlerde kiralarn artmasına neden oldukları gibi kanılar da Suriyelilere yönelik tepkileri artırmaktadır. Bu noktada siyasi iktidarın Suriyelilere, vatandaşlık verilmesi ve TOKİ konutlarının tahsis edilmesi yönündeki açıklamaları da yerel halk tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştır (Bkz. Özer,2016; Aslan, 2016; Yazıcıoğlu, 2016, Giritli, 2016). Buna karşılık, Göç Araştırmaları Merkezi Başkanı Metin Çorabatır, tüm mülteciler için vatandaşlık başvurusu hakkı tanınması gerektiğini, böylelikle Türkiye'nin Suriyeli mültecileri kendi ulusal koruması altına alarak, kalıcı bir çözüm sağlamış olacağını savunmuştur (Karaca, 2016). Muhalefet ise bu konuda kendi ülkelerinde yaşanan sorunun bir an önce çözüme kavuşturulması için girişimlerde bulunmak yerine söz konusu ülke vatandaşlarına vatandaşlık hakkı tanınmasının sorunlara yeni sorunların eklenmesinden başka bir anlam ifade etmeyeceğini savunmuştur (CHP, 2017).

Diğer bir gerilim de 24 Ağustos 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Suriye'nin Halep kentine bağlı Cerablus bölgesine girişi ile başlayan Fırat Kalkanı harekâtından sonra bölgeden gelen şehit haberleri üzerine, Türk askerinin bölgede savaşmasına karşılık Suriyeli erkeklerin kendi ülkelerinin savunmasına katkı vermemesi konusunda başlamış bulunmaktadır. Bu rahatsızlık nedeniyle başlatılan ve oldukça da yankı bulan bir imza kampanyasında Suriyeli erkeklerin savaştan kaçmaları sonucu sivil halkın; çocuklar, kadınlar, yaşlılar, kronik hastalar ve engellilerin savunmasız kaldıkları ileri sürülürken Suriyeli erkeklerin, belli bir temel askeri eğitim aldıktan sonra, belli askeri operasyonlar ve harekâtlar kapsamında kendi vatanları için mücadeleye katılmalarının sağlanması gerektiği ifade edilmektedir (www.change.org). Bu söylem toplumun birçok kesimi tarafından da destek görmeye başlamıştır. Bu anlamda önümüzdeki günlerde

Suriyeli halk ile yerel halk arasında, özellikle askerlik ve vatandaşlık tartışmalarından kaynaklanan huzursuzluk ortamı nedeni ile çatışmaların yaşanması muhtemel görünmektedir. Bu bakımdan kamu yönetimi açısından bu gerilimlerin giderilmesi için nasıl bir çatışma ve kriz yönetimi izleneceği konusunda hazırlıklı olmak gerekmektedir.

Sonuç

Sayıları üç milyonu aşan Suriyeli sığınmacılarla ilgili hizmetleri sağlamak üzere 6458 Sayılı Kanun ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurularak uzman bir yapılmaya gidilmiştir. Buna ek olarak, bu alanda Başbakan Yardımcılığı, Başbakanlık Göç Koordinatörlüğü, İçişleri Bakanlığı, AFAD, Sağlık, Milli Eğitim, Çalışma ve Sosyal Güvenlik ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlıkları, valilikler, kısmi olarak da yerel yönetimler ve kaymakamlıklar birlikte faaliyet göstermektedirler. Göç yönetimi konusunda hâlihazırda izlenen politikalara rağmen Suriyeli sığınmacıların kamusal hizmetlere erişimleri ile ilgili sıkıntıları ciddi ölçüde devam etmektedir. Bununla birlikte, ilerleyen dönemlerde yeni sığınmacı akımları, aile birleşimleri ve doğumlar nedeni ile ülkede bulunan sığınmacı sayısının daha da artması beklenmektedir. Dolayısıyla sığınmacılara verilen hizmetleri yönetme konusunda mevcut yapılanmanın yeterli olmayacağı açıktır. Bu nedenle Erdoğan ve Ünver (2015: 82)'in belirttikleri üzere bu konuda bakanlık düzeyinde bir yapılmaya gitmek gerekmektedir.

Diğer yandan, ülkeye doğru yaşanan sığınmacı akımı Türk toplumunda, başta güvenlik ve istihdam kaygıları olmak üzere çeşitli sosyal ve ekonomik huzursuzluklara yol açmıştır. Siyasi iktidar tarafından gelen Suriyelilere vatandaşlık açıklamaları da, Türk toplumunda eşitlik ve adalet değerleri bakımından bir tedirginliğe yol açmıştır. Oysaki toplumsal güvenliğin sağlanması açısından gerginliklerin azalması ve iki toplumun uyum içinde yaşamayı başarabilmesi gerekir. Bu anlamda, hem Suriyeli hem de Türk toplumuna bu konuda yardım edecek, yol gösterecek entegrasyon politikalarının katkısı büyük olacaktır. Bununla birlikte, bu konuda her iki toplum arasındaki denge gözetilmeden ve her iki toplumun da rızasına dayandırılmayan her türlü girişim, zaten bıçak sırtında olan gerilimi tırmandıracak ve iki kesimi de etkileyecek bir nefret söyleminin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu açıdan öncelikle, son derece hassas bir konu olan entegrasyon süreci ile ilgili açıklamalar dikkatli ve detaylı bir şekilde yapılmalıdır. Buna ek olarak, sürecin gerçekleşmesi için atılması gereken adımların da titizlikle planlanması, uygulanması, sürecin her aşamasında her iki halkın da bilgilendirilmesi ve karşılıklı uzlaşının sağlanması gerekmektedir. Aksi uygulamaların kuşkusuz toplumsal barış için aksi yönde sonuçlar doğurması pek muhtemeldir.

Bu makalede 2000 yılı sonrasında Türkiye’de göç yönetimi ile ilgili olarak izlenen kamu politikalarının analizi yapılmıştır. Çalışmada Katılım Ortaklığı Belgesi’nin imzalanması ile, göç kabul etme konusunda AB ile uyum içinde olmak zorunda kalmasının Türkiye’nin göç yönetimi ile ilgili izlemiş olduğu politikaların temel nedeni olduğu, Suriye Savaşı ile artan sığınmacı akınının süreci hızlandırdığı kanısına varılmıştır. Türkiye’den de Avrupa’ya doğru yönelen sığınmacı tehdidini

kendi toprakları dışında durdurmak isteyen AB ise, sürecin her aşamasında etkin bir rol izlemiştir. Aradaki ufak pürüzler bir yana AB ve Türkiye bugüne kadar bu konuda uyum içinde olmuşlardır.

Kaynakça

- Ağır, O. & Sezik, M. (2015). Suriye'den Türkiye'ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları. *Birey ve Toplum*, 5(9),95-123.
- Aliu, A. & Öztürk, İ. & Aliu, D. & Özkan, Ö. (2016). Türkiye'de göç olgusunun mevzuat, politikalar ve bilimsel projeler çerçevesinde incelenmesi. *2nd International Congress on Applied Sciences: Migration, Poverty and Employment*, 19–28.
- Altmış Dördüncü Hükümet Programı. 2 Ocak 2017'de erişildi, http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/64.hukumet_programi.pdf,
- Anderson, J.(2006). *Public policymaking*. (6th.edt.),Houghton Mifflin Company, USA.
- Aslan, R. (13 Temmuz 2016). Suriyelilere vatandaşlık: AKP seçmeni ne diyor? *BBC Türkçe*, 2 Ocak 2017'de erişildi, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36780544>,
- Avrupa Birliği Konseyi, AB-Türkiye Anlaşması, (4 Nisan 2016). 2 Ocak 2017'de erişildi, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-1221_en.htm.)
- Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı. 2 Ocak 2017'de erişildi, <http://www.ab.gov.tr/196.html>
- Avrupa Komisyonu, AB-Türkiye Ortak Eylem Planı: Bilgi Notu, (15 Ekim 2015). 2 Ocak 2017'de erişildi, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-155860_en.htm
- Başak, C. (2011), Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasadışı Göçmenler, Ankara
- Bayındır Goularas G. & Sunata, U. (2015). Türk dış politikasında göç ve mülteci rejimi. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmaları Dergisi*, 2(1): 12-40.
- Bayırbağ, M.K.(2013) .Kamu politikası analizi için bir çerçeve. (Ed.Yıldız vd.), *Kamu Politikası Kuram ve Uygulama*, Adres Yayınları.
- BM Cenevre Sözleşmesi (1951). 2 Ocak 2017'de erişildi, <http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusune%C4%B1%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf>
- Castles, S. & Miller M. J. (2008). *The Age of Migration: (Turkish translation): Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri.*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- CHP Resmi Web Sayfası. 2 Ocak 2017'de erişildi <https://www.chp.org.tr/Haberler/4/tumer-suriyelilere-vatandaslik-hakki-kaosu-tetikler-46265.aspx>
- Çelik, N. B. (2015). Türk hukukunda uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya uluslararası korumadan yararlanan yabancıların hak ve yükümlülükleri. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (Özel Sayı), 67-148.
- Çiçekli, B. (2013).*Yabancılar Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Demirhan, Y. & Seyfettin, A.(2015). Türkiye'nin sınır ötesi göç politikaları ve yönetimi. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(9), 23—62.
- Dye, T.1995). *Understanding Public Policy*. New Jersey: Eight Edition, Prentice Hall.
- ECPAT (2015). *Çocuklara Karşı Ticari Cinsel Sömürü ile Mücadele Küresel İzleme: Türkiye*. 7 Ocak 2017'de erişildi [http://www.ecpat.net/sites/default/files/A4A_V2_EU_Turkey_FINAL.pdf,\(02.01.2017\)](http://www.ecpat.net/sites/default/files/A4A_V2_EU_Turkey_FINAL.pdf,(02.01.2017)).
- Erdoğan, M. & Ünver, C. (2015). *Türk İş Dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri*. TİSK Yayını No:353.

- Eyestone E, R. (1971). *The Threads of Public Policy: A Study in Policy Leadership*. USA, Bobbs-Merrill.
- Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi Başlıklı Başbakanlık Genelgesi. 7 Ocak 2017'de erişildi , https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2311/files/2014-4_sayili_Genelge_-_parafsiz.pdf
- Geçici Koruma Yönetmeliği., R.Gazete Tarihi : 22.10.2014, R. Gazete No : 29153. 7 Ocak 2017'de erişildi , http://www.goc.gov.tr/files/files/03052014_6883.pdf
- Giritli, S. (5 Temmuz 2016). Suriyelilere vatandaşlığa neden karşı çıkılıyor?. *BBC Türkçe*, 2 Ocak 2017'de erişildi http://www.bbc.com/turkce/turkiye/2016/07/160704_suriyelilere_vatandaslik
- Güleç, C. (2015). Avrupa Birliği'nin göç politikaları ve Türkiye'ye yansımaları. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 81–100.
- Güneş, M. (2015). Kamu yönetiminde geçici koruma rejimi ve yakın gelecekte türk kamu güvenliğinde potansiyel bir sorun olarak : Suriyeli mülteciler. *XIII. Kamu Yönetimi Forumu*, 762-786.
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği. *Göç Dergisi*, Mayıs, 29-63.
- Heywood, A. (2012) *.Siyasetin Temel Kavramları*. (Çev. Hayrettin Özler), Ankara: Adres Yayınları
- Hürriyet, (28 Ocak 2016).2,5 milyona yakın Suriyeli'ye 8 milyar dolar harcandı. 8 Ocak 2017'de erişildi,<http://www.hurriyet.com.tr/2-5-milyona-yakin-suriyeliye-8-milyar-dolar-harcandi-40046299>,
- İçduygu, A. (2010).Türkiye'de uluslararası göçün siyasal arka planı: küreselleşen dünyada ulus devleti inşa etmek ve korumak. (ed. B. Push-ch-T.Wilkoszewski), *Türkiye'ye Uluslararası Göç*. İstanbul: Kitap Yayınevi,
- İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Muktesabının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı. 10 Ocak 2017'de erişildi [http://www.goc.gov.tr/files/files/turkiye_ulusal_eylem_plani\(3\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/turkiye_ulusal_eylem_plani(3).pdf)
- İnsan Hakları İzleme Örgütü (2014). *Geleceğimi Hayal Etmeye Çalıştığımda Hiçbir Şey Göremiyorum: Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller – Kayıp Nesil Olmalarını Önlemek Raporu*, 10 Ocak 2017'de erişildi https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/turkey1115tu_web.pdf
- Kap D. (2014). Suriyeli mülteciler: Türkiye'nin müstakbel vatandaşlar. *Akademik Perspektif*, Aralık, 30-35.
- Kara, M. &Dönmez Kara, C.Ö. (2016). Türkiye'de göç yönetişimi:kurumsal yapı ve işbirliği. *Journal Of Entrepreneurship And Development*, 10(2), 1–25.
- Kara, P. &Korkut, R., (2010). Türkiye'de göç, iltica ve mülteciler. *Türk İdare Dergisi* , (467), 153–162.
- Karaca, E. (11 Temmuz 2016). Her mülteciye vatandaşlık için başvuru hakkı tanınmalı. *BİA Haber Merkezi*, 12 Ocak 2017'de erişildi, [http://bianet.org/bianet/insan-haklari/176625-her-multeciye-vatandaslik-icin-basvuru-hakki-taninmali,\(02.01.2017\)](http://bianet.org/bianet/insan-haklari/176625-her-multeciye-vatandaslik-icin-basvuru-hakki-taninmali,(02.01.2017)).
- Kartal, B. & Başçı, E. (2014).Türkiye'ye yönelik mülteci ve sığınma hareketleri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 275-299.
- Kaya, İ. & Yılmaz Eren, E. (2014).*Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri Raporu*. İstanbul:SETA.
- Klijn H. & Koppenjan J. (2000).Public management and policy networks: Foundations of a network approach to governance. *Public Management*. 2: 135–158.
- Kolukırık, S. (2014).Uluslararası göç ve türkiye:yerel uygulamalar ve görünüm. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 6(2), 37–53.

- ORSAM (2012). *Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi*. Rapor No:22.
- ORSAM (2014). *Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Örselli, E. & Babahanoğlu, V. (2016). Türkiye'nin göç yönetimi ve göç politikalarının gelişimi: bir kamu politikası analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The*, 9(43), 2063-2072.
- Özer, V. (10 Temmuz 2016). Suriyeliye TOKİ. *Hürriyet*, 12 Ocak 2017'de erişildi <http://www.hurriyet.com.tr/suriyeliye-toki-konutlari-40139816>
- Özer, Y. (2011). Türk kamu yönetiminde yeni bir çalışma alanı olarak uluslararası göç: yasalaşma ve idari yapılanma sürecinin değerlendirilmesi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:45, Ekim, 73-88.
- Öztürk, S. (2015).Suriye'den göçün etkileri. *GSA 2015 Global'i Yaşamak Uluslararası Konferansı Bildirisi*, İstanbul.
- Parlak, B. & Şahin, A.U. (2015).Türkiye iltica ve göç mevzuatının coğrafi kısıtlama uygulaması yönünden analizi. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2),65-79.
- Pasaport Kanunu. Kanun No: 5682 Kabul Tarihi : 15/7/1950 , R.Gazete Tarihi : 24.7.1950 , R Gazete No: 7564. 12 Ocak 2017'de erişildi <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5682.pdf>
- Sabatier, P. A. (2007). *The Theories of the Policy Process*. Colorado:Boulder, WestviewPress.
- Şeker, G. & Sirkeci İ. &Aslan, Ç. (2014). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu hakkında genel bir değerlendirme. *İnsan Hakları Yıllığı*, 32, 2014, 107-129.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) Resmi Web Sayfası. Refakatsiz çocuklara yönelik çalışmalar. 2 Ocak 2017'de erişildi,[http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/uygulamalar/refakatsiz-cocuklara-yonelik-calismalar\(02.01.2017\)](http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/uygulamalar/refakatsiz-cocuklara-yonelik-calismalar(02.01.2017)).
- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2015). *Faaliyet Raporu*. 12 Ocak 2017'de erişildi, <https://www.afad.gov.tr/upload/Node/3900/xfiles/afad-2015-ifr-web.pdf>,
- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. 12 Ocak 2017'de erişildi <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum>,
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı. AB vize muafiyeti sürecine dair mutabakata varıldı. 12 Ocak 2017'de erişildi <http://www.mfa.gov.tr/ab-vize-muafiyeti-surecine-dair-mutabakata-varildi.tr.mfa>,
- T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2017a). 12 Ocak 2017'de erişildi http://www.goc.gov.tr/icerik/hakkimizda_308_309
- T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2017c). 12 Ocak 2017'de erişildi http://www.goc.gov.tr/icerik/surekli-kurullar_453_455
- T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2107b). 12 Ocak 2017'de erişildi http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-politiklari-kurulu_453_454
- Türk Ceza Kanunu. Kanun No : 5237 , K. Tarihi : 26.9.2004 , R.Gazete : Tarih : 12.10.2004 Gazete No : 25611, 12 Ocak 2017'de erişildi, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>
- Türkiye 2015 İlerleme Raporu. 14 Ocak 2017'de erişildi http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf.
- Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma ve Vize Serbestisi Diyalogu Mutabakat Metni, (Aralık,2015). 2 Ocak 2017'de erişildi <http://www.ab.gov.tr/files/stib/TR-ABVizeSerbestisi.pdf>
- Türkiye'de bulunan 18-45 yaş arası Suriyeli erkekler askere alınsın. Suriye için savaşın kampanyası, 2 Ocak 2017'de erişildi <https://www.change.org/>, (02.02.2017).
- Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılarla ve

- Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Kabul Tarihi : 14.09.1994 R.G. Tarihi : 30.11.1994, R.G. No : 22127, 2 Ocak 2017’de erişildi
<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeligi.pdf>
- Uluslararası Af Örgütü (2014). *Hayatta Kalma Mücadelesi: Türkiye’ye Suriye’den Gelen Mülteciler Raporu*. Amnesty International, 4 Ocak 2017’de erişildi
<https://www.amnesty.org/download/.../208000/eur440172014tr.pdf>
- Uluslararası Af Örgütü (2016). *Güvenli Olmayan Sığınmak Türkiye’de Sığınmacılar ve Mülteciler Etkili Korumaya Erişemiyor*. Amnesty International, 2 Ocak 2017’de erişildi
<http://amnesty.org.tr/uploads/Docs/2016-turkce67.pdf>,
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM) (2009) Göç Terimleri Sözlüğü, Bülent Çiçekli (edt.)
[http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu\(1\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf)
- Usta, A. (2013). Kamu politikaları analizine kuramsal bakış. *Yasama Dergisi*, 24, 78-102.
- Yabancılar ve Uluslar arası Koruma Kanunu. K. No: 6458, K. Tarihi: 4.4. 2013, R. Gazete Tarihi: 11.04.2013, R. Gazete No:28615. 14 Ocak 2017’de erişildi
http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf
- Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun: Kanun No: 4817 Kabul Tarihi : 27.2.2003, R.Gazete : Tarih : 6.3.2003, R.Gazete No: 25040 14 Ocak 2017’de erişildi
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4817.pdf>
- Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun. Kanun No : 5683 Kabul Tarihi : 15.7.1950, R. Gazete Tarih : 24.7.1950, R. Gazete No : 7564. 2 Ocak 2017’de erişildi
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5683.pdf>
- Yazıcıoğlu, Y. (3 Temmuz 2016). Erdoğan’ın sözleri ‘Suriyelilere Vatandaşlık’ tartışması başlattı. 14 Ocak 2017’de erişildi <http://www.amerikaninsesi.com/a/erdoganin-sozleri-suriyelilere-vatandaslik-tartismasi-baslatti/3402171.html>

Bilgi Toplumu Perspektifinde Refah Devleti: Finlandiya Modeli

Orhan KOÇAK¹
Ersin KAVI²
Muharrem ES³

Özet

Refah devleti Keynesyen politikaların uygulanması ile Dünya üzerinde yayılmış ve 1945 sonrasında belli bölgelerde sınıf çatışmasında azalma ile beraber, sosyal ve ekonomik alanlarda önemli ilerlemeler olmuştur. Altın çağ olarak da nitelendirilen bu dönem, özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa'da kendini göstermiş ve bazı ülkeler tarafından model olarak alınmaya çalışılmıştır. İskandinav ülkeleri olarak nitelenen İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya ise kendilerine özgü politikalar oluşturarak refah devleti politikalarını benimsemişlerdir. Bunların içinde tarım ve ormancılık ekonomisi ile hayatta kalan ve fakir bir ülke olan Finlandiya'nın hem refah devleti uygulamalarını 30-40 yıl öncesinden kısa zamanda hayata geçirmesi hem de refah toplumunda örnek bir ülke olması dikkatleri üzerine çekmiştir. Birçok refah devleti, 1970'li yıllardan sonraki neo-liberal politikalara geçiş sürecinde rekabet etme bahanesiyle refah devleti uygulamalarından taviz verirken, Finlandiya hem refah politikalarını uygulamaya devam etmiş, hem de yapılan düzenlemelerle bilgi toplumuna geçişte başarılı olmuştur. Bu çalışmada, bilgi toplumunun refah toplumunun ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamayacağına dair olan soru işaretlerine cevap bulmaya çalışırken, Finlandiya örneği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Refah Devleti, Refah Toplumu, Bilgi Toplumu, Finlandiya

Welfare State in the Perspective of Knowledge Society: Finland Model

Abstract

Welfare State has spread around the world with application of Keynesian policies. Important improvements happened in terms of social and economic development as well as the reduction of class conflict in some regions after 1945s. This era, has been seen in North America and Europe and was taken as a model by some countries, is called Golden Age. Sweden, Norway, Denmark and Finland which are called Nordic Countries have adopted welfare state policies that are proper their characteristics. Finland, as a Nordic Country, was surviving with agriculture and forestry and poor one, is attracted attention both in achieving welfare state policies for 30-40 years which is very short time and as a model in welfare societies. While many welfare counties were compromising on welfare expanses in order to be able to compete with developed and developing countries in transition neo-liberal policies after 1970s. Finland both has continued to apply welfare policies and became successful in transition knowledge society by acting and applying new regulations. In this study, whether knowledge society will meet the need of welfare society is to be investigated and then, as a model Finland will be examined.

Key Words: Welfare State, Welfare Society, Knowledge Society, Finland

Giriş

II. Dünya savaşından sonra uygulanan Keynesyen politikaların hem çalışanlar hem de toplum üzerinde, savaş ve savaş öncesindeki ekonomik ve sosyal bunalımların

¹ Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi, orhan.kocak@istanbul.edu.tr

² Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi, ekavi@yalova.edu.tr

³ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi, muharrem_es@hotmail.com

açmış olduğu sıkıntıları zaman içerisinde giderdiği görülmüştür. Bu politikalarla, özellikle Amerika ve Avrupa'daki gelişmiş ülkelerin toplumlarında ekonomik ve sosyal gelişmeler sağlanmış ve devlet ile halklar uyumlu bir düzene girmiştir. Özellikle düşük gelir gruplarının dahi geleceğine emin olarak bakıldığı, eğitim, sağlık, güvenlik ve altyapı gibi hizmetlerin her halükârda sağlandığı refah toplumu ortaya çıkmıştır. Refah toplumu beraberinde refah devleti yapısını ortaya çıkarmış ve devletlerin bütçelerini oldukça büyümüştür. Refah harcamaları, bu politikaları uygulayan ülkelerin mali yapılarını bozarak, refah harcamaları yapmayan ülkelerle aralarında ekonomik alanda rekabette sıkıntılar yaşatmaya başlatmıştır. 1970'lerdeki petrol krizine kadar devam eden bu süreç, krizle birlikte açık bir yara almaya başlamış ve belirginleşmiştir. Krizden çıkış için öne sürülen serbest piyasa, özelleştirme gibi neo-liberal politikalar ile refah devleti anlayışı farklı bir yöne doğru kaymıştır.

Neo-liberal politikaların öne çıktığı 1980'li yıllardan itibaren bilgi işlem ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler beraberinde sanayi, hizmetler sektörlerini etkilediği gibi toplumların günlük yaşamlarını da değiştirmeye başlatmıştır. Bu süreç küresel alanda ülkeleri, bilgi teknolojilerini üretenler ve sadece kullananlar olarak gruplandırmış ve her iki grupta süreçten memnun olurken, üretenler elde ettikleri katma değeri yüksek ürünlerin sağladığı gelirlerle ülkelerinin milli gelirlerinin büyümesine neden olmuştur. Büyük çoğunluğu refah devleti olarak anılan bilgi teknolojilerini üreten bu ülkeler, mevcut refah seviyelerini elde ettikleri yüksek gelirler ile daha da artırmışlardır.

Aslında 1970'li yıllardan sonra refah devletleri üzerinde ortaya çıkan maliyet baskısı, katma değeri yüksek bilgi teknolojilerinin sağladığı gelirler sayesinde azaltılmış ve adeta bu gelirler refah devletinin fonksiyonlarının devam etmesinde can simidi görevini üstlenmiştir. Bu toplumlar için refah hizmetlerinin varlığı, bilgi toplumunun varlığı ile açıklanabilmektedir. Bu dönemde, hatta Avrupa Birliği, bilgi toplumu sürecinde geri kaldığını tespit etmiş ve Lizbon Zirvesi'nde Birliği bilgi toplumuna taşıyacak ve rekabette özellikle Amerika ile yarışabileceği alanlarda araştırma-geliştirme ve yatırım teşviki kararlarını almıştır. İskandinav ülkelerinin yüksek refah harcamaları ile baş edebilmelerinde, formel ve yaşam boyu eğitim anlayışı ile birlikte yenilikçi yaklaşıma sahip ekonomik yapıya ve bilgi işlem-iletişim teknolojilerine yatırım yapan bilgi toplumu karakterine sahip olmaları yatmaktadır.

Refah toplumu ve bilgi toplumu birbiri yerine ikame edilecek alanlar olarak görülmemelidir. Aslında bilgi toplumunun refah toplumunun ihtiyacı olan hizmetleri daha da güçlendirmesi yönüyle aralarındaki ilişki birbirlerini tamamlayıcı özelliğe sahiptir. Refah toplumu ve bilgi toplumu sadece birbiriyle uyumlu değil, ayrıca karşılıklı zorlayıcı etkiye sahip ve biri diğeri için ön şart olarak görülmelidir. Bu doğrultuda, bilgiye dayalı refah toplumu bilgi ekonomisi ile anlamlı bir döngü ve sinerji oluşturmaktadır. Verimliliği yüksek olan bir bilgi toplumu, daha fazla gelişme için gerekli olan bilgiyi zamanında oluşturarak insan kaynağını sağlayan refah devletinin ekonomik temellerini de geliştirir. Bu süreç bir anlamda, uluslararası arenada ormancılığa bağımlı olan Finlandiya tecrübesini özetleyen bilgiye dayalı gelişme modelini açıklamaktadır (Patomaki, 2003: 139).

Çalışmanın konusu olan Finlandiya'nın 1990'lı yılların başlarındaki ulusal ekonomisinin çökmesinden sonra maruz kaldığı sorunların benzerine, refah devleti yapılarına sahip diğer İskandinav ülkelerindeki toplumlar da aynı dönemde karşılaşmışlardır. Ancak bu toplumlar, ülkelerin ekonomik yapılarının bilgi ekonomisine dönüşümlerinin hızla gerçekleştirilmesi ile refah devletinin neden olduğu ekonomik yükü taşımayı başarabilmişlerdir. Bu süreç, başlı başına zor ve riskli olmakla birlikte, refah devleti anlayışının gelişmeyi sosyal olarak kabul edilebilir ve ayrıca halkların hem maliyet hem de faydalarını paylaşacağını kabul etmesi nedeniyle başarılı olunabilmiştir.

Bu çalışma ile refah devletinin hizmet verdiği refah toplumu ile bilgi toplumu arasında güçlü bir ilişkinin nasıl bir sonuç ortaya çıkardığı tespit edilecektir. Ayrıca, bilgi toplumuna geçiş sürecinde refah toplumu özelliğini taşıyan ülkelere biri olan Finlandiya'nın mevcut duruma gerek insan kaynakları gerekse teknolojik olarak nasıl geldiği ve süreçte yaşadığı olumlu ve olumsuzluklardan günümüze dair dersler de çıkarılarak anlaşılmasına çalışılacaktır.

1. Refah Devleti ve Bilgi Toplumu

1.1. Kavramsal Olarak Refah Devleti

Refah devletinin geçmişi 1800'lü yıllara kadar gitse de sosyal harcamalar ilk dönemlerde yavaş bir artış göstermiştir. Birçok ülkede sosyal harcamaları hak edenlerin oldukça az ve nüfusun bir kısmını kapsamaya alıyor olması o dönem itibarıyla anlaşılabilir bir durumdur. Gerçek manada refah devleti kavramı dünya savaşları sonrasında ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllar ile beraber, varlıklı demokrasilerdeki sosyal harcamaların ortalaması milli gelirlerin %10'unu aşmıştır. Gerçek artış 1970'li yıllarda olmuş, devamında hizmetler ve bu hizmetlerden faydalanan nüfusun artışı ile asıl sosyal reform dalgası kendini göstermiştir. 1990'lı yıllar ile sosyal harcamaların ortalaması milli gelirin %24'üne yükselmiştir. Ancak, bu durum Amerika'da %15 ve İskandinav ülkelerinde %30'dan fazla olan sosyal harcamalar arasındaki büyük farklılığı gizlemektedir (Esping; Myles 2000). Her ülkenin ve bölgenin kültürü, geleneği, tarihi, gelir seviyesi ve uygulamaları farklı olduğu için tek bir refah devleti tanımından bahsetmek mümkün değildir. O nedenle, farklı yazarlardan refah devletinin anlamı ve rolü ile alakalı birçok farklı düşünce ve fikir ortaya çıkmıştır. En yaygın olan yaklaşıma göre, refah devleti dar ve geniş olmak üzere iki farklı biçimde tanımlanmaktadır. Dar anlamda refah devletinde sosyal amaçlar, sosyal hizmetler ve gelir transferleri yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu genellikle sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olan çalışanların faydalandığı bir yaklaşımdır (Esping, 1990). Geniş refah devleti anlayışında ise devlet ekonominin yönetiminde daha etkin bir rol almakta ve sosyal güvenlik şemsiyesi altına sadece çalışanları değil, diğer dezavantajlı kesimleri, gençleri, kadınları, yaşlıları, bir yönüyle toplumun tüm kesimlerini kapsamına almaktadır. Daha genel bir bakış açısıyla Castells "refah devletinin ekonomik gelişmeye bir engel olmadığını" belirtmektedir. Bir yönüyle yeniliğin başlıca kaynağını, "iyi bakılmış zihinsel ve bedensel sağlıklı insanların yetişmesi olarak görmektedir (Castells, İnce, 2004: 50).

19. ve 20. yüzyıllarda endüstrileşme, demokratikleşme, sınıf çatışması, insan hakları ve ekonomik yaklaşım refah devleti sürecini etkileyen ana sebepler olarak gösterilebilir. Refah devletinin piyasa ve endüstrileşmenin sorunları yanında demokratikleşmenin sorunları ile de ilgilendiği şüphe götürmemektedir (Koray, 2003: 62). Bununla birlikte refah devleti kurumları için, demokratikleşmeye ilave olarak çalışanların ekonomik, toplumsal ve politik yaşamlarının dengelenmesi önemli bir hedeftir (Özdemir, 2004: 176). Refah devletinin gelişim sürecini 4 döneme ayırabiliriz. Birinci dönem, yoksulluk yasalarının çıkartılmaya başlandığı sanayi devrimi öncesi yıllardır (1880 öncesi). İkinci dönem, 19. yüzyılda ortaya çıkan ve bütün dünyayı dönüştüren “sanayileşme” dönemidir (1880–1914). Bu dönemi, iki dünya savaşı arasındaki dönem (1914–1945), onu da II. Dünya Savaşı sonrası dönem takip etmektedir (1945–1975). Son olarak, 1975’den günümüze, refah devletinin krizi, küçültülmesi ve yeni yönelimi ile ilgili tartışmaların ardından, refah devletinin “Altın Çağı”nın sona erdiği gelmektedir (1975 sonrası).

1.1.1. Refah Devleti Modelleri

Refah devletleri incelendiği zaman bölgesel, ailevi anlayış, gelişmişlik seviyesi, ideolojik yapı, endüstrileşme, demokratikleşme ve kültürel yaklaşım farklılıklarının uygulamalara yansıdığı görülmektedir. O nedenle her araştırmacının çalışmasında farklı sınıflandırmalar vardır. Ancak bunların içerisinde Esping-Andersen’in “üç farklı refah rejimi” çalışmasının sınıflandırması en çok kabul görmüştür. Buna göre liberal refah modeli (ABD, İngiltere), muhafazakâr model (Fransa, Almanya) ve sosyal demokrat model (İsveç, Finlandiya, Danimarka) olarak sınıflandırılmıştır (Özdemir, 2007: 103). Dünya’da genel olarak böyle bir sınıflandırma varken, refah devletinin ortaya çıktığı ve kurumsallaştığı Avrupa’da ise farklı refah anlayışları görülmektedir. Avrupa ülkelerinde dört farklı refah modelinden bahsetmek mümkündür (Şenkal, Saripek, 2007: 156);

1-İskandinav Modeli, sosyal faydaların herkes için aynı olduğu bu model Nordic model, Sosyal Demokrat model ya da Kurumsal model olarak ifade edilir.

2-Beveridge Modeli, sosyal sorunlar karşısında devletin sorumluluğu olduğunu ve devletin bir sosyal yönetim anlayışı olması gerektiğini savunan sistemdir.

3-Bismark Modeli, Almanya'nın ilk sosyal sigorta yasasının arkasındaki düşünceleri sağlamıştır. Burada sosyal faydalar sadece emek piyasasında bulunanlara verilir. Bu model Merkezi Avrupa, muhafazakâr ya da başarı odaklı model olarak da bilinir.

4-Yardımlaşma Modeli, sosyal sorumluluklar aile içinde ya da mümkün olduğunca aileye yakın olarak çözülür. Güney Avrupa ya da Katolik model olarak da adlandırılır.

Küreselleşme sürecinin ve artan uluslararası rekabetin etkisiyle ekonomik ve sosyal sorunların artan yükü, sosyal politika tercihi değişikliklerine ve refah devletinin yapısal sorunlarının değişmesine altyapıyı hazırlamıştır. Bu doğrultuda, önce refah

sisteminin yapısının ve sınırlarının farklı olduğu bazı Avrupa Birliği ülkelerinde son yirmi yılda çeşitli sorunlar ortaya çıkmış, beraberinde de bu sorunlara yönelik reform yapılması gerektiği gündeme gelmiştir (Şenkal, Sarıipek, 2007: 147). Amerika ve İngiltere'nin liderliğinde kendini gösteren Neo-liberal anlayış refah devletlerinde sağlanan hizmetlerde dönüşümü tetiklemiştir. Bu dönüşüm devletin küçülmesini ve devletin eğitim, sağlık ve güvenlik alanlarında kalmasını hedefleyen neo-liberal politikalar ekseninde gerçekleşmesini hedeflemiştir. Avrupa refah devleti anlayışında, devlet sadece sosyal politikaları belirleyen ve denetleyen bir mekanizma değil, bunlara ilaveten bu politikaları bizzat uygulayan bir işleve de sahip olduğundan, devletin üstlendiği sosyal politika uygulamalarının piyasaya bırakılması gerektiği ileri sürülmüştür.

1.1.2. Refah Devleti Ekonomisine Bir Bakış

1973 ve 1979 sonrasında refah devletinin ideolojik algıları hem Avrupa'da hem de diğer ülkelerde derin bir şekilde değişime uğramıştır. Yaygın olan görüşe göre refah devletinin krize girmiş olduğu kabul edilmiş ve neo-liberaller, kamu varlıklarının özelleştirilmesini ve sosyal harcamaların azaltılmasını önermişlerdir. Bu ideolojik yaklaşımlar daha çok İngiltere Başbakanı ve Muhafazakâr Parti lideri Margaret Thatcher tarafından desteklenmekteydi. 1979 yılında başbakanlığa gelmesi ile refah hizmetlerine yaklaşımında önemli değişiklikler yapacağını sinyali vermişti (Abrahamson, 2009: 6). Hem politik muhafazakârlık hem de liberal ekonomik anlayış, 1980'ler sonrasında en azından Amerika ve İngiltere'de modern devletin yönetiminde yeni bir anlayış olarak kendini göstermiştir.

Küreselleşme refah devletinin geleceği konusunda en önemli unsur olmuştur. Uluslararası rekabete yüksek oranda açık olan ülkelerin sosyal koruma göstergelerinin de aynı oranda yüksek olması, o ülkelerin rekabet yapılarına olumsuz yansımaktadır. Bugün Dünya'daki refah devletlerinin çoğunluğu birçok zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Refah hizmetlerinde öne çıkan Kuzey Amerika ve Avrupa, refah ekonomisindeki farklılığı yaşadıkları değişimlerle göstermektedir. Özellikle Avrupa ülkelerindeki refah sistemleri, vasıfsız çalışanlara olan talebi azaltan yeni teknolojiler ile birlikte artan uluslararası rekabetten dolayı tehdit altındadır. Amerika daha esnek emek piyasasına sahipken, Avrupa daha katı bir emek piyasasına sahiptir ve bu durumda daha fazla işsizlik, yüksek maliyet ve daha az bir vergi tabanı söz konusu olmaktadır (Atkinson, 2008: 3).

Ara ürünlerin düşük fiyatlı ithalatı nedeniyle artan uluslararası rekabet, aynı zamanda Amerika'da ücret farklılıklarının daha da genişlemesine ve Avrupa'da da vasıfsız çalışanların işsizliğinin artmasına (asgari ücret uygulandığı için ücretler üzerinde etki yapmaz) neden olmaktadır. Amerika ve Kıta Avrupa'sı arasındaki istihdam performansındaki farklılığın nedenlerinden biri de, refah harcamalarının giderek büyümesidir. Amerika ve Avrupa arasındaki istihdam açısından en önemli fark, hizmet sektöründeki istihdamın Amerika'da daha yüksek olmasıdır. Amerika'da bireyler arasındaki farklılıkların azaltılması ve refah hizmetlerinin herkes tarafından alınabilmesi, ancak satın alma gücünde artışın gerçekleşmesi ile mümkünken, gelişmiş Avrupa refah devletlerinde ise hala devletin sosyal harcamalardaki ağırlığı söz konusudur.

Nihayetinde refah hizmetlerinin sunulmasında en önemli kaynak olarak toplanan vergiler, ekonominin büyüdüğü ve üretimin arttığı dönemlerde refah devletinin yükünü taşıırken, düşüşte olduğunda ise refah devleti için sorun olmaktadır. Vasıflıların fazla olduğu bir ülkede, ücret farklılıkları daha az, ilgili sektördeki kar oranları daha düşük ve vasıfsızların gerçek ücretleri daha yüksek olmaktadır. Ancak bu seviyeye ulaşılması becerilerin geliştirilmesi ve eğitime yatırımın yapılması ile mümkün olacaktır (Atkinson, 2008: 15).

1.2. Refah Devletinden Refah Toplumuna Geçiş

Ulusal refah devleti modeli, karşılaşılan ekonomik ve sosyal sorunlarla birlikte dönüşüme uğramaktadır. Refah devletinin sosyal ve ekonomik sorumluluk rolünde, merkezîyetçi yaklaşımdan yerele doğru bir yönelim söz konusu olmuştur. Bu yönelim öncelikli olarak piyasaya yönelik olmuş, devamında ise yerel ağırlıklı olarak sivil topluma doğru gerçekleşmiştir. Ancak zaman zaman hem piyasa hem de sivil toplum birlikte, bazen de ayrı ayrı hizmet alımı veya paylaşımı yöntemleriyle refah hizmetlerinin tedarik edilmesi mümkün olmuştur (Kristensen, 2001: 23).

1990'larda sosyal demokrasi ile yönetilen ülkelerde serbest piyasa ile refah devleti uygulamaları arasında alternatif üçüncü bir yolun aranması esnasında, üçüncü sektör olarak sivil topluma yönelim gerçekleşmiştir. Bu anlayış, refah hizmetlerinde yerel toplumların katılımcı yaklaşımlarının sağlanması için yerel toplumlar ve üçüncü sektör kurumlarının aktif olması üzerine kurulmuştur. 1980'lerin sloganı olan "daha az devlet daha çok serbest piyasa" yaklaşımı artık "daha az devlet daha çok sivil toplum" anlayışına doğru yönelmiştir. Öyle ki, bu anlayış refah hizmetlerini hem piyasayı ihmal etmeden hem de devletin rollerinden vazgeçilmeden, devlet ve piyasanın ötesine doğru tetiklemektedir. Bürokratik koruyucu refah devletinden, bireyin daha etkin ve sorumluluk sahibi olduğu yerleşmiş refah toplumuna geçiş sağlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, refah toplumu anlayışında aşağıdan yukarıya işleyen toplumsal dayanışmanın varlığı söz konusudur. Refah devleti anlayışından refah toplumuna geçiş ile sorumlu vatandaşlar ve aktif devlet arasında bir çeşit sözleşme veya işbirliği beklenmektedir.

1.3. Refah Devleti ve Bilgi Toplumu

Refah devleti ve bilgi toplumunun birbiri ile nasıl uyumlu hale getirileceğine dair ciddi bir tartışma olmadığı halde, her ikisinin birbirinin karşıtı olduğu şeklinde yaygın bir intiba söz konusudur. Bununla birlikte, bilgiye dayalı refah devleti düşüncesi veya uygulamaları günümüz ileri seviyedeki refah toplumunun kaynağı olabilmektedir. Bunun esası, bilgi toplumunun özellikleri ile refah devletinin sosyal adalet ve emeğin kolektif korunmasının birbirini beslemesidir. Refah devletinin bilgiye dayalı olması, bilgi toplumunun yenilikçi yaklaşımının getirdiği imkânların kullanılmasına ilave olarak, daha dinamik ağ organizasyonları vasıtasıyla refah devletinin yapılarını yenilemek ve refah amaçlı bilgi teknolojilerinin uygulanmasını sağlamak anlamına da gelmektedir. Bu şekildeki yenilikçilik, kamu

hizmetlerinin verimliliğini artırdığı gibi, refah devleti üzerindeki finansal baskıyı da hafifletmiş olmaktadır.

Özellikle Avrupa, kapitalizmin yapısal krizlerinin altında yatan asıl unsurlarından biri olan bilgi temelli ekonomiyi adapte etmede yetersiz kaldığından, yeni istihdam alanlarını ortaya koymakta zorlanmaktadır. Dolayısıyla bilgi toplumuna doğru yol alınması ile refah devletinin reformu ve gelişim stratejisinde, ekonominin ihtiyacı olan gerekli insan kaynağının sağlanmasında, eğitim, sağlık ve kamu sektörünün modernizasyonunda uzun vadede daha güçlü bir ekonomik ve sosyal düzen ortaya çıkacaktır (Castells, 2004: 17-18). Refah devletinin gelecekte yaşaması, hızlanan yenilikler yoluyla verimliliğin artmasına bağlıdır. Bir yönüyle refah devletinin geleceği ne kadar “Yaratıcı devlet ve yaratıcı toplum” kapasitesine sahip olunabildiği ile orantılı olacaktır (Himanen, 2004: 2).

Küreselleşme ve işin-işyerinin esnekliği için kurumsal şartlar, emeğin gücünün zayıflaması, refah devletinin daralması ve teknolojik gelişmelerin yaygınlaşması ile kendiliğinden oluşmuş oldu. Bir diğer anlamda, bu gelişmeler sanayi sektörünün neden olduğu bir kriz ve Keynesyen uygulamaların ortaya çıkardığı sonuçlardan değildi. Ancak, sistemin yeniden yapılanması önemli seçeneklerden biriydi. Küresel ölçekte geline aşama sadece kapitalizmin yeni bir modelini tetiklemele kalmadı, ayrıca yeni sosyal yapının çıkışı içinde katkıda bulunduğu yapısal dönüşümün şartlarını da sağlamış oldu (Castells, 2004: 17-18).

1.4. Bilgi Toplumu

Futurist yazarlardan Alvin ve Heidi Toffler toplumların evrimini tarım, endüstri ve bilgi evreleri şeklinde üç ilerleyici süreç ile açıklamıştır. Bu geçişler, modern toplumun temellerinde devrim niteliğinde değişimler sağlamıştır. Üçüncü dalga olarak nitelendirdiği son dalga bilgi toplumuna geçişi ifade etmektedir. Geline son süreçte, bilgi çağının desteği ile teknolojilerin bir araya geldiği ve entegre olduğu döneme girilmiştir (Althman, 2002: 4). Bu teknolojilerin bir araya gelmesi, yaşam kalitemize sayısız faydalar getirdiği gibi, yenilikçi yaklaşımlar ile birlikte icatlarda da önemli bir artışa neden olmuştur. Bilgiden yeni bir bilgi üreten ve nihai bilgiyi toplum yararına sunan veya ticarileştirebilen bir döngüsü olan yaratıcı bir ekonomide, yeniliklerin kaynağının bilgi ekonomisi ve bilgi teknolojileri olduğu görülmektedir (Florida, 2008). Üretim ve yönetim süreçlerinde bilginin yoğun kullanıldığı, kısa sürede ticarileşebilen yüksek katma değerli ürün ve hizmetlerin üretildiği ve bilgiye erişimin hızlı ve kolay olduğu toplum kısaca bilgi toplumu olarak ifade edilmektedir. Bilgi toplumunun yansımalarını, sadece toplumun bir alanında değil tüm toplumsal alanlarda ve tüm sektörlerde görmek mümkündür.

1.4.1. Bilgi Toplumuun Özellikleri

Bilgi, bilgi çağında bilgiye dayalı ekonominin en önemli faktörü kabul edilmektedir. Bilgi, her ekonomik sektörü canlandıracak çarpan etkisine sahip bir faktördür (Castells, 1998: 338). O nedenle farklı özelliklere sahip sektörlerde bilginin üretime katılmasının yansımaları da farklı olmaktadır. Yani tarım sektörü düşük istihdam seviyesine rağmen yüksek katma değer üretirken, sanayi ve

hizmetler sektörü hem yüksek istihdam hem de yüksek katma değere bilginin üretim ve yönetim süreçlerine katılması ile erişebilmiştir (Castells, 2010: 240). Öyle ki, ekonomik döngü içerisinde bilginin yoğun kullanıldığı hizmetler, uygulamalar ve cihazlar da beraberinde aşağıda listelendiği gibi yaygınlaşmaktadır (Bangemann, 2010: 2);

- Sağladığı faydalardan da anlaşılan en yüksek maliyetli ürünlerden kitle tüketimi için dizayn edilen düşük fiyatlılara,
- Hizmetler sektöründen ticaret sektörüne, belirli bir alıcının belirli ihtiyacına göre üretimden standart düşük bedelli kitle üretimine,
- Bütün sektörlerde kullanılan cihazlar ve verilen hizmetlerde direkt ya da dolaylı faydalanılan aletlere, bilgi teknolojileri entegre olmaktadır. Bu durumda, üretim ve yönetim süreçlerinin tamamında bilgi işlem ve iletişim cihazları tamamlayıcı parça (integral part) olarak kullanılmaktadır.

Bilgi toplumunun ana girdisi olan bilgi, nüfuz ettiği her alanı ya değiştirmekte ya da dönüştürmektedir. O nedenle politika üretkenlerin de artık bilginin sıradan bir faktör olmadığını, ayrıca yenilik, yeni bir bilgi üretme, eğitim, sosyal ve politik söylemde önemli bir girdi olduğunu göz ardı etmemeleri gerekmektedir. Ayrıca bilginin çok fazla metalaşması ile gizlilik ve mahremiyetin korunması zorlaşmakta ve sosyal değerler zayıflamaktadır (Burkett, 2000: 692). Bununla birlikte politika yapımcıların da bilgiye ulaşmada önemli bir araç olan internetle ilgili benimsedikleri olumlu veya olumsuz politikaların bilgi toplumu üzerinde önemli etkileri olduğunu bilmeleri gerekmektedir (Samuelson, 1999: 15).

1.4.2. Bilgi Toplumuna Geçen Ülkelerde Genel Durum

Castells, birçok liberal yazarın aksine, Avrupa'nın refah devletini korumasının, rekabet gücü açısından avantaj yarattığını düşünmektedir. Daha kaliteli bir işgücü, toplumsal istikrarla birlikte hem özel sektör hem de kamu hizmetleri için geniş bir piyasa oluşturulmasını sağlamaktadır. Teknolojik yenilik ve refah devletinin bileşimine dayanan Fin modeli, bu ülkeyi dünyanın rekabet gücü en yüksek ülkesi haline getirmiştir (Castells & Ince, 2004: 156). Bu model bir karma model değil, piyasa ekonomisi varlığı ile birlikte kamusal olarak korunan bir toplum modelidir.

Amerika hala dünyada önemli bir güç olmakla birlikte, 1970'lerden beri artan oranda tek yanlı güç karakterine bürünürken diğer ülkeler ile paylaşılmış değerlerle uyumlu rekabet etmemektedir. Amerika'da en fazla ve değerli bilginin üretildiği Silikon Vadisi Bölgesi'nde sosyal adaletsizlik ve dışlanma da hızla artmaktadır. Bu sürecin, bilgiye dayalı toplumun küresel trendlerinden kaynaklandığı vurgulanmaktadır (Patomaki, 2003: 140). Bu küresel trend ile bilgiye dayalı ekonomiye değer üretenler sisteme entegre olabilirken, değer üretemeyen ve değer taşımayanlar dışlanma riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu anlayış beraberinde, fakirliğe, kutuplaşmaya, gelir eşitsizliğine ve artan şekilde sosyal adaletsizliğe de yol açmaktadır (Castells & Himanen, 2004: 6).

Amerika’da özellikle gelişmiş bölgelerdeki farklılıklar dikkat çekerken, Finlandiya’nın bilgi toplumuna doğru evrimi, sosyal adaletsizlik ve dışlanmanın azalması ile birlikte devam etmektedir. Bu anlamda Finlandiya’nın, hem bilgi toplumuna evrilirken hem de refah devletinin fonksiyonlarından taviz vermeden tüm bölgelere refah hizmetlerini ulaştırabilmesi başarı olarak görülmektedir. 1990’lı yılların ilk dönemlerindeki derin durgunluktan dolayı bazı sorunlar olsa da, Finlandiya ekonomisi 1996-2000 arasında çok dinamik bir süreç yaşadı ve sosyal şartlar hem ABD hem de diğer gelişmiş ülkelerden daha istikrarlı bir yapıya dönüştü. Finlandiya hem ABD kadar rekabetçi, hem de sosyal ve ekonomik olarak daha eşitlikçi ve katılımcı bir yapıya sahiptir. Patomaki, bu duruma eleştirel bir biçimde bakarak, “Finlandiya’nın refah toplumu ve bilgi toplumunu temsilde model” olduğu anlayışının problemleri bir yaklaşım olduğunu, neden olarak ise Finlandiya’nın ya Brüksel ya da Washington tarafından empoze edilen kuralları kabul ettiği tezine dayandırmaktadır (Patomaki, 2003: 140). Hatta Finlandiya’da 1990’lı yıllardan sonra birkaç uluslararası şirketin büyümesi ile belli işadamlarının sermaye sahibi olduğunu, büyük çoğunluğun ise aynı oranda gelir sahibi olmadığını ileri sürmektedir.

2. Finlandiya’nın Refah Devleti Özellikleri

2.1. Genel Olarak İskandinav Refah Modeli

II. Dünya Savaşı sonrası süreçte İskandinav refah modeli uluslararası alanda dikkat çekmiştir. 1950 ve 1960’lı yıllarda İskandinav ülkelerinin hızla yükselen yaşam standartlarını, cömert refah devleti oluşumu ile birleştirebilme yeteneğini göstermesi başarı olarak değerlendirilmiştir. Ancak, 1970-1990 arasında düşük büyüme ve makroekonomik problemler İskandinav modelini tartışmaya açmıştır. Öyle ki, Finlandiya’nın milli geliri 1930 büyük depresyon döneminin altına düşmüştür (Euforia, 2004: 7). Ancak 1990’lar sonrasında makroekonomik performanstan dolayı İskandinav modeli uluslararası alanda tekrar ilgiyi çekmeyi başarmıştır. 2008 yılında ortaya çıkan finansal krizde en büyük 4 İskandinav ülkesinin kamu maliyesi birçok Avrupa ülkesinden daha güçlü kalabilmiştir. Evrensellik ilkesi üzerine oturmuş cömert refah devleti, yüksek vergilerle finanse edilen kamunun sağladığı hizmetler ve hane halkına sunulan cömert transferler, yine aynı şekilde cömert sosyal koruma sağlamanın yanı sıra, emek piyasasının düzenlenmesinde emek piyasası aktörlerine önemli rollerin verildiği bir İskandinav modelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Valkonen & Vihriala, 2014: 17). Aynı zamanda, İskandinav ülkelerinde ar-ge, eğitim ve çocuk bakımının dâhil olduğu yüksek seviyedeki beşeri sermaye yatırımının yanında, hem ticari olarak liberal bir ekonomi hem de teknolojik değişime açık toplumsal bir yapı olmuştur.

İskandinav refah modelinin temelinde yatan temel ilke koşulları yerine getiren tüm vatandaşlara çalışma ya da aile durumuna bakılmaksızın yardım yapılmasıdır. Sistem herkesi kapsamakta, evrensel anlayışa sahip ve yardımlar bireylere verilmektedir. Öyle ki evli kadınlar eşlerinden bağımsız haklara sahiptir. Hastalık ve işsizlik sigortasından faydalanma hakkı ise, sendika üyeliğine ve katkı payı ödemeye bağlıdır. Bununla birlikte, mali yük hala devlet tarafından karşılanmakta ve finansman genel vergilerden sağlanmaktadır (Şenkal & Sariipek, 2007: 158).

İskandinav modeli kişi başı yüksek gelir, yüksek istihdam, adil gelir dağılımı ve cinsiyet eşitliği gibi konularda ileri seviyede uygulamalar ve standartlar sunmaktadır. 1975 ile 1995 arasında Danimarka, Norveç, İsveç ve Finlandiya'da makro ekonomik krizler ortaya çıkmış, ancak 1990'lar sonrasında sıkı ekonomik reformlarla olumlu gelişmelerin ortaya çıktığı bir trend başlamıştır. Norveç'te doğal gaz ve petrol gelirleri devlet gelirini artırmış ve oluşturulan fon yeni nesillerin faydası için kullanılmaya başlanmıştır. Danimarka, İsveç ve Finlandiya krizden sonra bozulan kamu maliyesini sağlamlaştırmışlar ve sonrasında yaşanan nüfusun karşılaşılabileceği ve neden olabileceği sorunları çözmeye yönelik tedbirler almışlardır. Piyasalar, hem ürünler hem de hizmetler için daha liberal hale getirilerek daha fazla rekabete açılmıştır. Emek piyasasında, Norveç dışında nispeten daha az cömert olan işsizlik ödenekleri ile birlikte, 4 büyük ülkede aktif emek piyasası politikalarına daha fazla vurgu yapılmıştır. Ücret belirleme süreçleri daha yerel olmaya başlamış ve özellikle Danimarka ve İsveç'te örnek pazarlık (pattern bargaining) kalmış olsa bile, bu yeni süreç bireyler için daha fazla esnekliğe yol açmıştır (Valkonen & Vihriala, 2014: 18).

İskandinav refah devletlerinde evrensel gelir garantisi söz konusudur ve çocuklar, engelliler ve yaşlılar için oldukça gelişmiş hizmetler sunulmaktadır. Gelir garantisinin sağladığı geniş ve cömert güvenlik ağı, yoksulluğa karşı etkili bir güvence olarak değerlendirilmektedir. Aktif istihdam politikaları uzun süreli işsizliği azaltmak amacıyla uygulanmaktadır. Bakım hizmetleri ise ailelere iki yönlü fayda sağlamaktadır. Bu hizmetler kadınların, hem çocuk ve hem de kariyer sahibi olmalarını sağlarken, istihdam oranlarının da artmasına neden olmaktadır (Şenkal & Sarıipek, 2007: 160).

Gelir dağılımı konusunda İskandinav ülkeleri iyi durumdaki Gini katsayıları ile belli bir grubu temsil etmektedir. İskandinav ülkelerinin ortalama 0,25 olan Gini katsayısı, Güney Avrupa'da 0,32 ve Amerika'da ise 0,48 olarak gerçekleşmiştir. İskandinav bölgesine en yakın Gini katsayısı ise 0,28 ile Kıta Avrupa'sı olmuştur. İskandinav ülkelerinde istihdam oranları da %70-80 aralığında birbirine yakın ve yukarıda kıyas edilen bölgelerden de yüksek oranlara sahiptir. Bu benzerlikler toplam çalışma saatlerine gelince farklılıklar göstermektedir. Danimarka ve Norveç'te 1400 saat/yıl iken, İzlanda'da 1700 saat gerçekleşmektedir (Valkonen & Vihriala, 2014: 22). Ayrıca kadınların özellikle kısmi süreli iş ve çalışma imkânlarından dolayı, istihdamda kadınların yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir. Kadınların istihdama katılımı oranı açısından en az %70'lik oranlara sahip bu ülkeler, dünyada ilk sıralarda yer almaktadır (Teow, 2014: 2). Özellikle Finlandiya'da 1960 ve 1970'li yıllarda feminizm ve eşitlik politikaları kadınların çalışma hayatına katılımını sağlamış ve sosyal ve ekonomik bağımsızlıklarını artırmıştır. Danimarka 1990'larda en az ABD kadar bir ekonomik büyüme sağlamıştır. Bunun yanında işsizlik oranı ABD'den daha düşük bir oran olan % 5 olmuştur. Aynı zamanda, çalışma çağındaki nüfusun %75'inin bir işi vardır (Euforia, 2004: 11). Bu oran ABD'den daha yüksektir. Dolayısıyla İskandinav ülkelerinin yakaladıkları seviye, günümüzde bilgiye dayalı ekonomik büyüme ve yeni iş sahalarının açılması ile yüksek sosyal refahı bağdaştırmanın mümkün olduğunu göstermektedir.

2.2. Finlandiya'nın Ekonomik Durumu

Finlandiya 1990'lı yılların başında hem Sovyet Blok'unun dağılması ve hem de genel ekonomik kriz nedeniyle düştüğü kötü durumdan yeni bir ekonomik model benimseyerek çıkmayı başarmıştır. Fin bilgi toplumu olarak ifade edilen bu modelde, ihracatın artışı ve yüksek teknolojinin geliştirilmesi yönündeki hedefler önemli bir role sahip olmuştur (Euforia, 2004: 7). Finlandiya İskandinav ülkeleri içerisinde refah devletine en geç geçen ülkedir. Bunun nedeni Fin toplumunun diğer ülkelere özellikle İsveç'e göre refah devleti uygulamalarına geçişte hem politik hem de ideolojik olarak daha zayıf olmasıdır (Kettunen, 2010: 2). Ancak bu eksiklerine rağmen kısa bir süre içerisinde aldığı mesafe ile gelişmiş ülkelere yetişen Finlandiya, Birleşmiş Milletlerdeki teknolojik gelişme indeksinde ilk sırayı almış ve 2003 yılında Dünya Ekonomi Forum'u tarafından en rekabetçi ekonomi olarak sınıflandırılmıştır. 2014 yılında akıllı yatırım ve kamu-özel sektör işbirliği gibi kriterlere göre yapılan değerlendirmeye göre ise 2008 krizine rağmen Almanya, Japonya ve İngiltere'yi geride bırakarak en rekabetçi ülkeler arasında üçüncü sıraya oturmuştur (WEF, 2014: 12). Ayrıca, Finlandiya'nın 2011 sonrasındaki 3 yıl içerisinde sosyal koruma harcamalarının ortalama seviyesi milli gelirin % 30'u ile Avrupa Birliği ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir (OSF, 2014: 65).

Finlandiya'da teknolojik gelişme ve ekonomik büyüme hükümet tarafından aktif olarak yönetilmiştir. Finlandiya, Silikon Vadisi modelinin tersine, üniversitelere kaliteli ve ücretsiz destekler sağlamaktadır. Bununla birlikte, statüsünü dikkate almadan herkese açık olan genelde ücretsiz sağlık hizmetleri, evrensel işsizlik ve emeklilik güvencesi ve kamuya ait düşük bedelli çocuk bakım sistemleri ile geniş kapsamlı refah devleti özelliklerine sahiptir (Himanen & Castells, 2004: 49).

Finlandiya bilgi ve iletişim sektöründe, 3000'i bulan şirket sayısı ile piyasaya yönelik yenilikleri desteklemektedir. Her ne kadar bunların yalnızca 300'ü Nokia için çalışmış olsa da, aynı zamanda uluslararası düzeyde katma değeri yüksek yenilik ve üretim yapanlar da mevcuttur (Castells & Ince, 2004: 48). Finlandiya'nın birçok şehrinde kurulan teknopark benzeri alanlarda, yeni ürün ve hizmet üretim arayışları ile yoğun bir şekilde uğraşmaktadır. Ayrıca, Nokia gibi firmaların ülkede yaygın olmaması bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Ancak Finlandiya'nın teknolojik büyümesini tehdit edecek olan başlıca etken, Nokia gibi firmaların az olması değil, Fin gençliğinin bilim ve teknolojiye ilgisinin azalmasıdır.

Finlandiya 1995-2007 arasında toplam faktör verimliliği açısından yüksek oranlarda verimliliğe sahip olmuştur. Bilgi teknolojileri sektörü verimliliğin bu dönemde yüksek olmasında en önemli rolü oynamıştır. Buna rağmen İskandinav bölgesinde bulunan Norveç ve Danimarka aynı dönemde daha az verimlilik artışlarını gerçekleştirebilmişlerdir (Valkonen & Vihriala, 2014: 36). Özellikle Finlandiya'da bilgi teknolojileri sektörü çalışanlarının verimliliğinin yüksekliği ile öne çıkarken, diğer sektörlerde aynı verimliliğin olmaması ise önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir (Euforia, 2004: 8).

Finlandiya refah sistemi, ulusal ekonomik sistemin çerçevesi içerisinde oluşturulmuştur. Farklı aktörler veya güçler gelişmeyi etkilemiştir ki bunlar kısaca 3 gruba ayrılabilir. Birincisi, kar arayan kurumların etkin olduğu ekonomideki yapısal değişimdir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna ve sonrasında hizmet sektöründeki büyüme refah devletinin gelişmesinde etkin bir faktör olmuştur. Diğer önemli faktörler politik gruplar, bürokratlar, kamu çalışanları ve devletin yönetim anlayışıdır. Sonucu olarak ise refah devleti reformlarına destek veren ya da karşı çıkan sivil toplum, çeşitli menfaat ve baskı gruplarıdır. Farklı alanlardaki bu gruplar diğer refah devletlerinde olduğu gibi Finlandiya refah devletinde de zaman zaman farklı beklentileri, rolleri ve hedefleri ile etkin olmuşlardır (Fellmann, 2008: 4).

2008 finansal krizinden olumsuz etkilenen Finlandiya'nın 2013 yılında ihracatı %20 azalmış ve dış ticareti kriz öncesinde %4 fazlalık verirken kriz sonrasında %1 açık vermiştir. Hem ormancılık hem de bilgi işlem ve elektronik sektörü zor günlerini yaşadığından üretim düşmüş ve ülkenin rekabetçi yapısı kötüleşmeye başlamıştır. İhracatın ve üretimin düşmesine paralel, birim işçilik maliyetlerinin diğer Avrupa ülkelerinden daha hızlı yükseldiği görülmüştür. İşçilik maliyetlerinin getirdiği olumsuzlukları azaltmak ve beraberinde dünyanın en rekabetçi ekonomilerinden biri olmayı devam ettirebilmek için, Finlandiya'da sosyal partnerleri ile önemli anlaşmalar yapılmıştır. Anlaşmaya göre, gelecek 2 yıl ücretlerin düşük oranlarda artırılmasıyla artan işçilik maliyetlerinin olumsuz etkisinin azalması ve ihracatta iyileşmesinin sağlanması hedeflenmektedir (Gurria, 2014).

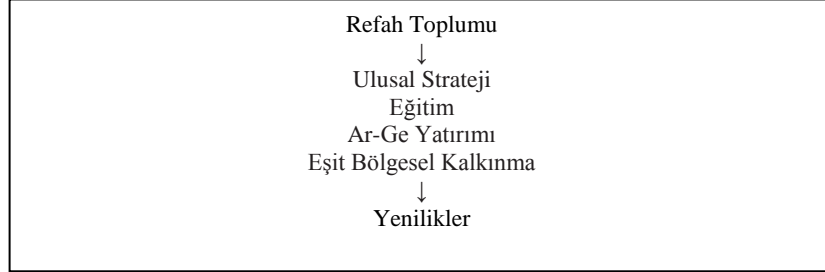
Fin toplumu, kimliklerini oluşturma hususunda kısa ancak mücadeleciler bir tarihi geçmişleri olduğu için, gelecek odaklıdır. Ayrıca gelişmelerinde çalışmayı önemseyen protestan ahlakın etkili olmasının yanında, toplumsal olarak gelişmeye, yeniliklere açık ve homojen olmaları başarılarını olumlu etkilemiştir (Euforia, 2004: 11). Bununla birlikte, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan batı topluluklarının sahip olduğu yapısal işsizlik, fazla yüksek vergiler, küresel ekonomi etkisinde kalma, çok kültürlüğe yönelik ihtiyaç ve Protestan iş ahlakının etkisini kaybetmesi gibi sorunların kısmen ortaya çıkmasıyla beraber var olan toplumsal avantajların da zayıfladığı görülmektedir (Oiva, 2002: 200).

2.3. Finlandiya Refah Devleti

Finlandiya bilgi toplumu modelini üstün kılan avantajlarının yanında, ayrıca yüksek yetenek özelliklerine sahip nüfusu, varlıkların eşit dağılımı, altyapıda yüksek yatırımları ve sağlık alanında etkinliği ile de öne çıkmaktadır. Fin toplumu dinamik yapısından dolayı sürekli yenilenme ve gelişme hedefini taşımaktadır. Hem toplumsal beklentilerin karşılanması hem de ülkenin geldiği seviyenin devamı için, Finlandiya'da ar-ge için yüksek miktarda harcamalar yapılmakta ve yüksek kalitede altyapı da sunulmaktadır. Gelişme odaklı faktörler, sunulan sosyo-ekonomik imkânlar ve yeniliklere ilave olarak her bölgede yaygın kamu hizmetlerinin mümkün hale getirilmesi Fin toplumunu rekabete açık bir ortama yönlendirmiştir (Euforia, 2004: 12). Dolayısıyla Finlandiya'da bireylerin zihinsel ve bedensel sağlığını etkileşim halinde olduğu diğer unsurlarıyla önemseyen refah

toplumu ile sürekli gelişmeyi hedefleyen ve yenilikçi odaklı olan bilgi toplumu yapısı, birbirini engelleyen değil destekleyen ve uyumlu olan süreçler şeklinde işlemektedir.

Tablo 1: Finlandiya Bilgi Toplumu Modeli

Kaynak: Euforia, 2004: 12

Sistem ücretsiz olmasının yanında, sistemde refah haklarının vatandaşlık üzerine kurulması ve kişilerin gelirlerinin refah hizmetlerini almalarında öncelikli bir kriter olmaması gibi evrensel normlardan oluşmaktadır. Refah hizmetlerinin kaynağının ağırlıklı olarak kamusal olması ve kamu tarafından sağlanması ise diğer göze çarpan özelliktir. Tüm okullar ve sağlık hizmetlerinin % 76'sı kamu tarafından sağlanmaktadır. Bu özellikler dikkate alındığında Finlandiya refah modelinin diğer refah devletlerine göre daha çok “kurumsal” ve “sosyal demokrat” olduğu anlaşılmaktadır.

Finlandiya 1990'lı yılların başından itibaren, geleneksel üretim anlayışından teknoloji ve yenilikçi odaklı yaklaşıma hızla geçişle ekonomide uluslararası arenada başarılı olmuştur. Finlandiya Avrupa'da en yenilikçi ülkelerden biri olarak İsviçre'nin ardından 2. sırada gelmektedir. Finlandiya yenilikçi yaklaşıma sahip olan toplum yapısından dolayı hem yeni teknolojileri adapte etmekte hem de üretmekte öncü ülkelerden birisi olmuştur (WEF, 2012: 3). Bu başarıya rağmen küçük bir devletin yüzleşebileceği sorunlarla karşı karşıyadır. İç pazarda yüksek talep olmadığı için, uluslararası piyasalarda başarılı olunan bir sektörde pazar kaybı olunca ülke ekonomisi bundan olumsuz etkilenmektedir. Finlandiya nasıl ki Sovyetler dağıldığında önemli sıkıntılar yaşadysa, son yıllarda da Nokia'nın uluslararası pazar payını kaybetmesi ile Fin ekonomisinde sıkıntılar ile karşılaşmaktadır (Pyoria, 2003: 64). O nedenle Finlandiya firmaları, ülke nüfusunun azlığı ve dolayısıyla ürün ve hizmete olan iç talebin yetersizliğinden, uluslararası pazarlarda varlıklarını devam ettirmek ve başarılı olmak zorundadırlar.

Finlandiya İstatistik Kurumunun verilerine göre, 2000 yılındaki sosyal harcamalar (yaşlılık, sakatlık, çocuk ve aile, işsizlik, sosyal koruma, yönetim) 33,142 milyar Euro ile milli gelirin %25,1'ine denk gelirken, 2008 yılındaki 48,572 milyar Euro milli gelirin %26,4'üne denk gelmektedir (Stat, 2010). Oran biraz artsa da harcama miktarının %50 civarında artış göstermesi, hem ekonomide yaratılan katma değer ile artan milli gelir hem de artan milli gelir ile beraber sosyal harcamaların da önemli bir oranda artırıldığı görülmektedir.

Finlandiya’da tabana yayılmış bilgi toplumuna dayanan refah sistemi, sosyal adaletsizliği ve dışlanmayı düşük seviyelere indirmektedir. 1966 yılında Gini katsayısı 0.318 olan Finlandiya’da, 1970’de 0.270, 1980’de 0.206 ve 1990’da 0.204 oranı ile giderek daha iyileşmiş olduğundan gelir dağılımında adaletsizliğin azaldığı görülmektedir. Aslında bu oranlar, Finlandiya’da yaşanan bu sürecin Patomaki’nin savunduğu gibi bir illüzyon olmadığını ifade etmektedir (Patomaki, 2003: 139). Öyle ki ABD’deki endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde birçok trend tersine dönmüş olup, sosyal adaletsizlik ve sosyal dışlanma çok yüksek seviyelere çıkmıştır.

Finlandiya 1990-1993 arasında, komünist sistemin çökmesi neticesinde büyük bir pazarı kaybettiği için ekonomisinde ciddi bir durgunluk ve düşme yaşamış, milli gelir %13 azalmış ve işsizlik %3,5’ten %17’ye çıkmıştır. Küresel etkilerin getirdiği bu krizden kurumsal dönüşümlerle çıkmayı başaran Finlandiya, sosyal devletin gerekli gördüğü hizmetlerden hiç taviz vermemiş ve daralmaya gitmemiştir. Sadece 1990’lı yılların sonlarında gelirdeki eşitsizliğin artması, zayıf kesimlerin uzun süren işsizliğine ve varlıklarının sermaye gelirine bağlanılmaktadır (Castells & Himanen, 2004: 84). 1998 yılında Finlandiya’da Gini indeksi 0,245’i gösterirken 1990’daki 0,204 ile arasında ciddi fark ortaya çıkmamıştır. 1998 yılında ABD’nin Gini indeksi 0,419 iken, bu oran bilgi toplumuna geçmediği 1960’lı yıllardaki oranından çok daha yukarıdadır. Bilgi toplumuna geçilmeyen 1966 yılında Finlandiya’da Gini indeksi oranı 0,318 iken, bilgi toplumu sürecinde 1998 yılında 0.245 oranı ile oldukça düşüktür (Castells & Himanen, 2004: 85). Bu rakamlar uluslararası küresel piyasaların baskılarına rağmen, Finlandiya’nın bilgi toplumunu cömert bir refah devleti anlayışı ile birleştirdiğini göstermektedir.

2.4. Finlandiya Bilgiye Dayalı Refah Devleti Modeli

Ekonominin rekabetçi yapısını ve verimliliğini devam ettirerek firmaları ülke içinde tutmak mümkün olmaktadır. Öyle ki ülke içinde yüksek verimlilik var ise, yüksek emek getirisi sayesinde sosyal maliyetler karşılanabilecektir. Aksi takdirde, firmalar daha az verginin olduğu bölgelere taşınmak durumunda kalacaklardır. O nedenle en temel seviyede refah devleti ve bilgi ekonomisi birbirini beslemek ve desteklemek için beraber varlıklarını devam ettirmelidirler. Ancak, başarılı bir bilgi ekonomisi, cömert bir refah devleti için gerekliliktir. Bununla birlikte, güçlü küresel bir refah boyutu olmaksızın, bilgi ekonomisi aşırı derecede dalgalı olacak ve hayatına devam edemeyecek olması nedeniyle sert muhalefete maruz kalacaktır.

Bilgiye dayalı refah devleti konsepti, daha dinamik ağ (network) organizasyonları vasıtasıyla refah devleti yapılarının yenilenmesi düşüncesini de içermektedir. Refah devleti yapılarının endüstri ve bilgi çağı arasındaki ikilemlerinin, dinamik bir ekonomiyi küresel trendden daha çok sosyal adalet ve emeğin korunması ile birleştiren ve bilgi teknolojilerinin bilinçli sosyal kullanıcılarını geliştiren bilgiye dayalı refah devleti anlayışı ile aşılması kolay olacaktır.

Uzun süreli sosyal ve ekonomik istikrar yanı sıra ampirik gözlemler ve veriler, Finlandiya modelinin küresel trendden daha güçlü olarak emeğin kolektif güvenliği ve sosyal adalet ile birlikte bilgiye dayalı dinamik bir ekonomiyi birleştirdiğini

kanıtlamaktadır. “Bilgiye dayalı refah devleti” tanımlamasıyla, refah devletinin bilgi ekonomisi ile anlamlı bir döngü içinde olduğu ifade edilmektedir (Castells & Himmanen, 2004: 87). Her iki unsur ilk bakışta birbiriyle ilgisiz ve farklılıklar içeriyor gibi görünse de aralarında önemli bağlantıların varlığı söz konusudur. Öncelikle bilgi toplumu verimliliği geliştirerek üretim artırımı ve piyasaya katılımı sağladığından refah devleti için finansal imkânlar oluşturur. Vergi geliri olmaksızın, toplum ve devlet refah devletini finanse edemez. Artan verimlilik olmadığı takdirde ise, vergiler halkın kabul edebileceği oranlardan çok yüksek olabilir. O nedenle, bilgi toplumunun refah devletinin maliyetlerinden daha hızlı büyümesi gerekmektedir.

1990'ların sosyal ve ekonomik sıkıntılarında Finlandiya o zamana kadar gerektiğinden daha fazla bilgili ve becerili işgücüne ihtiyaç duymuştur. Günümüzde ise işgücünün becerilerini geliştirmesi ve yenilemesi ile kamu tarafından desteklenen araştırma enstitüleri ve özel kurumlar arasındaki kapsamlı ve sistematik işbirliğine vurgu yapılırken, Finlandiya ar-ge ve eğitime yatırım yapmaya devam etmektedir. Böylece Finlandiya yer altı kaynaklarından beslenen büyüme modelinden, refah ve istihdam politikalarından sapmadan bilgi yoğun üretim modeline geçmeyi başarabilmiştir (Pyoari, 2005: 87).

Finlandiya'da bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu avantajlar sayesinde ülkenin kırsal bölgelerine kadar hizmetler götürülmektedir. Bununla birlikte yönetimde yerelleşmeye o kadar önem vermektedir ki, anayasalarında yerel yönetimlerle ilgili vurgular öne çıkmaktadır. OECD ülkeleri içinde merkezi otoriteden uzak olan ülkelerden biri olan Finlandiya'da milli gelirin %20'den fazlası yerel yönetimlerce kullanılmaktadır. O nedenle yerel yönetimler her alanda hizmetleri optimize etmekte kritik bir rol oynamakta ve her geçen yıl harcamaları daha da artmaktadır (Gurria, 2014). Ayrıca bilgi teknolojileri sayesinde, birbirine uzak farklı bölgelerde var olan emek piyasalarında emek arz ve talebinin eşleştirilmesi ile istihdam ve işsizlik sorunu da kısmen azalmaktadır (ALFRA, 2008: 4).

Sosyal alanda yapısal bir değişim Finlandiya'nın önünde durmaktadır. Ülkede refah fonksiyonları, yüksek seviyeli işgücünün ve son yıllarda ihtiyaç duyulan değişime uyum sağlayabilecek bireylerin yetişmesine yardım etmiştir. Öte yandan küreselleşen piyasaların vergilerin düşürülmesi, sosyal harcamaların kısılması gibi beklentileri, refah devletinin fonksiyonlarını aksatmaktadır. Ancak Finlandiya'nın ekonomik ve sosyal başarısında etkin, güçlü ve evrensel refah fonksiyonlarının etkisi göz ardı edilemez. Finlandiya gelecekte, refah seviyesini artırma yolunda daha az kaynaklarla daha çok başarıyı gerçekleştirmeye, yani bilgi toplumunun gereklerini daha da fazla toplum hayatında hâkim kılmaya çalışacaktır (Pyoari, 2005: 87).

2.5. Finlandiya'da Bilgi Teknolojisinin Sosyal Amaçlı Kullanımı

Bilgiye dayalı refah devleti kavramı, bilgi teknolojilerinin sosyal amaçlı kullanımı ve daha çok dinamik network organizasyonu vasıtasıyla refah devleti altyapısının desteklenmesini kapsamaktadır. Finlandiya refah devleti anlayışı, toplumun kütüphanelere, okullara, sağlık hizmetlerine ve benzeri diğer kamu hizmetlerine

ulaşımı garanti etmiştir. Bu amaçla Finlandiya, bilgi işlem ve iletişim teknolojilerini hem kırsalda hem de merkez etrafında yaşayanların refah hizmetlerine ulaşmalarını sağlamak amacıyla kullanmıştır. Örneğin, bilgi teknolojileri kullanılarak sanal sağlık merkezleri vasıtasıyla sağlık hizmetleri sunulabilmektedir (Euforia, 2004: 7). Bu anlamda, Finlandiya'nın her bölgesinde yüksek kalitede altyapının oluşması ve geliştirilmesi hedefi hem refah devleti hizmetlerine destek sağlamakta hem de refah toplumunun devamını temin etmektedir. Tüm vatandaşlara eğitim fırsatları, sağlık hizmetleri ve kaliteli diğer temel hizmetlerin sunulması, refahın artmasında ve ekonomik rekabetin gelişmesinde merkezden çevreye tüm potansiyel kaynakların kullanıldığı bir zemin oluşturmaktadır.

Finlandiya bilgi teknolojilerinin sosyal amaçlı kullanımının gelişmesindeki ana kaynak, Finlandiya bilgi toplumu stratejileridir. 1993-94 yıllarında yazılan ilk strateji ile sosyal amaçlar doğrultusunda ekonomik ve teknolojik gelişmeye vurgu yapılmıştır. 1995 yılında ise hükümet refah devletini aşağıdaki hedeflerle desteklemeyi hedeflemiştir (Doupi, 2007: 13).

- Tüm kütüphane ve eğitim kurumlarının bir network altında olması,
- Bilgi teknolojilerinin eğitimde kullanılması (uzaktan eğitim dahil),
- Net okur - yazarlığı artırılması,
- Yaşlılar için bilgi teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması,
- Refah kümelerinin oluşturulması.

2.6. Finlandiya Sağlık Hizmetleri

Sağlık hizmetleri refah devletinin en önemli fonksiyonlarından birisidir. Yeni bilgi teknolojileri sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesinde birçok imkânlar sağlayabilmektedir. Sosyal ve Sağlık İşleri Bakanlığı'nca, 1996 yılında ilk ulusal bilgi teknolojisi stratejisi kabul edilmiş oldu. Refah Araştırmaları ve Geliştirme Ajansı olan Stakes adlı kuruluş, Bakanlık altında otonom bir enstitü olarak çalışmaktadır. Bu kurumun 2007 yılındaki gelişme raporunda en ilginç ve yeni vurgularından biri yaşlı ve sağlık hizmetlerinde bilgi teknolojilerinin kullanımı olmuştur (Doupi, 2007: 12). Emeklilik sonrası kendi evinde yaşamının sonuna kadar yaşayabilme, sağlıkta yetişkinler gibi sosyal networklara ve hizmetlere ulaşabilme düşüncesine dayanan bağımsız yaşamayı desteklemek için bilgi teknolojileri ile entegre yeni teknolojilere ihtiyaç vardır.

Finlandiya birçok OECD ülkelerinin çoğundan daha hızlı bir şekilde nüfus yaşlanması sorunu ile yüzleşmektedir. Yapılan projeksiyonlar, %30 oranına sahip olan 65 yaş üstünün 2030'lu yıllarda %40'lara çıkması beklenmektedir. Emeklilik harcamalarının milli gelire oranı 1980'lerde %3,5 iken 2009 yılında %9'a yükselmiştir. Bu oranın 2030 yılında %3 daha artması beklenmektedir (Gurria, 2014). Nüfusun yaşlanma trendi ülkenin emeklilik sistemi ve sağlık hizmetlerinde önemli sıkıntıların olabileceğine işaret etmektedir.

Finlandiya'da sağlık hizmetleri refah hizmetlerinde çok önemli bir yere sahip olduğundan sosyal işler ve sağlık hizmetleri aynı bakanlıkça yönetilmektedir. Bu

önemin sonucunda sağlık harcamaları refah hizmetleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. 2010 yılından sonra ekonomide kısmi olarak sorunlar olsa bile, sağlık harcamaları 2011 yılında bir önceki yıla göre %3 artmış ve kişi başı sağlık harcamaları 3165 Euro olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde ayakta tedavi edilenlerin sayısı 2000'lerde %47 oranında artış göstermiştir (OSF, 2014: 67).

2007 yılındaki STAKES'in raporu, hareketliliği kolaylaştırmak amacıyla bilgi toplumu perspektifine uygun yeni tavsiyeler yapmaktadır. Şehir planlamasında trafik ışıklarında yayaların karşıdan karşıya geçerken hızlarını ölçerek ona uygun süreyi kullanan sistemlerin geliştirilmesi, bu yaklaşıma bir örnek verilebilir. Makro Pilot Projesi (The Macro Pilot), normalde hastanede kalması gereken hastalar için gelişmiş ev bakım hizmeti gibi (teknoloji yardımı ile evde 24 saat izlenme imkânı) bağımsız yaşama teknolojileri üzerine odaklanmış alt projeleri de kapsamaktadır. Makro Pilot Proje hastaların hangi kuruluşa giderse gitsin, tüm verilerini ortak bir veri tabanında görülmesini (seamless) sağlamaktadır (Doupi, 2007: 12). Hem bürokratik süreçler azalmış olacak, hem de hastaların geçmiş bilgileri (tedavileri, ilaçları, reçeteleri, elektronik reçeteler, nerede işlem gördüğü) sistem üzerinde izlenebilecektir. Geçmiş yıllarda hedeflenen bu süreçler 2014 yılında sadece Finlandiya gibi bilgi teknolojilerinde üretici olan ülkelerde değil üretmeden kullanıcı olan ülkelerde dahi gerçekleşmiş durumdadır.

2.7. Finlandiya Eğitim Hizmetleri

Finlandiya toplumsal kalkınmasının temelleri İskandinav refah modeli ile olgunlaşmış olan iyi geliştirilmiş eğitim sistemi üzerine oturmuştur. Eğitim ile yenilikler birbirini desteklediği için eğitime yatırım stratejik bir karar olarak değerlendirilmekte ve ilkokuldan üniversiteye ücretsiz sunulmaktadır. Bu strateji Finlandiya'nın rekabetçi sosyo-ekonomik ve pozitif kalkınmasını desteklemiştir. Tüm bireylerin ve işgücünün becerileri ve yaratıcılığına yatırım yapan ülkelerin günümüzde sosyal ve ekonomik değişimini başardıkları görülmektedir. Bilgi toplumunda küresel ekonominin temelleri beşeri ve bilgi sermayesinin büyümesi üzerine konumlandığı için, Finlandiya'da eğitime ileri seviyede önem verilmiştir. Sadece formel eğitim değil, yaşam boyu öğrenim anlayışının da yaygınlaşması toplumun yenilikçi yaklaşımını ve üretim kapasitesini olumlu etkilemiştir (Euforia, 2004: 3).

Finlandiya AB'nin en kuzeyde bulunan üyesi ve demokratik bir devlet olarak, kısa bir sürede geleneksel ekonomik yapıdan bilgi ekonomisine dönüşümü gerçekleştirebilmiştir. Bu dönüşümde eğitim en önemli rolü oynamıştır. Her öğrencinin ücretsiz ulaşabileceği ülke genelindeki eğitim sistemi, birçok ülkede yaygın olan piyasa odaklı geleneksel eğitim stratejilerinden farklılaşmaktadır. Geleneksel test tabanlı sistemler ve yaygın standartlar, Fin toplumunun eğitim sisteminin bir parçası olmamıştır. Finlandiya eğitim sistemi, eşitlik, esneklik, yaratıcılık, öğretmen profesyonelliği ve karşılıklı güven üzerine kurulmuş istikrarlı bir gelişme göstermektedir. Bir diğer ifadeyle Finlandiya eğitim sistemi, öğrenme ve öğretmeye vurgu yapan, optimum öğrenme fırsatı veren çevreyi sunan ve kurumların genel hedeflerine ulaşmada öğrencilerin ihtiyacı olan eğitimle ilgili

içeriği teşvik eden ve okulların profesyonel liderliğini benimseyen fikirler üzerine kurulmuştur (Sahlberg, 2009: 1).

Finlandiya 1970'lerden itibaren eğitimde istikrarlı bir gelişme kaydetmiş ve bu ilerleme tüm bölgelerde eşit olmasının yanında bilgi toplumunun ihtiyaçlarını karşılayacak özellikte gerçekleşmiştir. Yapılanmanın başlangıcı 1960'lı yıllarda üniversite eğitim sisteminin güçlendirilmesi ile başladı. Bu dönemde sadece Helsinki ve Turku üniversiteleri varken, 1970'ler ile, 10 şehirde ücretsiz kamu üniversiteleri kurulmuştur (Sahlberg, 2010: 53). Bunlarla beraber, devlet ulusal bir teknoloji stratejisi belirleyerek, rekabet ve yeniliğe açık düzenleyici çevreyi oluşturmuş oldu.

Finlandiya'da devlet birbirini destekleyen hem gelişme ve büyüme odaklı hem de ileri seviyede refah devletinin özelliklerini taşımaktadır. Finlandiya refah devleti olarak, ücretsiz olan ve insanlara gelişimleri için eşit fırsatları sunan yüksek kaliteli eğitim sistemi ile nüfusun tüm potansiyelini diğer ülkelerde olduğundan daha fazla sisteme entegre edebilmektedir. Özellikle üniversite sistemi genç neslin %70'ini kapsamaktadır. Bu gençlerin 4'te 1'inden fazlası teknoloji alanında eğitim alarak, Finlandiya piyasasında ihtiyaç duyulan insan yeteneği yetiştirilmekte ve yeniliklerin devamı sağlanmaktadır (Himanen & Castells, 2004: 49).

Finlandiya refah devletinin diğer önemli esası ise eğitim de yapılan hizmetlerdir. Eğitim hizmetleri bilgi teknolojilerinin kullanımı için birçok fırsatları sağlar. Eğitim Bakanlığının sağlamış olduğu finansal destek sayesinde, tüm eğitim sistemi ve kütüphaneler birbiri ile bağlantılı olarak aynı network üzerinde hızlı ve entegre (seamless) bir şekilde çalışır duruma gelmiştir. Bundan sonra ise, Bilgi Toplumu'nun Altyapıları (Structures of the Information Society) adlı programa ilave olarak aşağıdaki programlar üzerinde çalışmalar sürdürülmektedir (Euforia, 2004: 3).

- Bilgi Toplumu Becerileri (Net okuryazarlığı),
- Eğitimciler İçin Eğitim (Net pedagojik beceriler),
- Bilgi Profesyonelleri İçin Eğitim (Mühendisler v.b.),
- Sanal Üniversite (Sanal öğrenme ortamı),
- Sanal Okul (Birinci ve ikinci seviyede sanal öğrenme ortamı),
- İçerik Üretimi (Kültür Bakanlığı altında organize).

Finlandiya birçok sosyal ve ekonomik alanda başarısının yanında, eğitimde de yüksek seviyede çıktılara sahip bir ülkedir. Öncelikle Finlandiya OECD yaşam indeksinin tüm boyutlarında ortalamanın üzerinde bir performansa sahip olmakla birlikte, gelir eşitsizliğinde ise OECD ülkeleri arasında eşitsizliğin en düşük olduğu ülkeler arasındadır (OECD, 2014: 5). Eğitim sektöründe OECD'nin 2000 yılından beri yapılan PISA çalışmaları, 15 yaş seviyesinde olanların okuma kabiliyetlerini ve bilim ve matematikte becerilerini ölçmektedir. Bu veriler, Finlandiya'nın son iki çalışmada zayıflamış olduğunu gösterse de yine de en iyiler arasında olduğunu göstermektedir. Ayrıca Finlandiya eğitimdeki bu özellikleri ile de diğer İskandinav ülkelerinden daha iyi durumda olduğu görülmektedir (Valkonen & Vihriala, 2014: 38).

2.8. Finlandiya’da Sosyal Yenilikçilik

Bilgi toplumunda hem refah hem de rekabet kabiliyeti, yapılan yenilikler ve o yeniliklerin pazara sunulması sayesinde kazanılmaktadır. Ancak bu süreçte en önemli katalizör ise eğitim ve ar-ge çalışmaları olmaktadır. Finlandiya’da hem eğitime hem de ar-ge çalışmalarına yapılan yoğun yatırımlar, birçok alanda başarı ve hızlı şekilde kalkınma olarak kendini göstermektedir (Mark, 2008: 9). Finlandiya ve diğer İskandinav ülkelerinde rekabetçi ortamın güçlenmesinde, bilgi yoğun büyümeyi başarabilmek için uygulanan bilinçli ve hedefli stratejiler önemli bir etken olmuştur (Euforia, 2004: 6). Finlandiya bilgi toplumu modelinde kimlik, eşitlikçilik ve hayatta kalma (survival) ilkeleri üzerine kurulmuştur. Kimliklerine önem veren ve buna sahip çıkan ülke vatandaşları, bu konuda geçmişten gelen hassasiyetlere sahiptirler (Oiva, 2002: 200). Bu kimlik sayesinde bireyler daha çok araştırmacı, sorgulayıcı, işbirlikçi, yenilikçi ve rekabetçi olmaktadır. Dolayısıyla Finlandiya toplumu bu yapıları ile bilgi toplumu sürecini dinamik hale getirmekte ve refahlarını artırarak geleceklere ışık tutmaktadırlar.

Bilgi teknolojilerinin kullanımı sayesinde sosyal ve ekonomik yenilikçilik (hackerism), her ülkede nispeten ulaşılan bir durum olsa da, Finlandiya bu konuda yaratıcılığıyla ön plana çıkan bir ülkedir. Finlandiya’da bilgi toplumu stratejilerine ve onların uygulamaları üzerine kurulan, sosyal alanda kullanıcıların gelişmesini destekleyen yeteri kadar uygulamalar ve çok güçlü bir farkındalık söz konusudur (Castells & Himanen, 2004: 102). Toplumun geniş kesimlerine yansıyan bu olumlu anlayış, hükümetten, şirketlerden, üniversitelerden ve vatandaşlardan üst seviye uzmanların katılımıyla yenilikçi teknolojiler hakkında güçlü bir bilincin ortaya çıkmasını sağlamıştır. O nedenle tabana yayılmış bir geniş kitlenin "yaratıcı sektörler" denilen network, internet, yazılım, mekatronik ve kablosuz sistemlere yönelik işlerde lokomotif oldukları görülmektedir.

Himanen’in “The Hacker Ethic” adlı kitabındaki “Hacker” ifadesi, bireyin yaratıcı ve yenilikçi gayretinin yanında, hedeflediği ideali gerçekleştirmek amacıyla adımlar atması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, “Hacker” kavramı bilgi toplumunun yenilikçi ve yaratıcı kültürünü yansıtmaktadır (Himanen, 2004: 425). Hacker etiği, yenilikçilik ve yaratıcılığın nihai kaynağı olan bilgi çağında yenilikçilik kültürü olarak önemli hale gelmektedir. Oysaki önceden endüstri çağının iş kültürünü oluşturan Protestan etik ile bölünmüş işlerin yapılması çekilen sıkıntılara rağmen anlamlı olabiliyordu. Fakat seri üretim kültürü ile bugünün yaratıcılık gerektiren bilgi ekonomisinde var olmak artık mümkün olmamaktadır.

Finlandiya refah devletinde vatandaşların rolü, Finlandiya yenilik (innovation) sistemindeki rolleri ile karşılaştırılabilir. Bu durum, ne sadece kamuyu ne de özel sektörü kapsamaktadır. Castells ve Himanen’in “Bilgi Toplumu ve Refah Devleti” adlı eserinde, Sosyal Hacker’lık (Social Hackerism) ifadesiyle, sosyal amaçlar için paylaşılan kaynaklarda hacker modelinin uygulanmasıyla ve sivil toplumun daha aktif kılınmasıyla, yeni refah devletinin sürdürülebilirliğine vurgu yapılmaktadır (Castells & Himanen, 2004: 77).

Finlandiya’da kamunun hem yenilikçi olamayacağı hem de ticari düşünemeyeceğinden yola çıkılarak, sosyal yaratıcılıktan beklentiler öne çıkmıştır. Bu gelişmeler beraberinde, fikirlerin karşılıklı değişim içinde olduğu ve halkın bilgiyi bir ortamdan diğerine aktardığı Silikon Vadisi etkisini yaratmıştır. Silikon Vadisi ile en bariz farkı, devletin Finlandiya’da daha aktif bir katılımı sağlaması ve sosyal devletin gereklerini dikkate almasıdır. Ayrıca Finlandiya Avrupa Birliği tarafından belirlenen hedefleri önemsemiş ve rekabetçi anlayışı benimseyen Lizbon Stratejisi’nin uygulanmasında Dünya Ekonomik Forum’u tarafından üst sıralarda gösterilmiştir (Palola & Rintala, 2006: 2). Finlandiya yenilikçi sisteminin asıl unsurları, yüzyılın son çeyreğinde geliştirilmiş ve aşağıda sıralanan bu ilerlemeler sayesinde ekonomik durgunluktan çıkmış ve dünyanın ileri teknoloji üreten ilk ülkeleri arasına girebilmiştir (Castells & Himanen, 2004: 74-75).

- Yenilikleri destekleyen aktif bir kamu politikası (active public policy),
- Özel sektör yenilikçiliği (business innovation),
- Bireysel yenilikçilik (hacker innovation).

Finlandiya bilgi toplumu sürecine sadece ekonomik bir olgu olarak bakmadığı için, bilginin kullanımı, üretilmesi ve paylaşılmasına sosyal bir olgu olarak da yaklaşmıştır. O nedenle sosyal yaratıcılığın geliştirilmesi amacıyla ülke çapında faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Yapılan bazı çalışmalar aşağıda ayrı başlıklar halinde incelenecek olan 3 örnekle değerlendirmektedir.

Finlandiya, kendi hedeflerine ilaveten ayrıca Avrupa Birliği stratejisine paralel olarak da e-devlet uygulamalarını geliştirmek durumundadır. Bu nedenle hem insan kaynaklarının hem de teknolojik altyapının yeterli olması gerekmektedir. O nedenle özellikle bilgi işlem (net) okuryazarlığını yaygınlaştırmayı hedeflemektedir (Himanen, 2005: 279). Bu anlamda ülkede bilgi çalışanı (hacker modeli) paylaşımı uygulanması iyi bir örnektir. Net okuryazarlığında gençlerin yaşlılardan daha yeterli olduğu görülmüştür. Yaşlı olanların da bilgi işlem okuryazarlığını aşmak amacıyla “Çocuklarının Geleceği Hakkında Öğren” adında bir proje gerçekleştirilmiştir. Net okuryazarlığının geliştirilmesi amacını taşıyan bu proje, iki çocuklu bir babanın önderliğinde ve ev-okul işbirliği konusunda istekli gönüllüler tarafından organize edilmiştir. Öncelikle öğretmenler cesaretlendirilerek, bu fikre katılmaları ve desteklerinin alınmasına gayret edilmiş ve gönüllük esasına göre hem istekli öğretmenler hem de veliler aktif katılım göstermişlerdir. Net okuryazarlığı konusunda uzman bireyler okullarda öğretmenlere katılarak destek de sağlamışlardır. Bazen öğrenciler, hem kendi ebeveynlerine hem de başka çocukların ebeveynlerine dersler vererek katılmışlardır (Castells & Himanen, 2004: 98). Bu dersler sadece teknik konularda değil, bilgi ekonomisinin anlamı, farklılıkları, yansımaları ve sosyal boyutları gibi konuları da kapsamıştır.

Bu süreç, velilerin hem okullar ile hem de diğer veliler ile sosyal bağlar kurmasını sağlamış ve ayrıca bilgi teknolojileri ve net okuryazarlığı gelişimi ve yaygınlaşması hususunda bir platform olmuştur. Belli bir aşamadan sonra başka organizasyonların eğitimcileri sürece dâhil olarak mahalli idarelerin ve işçi sendikalarının desteği

(Tehy'de Sağlık ve Sosyal Yardım Çalışanları Sendikası) ile net okur yazarlığın artırılması alt projelerin oluşması sağlanmıştır. Neticede, on binlerce yetişkin kurslara katılmış ve bu programlar sayesinde sosyal yaratıcılık konusunda gelişmeler sağlanmıştır. Net okuryazarlığının yaygınlaşmasıyla, sendika üyelerine e-postaları yoluyla ne zaman ve nerede toplanacaklarına dair bilgi en kısa sürede ulaşmakta ve böylece hem toplantı hem de grev hareketleri konusunda hızla hareket edebilme kabiliyetine sahip olunmaktadır(Castells&Himanen, 2004: 98).

Finlandiya, yazılım sektöründe yapmış olduğu ilerlemeler ile dünyada açık kaynak yazılımlar ve işletim sistemleri alanında söz sahibi olmuştur. Fakat bu gelişmenin asıl kaynağı, var olan ticari şirketler yerine sosyal yaratıcılıktan gelen bireylerin network kanalıyla paylaştıkları bilgilerdir (Bengeman, 2010). Linux ve FLE programları internet ortamında paylaşılan kodlar vasıtasıyla geliştirilmiş ve bugün özellikle Linux yeniliklere açık bir platformda sürekli güncellenerek milyonlarca bilgisayarda işletim sistemi olarak kullanılmaktadır. Academia olarak adlandırılan başka bir projeye, Hacker olarak tanımlanan bilgisayar ve yazılım uzmanlarının sayılarının artması amaçlanmaktadır. Oldukça kompleks meseleleri öğrenen genç bilgisayar hackerlarını (bilgi işçisi) okulda çok yavaş öğrenen diğer çocuklardan ayıran farklılığın gözlenmesi bu projenin önemini yansıtmaktadır. Genç bilgi işçilerinin öğrenme ile ilişkilerinde 3 önemli farklılık dikkati çekmektedir. İlki, bilgisayar hackerları programlama konusunda oldukça istekli, konularında yeni gelişmeleri sürekli izlemekte ve daha çok anlamaya çalışmaktadırlar. İkincisi, öğrenmeye karşı çok istekli olmalarından dolayı, hackerlar daha aktif rol almaktadırlar. Kendi problem ve sorgulamalarını yaptıktan sonra, farklı kaynakları kullanarak ve ileri aşamada değerlendirmeler yaparak kendi çözümlerini inşa etmektedirler. Üçüncüsü ise, hackerler kendilerini izole etmiş insanlar olmadığı gibi sahip oldukları bilgi ve süreçleri paylaşmaktan da çekinmemektedirler. Hackerler hem yenilerin hem de tecrübelilerin olduğu ve bilgiyi hem alıp hem de veren topluluk gruplarıdır. Yani hacker bir konuyu öğrendiği zaman, o konuyu başkalarının öğrenmesi için yazmanın ve paylaşmanın gayreti içinde olmaktadır. Beraberinde, yazılan bilgi diğer hackerlar tarafından geliştirilmekle birlikte bu süreç aynı döngü içerisinde devam etmektedir.

Bilginin paylaşılması sosyal ve ekonomik yaratıcılığın esasıdır. Günümüzde internet ağları vasıtasıyla paylaşım çok daha kolay ve hızlı olduğu için, bilgi çalışanlarının sosyal ve ekonomik alanda yaratıcılıkları gelişmiştir. Bilgi toplumunda çalışma, öncelikli kişisel kaynaklar ve farklı düşüncelere sahip olanlar ile başlamaktadır. Sonrasında ise, birey kendi düşünce ve ideallerini başkalarına aktarmakta ve onlarla paylaşmaktadırlar. Böylece aynı vizyonu paylaşanlar, mevcut kaynakların tamamlanmasına katkıda bulunarak bu vizyonun gerçekleştirilmesine katılırlar. İlerlemeler farklı seviyelerde topluma açık bir şekilde gerçekleşmiş olur. Açık kaynak modeli (open source model) olarak tanımlanan bu sistemde, herhangi bir kaynak tamamen ve açık bir şekilde başkalarının kullanımına, testine ve daha fazla geliştirmelerine sunulmaktadır. Tüm uygulamalarda, bireyden bireye direkt yapılan iletişim, Linux'ta olduğu gibi büyük işlerin başarıldığı güçlü bir ağı şekillendirmektedir (Castells&Himanen, 2004: 98). Sosyal ve ekonomik yenilikçilik (hackerism), sadece paylaşılmış kaynaklardan oluşan bir ağ sistemi değil, ayrıca sosyal ve ekonomik bir hedefin de gelişmesini

sağlamaktadır. Bilgi toplumunda sosyal ve ekonomik (hackerism) yenilikçilik, ağ (network) ortamında yoğunlaşsa da, sadece sanal ortamlarla sınırlı olmayıp, geleneksel uygulamaların da kalitesini artırmaktadır.

2.9. Emeğin Kolektif Korunması

Emeğin kolektif olarak korunması refah devletinin bir diğer geleneksel yönünü yansıtmaktadır. Aslında, işçi sendikaları refah devletinin geçmişten gelen önemli bir kaynağı olmuştur. Bu anlamda, refah devletinin küresel olarak zayıflaması işgücünün kolektif korunmasının azalmasına bağlanmıştır. Bir diğer yönüyle, bilgiye dayalı çalışma ile emeğin örgütlenmesi, karşılıklı olarak birbiri ile farklı ve birbirine ters anlayış ve süreçler olduğuna dair yaygın bir kanaat oluşmuştur. Bilgi toplumunda çalışma koşulları kolektif olmaktan daha çok bireyselle doğru kaymaktadır (Euforia, 2004: 11). Emek, sermaye ve devletin var olduğu klasik sosyal kontrat yok olurken, onun yerini alacak yeni bir sosyal anlaşmanın varlığı ise söz konusu değildir.

Finlandiya’da ise işçi sendikaları refah devletinin asıl aktörleri olmuştur. İşçi sendikaları sadece çalışan üyelerinin menfaatleri ile ilgilenmez, ayrıca sendikalar oldukça fazla miktarda olan işsizlik sigortası konusunda da hizmetler sunmaktadırlar. 1990’larda Finlandiya işgücünün % 80’inden fazlası sendikalı iken, aynı oranın Amerika’da % 14 olması küresel trendden farklı bir duruşu sergilemektedir. Bu anlamda, Finlandiya’nın endüstriyel ilişkiler sistemi, işçi ve işveren organizasyonları ve devlet arasında yıllık kolektif pazarlık sistemi ile karakterize olmuş ve hala işlemeye devam etmektedir (Castells&Himanen, 2004: 86). İstikrarlı endüstri ilişkileri sistemini (işgücünün %80’i sendikalı) oluşturan kolektif pazarlık sisteminin yanında, evrensel sağlık, işsizlik ve emeklilik güvencesinin varlığı, toplumda bilgi ekonomisinin gerektirdiği büyük yapısal değişiklikler için daha iyi alt yapı oluşturmaktadır.

Aynı zamanda, işçi sendikalarının sahip olduğu güç, ekonominin ihtiyacı olan bilgiye dayalı yeni çalışma sisteminin gelişmesini engellememiştir. Refah harcamalarının yüksek olduğu 2000’li yılların başında esnek çalışma oranı %37,7 gibi bir yüksek orana ulaşmıştır. 1990 ile 2000 yılları arasında ise kısmi zamanlı (part-time) çalışanların oranı ise %41 gibi yüksek bir artış göstermiştir. Bu oranlar, Finlandiya refah devletinin küresel trendden farklılaştığını yansıtmaktadır. Ayrıca esnek çalışma açısından Finlandiya, Avrupa Birliği ülkeleri içinde Hollanda ve İsveç’ten sonra imkanların fazla olduğu ülkelerden bir olmuştur (Euforia, 2004: 9). Ülkede hem iş güvencesi ve kolektif pazarlık, hem de bilgiye dayalı esnek çalışmanın yasal imkanları sunulmaktadır. Bilgi ekonomisinin ihtiyacı olan esnekliğe müsaade edilerek, çalışanların bilgi ekonomisine ve gereken esnekliğe geçişteki zorlukları azaltmıştır. İşçi sendikaları sermaye ile muhatap olarak refah devletindeki rollerini bilgi ekonomisinin gereklerini de göz ardı etmeden devam ettirmektedirler.

2.10. Finlandiya'nın Yenilikçi ve Girişimcilik İkilemi

Finlandiya refah devleti modelinin esası, bilgi toplumu ve refah devleti arasındaki anlamlı döngüdür. Bu döngü içerisinde, ekonomide sürekli büyümeyi ve ortaya çıkan büyümenin refah devletini finanse etmesini sağlamak için yenilikçiliğe yatırım yapılmaktadır (Himanen, 2005: 276). Ayrıca özel sektör ve devlet yatırımlarının başarılı olup gerçekleşebilmesi amacıyla döngü içerisinde hem formel eğitimle hem de iş içi eğitimle yüksek oranda yetenekli insan kaynağı yetiştirilmektedir. Yani Finlandiya refah devleti, kalkınmanın sadece ekonomik bir olgu olmadığı düşüncesiyle, hem ekonomik hem de sosyal anlamda sürdürülebilir büyümeye destek sağlamaktadır (Himanen & Castells, 2004: 69). Refah devleti sosyal olarak gelişmeyi daha içselleştirirken, insanlar kendilerini daha korunmuş hisseder ve bilgi toplumunun gerektirdiği sosyal boyutlu yeniden yapılanma için hazır olurlar. Ancak bu döngü içerisinde ar-ge çalışmalarından elde edilen yenilikleri ticarileştirecek veya yenilikleri tetikleyecek girişimciler ortaya çıkmamaktadır. Bu eksikliğin giderilmesine yönelik olarak, üniversiteler sadece ürün odaklı değil ayrıca girişimcilik odaklı eğitimlere de yönelmişlerdir (The Economist, 2013).

Finlandiya modelinde yeni düşünceleri hayata geçiren başlangıç seviyesindeki girişimciliğin az olması açıkça en büyük zorluklardan birisi olarak durmaktadır. Girişimcilik kültürü klasik refah devletinin gerekli bir sonucu değildir. Refah devletinin yüksek harcamaları ülkelerin girişimcilerinin yetişmesine doğrudan katkı yapmamaktadır. Öyle ki Danimarka oldukça cömert bir refah devleti olmakla birlikte, Amerika'nın sahip olduğu girişimcilik motivasyonu ile aynı katsayıya sahiptir. Risk sermayesi piyasası genel olarak Finlandiya'da Avrupa'ya nazaran daha küçüktür (Himanen & Castells, 2004: 78). Finlandiya risk sermayesi piyasasında, hem kaynaklar hem de risk sermayesini yepyeni küresel yeniliklere çeviren girişimcilerin eksiklikleri önemli bir sorundur. Aslında İskandinav ülkelerinde Nokia ve IKEA gibi firmaların varlığı ekonomiye yön vermiş, ancak orta ve küçük girişimci firmaların çok fazla ve etkin olamamıştır. Özellikle, Nokia gibi firmaların etrafında kümelenmiş belli sayıdaki şirketler girişimcilik için yeterli değildir. Fakat Nokia'nın zayıflamasıyla firmadan ayrılan yöneticilerin kurdukları 300 civarındaki firmanın yeni bir dinamizm oluşturması beklenmektedir (The Economist, 2013).

Değerlendirme ve Sonuç

Artan rekabet ve nüfusun yaşlanması, özellikle Avrupa'da artan refah harcamaları ve bu harcamaları kıstak için yapılan baskıların artması gibi kendini yoğun hissettiren gelişmeler öne çıkan küresel trendler söz konusu olmaktadır. Öyle ki, gelecekteki refah harcamalarını vasat ekonomik büyümeye sahip ülkelerin karşılaması zor olacaktır. Küresel rekabetin yoğun ve zor olması ve nüfusun hızla yaşlanması nedeniyle refah devletinin devamı için onun yeniden yapılanması gereği ortaya çıkmıştır. Bu zorlukların aşılmasına katkı sağlayacak bir alternatif ise, bilgi toplumunun esası olan "yaratıcılığın" refah devletine uygulanmasıdır. Bu süreç, refah devletinin yeni bir versiyonu olan ve refah toplumunun geleceğini garanti altına alan yeni bir boyuta geçiş olmalıdır. Bu anlamdaki refah devletinde,

halkın kendi potansiyellerini gerçekleştirme amacıyla eşit haklara sahip olmaları ve hayatın içindeki risklerden korunmaları felsefesi yatmaktadır. Bu felsefe, eğitim, öğretim, sağlık ve güvenlik gibi temel hizmetlere eşit erişim imkânlarını içermektedir.

Finlandiya tarihi boyunca inişli ve çıkışlı dalgalanmaların olduğu ekonomik ve sosyal süreçlerden geçmiştir. Her ülke benzer süreçleri yaşamış olsa da, Finlandiya kendine özgü özelliklerinden gelmiş olduğu refah ve gelişmişlik seviyesinden dolayı önemli bir örnektir. Ülkenin karşılaştığı krizlerden hızla çıkmasının yanında, yakaladığı ekonomik kalkınma ile Dünya'da dikkati çekecek refahı sürdürülebilir hale getirmesi önemini daha da artırmıştır. Ancak son yıllarda küresel alanda ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve ekonomik krizler, ülkenin 1990'lar da olduğu gibi olmasa da, kısmen sendelediği bir sürece girmesine neden olmuştur. 2010'ların başından itibaren karşılaştığı durumdan çıkmak için ülke kamu ve özel şirketleri ile yeniden yapılanma gayreti içerisine girmiştir. Çalışmada elde edilen veriler ile özellikle Finlandiya'nın süreçteki felsefesi anlaşılmaya çalışılmış ve yaşanan sürecin olumlu ve olumsuz yanları dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır.

Finlandiya modeli, refah devletinin bilgi toplumu ile uyumsuz olmadığını göstermiştir. Tabi ki iki unsur arasındaki süreç yeteri kadar olgunlaşmamış olsa bile, gelinen nokta ve geleceğe yönelik iyimser beklentiler yüksek seviyededir. Öncelikle devlet özel sektör ile işbirliği içerisinde büyümenin gerçekleşmesine rehberlik ederek hayati bir rol oynamanın gayreti içerisindedir. Diğer, bilgi toplumunun bir ülkenin tüm nüfusu için pozitif faydalar sağlayabileceğini göstermesi ile dikkat çekmektedir. En önemlisi ise, yarım yüzyıl gerilerden adeta adım adım sıçrayarak uluslararası arenada en önlere gelmenin mümkün olduğu gösterilmiştir. Dolayısıyla diğer toplumlara örnek olarak, halkların ve toplumların yaşamlarını ve projelerini geliştirdikleri ve çaba harcadıkları takdirde başarabileceklerini gösteren iyi bir örnektir.

Finlandiya'da bilgi toplumunun ilk aşaması olarak bilgi teknolojilerinin gelişmesi üzerine odaklanılmıştır. İkinci aşamada teknolojik ilerleme devam emekle birlikte, daha çok endüstri toplumundan farklı olarak yeni toplum yapısında ortaya çıkan sosyal konulara odaklanılmaktadır. Ancak, süreçten başarılı bir şekilde çıkmadığı takdirde refah devleti hizmetlerinde önemli aksamaların olması muhtemeldir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, büyük oranda orman kaynaklarına bağımlı fakir bir tarım ülkesi olan Finlandiya, küresel anlamda önemsiz bir aktördü. Kısa süre içerisinde, bu ülke ekonomik geri kalmışlıktan teknolojik mükemmelliğin modeli olarak yüksek sınıfa yükselebilmeyi başarabilmiştir. Finlandiya'nın bu gelişim modeline benzer olan Silikon Vadisi'nin aksine, ekonomik başarı ile sosyal adaletin temellerini birleştirmeyi başarması oldukça dikkate değer bir farklılıktır.

Nokia'nın 1989-1991 döneminde neredeyse iflasın eşiğinden başlayan dönüşümü, 1992 yılında atanan yeni CEO'su Jorma Ollila'nın devrim niteliğindeki yapılanmaları ile başlayan süreci izleyerek başlamaktadır. Nokia'yı Dünya'daki en değerli markalar arasında ilk 5'e getirmiştir. Dolayısıyla bu başarıda, Finlandiya'nın yaratıcı yenilikçi sistemi ve devlet, özel sektör, üniversitelerin ve

tüm paydaşların katılım ve işbirliği olmadan kalkınmanın sağlanmasının mümkün olmayacağı görülmüştür.

Finlandiya'nın eğitim sistemi rekabetçi yapısını olumlu desteklemiştir. Piyasa odaklı geleneksel eğitim anlayışından farklı, yaratıcılığı öne çıkartan, zaman ve mekân esnekliği olan, okulların liderliğini önemseyen ve sadece öğrencilerin değil aynı zamanda öğretmenlerin de sürekli gelişim anlayışı içinde olmalarını hedefleyen bir strateji üzerine oturmaktadır. Tarım ve sanayi toplumundan sonra ulaşılan bilgi toplumunu devam ettirmek için, Finlandiya'da eğitime ileri seviyede önem verilmiş ve yatırım yapılmıştır. Yani geleneksel ekonomik yapıdan bilgi ekonomisine geçişlerinde eğitimin rolü göz ardı edilemez. Sadece formel eğitim değil, yaşam boyu öğrenim anlayışının yaygınlaşması da toplumun yenilikçi yaklaşımını ve üretim kapasitesini olumlu etkilemiştir. Böylece oluşan döngü ile bilgi toplumuna yapılan yatırım refah devletini de destekler hale gelmiştir.

Finlandiya bilgi toplumunun en önemli itici unsuru ekonomik yaşam ile eğitim sistemi arasındaki iyi işbirliğinde yatmaktadır. Ancak bilgi toplumuna geçiş ile birlikte yeni bir sorun kendini göstermeye başlamıştır. Bu sorun, Finlandiya eğitim sisteminin endüstri toplumunun ihtiyaçlarına göre kurgulanmış olmasıdır. O nedenle eğitim sisteminin bilgi toplumunun ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi için, kurumlar, okullar, kamu ve özel sektör ve sivil toplum arasında yeni işbirliklerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Finlandiya ormanları dışında petrol ve gaz gibi doğal kaynaklara sahip olmamıştır. Buna rağmen, kurmuş olduğu araştırma enstitüleri ve verilmiş olan ar-ge destekleri sayesinde kamu ve özel kurumların yenilikleri piyasalarda katma değeri yüksek olan ürün ve hizmetler olarak sunulmuştur. Böylece Japonya ve Almanya gibi kısmen yer altı kaynaklarından beslenen büyüme modelinden, bilginin yoğun kullanıldığı katma değeri yüksek olan ve refah devletinin finansına katkı sağlayan bir modele geçilebilmiştir.

Yerleşme Finlandiya'da önemli bir yönetim şekli olmuştur ki, anayasalarında dahi yer bulmuştur. Yerleşmeyi güçlendirmek amacıyla, Finlandiya'da bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu avantajlar iyi kullanılarak ülkenin kırsal bölgelerine kadar hizmetler götürülmektedir. Özellikle temel refah fonksiyonlarından olan eğitim ve sağlık hizmetlerinin ulaştırılması önemsenmiştir. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ve üretime katılımın artırılması amacıyla, ülkenin birçok şehrinde üniversitelerin sayıları ve kaliteleri artırılmıştır.

Finlandiya ulaştığı başarıya rağmen küçük bir devletin yüzleşebileceği sorunlarla ve handikaplarla karşı karşıyadır. İç pazarda yüksek talep olmayacağı için, uluslararası piyasalarda başarılı olunan bir sektörde pazar kaybının olması, ilgili firmaları ve dolayısıyla ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Finlandiya, nasıl ki Sovyetler Birliği dağıldığında önemli sorunlar yaşadıysa, son yıllarda da Nokia'nın uluslararası pazar payını kaybetmesi ile de ulusal ekonomide sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Finlandiya önceleri Nokia'nın, sonraları ise yazılımcıların etkisiyle ağırlıklı olarak bilgi teknolojileri sektöründe yüksek oranda büyümüştür. Finlandiya'da bilgi teknolojileri sektörü çalışanlarının verimliliği ile öne çıkarken,

diğer sektörlerde aynı verimliliğin olmaması önemli bir sorun olarak görülmektedir. Tek bir sektöre bağımlı şekilde büyümek de önemli problemlere yol açmaktadır. Ülkenin ar-ge çalışmalarını az sayıda sektöre bağılı değil, rekabet edebileceği çok sektöre yayması uzun vadede rekabetini olumlu etkileyecektir.

Finlandiya'nın refah devletinin finanse edilmesinde yenilikçi teknoloji şirketlerinin özellikle Nokia'nın rolü önemlidir. Ancak Nokia'nın son yıllarda beklenen başarıyı gerçekleştirememesi ve düşüş trendine girmesi ülkeyi olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuzluğa rağmen, hala Nokia'nın, Nokia'dan ayrılanların kurdukları firmaların ve devletin, araştırma, geliştirme, yatırım ve çalışmaları beklentilerin devam etmesine neden olmaktadır. Ayrıca Ulusal Teknoloji Ajansı (TEKES) ve araştırma ve geliştirme için kurulan Finlandiya Ulusal Fonu, ar-ge, yeni projeler, eğitim programları ve uzun vadeli yatırımları yapabilen siyasetten bağımsız olan etkin kurumlar olmuşlardır.

Finlandiya nüfusunun yaşlanması, gelecek 20-30 yıl içerisinde hem emeklilik maliyetleri hem de üretim açısından önemli sorunları getireceği muhakkaktır. Ancak Finlandiya'nın karşılaşacağı bu sorunlarla mücadele edebilmesi için bazı olanaklara da sahiptir. Öyle ki, yaşlanan nüfus ile birlikte ihtiyaç duyulacak mal ve hizmetlerin de üretilerek karşılanması söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, Finlandiya hem maliyeti artıran katı mevzuatı aşamalı olarak (kısmi süreli çalışanların emekliliğini ve uzun süreli işsizlik ödeneklerinin sonlandırılması gibi) yaşlıların işgücüne yeniden entegre olabileceği fırsatları sunmalı hem de avantajlı oldukları bilgi teknolojilerini yaşlı hizmetlerinin sağlanmasında kullanabilmelidirler.

Kaynakça

- Abrahamson, Peter, **Belonging in the Context of the Welfare State**, Presentation to the international seminar 'A Sense of Belonging in the Twenty-First Century: Lessons with a Global Perspective for and from Latin America and the Caribbean.' CEPAL, Santiago de Chile, November 23rd and 24th 2009, pp. 1-16.
- ALFRA, The Information Society Policy Guidelines for the Association of Finnish Local and Regional Authorities 2015, Association of Finnish Local and Regional Authorities 2008, pp. 9.
- Altman, Christopher, "Converging Technologies: The Future of the Global Information Society", United Nations International Student Conference, Amsterdam, pp. 1-18.
- Atkinson, A.B., "The economics of the welfare state in today's world", Int Tax Public Finance (2008) 15: 5-17, Published online: 24 October 2007, © Springer Science+Business Media, 2008, pp.1-16.
- Bangemann, Martin, **Recommendations to the European Council Europe and the global information society**, Bangemann report, <http://web.archive.org/web/20000815080152/http://www.ispo.cec.be/infosoc/backg/bangemann.html>, Çevrimiçi (08-08-2010)
- Burkett, Ingrid, "Beyond the 'information rich and poor': futures understandings of inequality in globalising informational economies", Elsevier Science Ltd., Pergamon, Futures 32 (2000), pp. 679-694.
- Castells, Manuel, Informationalism and the network society, **The Network Society A Cross-cultural Perspective**, Edward Elgar Publishing Limited, 2004, p.17-18.

- Castells, Manuel, **The Information Age: Economy, Society and Culture, End of Millenium**, Blackwell Publishers, Volume III, 1998, p.337.
- Castells, Manuel, **The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society, and Culture**, Blackwell Publishers. Volume I, Second Edition, 2010, pp.238-245.
- Castells, Manuel and Pekka Himanen, **The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model**. New York: Oxford University Press, 2004. 200 pages.
- Castells, Manuel, Martin Ince, **Manuel Castells’le Söyleşiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev. Ebru Kılıç, 2004, 48
- Doupi, Persephone, eHealth strategy and implementation activities in Finland, Report in the framework of the eHealth ERA project, National Research and Development Centre for Welfare and Health (STAKES), 2007, pp. 29.
- Esping-Andersen, Gosta and Myles, John, “The Welfare State and Redistribution”, Working Documents, 2000.
- Esping-Andersen, G., **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Polity Press Cambridge, 1990, p. 2-33.
- Euforia, The Knowledge Society in Finland:Current situation and future trends, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin, 2004, pp 26.
- Fellman, Susanna, Reino Hjerppe and Riitta Hjerppe, "Does a strong state create a welfare state? - The case of Finland", Department of Economic and Political Studies, University of Helsinki, 2008.
- Florida, Richard, The Future of the American Workforce in the Global Creative Economy, online 15/01/2008, <http://www.cato-unbound.org/2006/06/04/richard-florida/the-future-of-the-american-workforce-in-the-global-creative-economy/>
- Gurria, Angel, Launch of OECD’s 2014 Economic Survey of Finland, 12th February 2014, Helsinki, Finland.
- Himanen, Pekka, Challenges Of The Global Information Society, Committee For The Future Parliament Of Finland, 2004, pp. 1-45
- Himanen, Pekka, The Hacker Ethic, **The Network Society A Cross-cultural Perspective**, Edward Elgar Publishing Limited, 2004, pp. 420-432.
- Himanen, Pekka, Castells, Manuel, Institutional models of the network society: Silicon Valley and Finland, **The Network Society A Cross-cultural Perspective**, Edward Elgar Publishing Limited, 2004, p. 3-49.
- Himanen, Pekka, “The Nordic Model of the Information Society: The Finnish Case”, **Social Policy and Economic Development in the Nordic Countries**, Edited by Olli Kangas and Joakim Palme, Palgrave Mac Millan, pp. 2005, 265-281.
- Kettunen, Pauli, "The Nordic Welfare State in Finland", *Scandinavian Journal of History*, 26:3, 225-247.
- Koray, Meryem, **Avrupa Toplum Modeli Avrupalılaştırabilir mi?**, Sosyal Siyaset Konferansları, Toker Dereli’ye Armağan, s.617.
- Koray, Meryem, Avrupa Refah Devleti, Anlamı, Boyutları ve Geleceği, *Görüş*, 2003, pp. 60–69.
- Kristensen, Jens Erik, “Corporate social responsibility and new social partnerships”, **From collective bargaining to social partnerships: New roles of the social partners in Europe**, Editors: Carsten Kjærgaard, Discus and Sven-Åge Westphalen, The Copenhagen Centre Published by The Copenhagen Centre, Copenhagen 2001, p.32 (pp. 21-32)
- Mark J. Stern and Susan C. Seifert, From Creative Economy to Creative Society, Creativity & Change, A collaboration of the Social Impact of the Arts Project and The Reinvestment Fund funded by The Rockefeller Foundation, January 2008

- OECD, PISA 2012 Results In Focus: What 15-Year-Olds Know And What They Can Do With What They Know, OECD, 2014, pp. 44.
- OSF, Official Statistics of Finland (OSF), The Statistical Yearbook on Social Welfare and Health Care 2013, 2014, pp. 328.
- Oiva Saarinen, Laurentian University, Sudbury, Ontario, Canada, Book Review of Manuel Castells and Pekka Himanen, **The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model**, New York: Oxford University Press, 2002. 200 pages.
- Özdemir, Suleyman, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Genişletilmiş İkinci Baskı, 2007-57, pp. 509.
- Palola, Elina and Rintala, Taina, "From Welfare States to Partnering Societies- The New Framework for Changing Welfare Societies", A Discussion Paper for the ESPAnet Conference in Bremen, 2006.
- Patomaki, Heikki, **An Optical Illusion: The Finnish Model for the Information Age, Theory, Culture & Society**, 2003 (SAGE, London, Thousand Oaks and New Delhi), Vol. 20(3): 139-145
- Pyoria, Pasi, The Finnish Information Society: Progressive yet Vulnerable, The Finnish Economy and Society 19(2): 63-69, 2003.
- Pyoria, Pasi, "Knowledge Workers in the Information Society: Evidence from Finland", pp. 83-90, 2005.
- Sahlberg, Pasi, "A short history of educational reform in Finland", Journal of Education Policy, 2009, pp. 147-171.
- Sahlberg, Pasi, "Rethinking accountability in a knowledge society", J Educ Change (2010) 11:45-61.
- Samuelson, Pamela, Five Challenges for Regulating the Global Information Society, Presentation given at a conference on Communications Regulation in the Global Information Society, University of Warwick, 1999, June
- Şenkal, Abdülkadir, Sariipek, Doğa Başar, "Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü", Kocaeli Üniversitesi **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (14) 2007 / 2, ss. 146-175.
- http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_sosiaaliturva_en.html, Çevrimiçi: (15-08-2010)
- Teow, Yong Jing, Women in Work – Nordic countries lead the way for gender equality, The Gender Agenda, 19 March 2014.
- The Economist, Entrepreneurs If in doubt, innovate, The Nordic region is becoming a hothouse of entrepreneurship, <http://www.economist.com/news/special-report>, 2013.
- Valkonen, Tarmo, Vihriala, Vesa, The Nordic model – challenged but capable of reform, Nordic Council of Ministers 2014, p. 366.
- WEF, **The Global Competitiveness Report 2012-2013**: Country Profile Highlights, World Economic Reform, 2012, pp. 17.
- WEF, **The Global Competitiveness Report 2013-2014**, Data Edition is published by the World Economic Forum within the framework of The Global Competitiveness and Benchmarking Network, Full Edition, 2014, 569.

Halkla İlişkilerde Güven Kavramının Önemi

Begümhan GÖKTÜRK¹

Özet

Günümüzün artan rekabet koşulları altında bir organizasyonun faaliyet gösterdiği alan ne olursa olsun başarıya ulaşmak zorlu bir süreci gerektirir. Organizasyonlar, hedef kitleleri olan müşterileri ve bireyleri, etkilemek ve desteğini almak istemektedirler. Başarıya giden yolda ilk adım hedef kitleyi doğru tanımlamak ve güvenini kazanmaktır.

Genel bir çerçeveden, halkla ilişkilerin amaçlarına bakıldığında temel olarak şunlar sayılmaktadır: Hedef kitlenin ihtiyaçlarını belirlemek, kuruluş hakkında kamuoyunda olumlu bir algı ve bilinirlik yaratmak, itibarı yükseltmek, güven ve destek sağlamak. İnsan ilişkileri denilince ilk akla gelen güven kavramı pek çok disiplinde tartışılan ve açıklanmaya çalışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü güven bireylerin ve toplumların her türlü kararlarında en temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Halkla ilişkilerde güven, organizasyon ve toplum arasındaki ilişkinin etik kısmını belirleyen en kritik unsurdur.

Başta müşteriler olmak üzere, bir kurumun tüm paydaşlarına karşı taşıdığı daha kapsamlı bir sorumluluk vardır. Tüm paydaşlara karşı duyulan bu sorumluluk, güven yaratmada da ön plana çıkar. Kurumsal sosyal sorumluluğun yerine getirilmesinde, paydaşların beklentilerine cevap veren ve onlarda kuruma karşı güven oluşturan bir tutum içerisinde olunması gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Güven, Halkla İlişkiler, Kurum, İtibar, Risk

The Significance of the Concept of Trust in Public Relations

Abstract

Due to the increased competitive environment present in all types of industries, organizations are experiencing increasingly difficult periods in order to thrive. The survival of these organizations depends largely on each of their niche target markets and the support of their customers. The first step to the path to success is to gain the trust of target markets and customers and to ensure appropriate identification of the organization within the niche market.

Within the general framework, the role of public relations includes the following activities: identification of the needs and demands of the target market, creation of a positive perception of the organization and public awareness in the target market, to raise the reputation of the organization and build confidence and support within the market. The concept of people skills and relations first bring to mind the idea of trust which is discussed in many disciplines, and considered to be the deciding factor for the most basic decisions made by customers. Trust inspired by public relations between the organization and the population (market) is a crucial part of the ethical component of the relationship.

An organization is responsible to its stakeholders, primarily its customers, and in being so responsible, further creates trust between itself and its stakeholders. an organization must operate in such a way that it delivers on its social responsibilities in a way expected by its stakeholders which in turn generates more trust.

Key Words: Trust, Public Relations, Organization, Reputation, Risk

¹Yrd.Doç. Dr. İstanbul Arel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, begumhangokturk@arel.edu.tr

Giriş

Halkla ilişkiler konusunda çalışan akademisyen ve profesyonellerin, kültürel, sosyal ve ekonomik faktörlerin halkla ilişkilerin geliştirilmesi üzerindeki etkisini daha detaylı incelemeleri gerekir (Kent ve Taylor, 2007: 18). Bu inceleme neticesinde, halkla ilişkilerin etkilendiği bu faktörlerdeki ortak hususlardan birisi olan “güven” kavramının da önemi daha iyi anlaşılabilir.

Rekabetin oldukça arttığı bu dönemde, her ne alanda faaliyet gösterirse gösterecek, bir organizasyonun başarılı olabilmesi zor bir süreç gerektirmektedir. Hedef kitle olan müşteriler veya bireyler, organizasyonların etkilemek ve desteğini almak istedikleri unsurlardır. Günümüz ortamında bir kurumun hedef kitlesi tarafından algılanmak istediği gibi algılanmayı sağlaması gittikçe zorlaşmıştır. Bunun sağlanabilmesi için iyi bir iletişim ve etkileşim ortamının oluşturulabilmesi gereklidir. Bu noktada devreye halkla ilişkiler girer. Kitleye gönderilen mesajların içeriklerinin doğru oluşturulmasını, kurumun öne çıkarmak istediği güçlü özelliklerini etkin bir yolla iletmesini ve istenilen biçimde algılanmayı sağlamak görevi halkla ilişkileridir. Kitleyi oluşturan her bireyin farklı bilişsel, psikolojik, sosyal ve kültürel özellikleri vardır ve mesajları bunlar temelinde algılamaktadır (Bayar, 2006: 26). Halkla ilişkilerde başarılı olunabilmesi için bu farklılıkların göz önüne alınması şarttır. Fakat hedef kitledeki bireyler birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, güven temelinde birleşmeleri kolay olacaktır. Firma ve organizasyonun güvenilir olup olmaması ortak bir kamuoyu oluşturabilecek yeterliliktedir.

Halkla ilişkilerde hedef kitle kuşkusuz müşteridir. Müşteri memnuniyeti en çok araştırılan konulardan biridir. Hedef kitlenin davranış ve kararlarında etkili olan müşteri memnuniyetini belirleyen farklı unsurlar vardır. Hizmet kalitesi, müşteri memnuniyetinin en başta gelen belirleyicilerinden biridir. Müşterilerin sunulan hizmetten memnun olmasını sağlayan tüm fiziksel ve fiziksel olmayan unsurları içeren hizmet kalitesinin boyutları kavramı üzerine literatürde farklı boyutlardan bahsetmek mümkündür. Hizmetin literatürde en çok rastlanan beş boyutu; “güvenilirlik, fiziksel – somut varlıklar, yanıt – tepki verebilirlik, güven ve empatidir” (Canoğlu, 2008: 28). Mal ve hizmet kalitesinin özelliklerinden olan güven kavramı ilk sıralarda yer almaktadır ve şöyle ifade edilmiştir: “Güvenilirlik: Organizasyonun hizmeti zamanında ve güvenilir bir şekilde yapabilme durumu.”

1. Halkla İlişkiler Kavramına Genel Bakış

Birçok akademisyen ve uygulayıcının belirttiği gibi, halkla ilişkiler, bir organizasyonun halkla kurup devam ettirdiği karşılıklı ve olumlu ilişkilerdir. Bununla birlikte halkla ilişkiler yazını incelendiğinde, tam bir tanım birliği ile net ve kolay anlaşılabilir bir halkla ilişkiler tanımına rastlamanın zor olduğu sıkça belirtilmektedir. Okuyucular tarafından, halkla ilişkilerin ne anlama geldiğini, bu ilişkilerle neyin kastedildiğini bildikleri kabulüne dayanan varsayım yanlış bir kabuldür (Broom, Casey ve Ritchey, 1997: 83).

Halkla ilişkilerin genel olarak kabul görmüş net bir tanımı yapılamamış olsa da, görüş ve davranışları etkileyen bir anlayış yaratarak duyarlılık ve saygınlığa sahip çıkan ve geliştiren bir disiplin olarak kabul edilen halkla ilişkilerin şimdiye kadar çok sayıda tanımı da yapılmaya çalışılmıştır. 1978 yılında Mexico City’de yapılan Birinci Dünya Halkla İlişkiler Kongresi’nde görüş birliğine varılan halkla ilişkiler tanımı, uluslararası anlamda en fazla kabul gören tanım olmuştur. Buna göre, “halkla ilişkiler çalışmaları; eğilimleri çözümlenme, sonuçlarını önceden kestirme, kuruluşların liderlerine danışmanlık yapma ve hem kuruluş hem de kamu yararına planlı faaliyet programlarını uygulama sanatı ve sosyal bilimidir” (Karatepe, 2008: 78). Bu tanımın yanı sıra, yüzlerce tanım bulunmaktadır. Ancak, burada kavramın tanımlanması konusunda detaylara girilmesine gerek görülmemiştir.

Genel bir çerçeveden, halkla ilişkilerin amaçlarına bakıldığında temel olarak şunlar sayılmaktadır: Hedef kitlenin ihtiyaçlarını belirlemek, kuruluş hakkında kamuoyunda olumlu bir algı ve bilinirlik yaratmak, itibarı yükseltmek, güven ve destek sağlamak. Bu amaçlara ulaşmak bir anda olmayan, bir süreç ve belirli aşamalardan geçilmesini gerektiren bir yapıya sahiptir. Bu süreç ve aşamalar, halkla ilişkilerin sistematik bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir.

Halkla ilişkilerin öncülleri olarak, algı, dürtü, ihtiyaç ve davranış sayılabilmektedir. Bir açık sistem yaklaşımıyla, sayılan bu öncüller, halkla ilişkiler açık sisteminin girdilerini oluşturmaktadır. Bu öncüller, halkla ilişkilerin çevreden nasıl etkilendiğinin bir ifadesidir. Sistemin çıktıları ise, halkla ilişkilerin çevreyi etkileyen unsurlarıdır. Bu haliyle halkla ilişkilerin, bağımlı ve bağımsız bir yapı içerisinde olduğu ifade edilebilir (Broom, Casey ve Ritchey, 1997: 94).

Açık sistem yaklaşımının halkla ilişkilerin yapısının doğru ve net bir şekilde anlaşılabilmesine katkı sağlayacağı açıktır. Şekil-1’de halkla ilişkilerdeki girdi-süreç-çıkıtı olarak değerlendirilebilen sistem yaklaşımı görülmektedir (Broom, Casey ve Ritchey, 1997: 94).

Şekil 1: Organizasyon Halk İlişkisi Süreci (Öncüller Ve Sonuçlar)

Kaynak: Broom, Casey ve Ritchey, 1997: 94.

2. Güven Kavramı ve Tanımı

İnsan ilişkileri ve bu ilişkilerin belirleyicisi ve etkileyicisi durumundaki faktörlerin, birçok bilim dalının ortak konusu durumunda olması kaçınılmazdır. İnsan ilişkileri denilince akla gelen ilk kavramlardan olan güven kavramının da durumu aynı

şekildedir. Güven kavramı pek çok disiplinde tartışılan ve açıklanmaya çalışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü güven bireylerin ve toplumların her türlü kararlarında en temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Güvene dayalı olmayan bir ilişkiden, istenen çıktının elde edilebilmesi veya arzu edilen bir hedefe ulaşılabilmesinde sorun olacaktır (Kara, Sarıkaya ve Temizel, 2009: 281). Güven, iki birey ve/veya kişiler, organizasyonlar, toplum gibi birden çok bireyin oluşturduğu gruplar arasında, paylaşılan normlara ve değerlere bağlı olarak, davranışların dürüst, destekleyici ve öngörülebilir olması beklentisidir (Kent ve Taylor, 2007: 15).

Güven, iş hayatının anlamlı bir hale gelip, iş tatmininin oluşmasında da önemli bir etkiye sahiptir (Stateman, 2004: 9).

Fukuyama'ya göre güven; "...ortak normlara dayanan ve düzenli olarak, dürüst ve is birliği içeren davranışların sergilendiği bir toplulukta, diğer üyelere yönelik olarak ortaya çıkan bir beklentidir...". Bireyin topluluktaki birey veya kurumlara güven duymaması; toplumun norm ve değerleri olarak sayılan toplumsal sermayenin zayıflamasına bağlı gerçekleşmektedir (Fukuyama, 2000: 24, Aktaran: Özdemir, 2007).

Güven karmaşık bir yapılanmaya sahiptir ve genellikle ilgili disiplinlerce – psikoloji, sosyoloji, ekonomi- kavramlaştırılmaktadır. Psikoloji açısından bakıldığında; kişisel deneyimler ve geçmiş sosyalleşmeden etkilenen bir kişilik ve gelişim seviyesi ya da psikolojik bir yapılaşma olarak açıklanmaktadır (Lewis & Weigert, 1985, Aktaran: Ojha ve Gupta, [T.Y.]). Rousseau vd. psikolojik bu çerçeveyi; bağışçılar (trustors) ve güvenilir kişilerin (trustees) özellikleri açısından güvenin değerlendirilmesi olarak yorumlamaktadır. Yine Rousseau vd.'ne göre, güven kavramı sosyolojik açıdan incelenecek olursa, insanlar arasındaki ilişkilerin özelliklerine gömülü bir sosyalleşmenin içinde güvenin bulunması söz konusudur. Rousseau vd.'nin güven konusunda yaptıkları tanım ise şu şekildedir: "*Güven; olumlu beklentiler ya da davranışların kabulüne açık olma niyetini içeren psikolojik bir durumdur.*" Bu tanım disiplinler arası bir özellik olarak açıklanmaktadır. (Rousseau et al., 1998, Aktaran: Ojha ve Gupta, [T.Y.]).

Güven, hissedilmesi kolay fakat tanımlanması zor bir kavramdır. General Electric CEO'su Jack Welch, güvenin hissedildiği zaman bilindiğini belirtmektedir. Bu bakış açısıyla güvenin, bir kişilik özelliği, bir sosyal ilişkiler unsuru ve örgütsel davranış kapsamında ele alındığı söylenebilir. Güven üzerine yapılan ilk çalışmalarda, başta J.B. Rotter olmak üzere, araştırmacılar güveni bir kişilik özelliği olarak görmüşlerdir. Güven bir kişilik özelliği olarak, bir kimsenin veya grubun verdiği söze başka bir kişi veya grubun itimat etmesi şeklinde belirmektedir (Rawlins, 2007:3).

Rotter ile Mayer vd.'lerine göre güven şöyle tanımlanmaktadır: "*bir birey ya da grubun, bir diğer birey ya da gruba yönelik olarak sahip olduğu sözlü ya da yazılı beklentileridir*" Rother'ın tanımı daha spesifik olarak nitelendirilmektedir ve psikolojide kişilik teorisini yansıtmaktadır (Rotter, 1967; Mayer et al., 1995, Aktaran: Ojha ve Gupta, [T.Y.]). Bir diğer kaynak, güven kavramını çok-disiplinli

olarak ele almakta ve çoklu bir yaklaşım ve tanımlama ile kavramın açıklandığını belirtmektedir. Bu kaynak Rousseau vd.'nin tanımını kucaklayıcı/kapsayıcı ifade etmekte ve güvenin 3 temel boyutu olduğunu belirtmektedir. Bunlar; hayırseverlik(benevolence), yetkinlik(competence) ve dürüstlük (honesty) olarak bileşenlerine ayrılmaktadır(Grimmelikhuijsen, 2009).

Erik Erikson, insan yaşamında 8 evre belirlemiştir ve bunların her biri sosyal etkileşimde yeni bir boyut olarak açıklanmaktadır. Bu evreler şunlardır: Güvene karşı güvensizlik, özerkliğe karşı kuşku, girişkenliğe karşı suçluluk, becerikliliğe karşı aşağılık duygusu, kimlik kazanmaya karşı rol karışıklığı, yakınlığa karşı yalıtılmışlık, özgeciliğe karşı kendine dönüklük, bütünlüğe karşı umutsuzluk. Bu başlıklar arasında, çalışmamızı temel olarak ilgilendiren kavram güven olduğu için burada bu boyutun kısaca açıklanması uygun görülmüştür. Güvene karşı güvensizlik bebeklik döneminde iki uca bağlı olarak oluşmaktadır. Burada bir uçta güven diğerinde güvensizlik bulunmaktadır. Sevecenliğin bulunduğu ve gereksinimlerin karşılandığı ortamlarda yetişen bebekler güven duygusunu geliştirmektedir. Tersini olarak ise bakımın yetersiz ve reddedici olduğu durumlarda, bebekte gelişiminin diğer evrelerinde de taşıyacağı dünyaya güvensizlik, korku ve kuşku tutumu gelişmektedir(Elkind, 1978).

Tanım farklılıklarına rağmen, literatürde güven;

- Yakınlıktan kaynaklanan güven
- Kişilerarası güven
- Kurumsalgüven

olarak üç grupta incelenmektedir. Yakınlıktan kaynaklanan güven; aile bağlarıyla oluşan güveni ifade etmektedir. Kişilerarası güven, modern toplumlardaki birbirlerini tanımayan ancak düzenli etkileşimde bulunan insanlar arasındaki ikincil ve daha zayıf olan ilişkilerden kaynaklanan güveni ifade etmektedir. Kurumsal güven ise günümüzün organize olmuş toplumunda, çalışanların içinde buldukları organizasyona duydukları güveni belirtmektedir (Kara, Sarıkaya ve Temizel, 2009: 283).

Güvenin kişilik özelliği olarak incelenmesinden sonra karşımıza çıkan diğer bir unsur ise, sosyal ilişkilerin bir parçası olarak değerlendirilmesidir. Sosyal yaklaşım, güvenin sosyal ilişkilerde gözlemlenmesi ve ölçülmesi üzerine odaklanmıştır. Örneğin, M. Deutsch 1958'de yazdığı "Güven ve şüphe" başlıklı makalesinde, güveni belirsizliği ve beklentileri etkileyen kişilerarası bir faktör olarak görmüştür (Rawlins, 2007:3). 1990'lara gelindiğinde ise, örgütsel davranış ve işletme yönetiminde değerler ve güven üzerine yapılan araştırmalar görülmeye başlanmıştır. Zand tarafından 1972'de, Golembiewski ve McConkie tarafından 1975'de ve Boss tarafından 1978'de yapılan araştırmalarda, organizasyonlardaki yüksek güvenli grupların, düşük seviyedeki gruplara göre daha yüksek performans gösterdikleri bulunmuştur. Örgütsel perspektifte güven, bir grubun diğer bir grup veya kişi hakkındaki, dürüstlüğü, kendisine yönelik hak edici olmayan bir avantaj elde etmeyeceğine dair yargısını ifade etmektedir (Rawlins, 2007:4).

Güvenin bir diğer yönü teknoloji ile ilişkilidir. Giddens, teknoloji ile birlikte ortaya çıkan makinelerin de insanla ilişki kurulmadığı halde güvene dayalı bir temelle işlediğini açıklamaktadır. Örneğin bir ATM makinesinden ya da internetten havale yapıldığında bir insan ile yüz yüze gelinmemektedir (Giddens, 1990, Aktaran: Bourne, 2009). Hatta günümüzde havale şifresi cep telefonuna geldiğinden; makineler arası iletişime güven gibi bir kavramdan söz etmek bile olasıdır. Bu konuya da bağlı olarak, Luhmann sistemlere güven kavramından bahsetmektedir. Ona göre, belirsizlik ya da risk durumları varsa, bir sistemin -ki bu ekonomik, yasal, politik, teknik olabilir- güven içinde çalışması beklenemez. Ek olarak, Luhmann; bir sisteme güvenmenin bir bireye güvenmekten karşılaştırılmaz derecede daha zor kontrol edilebilir olduğunu da belirtmiştir (Luhmann, 1988; Jalava, 2001, Aktaran: Bourne, 2009).

Luhmann'ın teorisi ile Giddens'in teorisi arasında en önemli fark şudur ki; Luhmann'a göre, güven, iletişimin bir parçası; Giddens'a göre ise bireysel sürekliliğin bir parçası olarak açıklanmaktadır. Her iki yazar güvenin bileşenlerini şu şekilde ifade etmektedir (Jalava, 2001):

1-Süreklilik

- Giddens: Güven perspektifi sürekliliğe dayalıdır.
- Luhmann: Sistem güveni sürekli, bireysel güven yoruma ve durumlara bağlıdır.

2-Birleşme

- Giddens: Güven gizliliğin bir parçasıdır.
- Luhmann: Güven ve sistem güveni bileşenlerine ayrılmaktadır.

3-Risk İlişkileri

- Giddens: Güvenin arkasında rastgele olaylar bulunmaktadır, gizliliğin arkasında riskler bulunmaktadır, bunlar bireyleri etkiler.
- Luhmann: İnsanlar risk alırken kazançtan daha çok kayıplara önem verdiğinden güven kavramı önemli hale gelir. Belirsizliğin hâkim olduğu ve gittikçe karmaşıklaşan bir toplumda güven kavramı karmaşıklığa karşı bir çözümdür (Jalava 2001, Solomon ve Flores 2001: 22, Aktaran: Reyhanoğlu 2006: 9).

3. Halkla İlişkiler ve Güven Kavramının Bağlantısı

Halkla ilişkilerin tanımından da anlaşılacağı gibi, "güven" halkla ilişkilerde çok önemli bir yeri olan ve bu yerin başka bir kavram veya unsur ile doldurulamayacağı kadar kritik bir etkisi olan temel unsurdur. Son yıllarda yönetim yazınında en çok duyulan ve araştırılan konulardan birisi olan etik ve halkla ilişkiler konusu birleştiğinde, ortaya çıkan kavram halkla ilişkilerde güven (public trust) kavramıdır. Halkla ilişkilerde güven, organizasyon ve toplum arasındaki ilişkinin etik kısmını belirleyen en kritik unsurdur (Atkin, 2003: 41).

Halkla ilişkilerde güvenin diğer bir boyutu da, organizasyon içerisinde çalışanların birbirlerine ve organizasyonlarına duydukları güvendir. Birbirine güveni olmayan

çalışanların, halkla ilişkiler sürecinde güven tesis edebilmesi mümkün değildir. Güven dürüstlük ile başlar. Bir organizasyon ne tür bir faaliyette ve nerede olursa olsun, halkla ilişkilerdeki güveni dürüstlüğüyle sağlayabilir (Goldberg, 2002: 17). Dürüstlüğü şüpheli olan bir organizasyona güven duyulmasını beklemek sadece basit bir aldanmadan öteye geçemeyecektir.

Edelman, güvenin vazgeçilmez temel bir unsur olmasına rağmen, kurumların sahip oldukları güven düzeylerini giderek kaybettiklerini açıklamaktadır. Edelman'ın, dünyanın mevcut trendleri üzerine özellikle vurguladığı konular arasında şunlar bulunmaktadır: Hükümet yönetiminde müdahalede yükselme, kişisel mal varlıklarında kayıplar, zengin ve fakir oranlarında yükselen farklar ve adaletsizlik anlayışı, "ihtiyacımız ne" anlayışından "ne istiyoruz" anlayışına geçiş yapan bir kültür oluşumu ya da değişimi, kurum ve sözcülere güven düzeyinde düşüşler. Edelman'ın bu önemli tespitlerinin yanı sıra açıkladığı önemli istatistikler de bulunmaktadır. Edelman Trust Barometer 08'e göre, ABD'de insanların %20 civarında bulunan bir kesimi yönetim kurulu başkanları ve hükümet yetkililerine güvenmektedir. Bir diğer ifade ile her 5 kişiden 4'ü yüksek mevkilerde bulunan insanlara inanmamaktadır. Kamuoyu liderlerinin etkileyicilikleri ve güven düzeyleri de benzer olarak düşme eğilimindedir. Bununla birlikte yine ABD'de de "bana benzeyen birine daha çok güvenirim" anlayışı %60 oranında destek görmektedir. İnternetin hızla gelişen bir mecra olması ve ifade özgürlüğünde sınırlamaların zorlanması ve tüm sansürlere rağmen bir şekilde ortadan kalkması da önemli bir medya ve güven trendi olarak açıklanmaktadır. Edelman bu konuda en etkin kanallardan biri olarak Youtube'u göstermektedir. Geleneksel basılı mecraların takibi giderek azalırken, internet haber kaynaklarının –haber siteleri, basılı mecraların online versiyonları, bloglar, sosyal ağlar vb.- takibi ise giderek artmaktadır. Bu gelişmelere ek olarak, Edelman kurum ve markalara güven konusu ile kurumsal sosyal sorumluluk arasında da bir bağ bulunduğunu ifade etmektedir (Edelman, 2008).

Türkiye'de de güven konusunda yapılan düzenli araştırmalar (örneğin Synovate ve TNS ölçümleri), kamu kurumlarına ve şirketlere olan güven düzeyinin bir düşüş eğilimi içinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Ipsos KMG tarafından yapılan güven endekslerinde; Seda Sayan gibi alt kültürü temsil eden bir ünlü şahsiyetin yüksek güven puanları aldığı ve kendisini "güvenilir" olarak kendi programında lanse ettiği sıklıkla şahit olunmuş bir durumdur. Bu örnek, tıpkı Amerika'daki gibi "bana benzeyen birine daha çok güvenirim" anlayışının Türkiye'de de bulunduğu dair önemli bir ipucudur. Bu eğilim ise, dünyada güven üzerine yeni bir trendin geliştiğini göstermektedir. Benzer olarak, hip-hop şarkıcılarının ve şarkılarının artışında yaşanan gelişmeler, düzene isyan ve alt kültürün öne çıkışı aynı trendin bir parçasıdır. Bu "underground- yeraltı" kültürü, kendi giyim tarzından, Kurtlar Vadisi gibi kendi sistemini kurarak ilahlaşan kültürelere doğru yol almaktadır. Bu yeni yaşam tarzı da doğal olarak güven kavramını şekillendirmektedir. Bu gidişat, birçok ezilmiş grubun temsilcisi olan sanatçıların reklamlarda boy göstermesine, küresel markaların bile sesi/yüzü olmasına yol açmıştır. Bu durum elbette halkla ilişkileri de beslemekte ve gerek pazarlama yönlü halkla ilişkilerde gerek kurumsal halkla ilişkilerde çeşitli uygulamalarda kendine yer bulmaktadır.

Güven, halkla ilişkilerdeki temel bir ilke olarak, her seviyedeki iletişimde ön plana çıkması gereken bir husustur. Gerek bir organizasyondaki tek bir çalışan ile müşteri arasındaki iletişimde, gerekse organizasyonun bir bütün olarak halkla olan iletişimde, “güven” tesis edilmesi ve sürdürülmesi gereken önemli bir faktördür (Kent ve Taylor, 2007: 15). Profesyonellik üzerine yapılan araştırmalar göstermiştir ki, “güven” son derece büyük ve kritik bir öneme sahiptir. Bu çerçevede, meslek değerleri, profesyonellik otoritesinin temelini oluşturmaktadır. Halkla ilişkiler uzmanları, müşterilerinin ve toplumun iyiliği için profesyonellik standartlarına karşı sorumlulardır (Baker, 2002: 198, Aktaran: Bayar, 2006: 45).

Halka ilişkilerde güven, tek taraflı bir ihtiyaç ve bağımlılıktan kaynaklanmaz. Hem organizasyon hem de toplumun ihtiyacı olan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Güven temeline dayalı ilişkiler, karşılıklı bağımlılık ve bu karşılıklı bağımlılıkla erişilecek ortak amaçlara ulaşılabilmeyi sağlar (Broom, Casey ve Ritchey, 1997: 95).

Güven, etkili bir halkla ilişkiler tesis edilebilmesindeki en önemli şarttır. Güven, organizasyon ve toplum ilişkisinin kurucusu durumundadır. Özellikle yeni kurulan ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında da güvene dayalı bir halkla ilişkilerin tesis edilmesi önemli bir husustur. Güven, halkla ilişkilere ilişkisel yaklaşımın (relational approach) temel unsurunu oluşturur. “güvenilir bulunmak”, “güven oluşturmak ve yaratmak”, “müşterilerin güvenini devam ettirmek” gibi konseptler, çoğu işletme kitabında bulunan ve organizasyonların halkla ilişkilerindeki temel değerlerine işret eden, güvene ilişkin konseptlerdir (Kent ve Taylor, 2007: 15).

Güven, Ballinger tarafından ortaya konulan dokuz-hücreli halkla ilişkilerdeki ilişkisel modeli açıklayan ve Tablo-1’de gösterilen modelde de temel kavram olarak değerlendirilebilir. Ballinger’in modeline göre halkla ilişkilerde güven, kendine güvenen bir algılama, açık ve net bir iletişim davranışı ve bu sürecin sonucu olarak da karşılıklı etkileşimi oluşturur (Ballinger, 1991, Aktaran: Broom, Casey ve Ritchey, 1997: 88).

Tablo 1: Ballinger ’in Dokuz-Hücreli Halkla İlişkiler Modeli

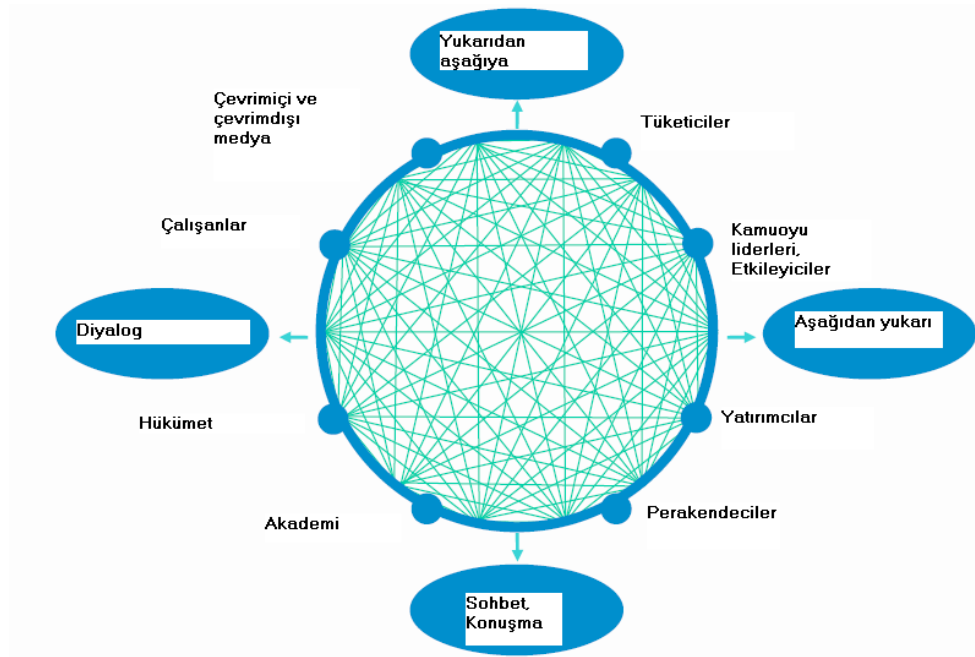
	<i>Samimiyet</i>	<i>Güven</i>	<i>Kontrol</i>
Algı	Bağımlılık	İtimat	Güç
İletişim Davranışı	Sıklık	Açıklık	Baskınlık
İlişkisel sonuçlar	Bilgi	Karşılık vermek	Fonksiyonellik

Kaynak: Ballinger, 1991, Aktaran: Broom, Casey ve Ritchey, 1997: 88.

Bu modelin yanı sıra, Edelman’ın günümüz trendleri hakkındaki görüşlerine bağlı olarak, halka ilişkiler konusunda “kamusal sözleşme-public engagement”e yönelik bir geçiş olduğu vurgusu önem taşımaktadır. Kamusal sözleşmenin modeli, yatay ya da dikey düzeyde hiyerarşik olmayıp, karmaşık bağlardan oluşan dairesel bir yapılanmayı içermektedir. Kamusal sözleşmenin adımları; tanımlama, araştırma, strateji, tasarlama, yürütme ve değerlendirme olarak sıralanmaktadır. Tanımlama

aşaması geleneksel süreçlerde olduğu gibi, hedefler ve problem kapsamını içermektedir. Araştırma aşaması, genel çevre, izleyenler/takipçiler ve paydaşlar üzerinden yapılmaktadır. Strateji aşamasında; değerler, strateji ve politika belirleme süreci gerçekleştirilmektedir. Tasarlama aşamasında, çapraz kanallarla fikirler güçlendirilmektedir. Yürütme aşamasında; medya, dijital kanallar, doğrudan kanallar ve 3.partilerle ilişkiler sağlanmaktadır. Değerlendirme aşaması ise dinleme, sürekli diyalog ve sonuçların ölçümü ana başlıklarını içermektedir (Edelman, 2008).

Şekil 2: Kamusal Sözleşme Modeli

Kaynak: Edelman, 2008, s.22

Organizasyonların toplumda güven oluşturabilmek için, toplumdaki itibarlarının sağlam olması bir gerekliliktir. "İtibar yönetimi, kurum ve kuruluşların öz değerlerini nasıl değerlendireceklerinden başlayıp nasıl koruyacaklarına kadar uzanan geniş bir süreci araştırmaktadır. Bu gelişmeler karşısında, örgütlerin yönetim anlayışlarında yenilikler yapmak ve itibarın tesadüflere bırakılmadan yönetilmesini sağlamak kaçınılmaz bir hal almaktadır. Temel olarak bakıldığında, itibarın özünde güven yatmaktadır" (Karatepe, 2008: 78).

Güven üzerine literatürde yazılanlar incelendiğinde de görüldüğü gibi, güven ihtiyacımız olan ve kaybetmenin kötü sonuçlara yol açacağı bir özelliktir. Güven pekiştirilerek daha ileriye götürülebilen bir özelliktir. Güven hakkındaki diğer bir özellik de, güvenin kalıcı olmadığı, yani kazanılması ve kaybedilmesi mümkün bir özellik olmasıdır. Yani, bir kere kazanılsa bile tekrar kaybedilebileceği gibi, bir kere kaybedilse bile tekrar kazanılabileceğinin bilinmesi gerekir. Bu özellikleri

nedeniyle, güven organizasyonlarda devamlı dikkate alınması gereken ve özellikle de halkla ilişkilerde her zaman güncel ve üzerinde durulması gereken bir konu olarak değerlendirilmelidir (Rawlins, 2007:8).

Halkla ilişkilerde güvenin tesis edilip geliştirilebilmesinde yöneticilere önemli roller düşmektedir. 2002 yılında Gollin Harris tarafından yapılan bir ankette şirket CEO'larına güveni tesis etmelerine yönelik sorulara karşılık olarak alınan bazı cevaplar aşağıdaki gibi olmuştur (Rawlins, 2007:3);

Bir CEO güveni tesis edebilmek için ne yapmalıdır?

- Sorumluluğu üstlenmek (%60)
- Müşterilerle şahsen ve görülür bir şekilde ilgilenmek ve onlara ilgi göstermek (%60)
- Tüm etik değerleri titizlikle uygulamak (%58)
- Paydaşlarla sık sık ve açık bir şekilde haberleşme içinde olmak (%56)
- Krizleri direkt, açık ve iyi bir biçimde ele almak (%51)

Şirketler güveni tekrar nasıl tesis eder?

- İş uygulamalarında açık ve dürüst olmak (%94)
- Direkt, açık ve etkili bir şekilde haberleşmek (%93)
- Çalışanlara görünür bir ilgi göstermek (%83)

Halkla ilişkilerde güvenin tesis edilip korunabilmesinde en önemli sorumluluğu üst seviye yöneticiler ve CEO'lar üstlenmişlerdir. Fakat her seviyede görev yapan yöneticiler, halkla ilişkilerde güvene dayalı bir ilişkinin tesis edilebilmesi için sorumludur. Bu sorumluluğu sadece üst seviye yöneticilerle ilişkilendirmek hatalı olacaktır. Özellikle de, misyon itibarıyla organizasyonda kritik bir yeri olan orta seviye yöneticilerin tutumları, güven yaratmada da anahtar bir durumdur (Morgan, Banch, Charles ve Robert, 1996).

Halkla ilişkilerde güvenin tesis edilmesini sadece müşterilere yönelik bir süreç olarak algılamak yanlış olacaktır. Halkla ilişkilerde güvenin tesis edilebilmesi her şeyden önce, çalışanların organizasyonlara olan güvenine bağlıdır. Çalışanlarının organizasyona güvenmediği bir organizasyonda, halkla ilişkilerde güvenden söz etmek sadece boşa harcanan bir çabadır. Bu çaba, temeli olmayan bir evin üstünü inşa etmek gibidir. Be nedenle çalışanların güvenini kazanmaya yönelik tespit ve araştırmaların da, halkla ilişkilerde güvenin kurulup geliştirilmesinde önemli bir yeri olduğu bilinmelidir. Örneğin, Rawlins (2008) tarafından örgütsel şeffaflık ve çalışanların güveni arasındaki ilişkiyi ölçmeyi hedeflediği araştırmasında, şeffaflık ve güven arasında güçlü bir ilişki bulmuştur.

3.1. Güven Geliştirmede Bir Araç Olarak Halkla İlişkiler

Bir organizasyonun faaliyetlerini etkili ve verimli bir şekilde yürütebilmesi için doğru bir projeye sahip olması gerekir. Yönetim sürecinde dahi, halkla ilişkilerde güvene dayalı bir iletişim içinde olunmalıdır. Kurulacak devamlı bir iletişimle, hem toplumun güveni sağlanabilecek hem de projelerde gerekli düzenleme ve

değişimler zamanında yapılarak, ciddi bir zaman ve maliyet tasarrufu sağlanabilecektir (Mayes, 2003: 47).

Halkla ilişkilerin her adımında dürüst davranmak, araştırma ve değerlendirmede, mesajların ve programların hazırlanmasında, planların uygulanmasında dürüstlükten ayrılmamak başarı oranını artırır. Dürüstlüğü onurlu çalışma, doğruluk ve güvenilirlik olarak da ayırabiliriz (Yenikurtuluş: 309). Bu değerlerin, kültür içerisinde kendini gösterdiği dikkate alınırsa, halkla ilişkilerin yerleştirilmesi ve geliştirilmesinde kültürün etkisi daha iyi anlaşılacaktır.

Halkla ilişkilerde güven kavramının geliştirilmesinde, kültürün önemi yukarıda vurgulanmıştır. Fakat kültürün çok karmaşık bir konu olduğu dikkate alınmalı ve bu yönde yapılan çalışmaların, tek bir teoriye veya yaklaşıma bağlı kalmasının, elde edilecek bulguların yanlış değerlendirilmesine yol açabileceği unutulmamalıdır (Kent ve Taylor, 2007: 18).

Halkla ilişkilerde güvenin (public trust) kazanılabilmesinde dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Medya ile ilişkilerin geliştirilmesi gerekir. Medyanın kamuoyu üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Bu etki halkla ilişkilerde güvenin geliştirilmesinde önemli bir araç olarak kullanılabilir (Goldberg, 2002: 17).

Basın özgürlüğü uzun zamandır üzerinde tartışılan bir konudur. Güven kavramı bu noktada da karşımıza çıkmaktadır çünkü medyaya karşı şeffaf olunması güveni doğrudan etkilemektedir (Tsetsura & Luoma-aho, 2009). Bilgi akışının yansız bir şekilde sağlanması güveni artırıcı bir unsurdur.

Bentele vb. Avrupalı PR teorisyenleri, kendi dillerinde halkla ilişkilerin manasını tartışmaktadır. Örneğin Almanya’da kamu ile birlikte kamu için çalışmak demektir (Bentele and Junghänel, 2004, Aktaran: Valentini, 2006). Böyle bir bakış açısı ise kamu ile birlikte ortak bir çalışmanın ortak ve çok sağlam bir güvene dayalı olacağı anlamına gelmektedir.

Halkla ilişkiler, insana odaklanan ve önceliği insana veren bir faaliyet dalıdır. İnsan ilişkilerinde vazgeçilmez bir unsur olan güven de, halkla ilişkilerin insan odaklı olmasından dolayı ön plana çıkmaktadır. Gerek kurum içi gerekse kurum dışı faaliyetlerinde kaliteyi yakalamak, özüne uygun etkinliklerde bulunmak istiyorsa bu önceliğinden asla taviz vermemelidir. Yönetimi, kurum içerisinde çalışanların tatminine, kurum dışında ise müşterilerin tatminine yönlendirmeli, yönetimle hedef kitleleri arasında karşılıklı güveni, iyi niyeti ve yakınlığı temin ederek, halkla ilişkilerde güvenin hâkim olduğu bir ortam tesis etmelidir (Akdağ ve Arklan, 2009: 190). “Günümüz iş dünyasında işletmelerin paydaşlarıyla arasında yarattığı güven, başlı başına önemli bir kaynak olmanın yanı sıra ekonomik ve sosyal başarılar için de anahtar niteliği taşımaktadır. Bunun bilincinde olan işletmeler güven kazanma adına önemli girişimlerde bulunmakta ve sürdürülebilir olmanın yollarını aramaktadır” (Kara, Sarıkaya ve Temizel, 2009: 302).

Tüm organizasyonlar huzur ve güven ortamında verimli çalışabilirler. Doğru olan halkla ilişkiler faaliyeti, karşılıklı rıza ve güven oluşturarak, organizasyon çıkarları

ile toplum çıkarlarını dengeleyebilen bir tutum geliştirme esasına dayanmalıdır. Bu ise halkla ilişkilerde güvene verilen önem derecesinde sağlanabilecektir.

Müşteri memnuniyeti ve müşterilerine karşı duyduğu sorumluluk elbette bir kurumun dikkate alması gereken çok önemli bir husustur. Fakat başta müşteriler olmak üzere, bir kurumun tüm paydaşlarına karşı taşıdığı daha kapsamlı bir sorumluluk vardır. Tüm paydaşlara karşı duyulan bu sorumluluk, güven yaratmada da ön plana çıkar. Kurumsal sosyal sorumluluğun yerine getirilmesinde, paydaşların beklentilerine cevap veren ve onlarda kuruma karşı güven oluşturan bir tutum içerisinde olunması gereklidir. Kurumsal sosyal sorumluluğu paydaş yaklaşımı açısından ele alan ve paydaş beklentilerine odaklı iş görme anlayışlarını açıklayan şirket örneklerini şu şekilde vermek mümkündür (Kara, Sarıkaya ve Temizel, 2009: 302):

-Johnson & Johnson: İlgili olduğumuz tüm taraflara adil, doğru, dürüst ve saygılı olmak işletmemizin sorumluluklarındandır.

-Shell: Hepimiz işletmemizin toplum üzerinde yaptığı etkiyi değerlendirmek ve yaptığımız her şeyin ekonomik, çevreci ve sosyal yönlerinde denge sağlamak zorundayız.

-Volkswagen: Kurumsal sosyal sorumluluğu, “bir işletmenin mevcut sorumluluklarıyla toplumun ekonomik ve sosyal sorunlarına çözümler geliştirmesi sorumluluklarını birleştirme yeteneği” olarak tanımlar.

Sonuç

Ekonomik ve siyasi istikrarla doğru orantılı olan güven kavramı kurumların hedef kitleleri üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Günümüzde de kurum ve kuruluşların hedef kitlelerine doğru ve güvenilir mesajlar ileterek kendi istedikleri algıyı yaratmaları mümkün olabilmektedir. Bunun sağlanabilmesi için iyi bir iletişim ve etkileşim ortamının oluşturulabilmesi gereklidir. Bu ortamın oluşmasında ise halkla ilişkilerin rolü büyüktür.

Çalışmada da ifade edildiği üzere organizasyonların toplumda güven oluşturabilmek için, toplumdaki itibarlarının sağlam olması bir gerekliliktir. Bu bağlamda güven kavramı da itibar kavramı gibi kazanılması güç fakat kaybedilmesi kolay bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir kurumda inşa edilen güven sadece üst düzey yöneticinin uyguladığı politikayla bağlantılı olmamaktadır. Bu noktada çok boyutlu bir kavram olan kültür etkisini göstermektedir. Kurum kültürünün dürüstlüğe, şeffaflığa ve karşılıklı açık ilişkiye dayandığı organizasyonlarda güven inşasının daha sağlam temellere oturduğu gözlemlenmektedir. Bu sayede çalışanların organizasyona bağlılığı ve kurum kimliği ile birlikte kurum aidiyeti yaratmada da başarılı adımlar atılabilmektedir.

Çalışmadan ulaşılan genel sonuç; güven kavramının çok geniş tanımlandığı ve çok boyutlu bileşenleri bulunduğudır. Halkla ilişkiler mesleğinin temeli güvene dayalı

ve taraflar arasında güven oluşturma esaslı olduğundan; gerek akademik çevrenin gerek pratik çevrenin bu konuya odaklanması yerinde bir davranış olacaktır. Küreselleşme ile birlikte artan yozlaşma ve güven erozyonunun önüne geçilmesinde halkla ilişkilerin önemi büyüktür. Özellikle kurumsal sosyal sorumluluk projelerine önem verilmesi ve bu kavramın gerek kurumsal güven inşa edilmesi ve kuruma itibar kazandırılması için kullanılması, gerek güven kavramının genel anlamıyla toplumda artması için kullanılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akdağ, Mustafa; Arklan, Ümit (2009). "Toplam Kalite Yönetimi İlkelerine Halkla İlişkiler Penceresinden Bakış", *e-Journal of New World Sciences Academy* (NWSA), 4(2) :175-192.
- Atkin, Nigel (2003). "Ethics and Public Relations from an Assessment Perspective". *Assessment Journal*, 10(1): 41-52.
- Baker, Sherry (2002). "The Theoretical Ground for Public Relations Practice and Ethics: A Koehnian Analysis". *Journal of Business Ethics*, 35(3) :191-205.
- Bayar, Özge (2006). "Halkla İlişkiler ve Etik", Yüksek Lisans Tezi, Ankara. Erişim: acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1913/2579.pdf, (Temmuz, 2017).
- Bourne, Clea. (2009). "Trust as a discursive process produced by financial elites: A communications perspective". Conference paper 2009 Critical Management Studies Conference University of Warwick, 13-15 July. Erişim: <http://mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/2009/Stream24/CleaBourne.pdf>, (Kasım, 2009).
- Broom, Glen M., Casey Shawna ve Ritchey, James (1997). "Toward a Concept and Theory of Organization-Public Relationships". *Journal of Public Relations Research*, 9(2): 83-98.
- Canoğlu, Meltem (2008). "Otel Müşterilerinin İmaj ve Hizmet Kalitesi Algıları ile Tekrar Satın Alma Davranışları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Adana. Erişim: library.cu.edu.tr/tezler/6951.pdf, (Temmuz, 2017).
- Edelman, Richard (2008). "Public Engagement: The Evolution of Public Relations". Erişim: http://www.instituteforpr.org/files/uploads/Edelman_Speech_10_29.pdf, (Kasım, 2009).
- Elkind, David (1978). "Erik Erikson: İnsanda Gelişimin 8 Evresi". Çev. Ali Dönmez. *Dialogue*, Cilt 11, Sayı 1, ss.3-13. Erişim: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/502/6011.pdf>, (Kasım, 2009).
- Goldberg, Ross K. (2002). "Restoring Public Trust In The Health-Care System". *Public Relations Tactics*, 9(8): 7-17.
- Grimmelikhuijsen, Stephan. (2009). "Transparency of local public decision-making: towards trust or demystification of government?". Erişim: <http://www.egpa2009.com/documents/psg1/Grimmelikhuijsen.pdf>, (Kasım, 2009).
- Jalava, Janne. "Trust or Confidence?". 5th Conference of the European Sociological Association, 'Visions and Divisions', August 28 - September 1, 2001, Helsinki, Finland. Erişim: http://www.valt.helsinki.fi/staff/jjalava/trust_or_confidence.htm, (Kasım, 2009).
- Kara Zişan, Sarıkaya Muammer, Temizel Fatih (2009). "Yatırımcı İlişkileri Yönetiminde Güven ve Ekonomiye Etkisi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi* 11(1): 279-307.
- Karatepe, Selma (2008). "İtibar Yönetimi: Halkla İlişkilerde Güven Yaratma". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23): 77-97.
- Kent Michael L., Taylor Maureen (2007). "Beyond excellence: Extending the generic approach to international public relations The case of Bosnia". *Public Relations Review*, 33: 10-20,
- Mayes, Donna Purcell (2003). "Virginia Gains Public Trust". *Public Roads*, 67(3): 41-47.

- Morgan, Douglas; Banch, Ron; Charle D. Cameron,; Robert Deis. (1996). "What middle managers do in local government" *Public Administration Review*, 56(4): 359-367.
- Ojha, Amitabh ve Gupta, M. P. [T.Y.]. "Does E-Governance Enhance Trust in Government?". Erişim:http://www.iceg.net/2007/books/3/12_413_3.pdf, (Kasım, 2009).
- Özdemir, M. Çağatay. "Toplumsal Değişme Karşısında Aile ve Okul", **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, Bahar 2007, 5(2), 185-198.
- Rawlins, Brad L. (2007) "Trust and PR Practice", *Published by the Institute for Public Relations*, December.
- Rawlins, Brad L. (2008) "Measuring the relationship between organizational transparency and employee trust.", *Public Relations Journal*, 2(2) : 1-21.
- Reyhanoğlu, Metin (2006) "Ar-Ge İşbirliklerinde Güven: Ankaradaki Teknoparklarda Faaliyet Gösteren İşletmelerde Bir Araştırma", Doktora Tezi, Ankara. Erişim : acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1416/2032.pdf, (Temmuz, 2017).
- Solomon, Robert C. ve Fernando Flores (2001), "Güven Yaratmak", Çev. Ahmet Kardam, Mess Yay., İstanbul.
- Stateman, Alison (2004).Harvard on Health Care: "Trust Is a Universal Driver"*Public Relations Strategist*, 10(2): 9-9.
- Tsetsura, Katerina & Luoma-aho, Vilma (2009). "How Much Do You Trust Me? The Role of Trust and Innovation in Russian Journalism". Erişim: <http://www.innovationjournalism.org/ij6ac/papers/TsetsuraRussianInnovationdraft.pdf>, (Kasım, 2009).
- Valentini, Chiara. (2006). "The Public Relations of the European Union: New Challenges in a More Integrated Europe". Ninth Annual International Public Relations Research Conference "Changing Roles and Functions in Public Relations" March 9-12, 2006, Miami, Florida, USA. Erişim: http://www.piar.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/Valentini_The_Public_Relations_of_the_European_Union.pdf, (Kasım, 2009).
- Yenikurtuluş, Hatice. "Üniversite Kütüphanelerinde Halkla İlişkiler Uygulaması ve Bir Örnek: İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphane ve Elektronik Kaynaklar Merkezi". Erişim: kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak03/403-32.pdf, (Temmuz 2017).

Ahilik Sisteminde Ahlak Temelli Çalışma İlişkileri ve Günümüz Bakış Açısından Değerlendirilmesi

Ahmet ÜNSÜR¹

Özet

Günümüz çalışma hayatında; yaşanan sorunlar artarak devam etmekte, başta devlet olmak üzere işçi ve işveren tarafları, yaşanan sorunları gidermeye yönelik birtakım tedbirler almaya çabalamaktadırlar. Organizasyonlarda yaşanan sorunlar iç ve dış paydaşlarla ilişkileri zedelemekte, bu da örgütsel ve bireysel amaç ve hedeflere ulaşma performansını olumsuz etkilemekte, önemli riskleri beraberinde getirmektedir.

Ahilik sistemi; istihdam politikaları, çalışma ilişkileri, yönetim, üretim, rekabet, paydaş ilişkileri, yöneltme-kariyer, eğitim ve geliştirme vb. alanlarda ortaya koyduğu ahlak ve insan-değer temelli çalışma ilişkileri anlayışı ile günümüz çalışma hayatı sorunlarına çözüm için değerlendirilebilecek/ uyarlanabilecek bir model olarak karşımızda durmaktadır. Bu çalışmada; ahilik sistemi, iş ahlakı boyutuyla ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ahilik, iş ahlakı, çalışma hayatı, çalışma ilişkileri

Ethics-Based Work Relations in the Ahilik System and Being Evaluated from Today's Point of View

Abstract

In today's working life the problems that are experienced continue to increase workers, employers and especially the state are struggling to take some measures to deal with these problems. The problems experienced in organizations damage the relations with internal and external stakeholders which negatively affects the performance for achieving organizational and individual goals and targets and brings important risks with them.

Ahilik system; with a moral and human-value based work life approach in employment policies, work relationships, management, production, competition, stakeholder relations, orientation-career, training and development areas stand as a model that can be evaluated/adapted for solution to today's work-life related problems. In this study, the Ahilik system is handled in terms of business ethics.

Key words: Ahilik, business ethic, working life, work relationships

Giriş

Ahlak; Arapça 'hulk' kelimesinden türetilmiş, huy, seciye... anlamına gelen bir kelimedir. İngilizcede 'ethic', Fransızcada 'moral' kelimeleri benzer anlamda kullanılmaktadır. İyi, güzel, faydalı... ile kötü, çirkin, zararlı... gibi zıt fiillerin birbirinden ayırt edilmesini sağlayan değerler kümesidir (Bikun, 2004: 12).

Ahlak ilmi; nazari (teorik) ve pratik olmak üzere çift boyutludur. Konusu insan karakteri, iyi ile kötünün tespiti, iyiyi alıp kötüden kaçınmanın yolları, vazifeler.. den ibarettir (Kandemir, 1979: 30).

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, aunsur@29mayis.edu.tr

İş ahlakı genel ahlak prensiplerinin çalışma hayatına uyarlanmasıdır. Muhtelif yazarlar bu konuda birbirine yakın çok sayıda tanımlamalar yapmışlardır. Örneğin; iş ahlakı, iş dünyasında geçerli olan doğru ve yanlışları tanımlar; geliştirilecek ilişkilerde tüm paydaşlara karşı saygılı, çevreye duyarlı olmayı, iş yerinde ve dışında, adalet ve hakkaniyet ölçüsünde davranmayı, dürüst ve doğru olmayı kapsar (Mc.Hugh, 1992: 11). Bu ve benzeri tanımlamalar ele alındığında, iş ahlakının temel prensipleri; dürüstlük, adalet, ahde vefa, hakça davranma, güven, saygı, çevre bilinci, sorumlu davranma, merhamet vb. ilkelerden oluştuğu görülmektedir. Bu ve bunlara ilave edilebilecek diğer temel ahlak ilkeleri iş yerlerinde aktif duruma geçirildiğinde; çalışma hayatı huzurlu, çalışanlarda sorumluluk bilincinin üst düzeyde olduğu, çalışanlar ve yönetim/yönetim temsilcileri arası güçlü ilişkilerin kurulduğu, çatışmaların olmadığı, işin ve işyerinin sahiplenildiği, biz kültürünün oluştuğu... ideal bir ortam haline dönüşecek; bu da işletmelere hedeflere ulaşma başarısı, etkinlik ve verimlilik, rekabet üstünlüğü.. gibi avantajlar sağlayacaktır. Aynı zamanda ahlaki değerler, işletmeler için olumsuzluklara karşı koruyucu bir kalkan hüviyeti de taşıyacaktır. Günümüz çalışma hayatında yaşanan sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, ahlak ilkelerinin mevcut sorunları çözmede ne kadar önemli bir yere sahip olduğu/olabileceği açıkça görülmektedir. Bu çalışmada; yüzyıllarca, ahlakla işi bütünleştirerek başarıyla uygulamış bir sistem olan 'Ahilik' konusu, çalışma ilişkileri ve iş ahlakı boyutuyla ele alınmaktadır.

1. Ahilik Sistemi ve Gelişimi

Ahi; Arapçada 'kardeş, kardeşim' anlamında kullanılan bir kelimedir. Türkçede ise 'Akı', 'cömert' anlamında kullanılan bir kelime vardır ki; ahiliğin bu kökenden geldiğini ileri sürenler de bulunmaktadır (TDV İslam Ansiklopedisi, 1998: 540). Örgütsel bir kavram olarak ise; 13.yüz yıldan itibaren Anadolu esnaf ve sanatkâr kuruluşlarının iş gücü yetiştirme, işleyiş ve kontrollerini düzenleyen bir sistem olarak ifade edilebilir (Çağatay, 1997:1). O halde; Ahiliği, kardeşlik ilişkisinde gerek kan bağı, gerekse din kardeşliği- 'Mü'minler ancak kardeşler (K.Kerim, Hucurat: 10) olduğu gibi, dışarıdan herhangi bir zorlama olmaksızın, güçlü bağlarla donanmış, ilişkileri sağlam temeller (Değerler) üzerine kurulu bir ilişkiler sistemi olarak değerlendirmek mümkündür.

Ahilik sisteminin temelini, Fütüvvet Teşkilatı'nın oluşturduğu görülmektedir. Mensuplarına; civanmert, ayyar, feta denilen bu kuruluşun, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren filizlendiği, ancak H.3. asırdan itibaren sistematik bir hüviyete büründüğü görülmektedir (Ünsür, 1998, 545).

Fütüvvet teşkilatları Abbasi Halifesi Nasır Li Dinillah (1180-1225) döneminde devlet desteği ile güçlenmiş, diğer Müslüman toplumlara yayılması için çabalar sarfedilmiş, I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Anadolu Selçuklu Devleti ile temaslar kurulmuş, bu kapsamda; Evhadüddin Kirmani, Muhiddin İbn-i Arabi, Şeyh Nasruddin Ebu-l Hakayık Mahmud b.AhmedEl Hoyi-Ahi Evran (1171-1261) Anadolu'ya gönderilmiştir. Bu dönemde; Evhadüddin Kirmani ve halifeleri için çok sayıda tekke ve zaviye yapılmış, bilahare I.İzzettin Keykavus ve I. Alaaddin

Keykubat fütüvvet teşkilatına kaydolmuşlardır (TDV İslam Ansiklopedisi, 1998: 540).

Fütüvvet sisteminin ‘kılıç (askerlik/cihad) ve irfanı (erdem/eğitim)’ ön plana çıkardığı görülmektedir. Fütüvvet temelli bir sistem olan ahilik, Anadolu’da, özellikle I. Alaaddin Keykubat (1220-1237) döneminde, Ahi Evran öncülüğünde, şehir, kasaba ve köylerde yaygınlaşmış, siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi hayata damgasını vurmuştur.

Ahilik sistemi Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ve yeniçeri askeri teşkilatının oluşumunda da önemli rol oynamıştır. İlk Osmanlı Padişah ve vezirlerinin önemli bir bölümünün teşkilat mensubu olduğu, Sultan I. Murad (1326-1389)’ın şed kuşandığı, Şeyh Edebalı’nın ahi şeyhlerinden olduğu, Orhan Gazi’nin bir ahi unvanı olan ‘İhtiyaruddin’ unvanına sahip olduğu bilinmektedir (TDV İslam Ansiklopedisi, 1988: 541).

Ahi Evran, 1206 yılında Kayseri’ye yerleşmiş ve kendisine ait ‘Debbağ Atölyesi’ kurmuştur. Anadolu’daki kendisine ait ilk debbağ atölyesini önce Konya’da kurmuş, daha sonra Kayseri’ye nakletmiştir (Ahilik Ansiklopedisi, 2014: 86). Bu nedenle kendisi debbağlık (Dericilik/Deri tabaklama) mesleğinin piri olarak bilinmektedir.

13-20.yüzyıl arasında ‘Anadolu Esnaf ve Sanatkârlar Birliği’ olarak faaliyet gösteren ahilik; ‘güzel ahlak, misafirperverlik ve sanatın bir bileşimi’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahi Birliklerinin dört temel gruba ayrıldığı görülmektedir. Bunlar; a) Ahiyan-ı Rum (Esnaf örgütlenmesi), b) Bacıyan-ı Rum (Kadın örgütlenmesi), c) Gazıyan-ı Rum (Savaşçı/Gaziler), d) Abdalan-ı Rum (Gezginler). Ahilik Sisteminin Anadolu’da kurucu lideri konumunda bulunan Ahi Evran’la ilgili olarak dönemin şairlerinden Gülşehri şunları söylemektedir;

Kişinin endişesün bilür idi
Hacetin dahi reva kılur idi
Sofra dökmeğ ile haş idi başı
Zede pirinç, ak pirinç idi aş
Sofraya halkı üşüren ol idi
El ile helva bişüren ol idi
Şimdi göğ altında bir er yok durur
Ancılayın kapusu açuk durur (Tarım, 1948: 83).

Ahi ahlakının temel prensipleri, Ahi Şecerenameleri ve Fütüvvetnamelerde belirtilmiştir. Günümüzde, bilgi edinmek için başvuru Ahi Fütüvvetnamelerinden bazıları şunlardır;

- ✓ Sühreverdi Fütüvvetnamesi (Kitabu-l Fütüvve, Risale el Fütüvve)
- ✓ Sufi Fütüvvetnameleri (Kuşeyri Risalesi..)
- ✓ Çobanoğlu Fütüvvetnamesi (Yahya b.Halil Çoban el Burgazi)
- ✓ Radavi Fütüvvetnamesi (Seyyid Hüseyin b.es Seyyid Alaeddin el Hüseyini el Radavi, ‘Miftahu-d Dekaik fi Beyan el Fütüvve ve-l Hakaik’)

Ahilik ahlak ilkelerinin yer aldığı fütüvvetnameler incelendiğinde, İslam ahlakının temel değerlerinden beslendiği açıkça görülmektedir. Fütüvvetnamelerde yer alan ilkelerin tamamı 740 tanedir. Sisteme ilk defa dâhil olanlara bunlardan önceliklendirilmiş olan, en az 124 tanesini bilmesi ve içselleştirmiş olması istenmektedir. Ahlaki yeterliliğin, çalışma hayatına başlayabilmek için ön şart olarak belirlendiği görülmektedir (Çağatay, 1997: 163). Ahilikte ahlak eğitimi; hem işyerlerinde, hem de zaviyelerde/yaren evlerinde yapılmakta ve süreklilik arz eden bir niteliğe sahipti.

İş yerleri genellikle eğitim kurumları (medreseler) yakınında olması, meslek eğitiminin yanında, ilave ahlak eğitimi imkânı da oluşturmakta idi (Tabakoğlu, tarih, 250). Çıraklık ve kalfalık döneminde genç, iş yerinde ustası tarafından ‘uygulamalı ahlak eğitimi’ne tabi tutulmakta idi (Ünsür, 1988: 547).

Ahilikte el, sofraya ve kapının (cömertlik, misafirperverlik..) hep açık; göz, bel ve dilin (harama meyiletme, ihtiras..) hep kapalı olması genel ilke olarak benimsenmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Gülşehri;

Altı şartı var fütüvvet yolunun
Üçü açık, üçü kapalıdır anın
İşit imdi iş bu sözü sıdk ile
Kim bilindi işbu mani nakl ile
Kapsu ve eli ve sofraya bağı
Ol kim üçü kapalıdır, evvel dili
Gözü dahi bağılı durur bili
İş bu altı hasiyet kim var idi
Ahi yanında kamusu yar idi (Çağatay, ty: 13).

Ahilikle ilgili ayrıntılı bilgileri; özellikle ahi şeyhlerinin eserleri, İbn-i Batuta ve Evliya Çelebi Seyahatnamelerinden öğrenmekteyiz. İbn-i Batuta ahiler için; ‘dünyada bunlardan daha iyi kalpli, iyi davranışlı kişiye rastlamadım’ demektedir (Esnaf ve Sanatkâr, 1973: 33).

2. Ahi Fütüvvetnamelerinde Belirtilen Temel Ahlak İlkeler

- *Yaradana itaat, iyi bir kul olma*: Kuşeyri Risalesinde; onlar-ahiler rablerine iman etmiş gençler idiler’ denilmektedir (Esnaf ve Sanatkar, 1973: 5).
- *Nefisle mücadele, nefse hakimiyet* (Sufi konsept): Sühreverdi (Ebu Hafs Ömer), fütüvvetin tasavvufun bir parçası olduğunu ifade etmektedir (Esnaf ve Sanatkar, 1973: 8)
- *Misafirperverlik*: Misafirlere özel ihtimam gösterilir, ayrılışlarında at, elbise, para vb. değerli hediyeler verilir, misafir kabulü ve ikram konusunda birbirleriyle yarışlılardı (İbn-i Batuta Seyahatnamesi, s.329).

- *Doğruluk, dürüstlük, helal kazanç*: Hiç kimse kendi el emeği (alın teri) ile kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir (Buhari, Büyü, 15 /2013:35)
- *Kendi ihtiyacı varken elindeki başkasına verme* (İsar-Diğergamlık): Seyyid Şerif Cürcani ‘Tarifat’ adlı eserinde; ‘Fütüvvet, halkı dünya ve ahirette kendi nefesine yeğ görmektir’ demektedir. Cüneyd-i Bağdadi ise; Fütüvvet, kulun kendi nefisini başkasınınkinden üstün ve değerli görmemesidir’ ifadesini kullanmaktadır (Risale-i Kuşeyriye, 1940: 180-184).
- *Adab-ı muaşarat kurallarına uyma*: .(Anadol, 1991: 14). Belirtilen ahlaki kurallara aykırı davranışların sistemden ihraç edilecekleri belirtilmektedir (Çağatay, ty: 19).
- *Ayrımcılık yapmaksızın insanları sevmek, yardımcı olma* (Güllülü, 1997: 92-93)
- Yine aynı kaynaklarda yer aldığı üzere herkese iyilik yapma, kendini insanlığa vakfetme; cömertlik; vefa; nasihat, kötülükten alıkoyma, eğitime (işyeri,zaviyeler,yaren odaları..); tövbe (hatadan dönme..); gücü varken affetme; hiddetli iken yumuşak davranma; kudreti varken tevazu; düşmanlığı dostlukla, kötülüğü iyilikle karşılama; ihtiyaç sahibine minnetsiz ihsan; iş ve meslek sahibi olma; iddihardan kaçınma (18 dirhem’den fazla gümüş biriktirmeme); bey, devlet kapısından uzak durma; edeb ve haya; yalan söylememe; dedikodu ve iftiradan kaçınma; hile yapmama, aldatmama (bizi aldatan bizden değildir..); hak ve adalete riayet etme; zulme ve zalime karşı koyma; zayıfın hakkını, haksız güçlünden almaya yardımcı olma da belirtilen ahlak ilkeleri arasında yer almaktadır.

3. Ahilik’te Çalışma İlişkilerinin Temel Özellikleri

Ahilik, sanat ya da meslekleri için gerekli hammadde tedarikinden, onun işlenişi ve satışına kadar her hususu ayrıntılarıyla kurala, standarda bağlamıştır. Bu durum ortaya çıkabilecek çatışmaları engellemiştir. Örneğin; ‘Aşçının pişirdiği et çiğ olmaya, tuzsuz olmaya, kasesi ve bezi temiz ola, kazanı kalaysız olmaya, çanakları eski ve sırcasız olmaya..’ denilmiştir (Esnaf ve Sanatkar, 1973: 37-41). İslam ahlakının temel değerleri üzerine inşa edilmiş olan ahilik sistemi; uhuvvet (kardeşlik, diğergamlık..) temelli anlayışını, çalışma ortamı ve çalışma hayatı dışında hassasiyetle uygulamış, başarısını buna bağlı olarak uzun yıllar boyunca ‘başarılı bir model ‘olarak sürdürmüştür.

Ahi Evran'ın Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus'a sunduğu ‘Letaif-i Hikme’ adlı kitap, sultanlara ve yöneticilere nasihat verici ve "Siyasetname" türü bir eserdir. Bu eserde halkın ihtiyaçları belirlenmekte, bu ihtiyaçların karşılanması, istihdamın, kaliteli, bol ve ucuz üretimin yapılması esnasında ortaya çıkabilecek sorunlara karşı tedbirlerin neler olması gerektiği şöyle anlatılmaktadır;

"Allah insanı, medenî tabiatlı yaratmıştır. Bunun açıklaması şudur: Allah insanları yemek, içmek, giyinmek, evlenmek, mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Bu yüzden demircilik, marangozluk, dericilik gibi çeşitli meslekleri yürütmek için çok insan

gerekliliği olduğu gibi, bu meslek dallarının gerektirdiği âlet ve edevati imal etmek için de birçok insan gücüne ihtiyaç vardır. Bu yüzden toplumun ihtiyaç duyduğu ürünlerinin üretimi için lüzumlu olan bütün sanat kollarının yaşatılması şarttır. Bununla da kalmayıp, insanların sonradan doğacak ihtiyaçlarını karşılamak için yeni sanat dallarının meydana getirilmesi gerekmektedir" (esnaf.gtb.gov.tr).

Ahi Evran'a göre; toplumdaki fertlerin büyük bir kesiminin sanata yönlendirilmesi ve her birinin belli bir sanat dalıyla meşgul olması gerekir ki, toplumun ihtiyaçları görülsün. Ahi Evran'ın kurduğu Ahilik Teşkilâtının eğitim anlayışı bu temel görüşe dayanmaktadır. Devlete düşen görev, bu görüşe destek vererek halkın eğitilmesine ve yönlendirilmesine yardımcı olmaktır. Ahi Evran'ın eserinde belirttiği eğitim ve öğretim konusundaki tüm öneriler, Ahi birliklerinde uygulanmıştır. Ahi Evran'ın mesleki teknik öğretim ve ahlâka yönelik eserleri, yıllarca Ahi birliklerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Bu bilgiler ışığında 'ahilik çalışma ilişkileri'nin temel özellikleri şöylece belirlenebilir: Dengeli bakış açısı, dünya-ahiret dengesi (Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahirete, hesaba hazırlıklı olma.); enformel ilişkiler (Baba-evlat,abi-kardeş,yönlendirme,destekleme,eğitme,koruma-kollama.); etkin meslek/sanat eğitimi/öğrenme.; paydaşlarla güçlü, güven odaklı ilişkiler; performans, ahlak, davranış, işe ve işyerine bağlılık odaklı kariyer sistemi; işi ve mesleği ile bütünleşme, gönülden bağlanma; işyeri ve işyerleri arası dayanışma; özveri; kanaatkarlık (gözü tok olma); meslek ve sanatının pirlarını örnek alma; yeteneklere ve yetkinliklere uygun iş,liyakat; sürekli eğitim (işbaşı, iş dışı; zaviyeler, yaren evleri..).

4. Ahilik Sisteminde Bazı İnsan Kaynakları Yönetimi Yaklaşımları

4.1. İşe Alma-Seçme ve Yerleştirme

10 yaşına kadar olan çocuklar, velisi tarafından istidadı-yetenekleri göz önünde bulundurularak bir usta yanına bir meslek öğrenmesi amacıyla verilir, bunlar iş yerlerinde mesleki eğitim görürken zaviyelerde ahlak eğitimi almakta idiler (Ekinci, 2008: 152).

4.2. Eğitim ve Geliştirme

Ahilik sisteminde eğitim (mesleki ve ahlaki) süreklilik arz eden bir durumdur. İş başı eğitimler uygulamalı olarak iş yerinde, genel ve ahlaki eğitimler medrese ve zaviyelerde yürütülmektedir. Usta bütün beceri ve hünarlarını zamana dayalı olarak kalfa ve çıraklarına aktarmakta, onlara bu konuda rehberlik etmektedir.

4.3. Performans Değerlendirme

Terfi (kalfa, usta) ve dükkân açma işlemleri performansa dayalı olarak yürütülmüştür. Performans parametrelerini ahlaki değerler ve iş verimi oluşturmaktadır. Genel ahlak kuralları ile çalışma ahlaki kurallarını ihlal edenler cezalandırılır, gerekli hallerde meslekten ihraç edilirdi. Pabucu dama atma uygulaması bu konuda bir örnek'tir. Ahilik sisteminde, ham maddenin tedarikinden

onun üretimi ve satışına kadar bütün sürecin belirlenen kurallar dâhilinde yönetildiği görülmektedir (Esnaf ve Sanatkar, 1973: 37). Bu durum, hem kurumsal performans açısından hem de paydaş ilişkileri yönetimi açısından performansın üst düzeye yükselmesine neden olmuştur.

4.4. Kariyer Sistemi

Ahilik çalışma sisteminde; kariyer yolu dört basamaklı olarak tasarlanmıştır. İlerleme için parametreler belirlenmiştir. Bunların başlıcaları aidiyet (iş ve iş yerini sevmeye), kıdem, performans, davranış, kalite, müşteri odaklılık.. gibi unsurlardır. Usta ve kalfaların (yöneticiler) yamak ve çıraklara kariyer danışmanlığı yaptıkları görülmektedir.

4.5. Ahilikte kariyer basamakları ve temel yetkinlikler;

- ✓ Yamak (10 yaşından küçükler, yetenek belirleme, gözlem dönemi)
- ✓ Çırak (En az 2 yıl başarıyla yamaklık yapmış olma)
- ✓ Kalfa (En az 3 yıl başarıyla çıraklık yapmış olma)
- ✓ Usta/Üstad (En az 3 yıl başarı ile kalfalık yapmış olma, sanatına bağlılık, atlarını yetiştirme beceri ve başarısı, hakkında hiç şikayet bulunmaması, müşteri ve çalışanlara karşı tutumu, işyeri açabilmek için finansal yeterlilik..)

5. Ahilik İş Ahlakı'nın Temel Nitelikleri

- ✓ İş ve meslek sahibi olma (Zorunlu haller dışında; işsizlik ve tembellik ahlaksızlık olarak nitelendirilmektedir).
- ✓ Helal kazanç (Hiç kimse el emeğinden daha hayırlı lokma yememiştir).
- ✓ İş yeri huzurlu bir ortamdır (Stres, çatışma..vb. olumsuzluklardan arınmış..).
- ✓ İnsani çalışma ilişkileri (menfaat birliği..).
- ✓ İş bölümü ve uzmanlaşma (Mesleki iş bölümü, uzmanlaşma..).
- ✓ Doğruluk, dürüstlük, güven esaslı bireysel, sosyal, ekonomik ilişkiler.
- ✓ Disiplinli çalışma (İş ve işyeri disiplini..).
- ✓ Dayanışma, diğergamlık (Biz kültürü..), orta sandığı (Esnaf dayanışması..).
- ✓ Standartlara uygun, kaliteli üretim (Patent hakkı, iş yeri açma yeterliliği, vasıflı işçilik, müşteri odaklılık.. Gerekliğinde cezalandırma; pabucu dama atılma, meslekten ihraç..).
- ✓ Kalite ve fiyat kontrolü (İç denetim, dış denetim, esnaf kethudalığı..).
- ✓ İhtiyaca göre üretim (Kaynakları etkin kullanma, israf etmeme..).
- ✓ Tüketiciyi koruma (Uygun fiyat, ürünü iade imkanı, doğrudan/aracısız satış..).
- ✓ Kalite ve müşteri memnuniyeti haricinde rekabetin olmaması (Hayır ve iyilikte dayanışma ve yarışma..).
- ✓ Güçlü paydaş ilişkileri (İç ve dış paydaşlar arası..).

6. Ahilik İş Ahlakının Günümüz Çalışma Hayatı Açısından Önemi

Memleketler parasızlıktan değil, ahlaksızlıktan çökerler (Çiçero).

İş ahlakının temelinde insan, dolayısıyla insan emeği vardır. Günümüz çalışma hayatı ahlaki sorunlarının temelinde, ahlaki değerleri göz ardı eden kapitalist seküler sistem bulunmaktadır. Bu nedenle, çalışma ilişkileri ahlaki esaslara dayandırılmalıdır (Tabakoğlu, 2009: 272). Sanayi inkılabı sonrası çalışma hayatında ortaya çıkan ahlaki sorunların, kapitalizm ve küreselleşmenin de etkisiyle telafisi zor boyutlara ulaştığı görülmektedir.

Ahiliğin 'çıkar birliği/ortak menfaat' ilkesine karşın kapitalizmin 'çıkar odaklı'/bencil anlayışı, çalışma ilişkileri ve paydaş ilişkileri'ni çatışmacı bir zemine taşımaktadır. Bu nedenle; başta çalışma hayatı olmak üzere, hayatın tüm alanlarında ortaya çıkan çıkar çatışmaları, kişiler/kurum-kuruluşlar arası güven kaybına neden olmuş, bu durum iş sonuçlarına(üretim, müşteri mutluluğu vb.) da yansımıştır.

Mevcut durum, önleyici niteliği ile ahlaki değerlerin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu nedenle; ortaya çıkan güvensizliği ortadan kaldırmak/azaltmak amacıyla; son yıllarda işletmelerin ahlak bildirgeleri (etik kod) ve etik kurulları oluşturmaya başladığı, bu bildirgelerde tüm paydaşlarla ilişkilerini ahlaki temeller üzerinde kurgulama çabası içine girdiği, bu husustaki taahhütlerini tüm paydaşlarına deklere etmeye, bu suretle kaybolan paydaş güven ve mutluluğunu yeniden kazanma gayretine yöneldiği görülmektedir.

Kurum/Kuruluşlar; paydaş (iç ve dış) güveni oluşturmaya yönelik yönetim ve geri bildirim yaklaşımları ile sistemi sürekli iyileştirme, bu suretle paydaş mutluluğu'nu yakalamayı hedeflemektedirler.

Çalışmada ortaya konulan Ahilik sisteminin genel ahlak ve çalışma ahlakına yönelik prensip ve yaklaşımları, günümüz çalışma hayatı'nın temel sorunlarının çözümünde göz önünde bulundurulduğunda, mutlak çözümcül etkisinden söz edebiliriz.

Ahlak prensiplerini evrensel bir din olan İslam'dan alan Ahilik ahlakı, halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'de, iktisadi ve sosyal hayatın bütününde uygulanmak (unutulmaya yüz tutmuş bir takım örf ve adetlerin yeniden canlandırılarak) suretiyle, yaşanan ahlak temelli sorunları aşmak mümkün olabilecektir.

Sonuç

Görüldüğü gibi; Ahilik Sisteminin hayatın muhtelif alanları ve çalışma hayatı ile ilgili olarak ortaya koyduğu temel değerler, evrensel nitelikler taşımaktadır ve sorunları önleme/sorun çözüme aracı olarak karşımızda durmaktadır. Ahilik sisteminin, temel insan kaynakları yönetimi süreçleri olan; *işe alım, eğitim, kariyer, performans, motivasyon, kalite vb.* alanlarda olduğu gibi iç ve dış paydaş

ilişkilerinin yönetiminde de kişi ve kurum/kuruluşlar açısından çözümcül yaklaşımlar ortaya koyan bir niteliğe sahip olduğu, hem teorik olarak hem de uygulama örneklerinden anlaşılmaktadır.

Günümüzün en temel çalışma hayatı sorunlarından *ayırımcılık, bencillik, güvensizlik, aldatma, ikiyüzlülük, taciz-yıldırma, iletişimsizlik, sorumsuzluk, disiplinsizlik, çatışmacılık, uyumsuzluk...* gibi hususların yaşanan sorunların temelini oluşturduğu, bu sorunların işletme hedefleri başta olmak üzere toplumsal hedeflere ulaşmada temel engel teşkil ettiği, kaynakların özellikle de insan kaynağının kullanımında ciddi problemlere yol açtığı görülmektedir.

Bu nedenle çalışma hayatı ve sosyal hayatın amacına uygun yaşanabilmesi ve etkinliği için Ahilik Sistemi; *yönetim, ahlak, eğitim (genel, mesleki), kalite, davranış..vb.* yönleriyle başta merkezi ve yerel yönetimler, kamu/özel işletmeler olmak üzere, tüm yönetim birimlerince *durumsallık ilkesi* göz önünde bulundurulmak suretiyle, yönetim ve ilgili alanlara uyarlanabilecek bir model olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Anadol Cemal, (1991), **Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler**, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Bikun Refik İsa, (2004), **İş Ahlakı**, Çev.A.Yaşar. İGİAD, İstanbul.
- Çağatay Neşet, (1997), **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, TTK, Ankara.
- Çağatay Neşet, (ty), **Ahlakla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir**, Ankara Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu, Ankara.
- DİB, (2013), **Hadislerle İslam (7 Cilt)**, Ankara.
- Ekinci Yusuf, (2008), **Ahilik**, Özgün Matbaacılık, Ankara.
- Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, (1973), **Cumhuriyetin 50.Yılında Esnaf ve Sanatkâr**, Ankara.
- Güllülü Sabahattin, (1977), **Ahi Birlikleri**, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2014), **Ahilik Ansiklopedisi**, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü, esnaf.gtb.gov.tr
- İbn-i Batuta Seyahatnamesi**, M. Şerif Tercümesi, İstanbul,1315-1319
- Kandemir M.Yaşar, (1979), **İslam Ahlakı (Örneklerle)**, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Kuşeyri Abdülkerim, (1940), **Risale-i Kuşeyriye**, İstanbul
- Mc Hugh Francis P., (1992), **Ethics In Business Now**, (TÜSİAD), İstanbul.
- Tabakoğlu Ahmet, (2009), “*Türkiye’de İş Ahlakı Geleceği*”, **İşletmelerde İş Etiği**, İTO, İstanbul.
- Tarım Cevat Hakkı, (1948), **Tarihte Kırşehir-Gülşehir**, Yeniçağ Matbaası, İstanbul
- TDV İslam Ansiklopedisi**, (1988), C.1, Ahilik Maddesi, İstanbul
- TESK, (1973), **Cumhuriyetin 50.Yılında Esnaf ve Sanatkâr**, Ankara.
- Ünsür Ahmet, (1998), “*Geleneksel Türk Kültüründe İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk*”, **Siyasette ve Yönetimde Etik**, Sakarya Ü.-Adapazarı Tic.ve Sanayi Odası, Adapazarı.

Halka En Yakın Birim Olan Muhtarlık Müessesesi: İzmir Karşıyaka İlçesinde Nitel Bir Araştırma

Rasim AKPINAR ¹

Özet

Yerel yönetimler sahasında gerçekleşen reformlar çerçevesinde bir dizi yeni kanuni düzenlemeler ile mahalle yönetimi önem kazanmıştır. Bu hukuksal düzenlemelerden biri şüphesiz 6360 sayılı kanundur. 6360 sayılı kanun sadece büyükşehir sayısını artırmakla kalmamış, bir bütün olarak kamu yönetimi sistemini doğrudan etkilemiştir. Kanunun etkilediği alanlardan biri de mahalle ölçeği olmuştur. Bu kanun öncesinde mahalle sayısı 19.122 iken kanun sonrasında bugün bu sayı 32.044 olmuştur. Ayrıca, ülkemizin sosyo-ekonomik açıdan hızlı gelişmiş/gelişen bir ülke olduğunu düşündüğümüzde, halihazırdaki mahalle yönetiminin temel yasal dayanağı olan 1944 yılında yayımlanmış 4541 sayılı kanunun ihtiyaçlara cevap veremeyeceği çok açıktır. Tüm bu gelişmelere karşın mahalle yönetimi ile ilgili kapsamlı bir hukuki çalışmanın henüz mevcut olmadığı hatta akademik çalışmaların da çok kıt olduğunu görüyoruz. İşte bu çalışmada; Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi gibi ulusüstü kurumların temel değeri olan hizmette halka yakınlık ilkesinin en somut tezahürlerinden biri olmuş mahalle yönetiminin problemleri üzerine odaklanılmış olup; sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadan çıkan bulguların ileride siyasa belirleyicilere yön göstermesi amaç edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mahalle, Muhtarlık, İzmir.

The Muhtarlık Institution Being the Closest Unit to the People: A Qualitative Research in İzmir Karşıyaka District

Abstract

Neighborhood management has gained importance with a number of new legislative reforms that have taken place in the field of local governments. Of these new legal arrangements, no doubt is the law numbered 6360. Law No. 6360 not only increased the number of metropolitan cities, but directly affected the public administration system as a whole. One of the areas affected by the law was the neighborhood scale. Before this law, the number of neighborhoods was 19.122, but today it became 32.044 after the law. Moreover, when we think that our country is a socio-economically fast developing country, it is very clear that the law of 4541 published in 1944 can not respond to needs. This law is the main legal basis of the present neighborhood administration. Despite all these developments, we see that the comprehensive legal work on neighborhood management is not yet available and even the academic work is very scarce. The principle of subsidiarity is the main value of supranational institutions such as the European Union and the Council of Europe. In this study, it was focused on the problems of neighborhood administration being one of the most concrete manifestations of subsidiarity principle. Moreover, qualitative research method was used in this study. It is aimed that the findings of this study may be directed to the policy makers in the future.

Key Words: Neighborhood, The Muhtarlık Institution, İzmir.

Giriş

Mahalleyi; birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yer veya aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştikleri kent bölümü

¹ Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi., İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü,
rasimakpinar@gmail.com

olarak tanımlamak mümkündür (Ergenç, 1984: 69). Osmanlıdan günümüze taşınan bir kurum olan mahalle yönetiminin tarihi belediye yönetiminden daha eskidir. (Palabıyık, Atak, 2002:334). Osmanlı idaresinde mülki, beledi ve adli teşkilatın ilk basamağını mahalleler teşkil eder (Ergin,1936:103). Günümüzde de Avrupa ülkelerinde “hizmette yerellik” ilkesi gereği yönetimde ilk kademelere büyük önem affedilmektedir. Ülkemizde son dönemde gerçekleştirilen kamu yönetimi reformlarıyla birlikte “mahalle yönetimi” giderek önem kazanmaktadır. Örneğin; 6360 sayılı kanunla birlikte 19.103 adet olan mahalle sayısı 36.740 sayısına ulaşarak ciddi boyutta artmıştır. Yine 6360 sayılı Kanunla, büyükşehir belediyesi sınırları il mülki sınırı olarak genişletilmiş, köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahallere dönüştürülmüştür. Ancak tüm bu gelişmelere karşılık “mahalle yönetimi”ne özel bir kanun çalışması olmadığı gibi, bu konuda teknik, akademik çalışmalar da oldukça azdır. Bu çalışmanın amacı, mahalle yönetimi hususunda siyasa belirleyicileri için ileride muhtemel yapılacak çalışmalara ışık tutmaktır.

1. Mahalle Yönetiminin Dünü ve Bugünü

Mahallelerin şehri oluşturan yerleşim birimleri olduğu ve buradaki sakinlerin, birbirlerini tanıyan kimselerden oluştuğu bilinen bir husustur. Bu bakımdan mahallenin klâsikleşmiş tanımı birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Bir diğer ifadeyle aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimidir şeklindedir (Tok,2005:1). Osmanlı kültüründe birey için mahalleli ailesinden sonra gelen ilk topluluk olmuştur (Özbilgen, 2003: 386-456). Osmanlı’da mahalle çoğulcu ve farklı kimliklerin kendini ifadesine ve korunmasına imkân verecek şekilde tasarlanmıştır. Mekân birlikteliğe açık; ama karışıma, kimlik kargaşasına kapalıdır. Farklı kimlikler sınıf ve statü farkı gözetilmeksizin mahalle adı ile kurumlaşmışlardır (Ortaylı, 2007: 305).

Etimolojik anlamına bakıldığında; mahalle, “bir yere inmek, konmak, yerleşmek” anlamına gelen Arapça hall (halel ve hulul) kökünden türetilmiş bir mekan ismidir. Türkçe’de kelimeye kaynaklık eden **mahal** sözcüğü; yer, yöre, mevzi anlamına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 1998: 1484).

Osmanlı’da muhtarlık teşkilatının kurulmasından önce mahallelerin idaresinden imamlar sorumluydu. İmamlar, hizmet ettikleri mescit ve camilerin vakıflarından maaş (vazife) alır; kadıların yerine getirmesi gereken dini, ahlaki, toplumsal, mülki, beledi ve güvenliğe dair görevleri yerine getirir ve kadılar tarafından teftiş edilirdi (Beydilli, 2002: 181). Bu yüzden Osmanlı için mahalle: başında imamı olan, kendine özgü gelir kaynakları bulunan, sakinlerinin her türlü olay karşısında kenetlendiği toplumsal, idari ve mali bir birim anlamına gelmektedir (Arıkboğa, 2004: 274). Bu anlamda bir mahallenin imamı olmak o mahallenin her şeyinden sorumlu olmak anlamına gelmekteydi. Öyle ki mahallede yaşanan su sıkıntısından, güvenlik bunalımına, ramazan bayramlarında davulcu tahsis etmekten gece fenerini yaktırmaya, kaldırımların imarından herkesin evinin önünü temiz tutmasına kadar her türlü işten imam mesul tutulurdu (Ortaylı, 1978: 220).

Muhtarlık örgütü ilk olarak 1829 yılında İstanbul'da (Bilad-ı Selase; İstanbul, Üsküdar, Eyüp) kurulmuştur. Anadolu'da ise ilk olarak Kastamonu'da bu teşkilatın kurulduğu Takvim-i Vekayi'nin 1833 tarihli ve 73. Sayısında ayrıntıları ile anlatılmaktadır. Halka zulmettiği için Kastamonu Sancağı Mütesellimine şikayet edilen Taşköprü Ayanı isyan edince, kuvvet kullanılarak ortadan kaldırılmıştır. Mütesellim yeni bir ayan seçme yoluna gitmeyerek, İstanbul'da uygulanmakta olan muhtarlık teşkilatını Kastamonu Sancağında oluşturmuştur. Her mahallede seçimle muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sani adıyla iki muhtar seçilmiştir. 2. Mahmut bu uygulamayı öğrenince memnun olmuş ve bu nizamın diğer vilayet kaza ve kura mahallelerinde de uygulanması için ferman çıkarmıştır (Çadırcı, 1970: 409-420). 1829 yılında İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp'ün erkek nüfusu sayılarak defterlere kaydedilmiştir. Ardından mürur nizamının sürdürülmesi ve imamların, görevli oldukları yerlere giren ve çıkanları kontrol ederken kimseye müsamaha göstermemesi için halk arasındaki itibarlı kişilerden her mahalleye birinci ve ikinci (evvel ve sâni) olarak ikişer muhtar tayin edilmiştir (Lütfi Tarihi, 1875:173).

Böylece muhtarlık, ilk olarak 1829 yılında İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp'te (Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse) kurulmuş oldu. Muhtar ve kâhyalar seçilip (*intihab*) tayin edildikten sonra, yapacakları işlerde kullanmaları için hususi mühürler hazırlanarak kendilerine verildi (Lütfi Tarihi, 1875:35).

Mahalle yönetimine ilişkin ilk yasal düzenleme 1864 yılında "Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi" ile yapılmıştır. Bu nizamnamece mahalle oluşumu, muhtar ve ihtiyar heyetinin seçimi ve muhtarın görevleri belirlenmiştir. Daha sonrasında 1876 yılında çıkarılan "idare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi" ile mahalle yönetimin görevleri daha ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. 1913 tarihinde çıkarılan "idare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkati" ile mahalle yönetimleri ile ilgili tüm düzenlemeler yürürlükten kaldırılmıştır. Buna rağmen mahalle yönetimlerinin gördüğü hizmetlerin hangi kurumlarca görüleceği düzenlenemediği için mahalle yönetimleri, yasal dayanağı olmadığı halde devam etmiştir. (Palabıyık, Atak, 2002:337).

Cumhuriyet'in ilanı ile köy ve mahalle yönetiminde yeni düzenlemelere gidilmiş, bir takım yenilikler gerçekleştirilmiştir. Atatürk köylüye büyük önem vermiş, onların sorunlarını çözmek için köy idaresine ve mahalle yönetimine yeni bir biçim vermeye çalışmıştır. Bu amaçla 18 Mart 1924 tarihinde "Köy kanunu" kabul edilmiştir. Mahalle Muhtarlıkları, 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkati ile hukuken kaldırılmış; ancak hükümetin izniyle faaliyetlerini 1934 yılına kadar sürdürmüşlerdir. 1934 tarihinde çıkarılan 2295 sayılı kanunla, belediye teşkilatı olan yerlerde, mahalle muhtarlıkları ve ihtiyar meclislerinin faaliyetlerine de fiilen son verilmiştir (Eryılmaz, 1997:212).

10 Nisan 1944 tarih ve 4541 sayılı "Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun" ile İçişleri Bakanlığı bu sorunların önüne geçmek için mahalle teşkilatını yeniden kurmuştur. Bugün hala yürürlükte olan bu kanun birtakım değişikliklere uğramıştır. Yasal değişikliklere karşın mahalle yönetiminin merkezle ilişkisi değişmemiştir (Palabıyık, Atak, 2002:333).

Mahalle Yönetimi 4541 sayılı Kanuna göre bir muhtar ve ihtiyar heyetinden oluşur. Mahallenin nasıl kurulacağı 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanununda gösterilmiştir; buna göre Belediye sınırları içinde mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, bölünmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesi, belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile olur.

Mahalle Yönetimi 5393 sayılı Belediye Yasasında **Mahalle Yönetimi** başlıklı 9. madde ile düzenlenmiştir:

“Mahalle, muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilir. Belediye sınırları içinde mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, bölünmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesi, belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile olur. Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür. Belediye sınırları içinde nüfusu 500’ün altında mahalle kurulamaz. Belediye, mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümü için bütçe imkânları ölçüsünde gerekli aynı yardım ve desteği sağlar; kararlarında mahallelinin ortak isteklerini göz önünde bulundurur ve hizmetlerin mahallenin ihtiyaçlarına uygun biçimde yürütülmesini sağlamaya çalışır.”

Ayrıca aynı yasanın 24. maddesinde düzenlenen **ihtisas komisyonlarına** oy hakkı olmaksızın muhtarların katılıp, görüş bildirebileceği (benzer düzenleme 5302 sayılı İl Özel İdare Yasasının 16. maddesindedir); 76. maddede ise **Kent Konseylerine** muhtar temsilcilerinin katılımını düzenlemiştir. 2005 tarihinde konseylere ilişkin çıkarılan yönetmelikte 8. madde f bendinde “*Belediye başkanının çağrısı üzerine toplanan muhtarların, kendi aralarında seçecekleri en fazla 10 temsilci*” ile kent konseyine (Genel Kurula) katılabilecekleri belirtilmiştir.

Devletin üst politika-strateji dokümanları incelendiğinde, mahalle muhtarlıklarına ilişkin politika tedbirlerinin Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; “*mahalle muhtarlıklarının, gelişen yerleşim düzeni içinde işlevi artırılacak, dönüşümlü olarak belediye meclislerine üye olmaları sağlanacaktır*” (Kalkınma Bakanlığı, 2000: 199) tedbiri ile mahalli idarelerin iyileştirilmesi bölümünde yer aldığı görülmektedir.

Mahalle yönetimi ile ilgili politika önerileri siyasal parti programlarında ve seçim beyannamelerinde de yer almaktadır. Örneğin; AK Parti 2011 seçim beyannamesinde “*Mahalle muhtarlıkları ile ilgili yasal düzenlemeler yenilenecektir*” denilmektedir. 2014 Seçim beyannamesinde ise mahalle yönetimine ilişkin daha ayrıntılı bir biçimde önerilerin bulunduğunu görüyoruz:

“İmar planları geleneksel mahalle yaşamı dikkate alınarak yapılacaktır. Mahalle yönetimi daha katılımcı bir şekilde çalışacak tarzda yeniden kurgulanacaktır. Mahalle yönetimi güçlendirilecektir; cami dernekleri, okul aile birlikleri, mahalle koruma ve güzelleştirme dernekleri ve site yönetimleri ile mahalle yönetimi, yani muhtarlık arasında organik bağ kurulacaktır. Belediyelerde ve mahallelerde e-katılım mekanizmaları geliştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır. Mahalli yönetimlerde gerçek anlamda katılımcılığı sağlamak, vatandaşları sadece 5 yılda bir oy veren pasif katılımcılar olmaktan çıkarmak için, belediyelerimiz halkın görüşüne başvurma

yöntemlerini geliştirecektir. Halkımızın, şehirlerin sadece sakini değil, gerçek anlamda sahibi olması temel arzumuzdur.”

CHP Parti Programının kamu yönetimi bölümünde zikredilen “Mahalle muhtarlıkları belediyelerin uç hizmet birimlerine dönüştürülecek” temel amacına yönelik aşağıdaki hedefi ortaya koymuştur:

“Mahalle yönetimine; yapısı, yetkileri ve sorumlulukları açısından yeni bir düzenleme getirilecek, siyasi partilerin bu görevlere aday gösterebilmeleri hedef alınacaktır. Muhtarlık Sistemi, en uçtaki kamu hizmet birimi olarak yeniden yapılandırılacaktır. Mahalle Muhtarlarının, Belediye Meclislerinde aktif olarak söz sahibi olmaları sağlanacaktır. Muhtarların çağın gereklerine göre hizmet verebilmesi için gerekli altyapı oluşturulacak, başta özlük hakları ve çalışma koşulları olmak üzere durumlarının, üstlenecekleri yeni sorumluluklar paralelinde iyileştirilmesi için gereken yasal düzenlemeler yapılacaktır. Mahalle muhtarının başkanlığındaki Muhtarlık Meclisleri toplantılarında belediye çalışmaları ile ilgili değerlendirmeler yapılacak, mahallelinin görüş ve istekleri saptanacak, sonuçlar Belediye Meclislerine sunulacaktır. Büyük kentlerde, mahalle muhtarlıkları nüfus ölçeğine göre yeniden düzenlenecektir. Yurttaşların, yaşadıkları köy, mahalle, belde ve ilçelerde birleşme, katılma veya sınırlarının değiştirilmesine karar verilmesi o yörede yaşayan tüm yurttaşların katılımıyla düzenlenecek bir referanduma başvurularak sonuçlandırılacaktır. Belediyelerin yakınlarında bulunan ama fiilen belediyelerin hizmet götürdükleri köy tüzel kişiliklerinin de o belediyenin mahallesi olmasına ilişkin süreç hızlandırılacak; böylece kentlerin köyleşmesi yerine köylerin kentleşmesinin yolları açılacaktır.”

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Mahalle yönetiminin sorun alanlarını tespit etmek ve bu sorunlar için çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlayan bu çalışmada niteliksel araştırma yöntemlerinden odak grup çalışması kullanılmıştır. Sosyal durumların en iyi biçimde kendine özgü boyutlarının ayrıştırılması ile anlaşılabilmesi şeklinde gittikçe artarak kabul gören görüş, son yıllarda sosyal bilimcileri olgu ve olayları kendi ortamları içinde inceleyerek, derinlemesine açıklamaya dayalı araştırmalar yapmaya yöneltmektedir (Ertürkler; 2009: 88). Kümbetoğlu'na göre, odak grup görüşmeleri, görüşülen kişilerden belirli bir konuya ait düşüncelerini açıklamalarını ve bu düşüncelerini grup içinde tartışabilmeleri için imkân sunan bir teknik olduğunu ifade etmektedir. Sayıları 6 ile 9 kişi arasında değişen grup büyüklüğü araştırmacının kendisi tarafından belirlenir. Grubun büyüklüğü hem katılımcının görüşlerini derinlemesine alabilmek, hem de bireyin eşitçe konuşabilme fırsatı bulabilmesinde önemli bir faktördür (Kümbetoğlu, 2012:117-118). Neuman, odak grubu, insanlarla bir grup tartışması ortamında gayri resmî olarak görüşme yapılan özel bir nitel araştırma tekniği şeklinde açıklar (Neuman,2014:592). Niteliksel araştırma yöntemlerinde toplanan veriler, çalışmanın kapsamını oluşturan kavramsal bilgilere dayandırılarak araştırmacı tarafından yorumlanmaktadır. Ayrıca bu görüşmelerde istekli katılımcılar yer aldığından, araştırmalara gönülsüz katılımlar da engellenmiş olmaktadır. Bazı durumlarda birçok kişiden görüş toplamak yerine bir uzmanlar grubundan görüş almak, gerçeğin daha doğru anlaşılmasını sağlar. Görüşme gruplarının 6-10 kişiden oluşması en uygun olanıdır. Daha azı güvensiz, daha

fazlası ise zordur. Odak grup görüşmelerinin olumlu yönleri olarak aşağıdakiler sayılabilir;

- İnsan için içine katılmaktadır.
- Nitel veriler kullanılır hale getirilmektedir.
- Grup üyeleri görüşme sırasında etkileşim içinde olmakta, birbirlerinden etkilenmektedir.
- Bir kişinin dile getirdiği bir fikir, bir diğeri tarafından geliştirilebilmekte ve böylelikle detaylı bilgilere ulaşılabilir.
- Birçok konuda zengin bir bakış açısı ya da geniş bir perspektif sağlayabilmekte ve büyük resmi görmeyi kolaylaştırmaktadır.
- Odak grup görüşmeleri sayesinde araştırma sorularına yanıt oluşturacak zengin bilgiler toplanabilmektedir.
- Bireysel eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesine olanak tanımaktadır (Çokluk, 2011: 95-107).

Mahalle muhtarlarının kendi deneyimlerini kendi cümleleriyle anlatması önemli bulunduğu için, araştırma için en uygun yöntemin nitel bir araştırma yöntemi olan odak grup çalışması olduğuna karar verilmiştir.

Uygulama öncesi yapılan odak grup görüşmesi için araştırmacı tarafından araştırmanın amacına uygun "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Bu formda;

- Yeni kanuni düzenlemeler ile (6360,5393 sayılı kanunlar) mahalle yönetimi önem kazanmıştır. 6360 sayılı kanun öncesinde mahalle sayısı 19.122 iken kanun sonrasında bugün bu sayı 32.044 olmuştur. Buna mukabil mahalle yönetimi ile ilgili hususi bir kanun, bütçesi, kendi personeli olan idari bir mekanizma geliştirilmemiştir. Bu hükme katılır mısınız? Evet katılıyorsanız bu konuda bilgi veriniz? Hayır katılmıyorsanız bu konuda görüşlerinizi paylaşınız?
- Yukarıdaki soruyla bağlantılı olarak; halihazırdaki mahalle yönetiminin temel yasal dayanağı 4541 sayılı "şehir ve kasabalarda mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri teşkiline dair kanun"dur. Bu kanun sizler için güncelliğini korumakta mıdır? Yeterli midir?
- Belediye kanununda mahalle yönetimleri belediyeler ile ilişkilendirilmiştir. Belediye kanununda "Belediye, mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümü için bütçe imkânları ölçüsünde gerekli ayni yardım ve desteği sağlar;" denilmektedir. Fiiliyatta bu ne kadar gerçekleşmektedir? Gerçekleşmiyorsa niçin gerçekleşmemektedir?
- Belediye kanununda mahalle yönetimleri belediyeler ile ilişkilendirilmiştir. Belediye kanununda "belediye kararlarında mahallelinin ortak isteklerini göz önünde bulundurur ve hizmetlerin mahallenin ihtiyaçlarına uygun biçimde yürütülmesini sağlamaya çalışır"/denilmektedir. Hakikatte belediye yönetimi kararlarında mahalle yönetiminden ne kadar faydalanmaktadır? Sizlerden görüş almakta mıdır? Bu konuda fikirlerinizi sununuz?

- Mahalle muhtarlarının kent konseylerine, belediye meclislerine, kalkınma ajansları kalkınma kurulu üyeliklerinde aktif yer almaları sağlanmalı mıdır? Bu konuda görüşlerinizi sununuz?
- İş tanımlarınızda merkezi idarenin yetki sahasındaki işlerin çok net olduğu bilinmektedir. Ki bunlar; nüfus, kadastro, güvenlik, seçim işleri gibi işlerdir. Ancak yerel nitelik taşıyan işleriniz net değildir. Bu hükme katılır mısınız? Katılıyorsanız yerel nitelik taşıyan işleriniz ve görevleriniz neler olabilir? Örneğin imar planları hazırlanırken sizlerin de bu süreçte yetkisi olmalı mıdır?

olmak üzere toplam altı soru bulunmaktadır. Odak grup görüşmesinde bu sorular derinlemesine ele alınmış ve bu yolla mahalle muhtarlarının karşılaştıkları güçlükler belirlenmiştir.

2.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Odak grup görüşmelerinde İzmir Karşıyaka İlçesinde bulunan Bahariye Mahallesi Muhtarı, Zübeyde Hanım Mahallesi Muhtarı, Örnekköy Mahallesi Muhtarı, Fikri Altay Mahallesi Muhtarı, Goncalar Mahallesi Muhtarı, Mavişehir Mahallesi Muhtarı, Bahriye Üçok Mahallesi Muhtarı ve Tersane Mahallesi Muhtarından oluşan 8 kişi ile bir moderatör eşliğinde bir araya gelinerek; araştırma konusu grup ortamında tartışılmıştır. Görüşmeye katılan muhtarların tamamı tecrübeli, birkaç dönemdir muhtar olarak seçilmiş kişilerden oluşmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca adı geçen mahalleler Karşıyaka İlçesinin köklü ve nüfus itibarıyla kalabalık mahalleleridir. Odak grup çalışmasında bulunan katılımcılara dair özet bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1: Odak Grup Çalışmasının Katılımcılarına İlişkin Bilgiler

	Mahalle İsmi	Nüfusu	Seçmen Sayısı	Aldığı Oy Sayısı	Yaşı	Kaçıncı Dönemi	Mesleği
A1	Bahariye Mahallesi Muhtarı	16.000	11.500	7000	67	4.dönem	Emekli İşçi
A2	Zübeyde Hanım Mahallesi Muhtarı	16.500	12.454	7200	65	3.dönem	Emekli Astsubay
A3	Örnekköy Mahallesi Muhtarı	20.000	14.300	7.800	64	3.dönem	Emekli Öğretmen
A4	Fikri Altay Mahallesi Muhtarı	8.500	6.000	3.500	66	6.dönem	Bağkur Emeklisi
A5	Goncalar Mahallesi Muhtarı	10.600	7.900	6.100	41	2.dönem	Bağkurlu
A6	Mavişehir Mahallesi Muhtarı	14.000	10.745	7.000	65	2.dönem	Emekli Kamu Görevlisi
A7	Bahriye Üçok Mahallesi Muhtarı	15.000	11.600	10.500	42	3.dönem	Bağkurlu
A8	Tersane Mahallesi Muhtarı	7.200	5.774	3.500	42	2.dönem	Bağkurlu

Odak grup görüşmesine katılan muhtarlar amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Yani araştırmacı, araştırma sorularını yanıtlayacak en üretici örneklemleri kendi seçmektedir.

3. Araştırmanın Bulguları

Bulgu-1: 4541 Sayılı Şehir ve Kasaba Mahalle Muhtarları Kanununun günün koşullarına getirilmesi gerekir.

Odak grup toplantısında mahalle yönetiminin yasal bir düzenlemeye ihtiyacı olup olmadığına dair A1 şunları ifade etmiştir:

“1944 tarih ve 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun günümüz koşulları içinde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. 6330 sayılı Büyükşehir yasası çıkarıldıktan sonra özellikle köyden dönüşen kırsal mahallelerin oluşması o mahallelere giden hizmetlerin aksamasına neden olmaktadır. Mevcut mahalle kanununda sadece beş madde yürütebilir kalmıştır. 6330 sayılı kanunda mahalle kurulmasına 500 nüfus alt limiti getirilmiş ancak üst nüfus limiti getirilmemiştir. Bugün baktığımızda 10-20 nüfuslu mahalleler yanında 70-80 bin nüfuslu mahalleler bile bulunmaktadır. İlgili yasal mevzuatta gerek yönetsel gerekse işlevsel ve temsil anlamındaki yetersiz düzenlemeler mahalle muhtarlığı kurumunu günümüzde marjinal hale getirmiştir. Sorunun boyutu, elverişsiz fiziki koşullar ve yetersiz özlük haklarıyla daha da büyümektedir.”

Bu konuda A2 ise bir önceki fikri destekleyerek şunları ilave etmiştir:

“5393 Sayılı Belediye kanununun 9. Maddesinin 2. Bendinde bulunan görevlerin içeriği çok muğlak. Bu ifadenin netleşmesi ancak 4541 sayılı kanunun güncellenmesi ile mümkün olur. Bu maddeye göre; muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür. Ancak realite, uygulama kanunda yazılanla birebir örtüşemiyor. Keşke örtüşse. Örneğin, muhtar: mahallenin kalitesini nasıl bir yöntemle geliştirecektir. Bunu gerçekleştirecek elinde yetkisi araçları var mıdır. Gerçekte hiçbir yetkisi olmayan muhtarların, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek amaçlı görevleri yerine getirebilmesinin mümkün olamayacağı açıkça ortadadır. Uygulamaya baktığımızda muhtarlarımız yani bizler mahalle halkının çeşitli sorunlarını, seçilmiş kişi olmanın sorumluluğu ve tekrar seçilememe kaygısıyla yeteneklerimiz ölçüsünde, mümkün meritebe resmi kurumlardaki tanıdıklarımızdan yardım isteyerek çözmeye çalışıyoruz.”

Bulgu-2: Mahalle yönetiminin akçal kaynaklarının ve muhtarların özlük haklarının iyileştirilmesi gerekir.

Bu konuyla ilgili olarak A3, 5393 Sayılı Belediye kanununun 9. Maddesinin değiştirilmesi ve bu maddede yer alan bütçe imkanları ölçüsünde teriminin kanundan çıkarılarak, aynı yardım kelimesine ilave olarak nakdi kelimesinin de eklenmesi gerektiğini şu şekilde beyan etmiştir:

“5393 Sayılı Belediye kanununun 9. maddesinin son fıkrasında belirtilen mahallenin ve muhtarlığın belediye bütçe imkanları ölçüsünde aynı yardım ile ihtiyaçlarını karşılar cümlesi bulunmasına rağmen bu aynı yardımın birçok belediye tarafından yapılmadığı görülmektedir. Zira burada yapılan düzenleme belediyeleri kesin bir yükümlülük altına sokmamaktadır. Çünkü belediye muhtarlıklara imkanlar ölçüsünde yardım yapmaya çalışmaktadır. Hatta birçok belediye bu kanuni açıklıktan hareketle imkanı olmasına rağmen muhtarlıklara hiçbir yardımda bulunmamaktadır. Yani imkanların, ne dereceye kadar uygun olduğunun objektif bir ölçüsünün olmaması belediyelere bir

nevi keyfilik sağlamaktadır. Bu bentteki bütçe imkanları ölçüsünde deyimi kanundan çıkarılarak, aynı yardım yapılır yerine aynı ve nakdi yardım yapılır ibaresinin eklenmesi gerekir. Bugün bakıldığında bir bölüm belediyeler muhtarlara nakdi yardımlar yapmaktadır. Ancak kanunda nakdi yardım yapılır cümlesi olmadığından dolayı yapılan bu nakdi yardımlar çeşitli yöntemler bulunarak yapılmaktadır. Bazı belediyeler 5393 sayılı kanunun 75. Maddesini 2. fıkrasını kullanarak bu yardımları muhtarlıklara yapmaktadırlar. Oysa ki muhtarlık bir kamu kurum ve kuruluşlarından sayılmamaktadır. Dolayısıyla md 9. Madde son fıkra yukarıda belirtildiği gibi değiştirilebilir. Veya 75. maddeye muhtarlıklarında kamu kurum ve kuruluşlarından sayılması eklenebilir.”

A4, muhtarların çoğunun emekli olduktan sonra bu görevlerine seçildiklerini ancak emeklilik hakkı olmayan seçilmiş muhtarların sosyal güvenlik boyutu göz önüne alındığında büyük sıkıntı çektiklerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ülkemizde 50.249 muhtarımız bulunmaktadır. Muhtarlarımızın 3/2’si emeklidir. Sosyal güvence altında bulunmayan muhtarlarımız seçildikleri gün Bağkur kapsamı içerisinde değerlendirilirler ve sosyal güvencelerini aldıkları ödenekten kendileri tarafından ödemektedirler. Bu durumun giderilmesi adına sosyal güvencesi olmayan muhtarların ödenekleri devlet tarafından ödenmesi gerekmektedir. Muhtarlar her ne kadar seçimle iş başına gelseler dahi kanunlarda devlet memuru olarak tanımlanırlar. Devlette çalışan sigortasız memur yoktur. Bu nedenle sosyal güvencesi olmayan muhtarlarımızın Bağkur primlerinin devlet tarafından İçişleri Bakanlığınca ödenmesi gerekir.”

A5 ise muhtarların izin hakkının düzenlenmesine şu şekilde vurgu yapmıştır:

“Gerek köy gerekse mahalle kanununda muhtarlarımızın izin hakkını gösteren bir madde düzenlemesi yoktur. Muhtarlarımız mülki idareni uygun gördüğü kadar izin hakkı kullanmaktadır. Bu durum farklılık gösterdiğinden kimi mülki amirin iki ay kimi mülki amirin bir ay vs. sürelerle muhtarlara izin vermektedirler. Bu durumun yasal bir düzenlemeye tabi tutulması gerekmektedir.”

A6, muhtarların kendi illerindeki toplu taşıma araçlarından ücretsiz faydalanmaları gerekliliği üzerinde şu şekilde ifade etmiştir:

“Muhtarların Mahallesinde ikamet eden vatandaşların talep ve şikayetlerini kamu kurum ve kuruluşlarındaki işlerini takip etmek ve sonuçlandırılmasını sağlamak için toplu taşıma araçlarını kullanmaktadır. Toplu taşıma araçlarından PTT, Emniyet, Maliye görevlileri ücretsiz faydalanıyorlarsa bir kamu görevlisi sayılan muhtarın da ücretsiz faydalanması gerekmektedir. Nasıl ki 65 Yaşını geçmiş olan vatandaşlarımız Bakanlar Kurulu Kararıyla uygulandıysa yine Bakanlar Kurulu Kararıyla uygulanabilir.”

Bulgu-3: Mahalle muhtarlıklarının görevlerinin netlik kazanması, yeni görevler yüklenmesi, işlevlerinin artması gerekmektedir.

A7 bu hususla ilgili olarak “Muhtarların, il/ilçe/belde sınırları içinde aralarında seçecekleri bir muhtarı Belediye Meclisinde ve Encümeninde bağımsız üye olarak temsil edilmesi, ayrıca Büyükşehir Meclis ve Encümenlerinde de bir kırsal mahalle ve bir şehir mahalle muhtarı bağımsız üye olarak temsil edilmesi” gerekliliğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Mahalle muhtarlarımız belediye meclis toplantılarına katılmakta, görüşlerini

belirtmemekte ve oy hakkı bulunmamaktadır. Oysa ki günümüz demokrasi anlayışının bir ürünü olan halkın yönetime katılımı ancak muhtar eliyle sağlanabilir. Muhtar, halkın seçtiği temsilcidir. Yerel halkın dilek ve isteklerinin taşıyıcısı olan muhtarların Belediye Meclislerinde ve Encümeninde bağımsız üye sıfatıyla yer alması bir nevi halkın nispi de olsa temsilini sağlayacaktır. Köydes uygulamalarında olduğu gibi; Köydes birlik kanununda köylerin sorunlarının çözümünün gerçekleşmesi için kaymakamlık başkanlığında birliğin üyelerinin kendi aralarında seçtiği iki muhtar ve iki il genel meclisi üyesinin oluşturduğu birlik encümeni vasıtasıyla köylerin sorunları bir program dahilinde bu encümen toplantılarında çözüme kavuşturulması amaçlanmış ve gerekli başarı sağlanmıştır. Bu durum kentlerde belediye Meclisinde ve encümeninde il/ilçe/belde sınırları içinde mahalle muhtarlarının kendi aralarında seçeceği bir üye ile temsilinin sağlanması, o seçim bölgesindeki mahallelerin tüm sorunlarının temsilci tarafından doğrudan dile getirilmesi sonucu doğuracaktır. Yine 6360 sayılı Büyükşehir yasası ile köyken mahalleye dönüştürülen kırsal mahallelerde muhtarların aralarında seçecekleri bir üye ile şehir muhtarlarının kendi aralarında seçtikleri bir üye Büyükşehir Meclislerinde ve Encümeninde görev yapabilmeye imkanı sağlanmalıdır.”

A8 ise bu görüşleri destekleyerek ilave olarak şunları söylemiştir:

“Muhtarlarımız bugün sadece emlak komisyonlarının üyesi olarak oy hakkına sahiptir. Oysa ki mahallenin ihtiyaçlarının karşılanmasında belediyelerin diğer ihtisas komisyonlarında muhtarlar mahallelerini ilgilendiren konularda söz hakkının ve oy hakkının bulunması halkın nispi temsilde olsa katılımını tesis edecektir. Katılımcılığın, verimliliğin, hesap verilebilirliğin öngörüldüğü katılımcı demokrasilerde yerinden yönetim ilkesine bu uygulamanın ters düşmeyeceği kanaatindeyiz.”

A6 ise belediyeler birliği, vilayetler birliği gibi muhtarlıkların da bir birliğe olan ihtiyacını şu şekilde belirtmiştir:

“Muhtar örgütlenmesi, bugünkü koşullar çerçevesinde Türkiye Muhtarlar Konfederasyonu ve bağlı federasyon ve dernek yapılanması ile yürütülmektedir. Bu kurumlara muhtarın isteği üzerine üyelik kayıtları tutulmaktadır. Bu sonuç muhtarlık teşkilatında dağınıklığa yol açmaktadır. Ayrıca üstlendiği misyon ve kuruluş amaçları daha çok muhtarların eğitime katkı sağlamak olan konfederasyon yeterli maddi desteğe sahip değildir. Konfederasyon, imkanları ölçüsünde ve işbirliği desteli proje üretebilmektedir. Bu kurumun yapısı kanunla güçlendirilebilir. Yada 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanununun değişiklik yapılarak, Türkiye’deki köy ve mahalle muhtarlarının tek çatı altında toplanmasının sağlanması gerekmektedir. İl ve ilçelerde birliğin şubelerinin kurulması bütün sorun ve çözümlerin tek elden yapılması gelişime katkı sağlayacaktır. Türkiye Muhtarlar Konfederasyonu dernekler kanununda belirtilen hükümler göre kurulmuş bir yapıdır. Türkiye Belediyeler Birliği gibi yasası Türkiye Büyük Millet Meclisinde kanunlaşmamıştır.”

A3 ise Büyükşehir Belediyeleri uhdesinde olan UKOME ve AYKOME’de alınacak kararlarda ilgili mahalle muhtarının da toplantılara davet edilip görüşünün alınması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Büyükşehir Belediyesinde bir ilçede yapılacak çalışmalar ile ilgili ulaşım koordinasyon kurulunca ve altyapı koordinasyon kurulunda karar verilmektedir. Bu konuda mahalle muhtarının haberi dahi olmamakta, mahalle muhtarına bilgi dahi verilmemektedir. Bu konu muhtarları sıkıntıya sokmaktadır. Şöyle ki belediyelerce veya kamu kurum ve kuruluşlarınca mahallede çalışma yapmakta vatandaş çalışanlardan burada ne olacak diye bilgi almak istemektedirler. Cevap hazır Muhtarımıza sorun size bilgi verecektir. Vatandaş doğru muhtara falan yerde bir

çalışma var nedir diye sorar. Ancak muhtara kimse bilgi vermemiş telefon dahi edilmemiş. Muhtarın nereden haberi olacak. Muhtar vatandaşa bilgim yok dediği takdirde vay haline. Onun içindir ki muhtarın toplantılara katılması ve görüşünün alınması gerekmektedir.”

Sonuç

Yapılan odak grup çalışmasında; mahalle muhtarının vatandaşlar ile belediyeler arasında hatta tüm kamu kurum ve kuruluşları arasında köprü görevi üstlendiğini ve mahalle sakinlerinin enformel danışmanları olduğunu temel bir sonuç olarak iddia edebiliriz. Demokrasinin, yerelliklerin, subsidiarite ilkesinin önem kazandığı günümüz kamu yönetimi anlayışında mahalle muhtarlığı müessesesinin geleneksel kurumsallaşmış meşruiyetini, gücünü ülkemizin kalkınması yönünde ikmal etmek mümkündür.

Başbakanlığın 19 Ekim 2015 tarih 11 sayılı genelgesiyle ve aynı gün Resmi Gazetenin 29507 mükerrer sayısı ile yayımlanarak 19 Ekimin “muhtarlar günü” olarak kutlanması hiç şüphesiz mahalle yönetiminin iyileştirilmesi yönünde atılmış olumlu bir adımdır. Ancak bu kararın çalışmamızın bulguları göz önüne alındığı vakit alanda yapılması gerekenlerin içinde çok sembolik bir eylem olarak kaldığını ifade etmek gerekir. İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve TODAİE’nin ortak koordinasyonunda “mahalle yönetiminin sorunları ve çözüm önerileri” isimli çalıştaylar hem ulusal ölçekte hem de bölgesel ölçekte yapılmalıdır.

Kaynakça

- Ahmed Lütfi Efendi, Lütfi Tarihi, c. III, Dersaadet 1292.
- AK Parti 2011 Seçim Beyannamesi, <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar>, (İndirme Tarihi: 23. 03. 2017)
- AK Parti 2014 Seçim Beyannamesi, <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar>, (İndirme Tarihi: 23. 03. 2017)
- Arıkboğa, E. (2004). “Fatih Döneminde İstanbul’da İmar Faaliyetleri ve Mahalle Yerleşimi Hakkında”, İstanbul: Şehir ve Medeniyet(haz. Şevket Kamil Akar), Klasik Yayınları, İstanbul.
- Beydilli, Kemal, (2002), “İmam, Osmanlı Devleti’nde İmamlık”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul.
- CHP Parti Programı, <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf>, (İndirme Tarihi: 23. 03. 2017)
- Çadircı, Musa (1970), Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme, Belleten, C.XXXIV, sayı 135.
- Çokluk, Ö., Yılmaz, K. ve Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 4(1), 95-107.
- Ergenç, Özer (1984), “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, Journal of Ottoman Studies/Osmanlı Araştırmaları, IV, İstanbul.
- Ergin, O.N. (1936), Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkışafı, İstanbul:İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Ertürkler, Ayşen (2009), Müzikle Gevşeme Teknikleri Kullanılarak Verilen Problem Çözme Eğitiminin Öğretmenlerin Sınıf Yönetim Becerilerine Etkisi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Eryılmaz, Bilal (1997), Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması, Bileşik Yay., İstanbul.
- Kalkınma Bakanlığı, (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- Kümbetoğlu, B., (2012), Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Neuman, W., (2014), Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, Yayın Odası Yayınları, Ankara.
- Ortaylı, İlber (1978), Türkiye İdare Tarihi, TODAİE yayınları, Ankara.
- Ortaylı, İlber (2007), Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit Neşriyat, Ankara
- Özbilgen, Erol (2003), Bütün Yönleriyle Osmanlı, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Palabıyık, Hamit, Atak, Şermin (2002), "Türkiye'de Mahalle Yönetimi", Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Yerel Yönetimler, Alfa Kitabevi, İstanbul.
- Tok, Özen, (2005), "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 18, Kayseri.
- Türkçe Sözlük, (1998), Türk Dil Kurumu, C.2,9. Baskı, Ankara

Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları: Nitel Bir Araştırma

Sevim ATİLA DEMİR¹
Şaziye GENÇ ÇELEBİ²

Özet

Toplumsal değişim sürecinde günlük yaşamda ve ailede meydana gelen değişimler sonucunda tek ebeveynli ailelerin oranında artış yaşanmıştır. Tek ebeveynli aile ebeveynlerden birinin, çoğu zaman annenin, çocuğun bakımı ve sorumluluğunu tek başına üstlendiği aile biçimidir. Boşanma, eşlerden birinin vefatı veya tercih sonucunda oluşabilen tek ebeveynli ailelerin diğer aile biçimlerinden farklı sorunları bulunmaktadır. Bu araştırmanın amacı; tek ebeveynli ailelerin sorunlarını tespit etmek ve bu ailelere yönelik hizmetleri geliştirebilmek için veri sunabilmektir. Araştırma Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Beyaz Kalpler Eğitim ve Gelişim Merkezine devam eden tek ebeveynli ailelerin çocuklarının ebeveynleri ile yapılmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, derinlemesine mülakat yapılmış ve elde edilen veriler ekonomik sorunlar, sosyal sorunlar, çocuk ile ilgili sorunlar, ev işleri ile ilgili sorunlar ve psikolojik sorunlar olarak beş ayrı kategoride sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal değişim, aile, tek ebeveynli aileler.

The Problems of Single-Parent Families: A Qualitative Research

Abstract

During the process of social change, there has been an increase at the rate of single-parent families as a result of changes in families and daily lives. Single-parent family is a kind of which one of the parents, especially mother, takes the care and responsibility of the child alone. The family which can occur from the causes such as divorce, the death of one of the spouses or preference has different problems than the other types of families. The aim of this research is to identify the problems of single-parent families and to present data for developing the services to these families. The research was carried out with the parents of the single-parent children continuing their part-time studies at White Hearts Training and Development Center dependent to Kocaeli Metropolitan Municipality. A depth interview was carried out with a semi-structured interview in this research and the obtained data was classified in five different categories as economic problems, social problems, child related problems, problems related with housework and psychological problems.

Keywords: Social change, family, single-parent families,

Giriş

Toplumun temel kurumlarından biri olan aile, aynı zamanda sosyal ve tarihsel bir olgudur ve her kurum gibi sosyal bütünün bir parçasıdır. Bir bütün olarak toplum düzeni ve toplumun diğer kurumları nasıl tarih içerisinde değişimler geçirmişse, aile kurumu da toplum düzenine bağlı olarak değişim geçirmiştir. Bu bağlamda aile bir tarihsel ürün olarak ele alınmalı ve aile kurumunun ne tür değişimlerden geçtiği göz önünde bulundurulmalıdır. Kuşkusuz bu tarihsel değişimi, aile bireylerinin karşılıklı konumlarında ve buna bağlı olarak ailenin fonksiyonlarında ortaya çıkmış olan değişiklikler çerçevesinde değerlendirmek gerekir (Kızılçelik & Erjem, 1994: 10). Günümüzde ailede geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte köklü değişimlerin yaşanmasını sağlayan en önemli etkenlerden biri sanayileşmenin kendisidir. Sanayileşme üretim biçimlerinin yanı sıra bütün toplumsal ilişkileri

¹ Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, satila@sakarya.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, saziye.celebi@ogr.sakarya.edu.tr

kökten değiştiren bu aile yapısı ve işlevleri üzerinde kaçınılmaz sonuçları olmuştur. Ailenin yaşadığı değişimlerin küresel ölçekteki durumu değerlendirildiğinde geniş aileler ve akraba gruplarının etkilerinin gittikçe azaldığı (Aktay, 1991: 182-183) görülmektedir. Geleneksel ailenin dönüşümü ve çekirdek ailenin yaygınlaşma eğilimi göstermesi aslında modernleşmenin genel geçer hedefleriyle paralellikler taşımaktadır (Subaşı, 2014: 114). Ancak mutlak anlamda çekirdek aile tanımlaması gelenekselden moderne doğru ilerlediği varsayılan toplumlarda durumu tam olarak yansıtmamaktadır. Örneğin; Türk toplumunda en yaygın olarak görülen aile tipi bağlantılı çekirdek ailedir. Evlenen çiftler aynı zamanda geldikleri aileler ile olan ağlarını ve ilişkilerini devam ettirerek ailelerini bir nevi güvence altına almaktadırlar. Yeni evlenecek çiftlerin düğünlerinin aileler tarafından yapılması, ailelerin evlilik sonrası da çiftlere maddi manevi destek vermeleri bu aile tipinin bir özelliğidir. Hatta bağlantılı çekirdek ailenin bir formu da bugün sıkça görülen aile apartmanlarıdır (Sarı, 2016: 95). Bu anlamda ailedeki yapısal dönüşümler kültürel ve toplumsal deneyimler çerçevesinde okunduğunda anlaşılabilir.

Ailenin yeni tipolojisi toplumun yeni genel kabulleri doğrultusunda yeniden oluşmuştur, böylece aile içinde hem erkeğe hem de kadına yüklenen roller zaman içerisinde dönüşmüş ve cinsiyet rollerinde daha eşitlikçi bir dağılım kendini göstermeye başlamıştır. Erkeğin güç ve otorite modeli olması, “sembolik anlam” taşımaya başlamıştır. Sözelimi ev ve çocukların bakımıyla ilgili sorumluluklar kadına ait olmaktan çıktığı gibi, para kazanmak ya da ev dışında toplumsal bir yaşam sürdürmek gibi erkeğe özgü nitelikler de onun tekelinden çıkmıştır. Buna bağlı olarak evlilik stratejileri kademeli bir şekilde değişmiştir (Subaşı, 2014: 107). Kadının toplumsal konumunun iyileşmesi ve sosyal güvenliğin yaygınlaşması ailedeki değişimde etkili olmuştur. Aile ile ilgili karar alma sürecinde eşler arasındaki ortak karar alma ataerki tekeli kırılan bir gelişmedir. Eşin özgürce seçilmesi, evliliğin başlatılması, aile içindeki kararların verilmesi bakımından, kadın hakları daha çok tanınır olmuştur (Aktay, 1991: 183-187).

Endüstrileşme aşamasında en önemli ve kalıcı olgu artan uzmanlaşmadır. Uzmanlaşmanın sonucunda kurulan örgütler, kurumlar ve işletmeler ailenin yerine getirdiği fonksiyonları ve sorumlulukları azaltmıştır. Bu kurumlar ve örgütlenmeler hem toplumda bir hizmet fonksiyonu görmekte (Özkalp, 1993:119) hem de ailenin işlevlerinin önemli bir kısmını devralmaktadırlar. Örneğin; ailenin çocukları eğitme ve sosyalize etme işlevleri belli ölçülerde kurulum amacı bu işler olan başka kurumlara aktarılmış ve kendi üyeleri üzerindeki etkileri görece azalmıştır. Çocuğun ilk dönem sosyalizasyonu profesyoneller eliyle yürütülmeye başlanmıştır. Uzmanların kurallarıyla işleyen bu profesyonel sistem içinde çocukların özellikle kişiliklerinin tam da şekillenme döneminde kalıcı ve duygusal ilişkiler geliştirmeleri güçleşmektedir (Aktay, 1991:183-184). Kurumsallaşma ve uzmanlaşma ailenin işlevlerinin yeniden tanımlanmasına ve sonucunda yeni pratik ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Endüstriyel toplumdaki aile geçmişteki ailelere oranla mobilitesi daha yüksek ve otorite yapısı farklıdır. Günümüzde aileyi dışarıdan etkileyen çeşitli faktörler ortaya çıkmıştır. Örneğin çocuklar üzerinde arkadaş ve çevresi aile bireylerinden

kimi zaman daha etkili olabilmektedir. Yine endüstrileşmeyle birlikte anne ve babanın ev dışında çalışmasıyla aile üyelerinin gün boyunca birlikte geçirdikleri sürenin azalmış olması, sosyal medya ve iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması aile üzerinde etkili olması aile üyelerinin iletişimlerinin azalmasına neden olmuştur. Ailede görülen başka bir değişim ise; kapitalizm ve sanayileşme öncesinde aile üretici bir birim olarak işlev görürken sonrasında tüketim alanı olarak işlev görmeye başlamıştır (Giddens, 1997: 112- Özkalp,1993: 120).

Bütün bu farklılaşmaların asıl noktasını modernleşmeyle ilişkilendirmek gerekir. Gerçekten de gelenekten modernliğe geçişin yarattığı çelişkiler ve huzursuzluklar aileyi ve onun ürettiği bağları bir dizi ilişkiyle karşı karşıya getirmiştir. Geleneksel hayattan modern hayata geçişte sosyal ve ekonomik düzeyin değişimi ile ortaya çıkan göstergeler, ailenin de kurumsal açıdan yeni bir biçim almasını hızlandırmıştır. Modern toplumda artık gelenekselleşmiş kabul edilen geniş ve çekirdek aile tipleri, yeni aile türleri ve aileye alternatif olarak ortaya çıkan yaşam biçimleriyle karşı karşıyadır. Nasıl geleneksel geniş ailenin çözülmesi modern çekirdek aileyi ortaya çıkarmışsa bu ailenin çözülmesi de yeni aile türlerine yol açmaktadır. Ancak bu yeni aile türleriyle birlikte ailenin bilinen tanımları da kökten değişmektedir (Walczak & Burns, 2004:203). Tek ebeveynli aileler bu yeni aile biçimlerinden biridir. Tüm bu değişimlere paralel olarak ailede görülen önemli bir durum ise boşanma oranlarının artmasıdır. Bugün bakıldığında hemen hemen tüm ülkelerde boşanma gittikçe artan bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de 2015 yılı TÜİK verilerine göre boşanan çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre %0,7 artarak 131 bin 830 oldu. Kaba boşanma hızı binde 1,69 olarak gerçekleşti (TÜİK, 2015). Boşanma tek ebeveynli ailelerin oluşumunda en belirleyici nedenlerden biri olarak tanımlanmaktadır.

1. Tek Ebeveynli Aile

Aile kurumunun değişimi ve yeni aile formlarının ortaya çıkışı toplumsal değişimin ürünüdür. Görülen önemli değişimlerin başında tek ebeveynli ailelerin artışı gelmektedir. Tek ebeveynli aile, bir ebeveyn ile yaşayan çocuk ya da çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanmaktadır. Tek ebeveynli aile formunun ortaya çıkmasına neden olan etkenlere baktığımızda ebeveynlerden birinin ölümü, uzun süren ya da sürekli yokluğu veya boşanma ve tercih durumu gibi faktörler görülmektedir. Tek ebeveynli ailelerin, ebeveynlerin bir arada yaşadığı ailelere göre duygusal, psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak farklılaşan ve benzerlik gösteren ihtiyaçları bulunmaktadır (Kalaycı, 2011: 17-18). Tüm dünyada ve ülkemizde boşanmaların hızla arttığı görülmektedir. Boşanmaların yarattığı en önemli sorunlardan birisi çocukların sorumluluğunun tek ebeveyn tarafından alınması ya da ebeveynlerin hiçbirinin sorumluluk almaması şeklinde olduğu görülmektedir. Bu durumun yaygınlığı sanayi ve post-sanayi toplumunun karakteristik bir özelliği haline gelmiştir (Aktay,1991:184). Boşanmanın yükselişiyle beraber Batı ülkelerinde de tek ebeveynli aile tarzı yaygınlaşmaktadır. OECD ülkelerinde tüm çocukların yaklaşık %15’i tek ebeveynlidir. Bugün OECD ülkelerinde boşanmış ailelerin önemli oranı çocuk sahibidir (OECD, 2011). Tek ebeveynli ailelerin çoğunluğunu anneler ve çocukları oluşturmaktadır. Tek ebeveynli aile olmak anneleri akademik başarısızlığının yanında stres, dışlanma ve

yalnızlaşma gibi riskler ile karşı karşıya getirmektedir. Bu anlamda özellikle olmayan babanın aile ilişkilerini zayıflattığı dikkat çekmektedir. Amerika’da artan boşanma oranları ile birlikte tek ebeveynli ailelerin oranında ciddi bir artış görülmektedir. Amerika’da doğan çocukların hemen hemen yarısının 18 yaşına girmeden en az bir süre tek ebeveynli ailede yaşayacakları öngörülmektedir (Çaki, 2016: 281).

Bugün İngiltere’de tek ebeveynli aileler 1 milyonun üzerindedir ve bu sayı giderek artmaktadır. Bakım gerektiren çocukların bulunduğu her beş aileden birisi böyle bir ailedir. Ortalama olarak, bunlar modern toplumdaki en yoksul gruplar arasından çıkmaktadır. Birçok tek ebeveyn daha önce evlenmiş olsun olmasın ekonomik zorlukların yanı sıra, toplum tarafından onaylanmama davranışıyla da karşılaşmaktadır. Bununla birlikte, daha önceki, “terk edilmiş kadın”, “babasız aileler” ve “dağılmış aileler” gibi daha yargı yüklü terimler giderek ortadan kalkmaktadır. Tek ebeveynli aile kategorisi, kendi içinde de farklılıklar gösteren bir kategoridir. Örneğin, boşanmış annelerin yarısından fazlasının oturdukları evler kendilerinin olduğu halde, hiç evlenmemiş yalnız annelerin büyük çoğunluğu kirada oturmaktadır. Tek ebeveyn anlaşmazlık nedeni ile bir süreliğine yalnız kalmış ve kendi başına yaşamaya başlamışsa bu durumlarda ayrılığın kaçınılmaz olduğu görülmüştür. Bugün tek ebeveynli ailelerin %60’ı, ayrılma ya da boşanma sonucu bu duruma gelmişlerdir. İnsanların çoğunluğu yalnız ebeveyn olmanın zorlukları nedeniyle tek ebeveynli aile olmayı istememektedir fakat böyle olmayı seçenlerin sayısı da azımsanmayacak bir biçimde artmaktadır. Tek ebeveynli aile böyle bir aileyi başarıyla sürdürmek için yeterli ekonomik kaynağı bulunan kimi yalnız ebeveynler için tercih edilen bir aile tipidir. Evli olmayan ya da hiç evlenmemiş annelerin çoğunluğu için gerçek farklıdır. Evlilik dışındaki doğum oranları ile yoksulluk ve toplumsal konum düşüklüğü arasında yüksek bir ilişki bulunmaktadır (Giddens, 2000: 162-163). Türkiye’de ise toplam hane halklarının %7,8’inde yalnız ebeveyn ve çocuklar yaşamaktadır. Toplam hane halklarının; %1,6’sı baba ve çocuklarından, %6,2’si ise anne ve çocuklarından oluşmaktadır. Nüfusumuzun ise %1,1’i baba ve çocuklarından oluşan hane halklarında yaşarken, %4,6’sı anne ve çocuklarından oluşan hane halklarında yaşamaktadır (TÜİK b, 2015).

Türkiye’de ve birçok ülkede boşanmalarda velayetin anneye verilmesi tek ebeveynli ailelerin çoğunlukla anne ve çocuklardan oluşmasında etkili olmaktadır. Tek ebeveynli ailelerde diğer ebeveynin yokluğu nedeni ile ailede kalan tek ebeveyn, olmayan ebeveynin görevlerini yerine getirmeye çalışmakta, sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak daha fazla sorumluluk ve görev almaktadır. Tek ebeveynli aile formunun gittikçe artmasıyla, bu formda yaşanan zorlukları ve sorunları aşmayı ve/veya etkilerini azaltmayı hedefleyen sosyal politika önerilerini geliştiren çalışmalar da literatür de önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Kalaycı, 2011: 20).

2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışmanın amacı tek ebeveynli ailelerin sorunlarını ortaya koymak ve ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve psikolojik alanlardaki sorunların çözümüne yerel

yönetimler bağlamında belediyelerin nasıl katkı sağlayacağına dair önerilerde bulunmaktadır. Yapısal-işlevselci perspektif aileyi sistem ve işlevler arasındaki koordinasyona bağlı olarak işler. Aile üyelerinden birinin işlevini yerine getirmemesi sistemin işleyişini engeller, en azından zora sokar. Bu nedenle bireylerin rollerini yerine getirmesi ailenin istikrarı için son derece önemlidir. İşlevlerin yerine getirilmesine ve koordinasyonun derecesine göre ailevi bağlar güçlenir ve ortaya kendi işlevlerini yerine getiren sağlıklı bir yapı çıkar (Canatan, 2011: 39).

Tek ebeveynli ailelerde olmayan ebeveynin rolünün yerine getirilmesinden ve ortaya çıkan işlevsel eksikliğin üstlenilmesinden oluşan problemlerin incelenmesi nedeni ile bu perspektif bu çalışmada dikkate alınmıştır. Ekolojik perspektif odak noktasına insan ve çevresi arasındaki ilişkileri almıştır. Organizma ve sosyal varlık olarak insan kendi çevresiyle etkileşim içindedir. İnsan yaşamının kalitesi ve çevrenin kalitesi, karşılıklı olarak birbirine etki eder. Ekolojik perspektif, aileyi çevresel değişimlere uyum sağlayan ve kendini yeniden örgütleyen bir sistem olarak tanımlar. İhtiyaçlarını karşılamak için aile ve aile üyelerinin yönetim ve iş bölümü açısından nasıl davranışlar gösterdiğiyle ilgilenir (Canatan, 2011: 37). Yine ekolojik perspektife göre; insanlar aile, kültür, alt kültür, toplum, okul gibi sistemlerden oluşan bir sosyal ağ içerisinde yaşamlarını devam ettirmektedir. Birbirine bağlı olarak sistem ve birimlerinde ki değişimler birbirlerini etkilemektedir. Örneğin aile içerisinde ebeveynlerin ilişkilerindeki değişim ailenin diğer bireylerini ve motivasyonlarını etkilemektedir (Bertalanffy (2004)'dan Akt. Danış, 2006: 46). Adaptasyon (Adaptation) ve Başetme (Coping) ekolojik perspektifin kullandığı temel kavramlardır. Aile ve sosyal kurumların işlevi ve yapısı her geçen gün değişmekte ve birey için karmaşık hale gelmektedir. Bu durum bireylerin çevreye adaptasyonunu etkilemekte ve sorunlara yol açmaktadır. Örneğin; birey bir ebeveynin ani ölümü ya da yeni bir çocuğun dünyaya gelmesi gibi gelişmelerde nasıl davranacağı hususunda geçmişteki gözlemlerine ya da edinmiş olduğu tecrübelerine başvurur (Ashman ve Zastrow (1990)'dan; Ashman ve Hull (1999)'dan Akt. Danış, 2006: 52). Bu perspektifin odak noktası ve varsayımları dikkate alındığında, tek ebeveynli aile olmanın bireysel bir olgu olmadığı, toplumsal değişimlerin etkisi ile oluştuğu ve ailenin de bu süreçten sonra çevresel değişimlere uyum sağlamaya, kendini yeniden örgütlemeye çalıştığı görülmektedir. İhtiyaçlarını karşılamak için aile yeni duruma uyum sağlamakta ve bu amaçla yeniden dönüşmektedir. Yine ekolojik perspektife göre birey ve çevresi arasında bir denge kurularak olabilecek olası sorunlar önceden önlenebilmektedir. Bu çalışmada ekolojik perspektiften bu anlamda faydalanılmış ve bu çalışmada öneriler kısmı bu düşünceye dayandırılmıştır.

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi ile yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak mülakat tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz yöntemi tematik çerçeve kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, elde edilen veriler ekonomik sorunlar, sosyal sorunlar, çocuk ile ilgili sorunlar, ev işleri ile ilgili yaşanan sorunlar ve psikolojik sorunlar olarak beş ayrı kategoride sınıflandırılmıştır. Görüşmenin yönetilmesi ve konunun sınırlandırılması açısından görüşmelere önceden yarı biçimlendirilmiş sorular içeren bir görüşme formu ile gidilmiş ve derinlemesine görüşme yapılmıştır. Derinlemesine görüşmede amaç; aktörlerin tutum ve

davranışlarının arkasındaki gerçek nedenlere ulaşabilmektir (Baş-Akturan, 2008: 111). Araştırmaya katılan katılımcılardan önceden randevu alınarak, görüşmeler katılımcıların uygun gördükleri yerlerde; katılımcıların evlerinde ve Kocaeli Büyükşehir Belediyesine bağlı Beyaz Kalpler Eğitim ve Gelişim Merkezinde yapılmıştır. Görüşmeler katılımcının rızası ile kayıt cihazına kaydedilmiş ve çözümlenmeler yapılarak raporlaştırılmıştır. Katılımcılarla daha önceleri birçok kez Beyaz Kalpler Eğitim ve Gelişim Merkezinde görüşüldüğünden ebeveynler araştırmacıyı önceden tanımaktadır ve güvenmektedir bu durum çalışmanın uygulama safhasını kolaylaştırmıştır.

Ana kütleyi temsil yeteneğine sahip örneklemin seçimi için birçok yol mevcuttur. Ancak ana kütlede onu temsil edebilecek birimleri ve bu birimlerden oluşacak örnekleme seçebilmek için evreni iyi tanımak, hakkında oldukça geniş bilgi sahibi olmak gerekir (Arslantürk, 1995: 87). Bu araştırma için on katılımcı seçilmiştir. Temsil edici alt grupların seçilmesi yoluna gidilmiştir. Alt grupların nasıl seçildiğinin veya örneklemin, araştırmanın sonuçlarının yorumlanabilme tarzı üzerine önemli bir etkisi vardır. Eğer incelenen kişiler kesin ve amaçlı bir strateji izlenerek seçilirse araştırma daha değerli olacaktır. Örneklemin nasıl seçilmesi gerektiği araştırmanın amaçlarına bağlıdır (Miller, 1996: 69). Amaçlı örnekleme daha büyük evrenin temsilcisi olarak düşünüldüğü için araştırmacı tarafından denekler özelliklerinden dolayı amaçlı olarak seçilmektedir (Miller, 1996: 73). Seçilen örneklemin evreni temsil yeteneğinin güçlü olması için, katılımcıların sahip oldukları demografik özelliklerin birbirinden farklı olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmanın evreni tek ebeveynli ailelerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Beyaz Kalpler Eğitim ve Gelişim Merkezine 2016-2017 yıllarında komisyon kararı ile kabul edilmiş, merkezden eğitim almış, İzmit, Derince, Gölcük ve Kartepe ilçelerinde ikamet eden tek ebeveynlere sahip çocukların ebeveynleridir. Beyaz Kalpler Eğitim ve Gelişim Merkezi ise; okula devam etmeyen ve/veya devamsızlık yapan, aile içi problemleri bulunan, parçalanmış aileye sahip olan, sigara ve teknoloji bağımlılığı bulunan, şiddete maruz kalan ve/veya şiddete meyleden, öfke kontrolü problemi bulunan, davranım bozukluğu olan, ekonomik yönden istismar edilen, akran zorbalığı yapan, riskli sosyal ortamlarda bulunan, suça sürüklenmeye elverişli çocukların sorunlarının çözümü için devam ettiği bir eğitim merkezidir. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'ne ait Beyaz Kalpler Eğitim ve Gelişim Merkezinde tek ebeveynli aileye sahip çocukların ebeveynlerinin örnekleme seçilme nedeni ise yeterli temsil gücünün bulunması ve araştırma maliyetinin az olmasıdır. Yalnız kadınlardan oluşan tek ebeveynlerle görüşme yapılmış olması Türkiye'de genel olarak tek ebeveynli ailelerin büyük çoğunluğunun anne ve çocuklarından oluşan aileler olmasından dolayıdır. Katılımcılar arasında üniversite mezunu bulunmaması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

3. Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların demografik özellikleri aşağıda tabloleştirilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Katılımcı	Toplam
Yaş	30 ve Altı	--	10
	31-40	7	
	41-50	3	
Eğitim Durumu	Okur-Yazar değil	1	10
	İlkokul	5	
	Ortaokul	3	
	Lise	1	
	Üniversite	--	
İkamet Ettiği İlçe	İzmit	7	10
	Derince	1	
	Kartepe	1	
	Gölcük	1	
Gelir Durumu	4.546 Altı (YSA)	8	10
	4.546 Üstü (YSÜ)	2	

Araştırma 10 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 7'si 31-40 yaş, 3'ü ise 41-50 yaş aralığında bulunurken 30 yaş ve altı katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcıların eğitim durumları değerlendirildiğinde 1'i okuma-yazma bilmemektedir, 5'i ilkokul mezunu, 3'ü ortaokul mezunu 1'i ise lise mezunudur. Katılımcıların arasında üniversite mezunu bulunmamaktadır. Katılımcıların ikamet durumuna baktığımızda 7'si İzmit'te, 1'i Derince'de, 1'i Kartepe'de, 1'i ise Gölcük'te ikamet etmektedir. Katılımcıların ekonomik düzeyi TÜİK ve Kamu-Sen'in 2016 yoksulluk araştırmaları ölçü alınarak, yoksulluk sınırının altı (YSA), yoksulluk sınırının üstü (YSÜ) şeklinde belirtilmiştir. Araştırmaya katılan 10 ailenin 6'sının boşanma, 2'sinin eşin evden ayrılması (ceza evinde olması), 2'sinin ise eşlerinin vefat etmesi nedeni ile tek ebeveynli aile biçimini aldıkları görülmüştür.

Tablo 2: Tek ebeveynli ailelerin sorunları

Ekonomik Sorunlar	Sosyal Sorunlar	Çocuklarla İlgili Sorunlar	Ev İşleri İle İlgili Sorunlar	Psikolojik Sorunlar
Daha önce çalışmayan kadınların aile biçimi değiştikten sonra çalışmak zorunda kalması. Meslek Sahibi olamama nedeniyle vasıfsız işlerde çalışma. İşsizlik. Ev kirasını ve borçları ödeyememe. Çocukların ihtiyaçlarını karşılayamama ya da kısmen karşılayabilme. Bağlanan nafakaların tahsil edilememesi. Çeşitli kurumlardan yardım alarak geçimini sağlama.	İş çevresinde rahatsız edilme. Dışlanma. Herhangi bir aktivite, kurs ve benzeri faaliyetlerde bulunamama. Kendini sosyal hayattan çekme.	Çalışan kadınların küçük çocuklarını bırakacak kimselerinin olmaması. Ebeveynlerin çocuklar üzerinde kısmen kontrol sağlaması veya hiç sağlayamaması. Çocuklarda sosyal ve psikolojik sorunların oluşması. Çocukların öğrenimlerini yarıda bırakması.	Çalışan kadınların ev işlerinde kısmen yardıma ihtiyaç duymaları ve erkek işi olarak tanımlanan tadilat, tamirat konularında sorun yaşamaları.	Psikolojik desteğe ihtiyaç duyma, ekonomik nedenlerle ve çalışan kadınların sınırlı zamanları olması nedeniyle yardım alamama.

Tek ebeveynli ailelerin kendi içlerinde de oluşum nedenlerine göre farklı sorunları olduğu gözlenmiştir. Örneğin; Boşanma ve ayrılık nedeni ile oluşan ailelerin problemleri, vefat nedeniyle oluşan ailelerin problemlerine göre farklılık göstermektedir.

3.1. Ekonomik Sorunlar

Tek ebeveynli ailelerde ekonomik sorunların öncelikli ve önemli olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin yaşamlarını yalnız devam ettirmeye karar verdiklerinde ekonomik gelirlerinde bölünme ve düşüş olmakta, bu durum ailenin yaşam standardını olumsuz etkilemektedir. Başka bir ekonomik sorun ise; araştırmaya katılan katılımcıların evli oldukları dönemden –özellikle eski eşlerinden- kalan borçları ödemek zorunda kalmaları, ödeme konusunda zorluk çekmeleridir. Borçlar genellikle kira, telefon, elektrik, su, kredi kartı ve kredi borçlarından oluşmaktadır.

Katılımcı 6:

“...Eşimden ayrılırken bankadan kredi çekmek zorunda kaldım avukat tutmak için boşanma davasını ben açtım, sonra bu borcu ödemekte zorlandım...” (40, İlkokul, İzmit, YSÜ)

Katılımcı 2:

“...Elektrik su ve kira borcum var...” (41, İlkokul, Derince, YSA)

Aileler Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüklerinden, buldukları ilçelerin kaymakamlığından ve yine buldukları il ve ilçe belediyelerinden aynı ve nakdi yardım almaktadırlar. Eşi vefat eden kadınların ise vefat eden eşlerinden maaş aldıkları görülmüştür. Araştırmaya katılan katılımcılardan yalnızca 1'i gurur yaptığını ve yardım çıktığı halde yardım almadığını ifade etmiştir.

Katılımcı 2:

“...yardımlar almaya başladım, kaymakamlıktan nakit yardımı, gıda yardımı aldım, eşim cezaevindeyken Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne başvurarak... Çocuk yardımı aldım... Büyük Şehir Belediyesinden gıda yardımı... Çocuklara giyim yardımı alıyorum, eğitim yardımı alıyorum, yine belediyeden sıcak yemek yardımı alıyorum, kaymakamlıktan kömür alıyorum şu anda bu şekilde geçiniyorum...”(41, İlkokul, Derince, YSA)

Katılımcılar boşanma sonrası mahkeme kararı ile bağlanan nafakaları alamadıklarını eski eşin düzenli bir işi olmaması nedeni ile hukuksal bir işlem yapamadıklarını ve nafakayı tahsil edemediklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcı 6:

“...nafaka verecekti vermedi, hala vermiyor...” (40, İlkokul, İzmit, YSÜ)

Katılımcı 10:

“Aylık 650 tl nafaka bağlandı, onu da düzenli alamıyorum...” (34, İzmit, İlkokul, YSA)

İşsizlik, çalışmak istenmesine ve bu amaçla iş aranmasına rağmen iş bulunamamasıdır (Odabaşı, 2009: 26). Annenin evlilik süresince vasıflı bir işte çalışmamış olması meslek sahibi olmaması iş bulma konusunda sıkıntı yaratmaktadır, işsizlik en büyük ekonomik sorundur. Katılımcılar evli oldukları süreçte çalışmadıklarını, boşandıktan/eşi vefat ettikten sonra çalışmak zorunda kaldıklarını bildirmişlerdir.

Katılımcı 10:

“...Boşanmak istiyordum fakat meslek sahibi değildim, çalışmam gerekiyordu bu nedenle sürekli öteledim...” (34, İzmit, İlkokul, YSA)

Katılımcı 6:

“...Boşandıktan sonra çalışmak zorunda kaldım...” (40, İlkokul, İzmit, YSÜ)

Katılımcı 7:

“Eşimle birlikteyken çalışmıyordum... Ayrıldıktan sonra bir işe girdim, eski eşim iş yerine geldi beni tehdit etti, yolda beni dövdü, karakolluk olduk, bir süre çalışmadım sonra ev temizliklerine gitmeye başladım” (37, Ortaokul, İzmit, YSA)

Ebeveynler genellikle, geçici, sosyal güvencesiz ve part time işlerde çalışmaktadırlar, Belediyelerin park bahçelerinde mevsimlik ağaç dikimi, gündelik temizliğe ve ütüye gitme, servis elemanlığı yapma, lokantalarda bulaşık yıkama gibi işleri yapmaktadırlar. Günümüzde dünya ülkelerindeki milyonlarca kadın çoğunlukla kayıt dışı, sigortasız sosyal güvencesiz, iş saatlerinin belirsiz olduğu şartlarda çalışmakta ve ev işçiliği yaparak yaşamını devam ettirmeye çalışmaktadır. Enformel çalışma tarzı olarak tanımlanan evde iş yapma (ev işçiliği) dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gittikçe artmaktadır (Dinçoflaz, 2009: 72). Ev işi ücretli veya ücretsiz **“kadın işi”** olarak tanımlanır. Bu çerçevede **ev işinin değersiz** olarak görülmesi, bu işlerin elle tutulur olmaması ve çabuk tüketilmesi ile görünmez hale gelmiştir. Ev ve bakım işleri, toplum içindeki konumu açısından bakıldığında kapitalist üretim ilişkilerinin gizli zeminini ve yeniden üretim alanını oluşturur. Ev içi emek toplumsal olandan ziyade **“doğal”** alan üzerine kurulan ve mesai saatleri tanımlanmasına dâhil olmadığı için ev içi işin miktarı da tanımlanamadığı için **“görünmeyen ve karşılıksız emek”** olarak tanımlanır (Acar Savran- Demiryontan, 2012: 10-15). Bu alan ücretli olarak tanımlansa dahi enformel ikincil piyasa işleri olarak çoğunlukla kadınlar tarafından yapılmaktadır (Dedeoğlu, 2000:139). Bu durum birden fazla dezavantajlılığı doğurmakta ve tek ebeveynli ailelerde ekonomi kaynaklı güçlükleri derinleştirmektedir.

Katılımcı 7:

“Ev temizliklerine gittim, hala gidiyorum, biraz ailem destek oluyor, o parayla çocuklarımın ihtiyaçlarını karşıyorum, geçiniyorum kardeşim elektriğimi suyumü ödüyor diğer kardeşim mutfak masraflarında destek oluyor.” (37, Ortaokul, İzmit, YSA)

Çalışmak zorunda kalan küçük çocuğa sahip kadınlar çocuklarını bırakacak bir yer bulmakta güçlük çekmektedirler. Ülkemizde de çocuk bakımı kadının çalışma yaşamına katılımında ve sürdürmesinde olumsuz bir etken olarak

tanımlanmaktadır. Bu anlamda iş yaşamı ve çocuk bakımı arasındaki sorunlar ailelerin kendileri tarafından çeşitli şekillerde çözülmektedir. Öncelikli olarak ebeveynler ailelerinden destek almakta, bu destek olmadığında kurumlardan hizmet almakta veya anne bir süre çalışmaya ara vermektedir. Başta İsveç'te olduğu gibi bebek bakımı ve çalışma sorunlarını azaltıcı hizmetler ücretsiz olarak ülkemizde sunulmamaktadır (Canatan, 2011b: 223).

Katılımcı 6:

"...Eşimden ayrıldığımda, büyük kızım 12 yaşındaydı, 12 yaşındaki bir çocuğa 4 ve 7 yaşındaki çocukları teslim ettim işe gittim, sabahtan gece 12'ye kadar çalışmak zorundaydım..." (40, İlkokul, İzmit, YSÜ)

Katılımcı 9:

"...Oğlumla çalışmakta sıkıntı yaşadım, oğlum için sigortalı çalıştığım işi bıraktım kafeler de çalıştım onunla ilgilenebilmek adına part time çalıştım, evlere temizliğe gittim annemin çalışmadığı pazar günlerinde anneme bıraktım, bazen küçük kardeşime bıraktım gittim" (33, Lise, Gölcük, YSÜ)

Katılımcı 2:

"Sürekli çalışacak bir işe giremiyorum en küçük oğlumu bırakacak bir yerim yok, annem var ama annem de çok yaşlı olduğundan dolayı gidip gelemez bize, aramızda bayağı mesafe var, çocuklarımı mağdur etmemek için bir işe giremiyorum..." (41, İlkokul, Derince, YSA)

Ailelerin ekonomik durumlarının zayıf olması nedeni ile alamadıkları mal ve hizmetleri mümkün olduğunca emek ve hammadde kullanarak kendi imkânları ile üretmesi veya bu mal ve hizmetin yerine başka bir alternatifi ikame etmesi geçim stratejileri olarak adlandırılmaktadır. Aile üyelerinin dışarıdan alacağı hizmetlerin ev içinde verilmeye çalışılması, çocukların sosyalizasyonu, hasta ve yaşlıların bakımı gibi. Oturulan konutların tadilat ve tamiratlarının ailenin bireyler tarafından yapılması, konutların bahçelerinde küçük hayvancılık ve tarımsal faaliyetlerin yapılmasıdır (Dinçoflaz, 2009: 117-118). Tek ebeveynli aileler gelirlerindeki düşüştü sonra geçim stratejileri uygulamışlardır. Örneğin ikamet ettikleri evin tadilat ve tamiratlarını kendileri yapmaya veya yakın akrabalarına yaptırmaya çalışmaktadırlar.

Boşanma ile oluşan tek ebeveynli ailelerde kadınlar özellikle boşanmadan sonra kendi ailelerine dönmekte ve onlardan destek almaktadır. Katılımcıların 5'i ailelerinden destek aldıklarını, diğer 5'i ise ailelerinin bir katkısının olmadığını ifade etmiştir. Ailelerinden destek gören ebeveynlerin psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissettikleri ve kendilerini güçlü buldukları görülmüştür.

Katılımcı 3:

"Babam öldüğünde ben on yaşındaydım, babam öldükten sonra ben kendimi eksik hissettim o evde kendimi istenmezmiş gibi hissettim, neden öyleydi bilmiyorum, hâlbuki üveylik yoktu bir şey yoktu... İneklerimiz vardı ineklere birlikte bakardık ama annem çocuğumu istemiyordu, çocuğuma bir bardak süt vermezdi. 'Kapımda düşman beslemem' derdi." (36, İzmit, İlkokul, YSA)

Katılımcı 9:

“Boşanınca ailemin yanına taşındım hala da onlarla yaşıyorum ev kirası elektrik su ödemiyorum çalışıp çocuğumun ihtiyaçlarını karşılıyorum” (33, Lise, Gölcük, YSÜ)

Araştırmaya konu olan ailelerde kadınların ekonomik olarak çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamadıkları ya da karşılamakta zorlandıkları görülmüştür.

3.2. Sosyal Sorunlar

Görüşülen kadınlar ekonomik nedenlerden ve zaman bulamadıklarından dolayı bir kursa gidemediklerini sosyal aktivitelere katılım sağlayamadıklarını, kendilerinden önce çocuklarını düşünerek davrandıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan faaliyetler ise imkânlar dâhilinde gerçekleşmekte ve süreklilik arz etmemektedir.

Katılımcı 6:

“Çoluğumu çocuğumu alıyorum bir sahil kenarına bir pikniğe gidiyoruz, geziyoruz, eğleniyoruz kışın mangallarımızı alıp gidiyoruz orada yiyip içiyoruz.” (40, İlkokul, İzmit, YSÜ)

Katılımcı 9:

“Alış-veriş merkezlerine gidiyoruz yemeğe gidiyoruz, çok özel şeyler değil ama arabam olmadığı için götürebileceğim yerlere götürüyorum, sinemaya götürüyorum, kendimle alakalı hiçbir faaliyetim yok, çocuğumdan dolayı” (33, Lise, Gölcük, YSÜ)

İnsanların günlük hayatında önemli yer tutan dürüstlük, arkadaşlık, bireyler ve aileler arasındaki sosyal ilişkiler sosyal sermaye birikimleridir. Bu birikimler sosyal ihtiyaçların karşılanmasını ve yaşam koşullarındaki gelişimi sağlamaktadır. Çeşitli nedenler ile kurulan ilişkilerin gücünü kaybetmesi bu birikimin azalmasına yol açar (Woolcock-Narayan, 1999: 5). Boşanma sosyal sermayeyi olumsuz etkileyen en önemli ailevi faktörlerdendir. Boşanan birey aynı zamanda ilişki ağlarını da bırakmak durumunda kalabilir. Bu durum ise kişinin güven duygusunu zedeleyebilmekte ve sosyal etkileşimleri negatif yönde etkilemektedir (Atila Demir, 2011:913). Nitekim 2014 yılında Türkiye’de boşanmış kişiler üzerinde yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, eşinden ayrılmış kadınlar sosyal ilişkilerinde de kendi kendilerine kısıtlama getirmekte bu şekilde kendilerini güven altına almak istemektedirler (TBNA, 2014). Görüşülen kişilerin ifadelerine göre eş, dost ve akrabalar eşinden ayrılmış ebeveynlere göre eşi ölmüş ebeveynlere daha olumlu yaklaşmakta ve destek vermektedir.

Katılımcı 6:

“Ben şu anda komşunun evine gidemem, gitsem de evli bir kadın kadar rahat edemem, evliyken komşunun evine gittiğimde çok rahattım, aklımdan bir şey geçmezdi şimdi ise acaba eşi gelecek mi, acaba bir şey olacak mı gibi düşüncelerim oluyor, diken üzerinde duruyorsun” (40, İlkokul, İzmit, YSÜ)

Bazı durumlarda kişilerin kendilerini sosyal etkileşimlerinde kısıtlaması olumsuz çevresel etkenler nedeni ile gerçekleşmektedir. Kadınlar yeni bir çevreye veya işe girdiklerinde tek ebeveyn olduklarını söylemekten çekinmektedirler.

Katılımcı 1:

“Lokantada çalışmaya başladım, en başta patronum beni rahatsız etti, gelen müşteriler asılıyordu ben yılmışım, hayat mücadelesi veriyordum. Sadece kızıma bakayım, çalışayım gelirim olsun diyordum. Ama insanlar öyle düşünmüyordu... Genç bir bayan dulsa rahatsız edilmeyecek diye bir şey yok, rahatsız edilmeme gibi bir durumu yok, ben sıkıldım, bir dönem depresyona girdim. Eve kapattım kendimi...” (33, İlkokul, İzmit, YSA)

3.3. Çocuklarla İlgili Sorunlar

Anne ve babası ayrılmış çocukların psikolojik sorunlar açısından daha fazla risk altında olduğu bilinmekle birlikte bu konuda genellemelere varmak oldukça güçtür. Çünkü çocukların boşanmadan nasıl ve ne şekilde etkilendiği kişiye, duruma ve çocuğun yaşına göre değişmektedir. Aynı zamanda bu değişkenler boşanma sonrası çocukların ve ebeveynlerin yaşadıkları sıkıntıları da etkilemekte ve belirlemektedir. Boşanma durumu, psikolojik, sosyal ve ekonomik açılardan çok ciddi değişikliklere neden olmakla birlikte ebeveynleri boşanan çocukların, boşanma sonrasındaki kısa ve uzun dönemde akademik, sosyal ve psikolojik açılardan dezavantajlılıklar ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Uzmanlar ayrılma sürecinden olumsuz etkilenen çocukların kullanılarak eski eşlere ceza verme şekline dönüşmemesine vurgu yapmaktadır (Atıla Demir, 2016: 251- Öngider, 2013: 140). Katılımcılardan boşanmış kadınların 6’sı çocukları üzerinden eski eşleriyle ilgili problemlerin devam ettiğini bildirmiştir. 10 katılımcıdan 6’sının eski eşi çocukların ihtiyaçlarına destek olmamakta sadece 2 katılımcının eski eşi destek vermektedir.

Katılımcı 10:

“...Boşandıktan sonra 4 yıldır hiçbir ayımı rahat geçirmedim...” (34, İzmit, İlkokul, YSA)

“...Çocuğunuzun ayakkabısı eskir o ayakkabı ile dışarı çıkarsa üzülürsünüz içiniz acır, ama baba boşandıktan sonra böyle hissetmiyor. Onun çocuğu değilmiş gibi mecbur hissetmiyor kendini...” (34, İzmit, İlkokul, YSA)

Beyaz Kalpler Eğitim ve Gelişim Merkezi’ne devam eden tek ebeveyne sahip çocukların genellikle mutsuz, üzgün ve agresif oldukları, olmayan ebeveyn nedeniyle eksiklik duygusu yaşadıkları gözlenmiş bu bilgiler araştırmaya katılan ebeveynler tarafından doğrulanmıştır. Ebeveynin kadın olduğu ailelerde en büyük erkek çocuk bir süre sonra kardeşler için baba rolünü ve otoritesini üstlenmeye çalışmaktadır. Kız çocuklarının büyük olduğu ailelerde ise anne çalışıyorsa kız çocuk kardeşleri ile ilgilenmektedir.

Katılımcı 2:

“Yeri geldi en büyük oğlum kardeşlerine baba oldu. ...” (41, İlkokul, Derince, YSA)

Katılımcıların çocukları eğitime devam etmemekte ve bir işte çalışarak aile ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Yoksulların yoksulluk karşısında iki tür tepkileri vardır: İsyan etmek ve başa çıkmaya çalışmak. Ailede daha fazla kişinin iş gücüne katılması kadın ve çocukların çalışmaya başlaması bu stratejilerdendir (Dinçoflaz, 2009:116-117) Babanın olmadığı evlerde çocukların çalışmak zorunda kaldıkları ve eğitimlerini aksattıkları veya eğitimlerini bıraktıkları ya da örgün eğitimi bırakarak açık liseden eğitim hayatına devam ettikleri görülmektedir.

Katılımcı 7:

“Büyük kızım çalışıyor eve destek oluyor” (37, Ortaokul, İzmit, YSA)

ILO'nun yaptığı araştırmalara göre çocuklar, aile içindeki ekonomik sıkıntıyı bir nebze olsun azaltmak, temel ihtiyaçlarını kendi karşılayıp, ailenin yükünü azaltmak düşüncesi ile çalışma hayatına girmektedir. Çocukların eğitimlerini bile yarıda kesip çalışmaya başlamalarındaki sebep tamamen ekonomiktir (Ören, 2011:167). Ebeveynlerde babanın yokluğu nedeniyle çocukları üzerinde bir denetim kuramayacakları, otorite sağlayamayacakları ve çocuklarını kaybedecekleri hissini hâkim olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle annelerin birleştirici ve bütünleştirici işlevleri bulunmakta ve bu durum var olan sorumluluklarını bir kat daha artırmaktadır. Bu nedenle katılımcıların bazıları çocuklarını kontrol altında tutmak için çalışmadıklarını, çocuklarını kaybetmek istemedikleri için evde kalıp çocuklarına baktıklarını, yardımlarla hayatlarını idame ettirdiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcı 4:

“Çocuklarımin bir taşkınlığı yok ama saat on buçukta gelsin on birde gelsin, sanki ipin ucu kaçacakmış gibi hissediyorum, ‘anne biraz daha dışarıda kalayım’ dediğinde ve isteği olmadığı an kopup gidecekmiş gibi, çocuklar kötü yola düşecekmiş gibi his oluyor içimde, değişik bir his var gibi” (39, İlkokul, İzmit, YSÜ, Kayıt 14)

Katılımcı 5:

“Şehirdir, bırakıp bir yere gitsem korkuyorum bu yüzden bir yere gitmiyorum... Çocuklarıma sahip olmaya çalışıyorum.” (41, Eğitim Yok, YSA, Kartepe).

Ayrıca çocuklarda öfke kontrolü problemi, şiddete eğilim, riskli sosyal ortamlarda bulunma, okula devam etmeme, okuldan kaçma, eğitimi yarıda bırakma eğilimi, herhangi bir işte devamlılık gösterememe, sigara ve/veya teknoloji bağımlılığı, intihara teşebbüs gibi sıkıntılar tespit edilmiştir. Aynı zamanda çocukların babaları ile az görüştüğü (veya sadece ayaküstü görüştükleri) ifade edilmiştir.

Katılımcı 4:

“Baba cezaevinde olduğu için çocuklar görüşmüyor, önceden de zaten gelip çocuklarını kapı önünde gören bir babaydı” (39, İlkokul, İzmit, YSÜ, Kayıt 14)

Katılımcı 7:

"...Büyük kızım çocukları Cumartesi Pazar çarşısına götürüyor babalarına gösteriyor, önceden kapıya geliyordu hur güür çıkarıyordu..." (40, İlkokul, İzmit, YSÜ)

Ebeveynler çocukları ile iletişim problemi yaşadıklarını, boşanmaya olumsuzluk atfedildikçe çocukların olumsuz tepki verdikleri belirtilmiştir. Dolayısı ile açık ve net kuralların olmadığı bir aile ortamı gençlerin ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Atakan- Korkut, 1994:196). Geleneksel olarak otorite baba üzerinden tanımlandığında babanın yokluğu birtakım sorunların kaynağı olarak tanımlanmaktadır.

Katılımcı 1:

"Kızım beni dinlemiyor, bir şey söylüyorsun hiç, sanki duvara söylüyorsun... oğlum bu son dönemlerde çok değişti herhalde evde yaşanan olumsuz şeylerden dolayı çok agresif, ne yaparsam yapayım olmuyor. Çok bağıriyorum, vurmamak için bağıriyorum, artık çok burama geldiği zaman şöyle (eliyle küçük bir vurma olduğunu anlatıyor) vuruyorum ama onu bile kaldıramıyor ki çocuk" (33, İlkokul, İzmit, YSA)

Katılımcı 10:

"Otorite falan yok, baba olmayınca çocuklar sizi insan yerine koymuyorlar, anne değilsiniz sanki arkadaşısınız ikisininde, şöyle: ben eve çalışıyorum tek çalışıyorum tamam baba zoraki de olsa katkıda bulunuyor ama ben hem dışarıda çalışıyorum erkek görevimi yapıyorum hem evde yemek ve maddi manevi destek sağliyorum. Bunun asla bir geri dönüşü yok, otorite falan yok." (34, İzmit, İlkokul, YSA)

3.4. Ev İşleri ile İlgili Sorunlar

Katılımcılar ev ile ilgili faaliyetlerinde bir problemlerinin olmadığını çalıştıkları süreçlerde de ev işleri konusunda çocuklarından kısmen yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Ev tadilatı ve tamiratı konularında katılımcıların kadın olması nedeni ile yardıma ihtiyaç duyduklarını, ekonomik nedenlerle dışarıdan profesyonel yardım almak yerine akrabalarından veya ailenin büyük erkek çocuklarından yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Ev işlerinde genellikle kız çocuklarından yardım alındığı belirtilmiştir.

Katılımcı 7:

"Çocuklar okuldan gelince ev işlerinde yardım ediyorlar hangisi erken gelirse bana el atıyorlar..."(37, Ortaokul, İzmit, YSA)

3.5. Psikolojik Sorunlar

Katılımcıların 8'i boşanma/ve eşin vefatı sonrası psikolojik yardım almışlardır, almayan 2 katılımcı ise maddi imkânlardan dolayı alamadıklarını fakat ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir.

Katılımcı 3:

“Boşandıktan sonra işimi bıraktım, kendimi bir işe yaramaz hissettim, işe elverişli olmadığını hissettim. Çok kötü bir şey... Kendimi hiç işe veremedim. Sanki birine çatacak gibiydim, ondan sonra psikoloğa gittim. İki üç ay devam ettim, düşündüm, kendi kendime dedim ‘Kimse senin yarana merhem olmaz, ne ilaç ne doktor, ‘toparlan çocukların var’. Bazen bir bardağı kaldıracak gücüm ve cesaretim olmuyor, ellerim falan titriyor, bazı şeyler aklıma geldiği zaman oluyor, tekrar psikoloğa gittim, ilaç kullanıyorum.” (36, İlkokul, İzmit, YSA, Kayıt 13)

Boşanmadan sonraki yas döneminin hemen akabinde ikinci ergenlik olarak adlandırılan süreç başlamaktadır. Kişi bu süreçte ergenlik dönemine benzer bir kimlik bulma sorunu ile yüz yüze gelmektedir. Gündelik yaşama geçildiğinde kaybedilenin yalnızca bir eş değil, bir yaşam biçimi ve kimlik olduğu görülür. Eşinden ayrılan birçok insan gelecekte ve yalnızlıktan korkmaya, kim olduğunu ve ne olacağını bilememek gibi kaygılar yaşamaya başlar. Kişide başarısızlık duyguları, gelecekle ilgili beklentilerin gerçekleşmeyeceği inancı oluşur, mutlu beraberliklere imrenmeye, kötümserliğe ve benlik saygısının azalmasına yol açabilir (Atakan, 1991: 550).

Katılımcı: 8

“...eşimin hasta olduğu süreçte ve vefatından sonra psikolojik yardım aldım, 1,5 yıldır ilaç kullanıyorum.” (45, Ortaokul, İzmit, YSA,)

Katılımcı 10:

“Benim çocuklarımın psikolojik yardıma ihtiyacı olduğunu düşünüyorum, bu da mümkün değil, maddi sebeplerden dolayı, özel bir kliniğe götürmek istiyorum, iki çocuğu her ay götürdüğümde bütçemi epey sarsar.” (34, İzmit, İlkokul, YSA)

Sonuç ve Öneriler

Toplumsal değişme süreci ile birlikte ailedeki değişimlerden biri de tek ebeveynli ailelerdeki artış olarak gösterilebilmektedir. Tek ebeveynli ailelerin ihtiyaçlar çerçevesinde diğer aileler ile karşılaştırıldıklarında daha farklı bir iç iletişimin ve işlevinin gerçekleştiği görülmektedir. Ancak aynı zamanda ailenin ebeveynler arasında paylaşılan işlevleri tek ebeveyn tarafından sağlanmakta ve bu durum farklı zorlukların hissedilmesine neden olmaktadır. Hem işlev ve fonksiyonlar açısından hem de çevresel etmenler ve değişen sosyal çevre ele alındığında hissedilen ve yaşanan sorunlar daha çeşitli olabilmektedir. Dolayısıyla başta ekonomik problemler olmak üzere (özellikle de tek ebeveyn kadın olduğunda) sosyal, psikolojik ve çocukla ilgili problemler en temel problemler olarak tanımlanmıştır. Toplumumuzda evlilikle sosyal çevresini değiştiren kadınlar, özellikle boşanma ile farklı bir sosyal çevre ve ilişki biçimine girmektedirler. Bu değişim ekonomik yetersizlikler eklendiğinde dezavantajlılığı belirginleştirmektedir. Bu çerçevede tek ebeveynli ailelerin sorunlarını hafifletmeye yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır. Aşağıdaki öneriler bu amaçla önemlidir;

- ✓ Tek ebeveynli ailelerin ve çocuklarının sosyal, psikolojik problemlerinin çözümüne ilişkin ücretsiz periyodik olarak danışmanlık almalarının sağlanması,
- ✓ Ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin maddi olarak desteklenmesi ve yapılacak yardımlarda öncelik tanınması,
- ✓ Sosyal aktivitelere katılım konusunda sınırlılıkları bulunan ailelere aktiviteler ve/veya kurslar düzenlenmesi, tek ebeveynli ailelerin bir platformda buluşmalarının sağlanması, buna yönelik sosyal yaşam merkezlerinin açılması,
- ✓ İhtiyaç nedeni ile çalışmak zorunda kalan ve küçük çocuğa sahip tek ebeveynlerin çocuklarını bırakıp işe gidebilecekleri kreş-gündüz bakım evi tahsis edilmesi veya bu ailelere hizmet verebilecek kreşlerle sorunun çözümüne yönelik anlaşma yapılması,
- ✓ Hukuksal açıdan çocukların ve kadınların haklarını, açıklayacak biçimde ailelere hukuk danışmanlığı verilmesi (Boşanma, nafaka, velayet vb. konularda)
- ✓ Meslek sahibi olmayan ve mesleği olmadığı için iş bulmakta sıkıntı yaşayan tek ebeveynlere Halk Eğitim iş birliği ile mesleki kurslar düzenlenmesi, sertifika verilmesi ve İş-Kur iş birliği ile kurs süresince kursiyerlere ücret verilmesi veya iş-kur aracılığı ile işe yerleştirilmelerinin sağlanması,
- ✓ Mesleki kurslar sonucunda kendi işini kurmak isteyen kursiyerlere gerek KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme İdaresi Başkanlığı) veya Ticaret Odaları veya Kalkınma Ajansları gibi kurumlarla iş birliği yaparak, projeler oluşturulması, tek ebeveynli kadınların girişimci olmalarının sağlanması,
- ✓ Belediyelerin uygun birimlerinde geçici veya sürekli işler için işçi alımında tek ebeveynlere öncelik tanınması gibi konular başta olmak üzere yapılabilecek yeni hizmetler hem ailenin işleyişi hem de genç kuşakların gelişimi için gerekli görülmektedir.

Son olarak tek ebeveynli ailelerin önemli bir kısmının kadın ve çocuklarından oluştuğu düşünüldüğünde dezavantajlılığı doğuran birden çok faktörün kadın olma ile birleşmesi sonucu ortaya çıkan sorunların toplumsal cinsiyete dayalı sorunlar ile birlikte ele alınması önemlidir. Bu açıdan yukarıda bahsedilen özellikle tek ebeveynli ailelerde çocuk bakımı ve çalışma arasındaki gerilimi azaltıcı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Acar- Savran, G. – Demiryontan Tura, N. (2012), **Kadının Görünmeyen Emeği**, Yordam Kitap, İstanbul.
- Aktay, Y. (1991), “Modern Dünyada Ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülâhazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler”, **Aile Sosyolojisi Yazıları**, Editör: Aydın, M. Açılım Kitap, İstanbul.

- Arslantürk, Z. (1995), **Araştırma Metot ve Teknikleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Atakan, A.S. (1991), “Boşanma Sürecinde Yaşanan Evreler”, **Aile Yazıları 4**, Evlilik Kurumu ve İlişkileri, Derleyen: Dikeçligil B. Çiğdem, A. T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu, Semih Matbaacılık, Ankara.
- Atakan, S. & Korkut, Y. (1994), “Boşanmış Ailelerden Gelen Gençlerin Benlik Kavramı Ve Depresyon Seviyelerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi ve Tam Aile Gençleri İle Karşılaştırılması”, **Pedagoji Dergisi**, Sayı 3. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Atıla Demir, S.(2011), Aile ve Sosyal Sermaye İlişkisi, **New World Sciences Academy, Humanities Sciences**, 4C0128, V.6, N.4, 897-915.
- Atıla Demir, S.(2016), “Aile İçi Problemler: İletişimsizlik, Şiddet ve Boşanma”, **Aile Sosyolojisi**, Editörler: Nazmi Avcı- Erdal Aksoy, Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Baş, T. & Akturan, U. (2008), **Nitel Araştırma Yöntemleri Nvivo 7,0 ile Nitel Veri Analizi**, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Canatan K. (2011), “Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler”, **Aile Sosyolojisi**, Editörler: Canatan, K. Yıldırım. E. Açılım Kitap, İstanbul.
- Canatan K. (2011b), “Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi” **Aile Sosyolojisi**, Editörler: Canatan, K. Yıldırım. E. Açılım Kitap, İstanbul.
- Çaki, F. (2016), “Farklılaşan Dünyada Aile Politikaları ve Ailenin Geleceği”, **Aile Sosyolojisi**, Editörler: Nazmi Avcı-Erdal Aksoy, Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Danış, M. Z. (2006), “Davranış Bilimlerinde Ekolojik Yaklaşım”, **Aile ve Toplum**, Yıl: 8, Cilt: 3, Sayı: 9, Ocak-Şubat-Mart 2006, (Erişim Tarihi: 03.07.2017), s: 45-48.
- Dedeoğlu, S. (2000), “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, 86 Güz 2000, ss: 139-171.
- Diñçoflaz, J.N. (2009), **Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün Kadın Yoksulluğuyla Mücadele Politikaları**, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, SYDGM Yayınları, Ankara.
- Giddens, A. (1997), **Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım**, Esengün. R.M., Derleyen: Öğretir İ. Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Giddens A. (2000), **Sosyoloji**, Çeviren: Özel H., Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Kalaycı, A. R. (2011), **Tek Ebeveynli Aileler**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Kızılcılık, S. & Erjem, Y. (1994), **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Atilla Kitabevi, Ankara.
- Miller, B.C. (1996), **Aile Araştırma Yöntemleri**, Çev: Köksal D. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- OECD (2011), Doing Better for Families, <http://www.oecd.org/els/family/47701118.pdf>, Erişim: 24.02.2017.
- Odabaşı, F. (2009), **Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü**. T.C Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği, SYDGM Yayınları, Ankara.
- Öngider, Nilgün (2013), “Boşanmanın Çocuk Üzerine Etkileri”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar- Current Approaches in Psychiatry** 2013;5(2):140-161.
- Ören, K. (2011), **Sosyal Politika**, Pelikan Yayınevi, Ankara.
- Özkalp, E. (1993), **Sosyolojiye Giriş**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir.

- Sarı, Ö. (2016), “Toplumsal Değişmenin Aileye Yansıması”, **Aile Sosyolojisi**, Editörler: Nazmi Avcı-Erdal Aksoy, Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Subaşı, N. (2014), “ Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları”, **Aile Sosyolojisi Yazıları**. Editör: Aydın. M., Açılım Kitap, İstanbul
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014), Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması TBNA 2014, Proje Koordinatörü: Mustafa Turgut, Ankara.
- TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21515>, 27.02.2017.
- TÜİK, İstatistiklerle Aile 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21523>. Erişim Tarihi: 06.02.2017
- Walczak, Y. & Burns, S. (2004), **Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri**, Çev: Ersevîm İ. Özgür Yayınları, İstanbul.
- Woolcock, M. and Narayan, D., (1999), Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy, Final version submitted to the World Bank Research Observer, Vol. 15(2).

Kurumsal Kaynak Planlamasının İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması

Selma KARABAŞ¹
Duygu UYSAL²
Osman KARKACIER³

Özet

Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) işletmelerin tedarikçilerinden müşterileriyle olan ilişkilerine kadar, tüm iş süreçlerini bütünleştiren bir paket programdır. Bu çalışmada, ERP kullanımı ile işletme performansı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Öte yandan; ERP kullanmayı düşünen KOBİ'lerin sistemden beklentileri ve ERP kullanan işletmelerin ise sektörel bazda memnuniyet düzeyleri de incelenmiştir. Yüksek maliyet ve zorlu bir uyum süreci gerektiren bir program olan ERP'nin işletme performansı üzerine olumlu etkisinin olup olmadığının istatistiki açıdan test edilmesi önemli görülmüştür. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın hipotezleri; ERP sistemini kullanan işletmelerin kullanım öncesi ve sonrasında; karlılık, verimlilik, rekabet ve esneklik (talep değişimlerine karşı hızlı cevap verme) değerleri dikkate alınarak Wilcoxon İlişkili İki Örneklem testi ile sınanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; ERP'nin işletme performans değerlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP), İşletme Performansı

Enterprise Resource Planning Business Value of Performance Effects: Area Survey

Abstract

ERP (Enterprise Resource Planning) is a software programme that integrates all business processes to customers relationship from the enterprise supplier. In this study is search to relationship between the using of Enterprise Resource Planning and business performance. In addition to, having been analyzed expectation which is plan using firms to ERP and also examined the satisfaction level of using firms to ERP on a sectoral basis. It is important to test statistically to determine whether there is a positive effect on firm performance because of ERP program that requires high cost and a challenging integration process. For this purpose, the hypothesis of the research have been tested with Wilcoxon Related Two-Sample Test to test whether there is a significant difference between the level of profitability, productivity, flexibility and competition that was take account of values before using and after using of the firms with installation of ERP system. According to the results of research, Enterprise Resource Planning has affected as positive business performance values.

Key Words: Enterprise Resource Planning (ERP), Business Performance

Giriş

Teknolojinin bilgi sistemleriyle bütünleşmesi, işletmelerin iş yapış tarzlarını etkilediği gibi, yönetim sistemlerini de etkilemiştir. Üretim odaklı anlayıştan, müşteri odaklı anlayışa doğru yönelen işletmelerin rekabet araçları da maliyet ve kalite kavramlarından hız ve esneklik kavramlarına doğru kaymıştır. Ürün özelliklerinin birbirine yaklaşması, işletmelerin yeni yazılım ve teknolojileri

¹ Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İşletme Bölümü, selmakarabas@karatekin.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, duuysal@gmail.com

³ Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İktisat Bölümü, okarkacier@gmail.com

kullanarak bütünleştirilmiş yönetim sistemleri aracılığıyla rekabet avantajı sağlamasını gerekli kılmaktadır. Tüm kaynakların; tedarik zinciri, stok, müşteri ve üretim ilişkileri, finansal muhasebe, maliyet ve yönetim muhasebesi, insan kaynakları yönetimi, vb. birimler arasında entegrasyonunu sağlayan yönetim ve bilişim sistemleri yalnızca büyük ölçekli üretim/hizmet ya da kamu/vakıf işletmeleri için değil, bunun yanı sıra KOBİ'ler için de üstünlük sağladığı ifade edilebilir (Yıldız ve Akaydın, 2012). Öte yandan, bu sistemler işletmelerin bütçe ve kaynaklarını verimli şekilde kullanmalarında ve müşteri memnuniyeti sağlamalarında da etkili bir araç olarak kullanılabilir.

Kurumsal Kaynak Planlaması ile değer zinciri boyunca bilgi akışı tüm birimler arasında eş zamanlı olarak paylaşılmaktadır. Böylelikle, kaynakların dağılımı kontrol altında tutularak güçlü bir kapasite oluşturulması, doğru kararlar alınması ve performansın artırılmasında etkili bir araç olarak kullanılması mümkün olabilmektedir (Ustasüleyman ve Perçin, 2010). ERP'nin bütünleşik yapısı, geleneksel bilgisayar programlarından ayrılan en önemli özelliği olarak ifade edilmektedir (Dağlar, 2012). Bu yapı sayesinde, rekabetçi baskılara ve piyasa fırsatlarına daha hızlı tepki verme, direkt işlem maliyetlerini azaltma, daha esnek ürün konfigürasyonu ve işletme kaynaklarının verimli ve etkin kullanımı gibi çok sayıda fayda sağlandığı bilinmektedir (Demirel ve Karaağaç, 2014).

Bilgisayar destekli programların pahalı olması, bazı işletmelerin ürün çeşidinin az olması, alt üretim tesisinin bulunmaması gibi etkenler, işletmelerin, Kurumsal Kaynak Planlaması kullanmalarında çekimser kalma ya da reddetme nedenleri olarak sıralanabilir (Kağnıcıoğlu vd., 2012). Kurumsal Kaynak Planlaması (KKP, ERP: Enterprise Resource Planning), geleneksel işletme sistemlerinin ve çalışma süreçlerinin rekabet avantajı kazanmak için değiştirilmesi ve etkinleştirilmesi arzusunun bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir (Açıkalin, 2008). Atasever (2011)'e göre esnek yazılımlar, bilgi iletişim sistemlerindeki gelişmeler ve çalışanların bilgisayar kullanımındaki bilgi ve deneyiminin artmasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

İşletmelerin ileri üretim / yönetim sistemlerini kullanmalarında; rekabette öne çıkma isteği ve performansı artırma gibi beklentiler yatmaktadır. İşletme performansını olumlu yönde etkilediği belirtilen ERP sisteminin, performans değerleri üzerine etkisinin istatistiki açıdan anlamlı olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yürütülen çalışmanın, özellikle ERP sistemine geçme konusunda tereddüt yaşayan işletmeler için önemli bulgular sunduğu düşünülmektedir. ERP sisteminin işletme performansı üzerinde etkili olup olmadığını araştırırken performans değerleri olarak; rekabet, verimlilik, esneklik ve karlılık boyutları değerlendirmeye alınmıştır. Bu doğrultuda geliştirilen hipotezler test edilerek, araştırma bulguları yorumlanmıştır.

1. Kurumsal Kaynak Planlamasının Kurumsal Çerçevesi

Kurumsal Kaynak Planlamasının tarihçesi 1960'lı yıllara dayanmaktadır. 1960'lı yıllarda IBM şirketinin ilk bilgisayarı piyasaya sürmesiyle ortaya çıkan MRP (Material Requirements Planing-Malzeme İhtiyaç Planlaması) programı, ERP

sistemlerinin başlangıcı olarak görülmektedir. Aslında ihtiyaç planlaması gereksinimi; büyüyen ekonominin getirdiği yoğun talep baskısıyla, üreticilerin yüksek hacimli seri üretime yönelmesi ve böylelikle hedeflenen üretim miktarına yetecek hammadde ve malzemenin tedarik edilmesi konusunun göz ardı edilmesiyle kendini hissettirmiştir. Bu sorunla baş edebilmek için, Malzeme İhtiyaç Planlaması (MRP) olarak adlandırılan, hangi zamanda - ne miktarda malzeme tedarik - üretim ya da sipariş verilmesi gerektiğini mevcut stoklara da bakılarak ortaya koyan ve ERP sisteminin de çekirdeğini oluşturan sistem geliştirilmiştir (Bulut, 2013).

Ekonomi ve tüketim eğilimlerinde yaşanan dönüşüm, müşterinin odaklı olmayı gerektirmiştir. Bu anlayış, siparişe yönelik üretime geçişi zorunlu kılmış ve MRP, yetersiz kalmıştır. MRP'den sonra MRP II (Manufacturing Resources Planning- Üretim Kaynakları Planlaması) ile, işletmelerin üretimle ilgili tüm faaliyetleri (satınalma, üretim planlama ve kontrol, ürün maliyetleme, muhasebe, stok yönetimi) tek çatı altında toplanmıştır (Yıldız ve Akaydın, 2012). MRP II yaklaşımı, departmanlar arası iş birliği esasına dayanan takım çalışmasını gerektirmiştir. Umble ve ark. (2003)'e göre MRP II'nin temel amaçlarından biri, işletmelerin ortak bir veritabanı kurarak, sistemin modüllerinin ihtiyaç duydukları girdiyi en doğru ve güvenilir kaynaktan almasının sağlanmasıdır (Bulut, 2013). Etkin bir üretim planlama aracı olarak görülen MRP II; satış, dağıtım ve insan kaynakları işlevlerini de sisteme dâhil etmiştir (Keçek ve Yıldırım, 2009). Öte yandan; ürün geliştirme ile üretim sürecini bütünleştiren, bilgisayar destekli tasarım ve bilgisayar destekli üretimin birleşmesiyle Bilgisayarla Bütünleşik Üretim (Computer Integrated Manufacturing, CIM) sistemleri ve firmaların ürün dağıtım kanallarını yöneten Dağıtım Kaynakları Planlaması (Distribution Resource Planning, DRP) sistemleri de ortaya çıkmıştır.

MRP II sistemlerinin sunduğu fonksiyonların, bir şirketin değişik coğrafi bölgelerdeki faaliyetlerini kontrol altına alma ve koordinasyonu için yeniden tasarlanması gerekliliği, ERP sistemlerinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Böylelikle, çok sayıda alt üretim tesisi olan ya da farklı coğrafyalarda ortak kaynak kullanan işletmeler için bütünleşik bir yazılım geliştirilmiştir. Bu yazılım, Ar-Ge, tedarikçi ilişkileri ve müşteri ilişkileri yönetimini de sisteme entegre ederek işletmelerin karar alma süreçlerini hızlandırmıştır. Krajewski ve Ritzman (1998)'e göre; ERP'nin MRP II'den ayrılan en önemli özelliği, dışsal tedarik zincirine sağlanan erişim olarak belirtilmiştir (Çakır ve Bedük, 2013).

1.1. Kurumsal Kaynak Planlamasının Avantaj-Dezavantajları ve Sistemden Beklentiler

ERP; büyük ölçekli ya da KOBİ niteliğindeki tüm üretim ve/veya hizmet işletmelerinin, kaynaklarını etkin ve verimli kullanmasını sağlayan; kurulumu uzun, maliyetli ve üst düzey çaba gerektiren bir süreçtir (Eraslan, 2005). Yazılım işletmelerinin piyasadaki pazar payı sürekli olarak değişmektedir (Sevinç, 2008). ERP paketlerinin, planlama ve üretim alanlarında güçlü, dağıtım ve tedarik alanlarında zayıf kaldığı ifade edilmektedir. (Sevinç ve Akyol, 2008). ERP'den

beklenen faydanın ancak, iyi bir yönetim stratejisi ile desteklendiğinde sağlanabileceği belirtilmektedir (Postacı vd., 2012).

ERP sistemlerinin işletmelere sağladığı avantajlar ve bunun yanı sıra sistemin işletmelere getirdiği yükleri içeren dezavantajlara aşağıda değinilmiştir: (Öztürk, 2003; Sevinç 2008; Özer ve Akça, 2007; Çağlıyan, 2012; Yegül ve Toklu, 2010; Eraslan, 2005; Ömürberk, 2008; Şahin 2007; Postacı vd., 2012; İlter, 2007):

Avantajları;

- Tek bir noktadan gerekli bilgilere ulaşma imkânı tanır,
- Daha geniş kitlelere müşteri tatmini sağlar,
- Gerçek finansal durum ve faaliyet sonuçlarına kolaylıkla ulaşma imkânı olacağından, işletmenin karlılığını dolayısıyla hisse senetlerinin değerini artırır,
- Gerek firma içi gerekse firma dışı sistemleri kullanarak yüksek düzeyde entegrasyonu başarı ile sağlar,
- Piyasadaki tehditlere ve fırsatlara daha hızlı tepki vermeyi sağlar,
- ERP, “örgütsel standartlaşma sağlar (O’Leary, 2000),
- Çeşitli yollarla örgütlerin temel yapılarını değiştirerek değer yaratır,
- Stokların optimizasyonunu sağlar,
- Bölgeler ve/veya işyerleri arasında malzeme, işçilik, makine-teçhizat, bilgi gibi üretim ve dağıtım kaynaklarının ortaklaşa ve verimli kullanımını sağlar.

Dezavantajları ise;

- ERP sistemlerinin organizasyona adaptasyonu uzun zaman alır, emek gerektirir ve maliyetlidir,
- Uygulanmalarında başarı oranı düşüktür,
- Her firmanın ihtiyacı birbirinden farklılık gösterdiğinden, anahtar teslim bir proje bulunmamaktadır,
- Firmalar tarafından ERP enformasyon sistemlerinin organizasyona adaptasyonunu etkileyen faktörler tam olarak anlaşılammamaktadır,
- Sorun oluştuğunda gidermede zorluk yaşanmaktadır,
- ERP sistemleri danışmanlık kuruluşlarından alınan diğer hizmetlerde maliyeti arttırıcı etkiye sahiptir,
- Yazılım esnekliğinde yetersizlik ve özelleştirmede (customization) zorluk mevcuttur,
- Konuya hâkim kalifiye personel yetersizdir ve kullanıcı hatalarına sıklıkla rastlanır.

ERP sistemleri sayesinde, işin daha nitelikli ve hızlı yapılması ile, rakiplere karşı maliyet avantajı elde edilerek, dağıtımda ve Pazar payında iyileşme mümkün olabilecektir (Conrad, 2001). Bunun aksine, sistemden kaynaklanan bir takım sorunlar da bulunmaktadır. ERP sistemlerinin sadece işletme içi iş süreçlerini bütünleştirmek için değil, aynı zamanda şirketin tedarikçileri ve müşterileri arasında da, yani ileri ve geri bağlardaki bilgi akışının sağlanıyor olması da, sistemden beklentilerin artmasına neden olmaktadır (Bayraktar ve Efe, 2006). Sistemi kullanıp kullanmama konusunda çekimser kalan işletmeler beklenti-fayda-

maliyet karşılaştırması yaparak karar verme süreçlerini hızlandırabilmektedir. Ancak, sistemin getirileri konusunda yeterince bilgi sahibi olmayan işletmeler, böylesi bir sistemden hızlıca somut bir çıktı görme beklentisi içine girebilmektedir. Tedarikçilerle olduğu gibi, Ar-Ge ve müşteri ilişkilerinin de düzenlenmesine imkan tanıyan ERP yazılımından beklentiler, zaman içerisinde değişebilmektedir (Postacı ve ark., 2012).

İşletmelerin ERP sistemlerinden beklentilerinin araştırıldığı çalışmalarda (Ural 2004; Postacı ve diğerleri, 2012);

- Üretim sisteminin kontrol altına alınması,
- Kaynakların verimli kullanımı,
- İşletme birimleri ve fonksiyonlar arasındaki koordinasyondaki artışın olması,
- Müşteri memnuniyeti,
- İş süreçlerinde iyileşme, eskimiş ve her biri bağımsız çalışan sistemleri yenileyip entegre etme,
- İşletme maliyetlerinde azalma,
- Arka planda yürütülen işlerin otomasyonu,
- Müşterilerle ve tedarikçilerle olan iletişimi güçlendirme,
- Bilgi teknolojileri altyapısını tek sistem altında toplayarak yönetimini kolaylaştırma,
- İş sistemlerini basitleştirmek ve standartlaştırma,
- Coğrafi olarak birbirinden uzak birimler arası koordinasyonu sağlama,
- Stratejik kararlarda iyileşme sağlama gibi beklentilerin olduğu tespit edilmiştir.

Başka bir araştırmada ise, ERP kullanan işletmelerin stok ve personel faaliyetlerinde azalma, üretim ve sipariş yönetimlerinde etkinlik, bilgi akışı ve iş süreçlerinde iyileşme beklendikleri tespit edilmiştir (Demir ve Bahadır, 2006). Her işletmeye özel ihtiyaç analizi yapılarak, gerekli modüllerin tespit edilmesinin, iş süreçlerinde iyileşme sağlayacağı ve işletme performansını artıracığı ifade edilmektedir (Aydoğan, 2008; Aktaran: Dulkadir, 2012).

2. Araştırmanın Yöntemi

ERP sistemini kullanan işletmelerin, bu yazılımı kullanmaya başladıktan sonra işletme performans değerleri üzerinde olumlu bir etkisinin olup olmadığını araştırmak çalışmanın ana amacını oluşturmuştur. Öte yandan; ERP kullanan işletmelerin sektörel bazda memnuniyet düzeyleri de incelenmiştir. Buna ilave olarak, üç yıl içerisinde ERP sistemini kullanmayı düşünen KOBİ'lerin, sistemden neler beklediği de irdelenen konular arasındadır.

Araştırma verileri, Ankara ilinde faaliyet gösteren toplam 148 imalat sanayi işletmesi ile 2015 Mart-Nisan aylarında gerçekleştirilen yüz yüze anketlere dayanmaktadır. Anket yapılan 148 işletmenin 60'ı ERP sistemini kullanan işletmeler olup; 88'i ise kısa süre içerisinde ERP sistemine geçmeyi planlayan işletmelerden oluşmuştur. Araştırmada, ERP sistemini kullanmayan işletmeler için, "üç yıl içerisinde ERP sistemine geçme planları olup olmadığı" sorulmuş ve

belirtilen süre içerisinde bu yönde planları olmayan işletmeler, araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Anket formunun oluşturulmasında, araştırmacı tarafından geliştirilen soruların yanı sıra, literatürde yer alan ilgili çalışmalardan da yararlanılmıştır (Güleş ve Çağlıyan, 2002; Semiz ve ark. 2004). Anket sorularının test edilmesi için 17 işletme ile pilot çalışma gerçekleştirilmiş ve yargı cümlelerinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Araştırma yöntemi olarak, Wilcoxon İlişkili İki Örneklem testi kullanılmıştır. Veri toplama aracının güvenilirliği ve içsel tutarlılığının test edilmesinde Cronbach Alpha Katsayısı kullanılmıştır. Cronbach Alpha katsayısının 0,70'den yüksek olması içsel tutarlılığın yüksek olduğu anlamına gelir (Nakip, 2003). Anket formlarının içsel tutarlıklarının; ERP kullanan işletmeler için 0,882 ve yakın gelecekte ERP kullanmayı düşünen işletmeler için 0,717 olduğu tespit edilmiştir.

Anket formu toplam 60 sorudan oluşmaktadır. Bu sorulardan 30'u firma yapısı ile ilgili genel sorulardan oluşmaktadır. Diğer sorular ise; sadece ERP kullanan işletmelerin cevaplayacağı, sadece ERP kullanmayı düşünen işletmelerin cevaplayacağı ve her iki tip işletmenin de ortak olarak cevaplandıracakları sorulardan oluşmaktadır. Anket formunda 7'li likert ölçeği kullanılmıştır. Formda likert ölçeği ifadelerinin dışında açık uçlu sorulara yer verilmiş, bunun yanı sıra çoktan seçmeli ve birden fazla seçeneğin işaretlenebildiği sorular da anket içerisinde yer almıştır. Verilerin analizinde SPSS 21.0 paket program kullanılmıştır. Elde edilen bulguların değerlendirilmesinde; basit indeks hesaplamaları, oran, frekans analizleri ve çapraz tablolardan yararlanılmıştır. ERP kullanan işletmelerde, sistemin kullanımı öncesi ve sonrasında ERP'nin performans değerleri üzerine etkisinin tespit edilmesinde kullanılan Wilcoxon İlişkili İki Örneklem Testi, özellikle deneme modellenen araştırmalarda öncesi ve sonrası değerlerin karşılaştırılmasında kullanılan parametrik olmayan bir test tekniğidir. Belli bir gurubun ilişkili fakat farklı iki uygulama ya da konuya ilişkin görüşlerinin karşılaştırılmasında da kullanılan bir istatistiktir (Eymen, 2007). Wilcoxon testi, parametrik bir test olan t testine alternatif bir testtir. Parametrik olan t testinde değerlendirmede aritmetik ortalama kullanılırken, parametrik olmayan Wilcoxon testinde karşılaştırmada medyan kullanılmaktadır (Akgül ve Çevik, 2005).

3. Araştırma Bulguları ve Tartışma

3.1. Betimsel Araştırma Sonuçları

148 adet imalat sanayi işletmesi ile yapılan anketlerden elde edilen bulgulara dayanan araştırmada; 60 işletme ERP kullanan, 88 işletme ise ERP kullanmayan ancak yaklaşık 3 yıl içerisinde ERP'ye geçmeyi planlayan işletmelerdir. Araştırmada ilk olarak, ERP kullanan ve kullanmayan işletmelerin sektörlere göre incelenmiş ve dağılımları Çizelge 1'de verilmiştir. ERP sisteminin; gıda, elektronik, makine ve tekstil sektörlerinde yakın oranlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. ERP kullanmayan işletmelerin ağırlıklı olarak inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmeler olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 1. ERP Kullanan ve Kullanmayan İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı

ERP Kullanan İşletmeler		ERP Kullanmayan İşletmeler	
Sektörler	(%)	Sektörler	(%)
Gıda-içecek-tütün	21,7	Gıda-içecek-tütün	10,3
Giyim-tekstil-deri	13,3	Mobilya	15,9
Mobilya	8,3	Makine-metal eşya	14,3
Makine-metal eşya	16,7	Otomotiv	12,8
Kimya-petrol-lastik	9,9	Ana Metal	11,4
Elektronik-beyaz eşya-TV	20,0	İnşaat	31,6
Savunma sanayi	5,0	Madencilik	3,7
Madencilik	5,1		
Toplam	100,0	Toplam	100,0

ERP kullanan ve kullanmayan işletmelerin stok tutma düzeylerinde fark olup olmadığı araştırılmak istenmiştir. Buna ilişkin bulgular Çizelge 2’de karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Modern üretim ve yönetim sistemlerinin tercih edildiği işletmelerde, tedarikçilerle iyi ilişkiler kurmanın, işletmelerin stok düzeylerini düşürdüğü ifade edilmektedir (Kağmıoğlu vd., 2012). Tam zamanında üretim, yalın üretim, esnek üretim sistemleri gibi modern sistemlerde işletmelerin stok düzeylerinin mümkün olan en düşük seviyede tutulması amaçlanır. Çizelge 2 incelendiğinde; ERP kullanan işletmelerin %26,7’sinin, ERP kullanmayan işletmelerin ise %41’inin yüksek stokla çalıştığı görülür. ERP kullanan işletmelerin, kullanmayanlara göre daha düşük stok bulundurduğu ifade edilebilir.

Çizelge 2. ERP Kullanan ve Kullanmayan İşletmelerin Stok Düzeyleri

ERP Kullanan İşletmeler		ERP Kullanmayan İşletmeler	
Stok Düzeyi	(%)	Stok Düzeyi	(%)
Yüksek stok	26,7	Yüksek stok	40,9
Normal stok	53,3	Normal stok	32,9
Düşük stok	20,0	Düşük stok	26,1
Toplam	100,0	Toplam	100,0

İşletmeler için yatırımın geri dönüş süresi önemlidir. Bir işletme yapmış olduğu yatırımın en kısa sürede kendini amorti ederek kara geçmesini ister. Bu süre her işletme için bulunduğu sektöre, işletme ölçeği ve yatırımın büyüklüğüne göre değişebilmektedir. Araştırmaya dâhil edilen işletmeler KOBİ niteliği taşıdığından, karşılaştırma yapmak ve buna ilişkin kabul edilebilir bir değer bulmak kabul edilebilir olacaktır. Araştırma bulgularına göre; ERP kullanan işletmelere, ERP’nin yatırım maliyetinin geri ödeme süresi sorulmuş ve alınan cevaplara göre ortalama 3 yıl olduğu tespit edilmiştir. Yöneltilen bir diğer soru; “Bu sisteme geçme kararında etkili olan en önemli faktörün ne olduğu”dur. Yapılan değerlendirmelerde; üç temel faktörün öne çıktığı belirlenmiştir (Çizelge 3). Bu faktörler sırasıyla; “birimler arası koordinasyonu sağlamak (%33,3), iş süreçlerinde iyileşme sağlamak (26,6) ve müşteri ve tedarikçilerin isteklerine hızlı cevap vermek (esneklik) (%20)” şeklinde ifade edilmiştir. Sisteme geçişte karşılaşılan en önemli sorunun, %46,7 ile, altyapının uygun hale getirilmesi aşamasında yaşandığı tespit edilmiştir (Çizelge 3). Araştırma kapsamında görüşülen işletmelerin sadece %5’inin, kuruluşundan itibaren ERP yazılımını kullandığı belirlenmiştir. ERP kullanan işletmelerin %46’sının siparişe göre, %30’unun seri üretim ve %23,4’ünün karma üretim yapan işletmelerden oluştuğu tespit edilmiştir. ERP kullanan

işletmelerin %66,7'si, ERP'yi önemli bir rekabet aracı olarak görmektedir. ERP kurulumu öncesinde en sorunlu alanın, insan kaynakları yönetimi ve tedarik zinciri yönetimi alanlarında yaşandığı ortaya çıkmıştır. Araştırılmak istenen bir diğer konu; sisteme karşı personelin direnç gösterip göstermediği konusudur. Kurulum süreci ve sonrasında personelin ERP'yi kabullenmesinin zaman aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. ERP yazılımı temel bazı modüllerin dışında çok sayıda modülden oluşan bir yazılımdır. Yapılan araştırma ile, işletmelerin ortalama 6 modül kullandığı görülmüştür. ERP kurulumu öncesinde işletmelerin karşılaştığı genel problem düzeyinin yüksek olduğu belirtilmiş, kurulum sonrasında problem düzeyinin ciddi oranda (%70) azaldığı işletmeler tarafından ifade edilmiştir. ERP kullanan işletmelerin mevcut teknoloji kullanım düzeyinin yüksek olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin tamamının web sitesinin bulunması dikkat çekici bir sonuçtur. İşletmelerin yarısı, son 3 yıl içerisinde üretim teknolojileri kullanımında bir değişme olmadığını belirtirken; diğer yarısı ileri üretim teknolojileri kullanım düzeyinin arttığını ifade etmiştir. ERP sisteminin, işletmelerin %25'i tarafından işletmenin kurumsallaşmasında önemli bir araç olarak görülmesi de elde edilen diğer önemli bulgular arasında yer almıştır.

Çizelge 3. ERP Kullanan İşletmelerin Kurulum Kararını Etkileyen Faktörler ve Karşılaşılan Sorunlar

ERP Kurulum Kararını Etkileyen 1. Önemli Faktör		ERP Geçiş Aşamasında Karşılaşılan En Önemli Sorun	
İfadeler	(%)	İfadeler	(%)
Maliyetlerde azalma ve verim elde etme	6,7	Kuruluşundan itibaren ERP kullananlar	5,0
İş süreçlerinde iyileşme	26,6	Personelin sisteme uyum sağlamasında karşılaşılan sorunlar	15,0
Birimler arası koordinasyonu sağlama	33,3	Nitelikli işgücü bulma sıkıntısı	13,3
Müşteri ve tedarikçilerin isteklerine hızlı cevap verme (Esneklik)	20,0	Kurulumun maliyetli olması	20,0
Stok miktarını düşürme	10,1	Sisteme geçiş aşamasında altyapının uygun hale getirilmesi	46,7
Ürün çeşidinin artması	3,3	Total	100,0
Toplam	100,0		

ERP kullanmayan, ancak yakın gelecekte sisteme geçmeyi düşünen işletmelerin ERP'ye geçmeyi düşünmelerinde etkili olan en önemli faktörlere ilkin değerler Çizelge 4'de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, ERP kullanmayan işletmelerin %64,4'ü siparişe göre üretim yaparken, %19,1'i seri üretim yapan işletmelerden oluşmaktadır. İşletmelerin yakın gelecekte ERP kullanmayı düşünmelerinde etkili olan faktörler sırasıyla; "aksaklıkları giderme ve kayıpları önleme (%37) ve iş yönetiminin kolaylaşması (%32,2)" olarak tespit edilmiştir. İşletmelerin ERP'den beklentilerinin bu iki faktör üzerinde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Bu bulgulara göre; ERP kullanmayan işletmelerin en fazla iş akışı ve yönetsel sorunlar ile üretim ve verim kayıpları alanlarında problem yaşadıkları yorumu yapılabilir. Yine, ERP kullanmayan işletmelerin yarıya yakını (%49,5) tarafından da ERP'nin işletmeler için önemli bir rekabet aracı olarak görülmesi, sisteme geçmeyi düşünmelerini açıklayan bir sonuç olarak görülmektedir.

Çizelge 4. ERP Kullanmayan İşletmelerin, ERP'ye Geçmeyi Düşünmelerinde Etkili En Önemli Faktör

İfadeler	(%)
İş yönetiminin kolaylaşması	32,2
Hammadde temini ve zaman kaybının önlenmesi	4,3
Karlılığın yükselmesi	2,4
Müşteri ihtiyaçlarına cevap hızlı verebilmek	11,0
Aksaklıkları giderme ve kayıpları önleme	37,0
Verimliliği artırma	6,3
Stok düzeyini düşürme	3,7
Şirketler arası entegrasyonu sağlamak	3,1
Toplam	100,0

ERP kullanmayan işletmelerin, ERP sistemine geçmeyi düşünmelerinde etkili olan faktörlerin üretim türlerine göre dağılımı Çizelge 5'de verilmiştir. Buna göre, siparişe göre üretim yapan işletmelerde %50 ile iş yönetiminin kolaylaşması, seri üretim işletmelerinde %57,8 ile müşteri ihtiyaçlarına hızlı cevap verebilme ve karma üretim yapan işletmelerde ise %51,9 ile aksaklıkları giderme ve kayıpları önleme faktörleri ERP'ye geçmeyi düşünmede öne çıkan faktörler olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 5. Kullanmayan İşletmelerin Üretim Tiplerine Göre ERP'den Beklentileri

Üretim Tipi	İfadeler	(%)
Siparişe Göre Üretim işletmesi (64,4)	İş yönetiminin kolaylaşması	50,0
	Aksaklıkları giderme ve kayıpları önleme	44,3
	Verimliliği artırma	5,7
Seri Üretim İşletmesi (19,1)	Hammadde temini ve zaman kaybının önlenmesi	22,3
	Müşteri ihtiyaçlarına hızlı cevap verebilme	57,8
	Verimliliği artırma	4,3
	Şirketler arası entegrasyonu sağlama	15,6
Karma Üretim işletmesi (16,5)	Karlılığın yükselmesi	14,8
	Aksaklıkları giderme ve kayıpları önleme	51,9
	Verimliliği artırma	11,1
	Stok düzeyini düşürme	22,2

ERP kullanmayan işletmelerin, bugüne kadar sisteme geçmelerini engelleyen faktörlerin neler olduğu araştırılmak istenmiştir. Çizelge 6'da elde edilen bulgulara göre; işletmelerin ERP kullanmama sebepleri arasında, "teknik altyapının hazır olmayışı" faktörü %53,4'lük oranla öne çıkmıştır.

Çizelge 6. ERP Kullanmayan İşletmelerin Bugüne Kadar ERP Kullanmamalarında Etkili Faktörler

İfadeler	(%)
Yüksek maliyetli oluşu	20,5
Uzun zaman gerektirmesi	22,7
İşletmenin teknik altyapısının hazır olmayışı	53,4
İhtiyaç hissedilmemesi	3,4
Toplam	100,0

ERP kullanmayan işletmelerin, ERP'ye geçmeyi düşünmelerinde etkili olabileceği düşünülmektedir, kullanmakta oldukları yazılımdan memnuniyet düzeyleri araştırılmak

istenmiştir (Çizelge 7). Anket yapılan işletmelerin %36,8'i kullanmakta oldukları yazılımdan memnun olmadıklarını ifade etmiştir. İşletmelerin 30,3'ü ise memnun olup olmama konusunda çekimser kalmışlardır. ERP kullanmayan işletmelerin mevcut yazılımlarından çok memnun olduğunu belirtenler sadece %2,4 oranında kalmıştır. ERP kullanmayan işletmelerde web sitesi bulunma oranı %68'de kalmıştır. ERP kullanan işletmelerde işletmelerin tamamında web sitesi bulunması, bu işletmelerin yeniliklere ve teknoloji kabulüne daha açık oldukları ile açıklanabilir.

Çizelge 7. ERP Kullanmayan İşletmelerin Bugüne Kadar Kullandıkları Yazılımdan Memnuniyet Düzeyleri

Ölçek	(%)
Memnun değilim	36,8
Kararsızım	30,3
Memnunum	30,5
Çok memnunum	2,4
Toplam	100,0

ERP kullanan ve kullanmayan işletmelerin en güçlü olduğu yönleri sorulmuş ve sonuçları Çizelge 8'de verilmiştir. ERP kullanan işletmelerin %40'ı "nitelikli personele sahip olmanın" en güçlü yönleri olduğunu vurgularken; %33,4'ünün "yüksek teknolojiye sahip olmalarının" kendilerini diğer işletmelerden farklı kılan özellikleri olduğunu ifade etmiştir. ERP kullanmayan işletmelerin ise; %40,8'i "yüksek kalitede ürün üretmenin" ve %23,9'u ise "Pazar payı büyüklüğünün" kendilerini öne çıkaran faktörler olarak belirtmiştir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; ERP kullanan işletmelerin insana ve teknolojiye odaklandığı, ERP kullanmayan işletmelerin ise ürün, ürünün özellikleri ve Pazar payına odaklandığı sonucuna varılabilir.

Çizelge 8. ERP Kullanan ve Kullanmayan İşletmelerin En Güçlü Yönleri

ERP Kullanan		ERP Kullanmayan	
İfadeler	(%)	İfadeler	(%)
Müşteri sayısı	13,5	Fiyat	12,3
Yüksek teknoloji	33,4	Pazar payı	23,9
Pazar payı	13,1	Yüksek kalite	40,8
Personel niteliği	40,0	Personel niteliği	23,0
Toplam	100,0	Toplam	100,0

İşletmelerin içinde bulunduğu rekabet düzeyini nasıl algıladıkları ve mevcut teknoloji düzeylerinin ne olduğu araştırılmış ve sonuçlar Çizelge 9'da karşılaştırmalı olarak verilmiştir. ERP kullanan işletmeler, kullanmayanlara göre rekabet düzeyini daha yüksek algılamaktadır. İki grup arasında teknoloji kullanım düzeyi açısından önemli farklar gözlenmemiştir. Bu durum, ERP'ye geçmeyi düşünen işletmelerin belli bir teknoloji düzeyine sahip olduğu ve sisteme geçiş için gerekli teknolojik altyapıyı hazırlaması ile açıklanabilir.

Çizelge 9. ERP Kullanan ve Kullanmayan İşletmelerin Sektörlerindeki Rekabet Düzeyleri

Rekabet Düzeyi			
ERP Kullanan		ERP Kullanmayan	
İfadeler	(%)	İfadeler	(%)
Düşük	---	Düşük	28,5
Orta	13,3	Orta	9,1
Yüksek	66,7	Yüksek	14,3
Çok yüksek	20,0	Çok yüksek	48,1
Toplam	100,0	Toplam	100,0

Mevcut Teknoloji Kullanım Düzeyi			
ERP Kullanan		ERP Kullanmayan	
İfadeler	(%)	İfadeler	(%)
Düşük	---	Düşük	0,8
Orta	28,3	Orta	34,1
Yüksek	58,4	Yüksek	46,6
Çok yüksek	13,3	Çok yüksek	18,5
Toplam	100,0	Toplam	100,0

ERP kullanan ve kullanmayan işletmelerde istihdam edilen personel sayısı Çizelge 10’da verilmiştir. ERP kullanan işletmelerde mikro ölçekli işletme bulunmazken, ERP kullanmayan işletmelerde 250’den fazla çalışanı olan büyük ölçekli işletme bulunmadığı görülmüştür.

Çizelge 10. ERP Kullanan ve Kullanmayan İşletmelerde Çalışan Sayısı

ERP Kullanan		ERP Kullanmayan	
İfadeler	(%)	İfadeler	(%)
10-49 kişi	20,0	1-9 kişi	2,6
50-249 kişi	40,0	10-49 kişi	50,5
250 den fazla	40,0	50-249 kişi	46,8
Toplam	100,0	Toplam	100,0

ERP kullanan işletmelerin, bu yazılımdan memnuniyet düzeyleri ve memnuniyetin üretim tiplerine göre dağılımı Çizelge 11’de sunulmuştur. Çizelge incelendiğinde; memnun olmayan işletmenin olmadığı görülür. ERP’den çok memnun diyenlerin oranı %46,7’dir. İşletmelerin diğer yarısının, henüz ERP’den beledikleri sonucu alamadığı söylenebilir. Bu da, büyük oranda geçiş aşamasında olup, yatırımın geri ödeme süresini tamamlamamış olan işletmelerin varlığı ile ilgilidir.

Memnuniyet, algılanan fayda ile beklenen fayda arasındaki fark olarak tanımlanabilir. İşletmeler memnuniyet düzeylerini ifade ederken, fayda-maliyet karşılaştırması yapmaktadır. Üretim tiplerine göre memnuniyetin dağılımı incelendiğinde; seri üretim işletmelerinin tamamının çok memnun olduğu görülür. Bu sonuç; seri üretim işletmelerinin hacim olarak fazla, çeşit olarak tek veya az ürün üretmesinden kaynaklanmaktadır. Buna karşılık olarak; siparişe göre üretim yapan işletmelerin çok fazla çeşitlilikte üretim yapması, üretim ve yönetim sürecini zorlamaktadır.

Çizelge 11. ERP Kullanan İşletmelerin Sistemden Genel ve Üretim Tiplerine Göre Memnuniyet Düzeyleri

Düzyey	Genel Yüzde (%)	Üretim Tipi		
		Siparişe Göre (%)	Seri (%)	Karma (%)
Memnunum	53,3	85,70	--	50,00
Çok memnunum	46,7	14,30	100,00	50,00
Toplam	100,0	100,00	100,00	100,00

3.2. Wilcoxon İlişkili İki Örneklem Test Sonuçları

ERP kullanan işletmeler için performans ölçütleri olarak ele alınan verimlilik, karlılık, rekabet ve esneklik değişkenlerinin içsel tutarlılığını belirten Cronbach's Alpha katsayısı 0,909 olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda kullanılan değişkenlerin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülür. Araştırmada varılmak istenen sonuçlar hakkında daha isabetli kararlar alabilmek adına, ERP kullanan işletmelerin performans özellikleri üzerinde ERP'nin etkisini görmek için öncesi ve sonrası karşılaştırma yapmaya olanak tanıyan Wilcoxon İlişkili İki Örneklem Testi kullanılmıştır. Kurgulanan teorik ve kuramsal çerçeve hipotez testleri ile sınanarak, test sonuçlarına göre karara varılmıştır. Araştırmada kurgulanan hipotezler aşağıdaki verilmiştir.

Araştırmada Kullanılan Hipotezler

Araştırmaya ilişkin dört ayrı hipotez geliştirilmiştir. Geliştirilen hipotezlerin sınanması için, aynı örneklem grubu üzerinde karşılaştırma yapılmasına imkân tanıyan Wilcoxon İlişkili İki Örneklem testi kullanılmıştır. Hipotezlerde kurulum öncesi ve sonrasında ele alınan değişkenlerin düzeyleri bakımından anlamlı bir fark olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen hipotezler şu şekildedir;

H₁: ERP kullanan işletmelerde, ERP kurulumu öncesi ve sonrası **verimlilik** düzeyleri arasında fark vardır

H₂: ERP kullanan işletmelerde, ERP kurulumu öncesi ve sonrası **karlılık** düzeyleri arasında fark vardır

H₃: ERP kullanan işletmelerde, ERP kurulumu öncesi ve sonrası **rekabet** düzeyleri arasında fark vardır

H₄: ERP kullanan işletmelerde, ERP kurulumu öncesi ve sonrası **esneklik** düzeyleri arasında fark vardır

Tanımlayıcı merkezi dağılım ölçülerinden aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Wilcoxon İlişkili İki Örneklem testi ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Wilcoxon İlişkili İki Örneklem karşılaştırmalı testi Z değeri anlamlı bulunanlar yorumlanmıştır. Buna göre ERP kullanımı ile ilgili ilk hipoteze (H₁) ilişkin, kurulum öncesi verimlilik düzeyi ortalaması 2,93 iken; kurulum sonrası 6,00 düzeyine ulaştığı görülmüştür (Çizelge 12). Elde edilen değerler, kurulum öncesi ve sonrasında verimlilik düzeyinde dikkat çekici bir artış olduğunu göstermektedir. Ancak nu artışın istatistiki olarak anlamlı olup olmadığı test edilmelidir. Wilcoxon İlişkili İki Örneklem test sonuçlarına göre p değeri =0,000<0,05 olup, istatistiksel olarak farkın anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ERP'nin işletme performans değerlerinden verimlilik üzerine anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmıştır.

Hipotez 1: ERP kurulum öncesi ve sonrası genel verimlilik düzeyleri arasında fark vardır.

Çizelge 12. ERP Kurulum Öncesi ve Sonrası Genel Verimlilik Düzeyleri Arasında Farkın Anlamlılığı Test Sonuçları

	ERP Kurulum Öncesi		ERP Kurulum Sonrası		Wilcoxon Test	
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	Z	p-değeri
Verimlilik Düzeyi	2,9333333	1,006195497	6	0,9019752	-6,812	0,000<0,05

H₂ hipotezi işletmenin karlılık düzeylerinin karşılaştırılmasına yöneliktir. ERP kurulumu öncesi karlılık düzeyi ortalaması 3,67 iken; kurulum sonrasında 5,73'e çıktığı görülür. Kurulum öncesi ve sonrası karlılık düzeyleri arasındaki farkın anlamlılığı Wilcoxon İlişkili İki Örneklem testi p değeri=0,000<0,05 ile test edildiğinde; ERP'nin işletme performans ölçüsü olan karlılık üzerinde anlamlı bir fark yarattığı gözlenmiştir.

Hipotez 2: ERP kurulum öncesi ve sonrası karlılık düzeyleri arasında fark vardır.

Çizelge 13. ERP Kurulum Öncesi ve Sonrası Karlılık Düzeyleri Arasında Farkın Anlamlılığı Test Sonuçları

	ERP Kurulum Öncesi		ERP Kurulum Sonrası		Wilcoxon Test	
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	Z	p-değeri
Karlılık Düzeyi	3,67	1,258	5,73	1,3	-6,6	0,000<0,05

H₃ hipotezi ile ERP kurulum öncesi ve sonrası rekabet düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test edilmek istenmiştir. ERP kurulum öncesi rekabet düzeyi ortalaması 3,2 iken; kurulum sonrasında 4,47'ye ulaşmıştır (Çizelge 14). Hipoteze ilişkin p değeri=0,000<0,05 olduğundan fark anlamlı bulunmuştur.

H₃: ERP kurulum öncesi ve sonrası rekabet düzeyleri arasında fark vardır.

Çizelge 14. ERP Kurulum Öncesi ve Sonrası Rekabet Düzeyleri Arasında Farkın Anlamlılığı Test Sonuçları

	ERP Kurulum Öncesi		ERP Kurulum Sonrası		Wilcoxon Test	
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	Z	p-değeri
Rekabet Düzeyi	3,2	1,232	4,47	1,42	-4,977	0,000<0,05

H₄ hipotezi ile ERP kurulum öncesi ve sonrası esneklik düzeyleri arasında fark olup olmadığı test edilmek istenmiştir. ERP kurulum öncesi esneklik düzeyi ortalaması 3,33 iken; kurulum sonrası 5,8'e çıkmıştır (Çizelge 15). Wilcoxon İlişkili İki Örneklem test sonuçlarına göre p değeri=0,000<0,05 bulunduğundan, H₄ hipotezi kabul edilmiştir.

H₄: ERP kurulum öncesi ve sonrası esneklik düzeyleri arasında fark vardır.

Çizelge 15. ERP Kurulum Öncesi ve Sonrası Esneklik Düzeyleri Arasında Farkın Anlamlılığı Test Sonuçları

	ERP Kurulum Öncesi		ERP Kurulum Sonrası		Wilcoxon Test	
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	Z	p-değeri
Esneklik Düzeyi	3,33	1,258	5,8	0,659	-6,613	0,000<0,05

Sonuç

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, beraberinde işletmeler için rekabetçi piyasa koşullarına uyum sağlamayı gerekli kılmaktadır. Bu da işletmeleri, doğru zamanda, doğru bilgi ile etkin kaynak kullanımını sağlamada önemli bir yönetim aracı olan ERP'ye yöneltmektedir. Değişen Pazar koşulları ve müşteri istekleri, işletmeleri MRP'den ERP'ye kadar uzanan tarihsel bir sürecin içine çekmiştir. Tedarikçilerden müşterilere kadar uzanan ağ içerisinde yer alan tüm iç ve dış birimlerin bütünleştirilmesi ve bilginin, iş yapma ve karar alma sürecinde doğru ve hızlı kullanılmasını sağlayan Araştırma ile, işletme performans ölçütleri olarak ele alınan değişkenler üzerine, ERP'nin anlamlı bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada, işletme performans değerleri olarak; verimlilik, karlılık, rekabet ve esneklik (talep değişmelerine hızlı cevap verme) düzeyleri ele alınmıştır.

Araştırma bulgularına göre; ERP kullanan işletmelerde, verimlilik, karlılık, esneklik ve rekabet düzeyleri hipotezler kurularak test edilmiş ve kurulum sonrasında bu değerlerde gözlemlenen artışın istatistiki açıdan anlamlı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle ERP sisteminin, incelenen işletmelerde verimlilik düzeyi üzerinde önemli katkı sağladığı tespit edilmiştir. Birçok işletme için önemli bir sorun olan düşük verimliliğin, ERP sistemi ile giderilebileceği araştırma ile tespit edilmiştir. ERP sistemini kullanma konusunda kararsız olan işletmelerin, sistemden fayda sağlayabilmek ve beklentilerini karşılayabilmek için ortalama 3 yıllık bir uyum sürecine ihtiyacı olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Sonuç olarak; ERP yazılımının işletme performans değerleri üzerinde olumlu yönde katkı sağladığı belirlenmiştir. ERP sisteminin sağladığı faydalar bunlarla sınırlı olmamakla beraber; bahsedilen pozitif katkıların, çarpan etkisi yaratacağı söylenebilir. Bu bağlamda; Pazar payını artırma, büyüme, tedarikçi ilişkileri yönetiminde etkinlik ve müşteri memnuniyeti sağlama gibi dolaylı etkilerinin olduğu da belirtilebilir.

Araştırmada ERP kullanan işletmelerin %53,3'ünün "memnun", %46,7'sinin ise "çok memnun" olduğu düşünüldüğünde; sisteme dair ciddi bir memnuniyet olduğu dikkat çekmektedir. Sistemden memnun olmayan işletme bulunmamaktadır. Memnuniyet; beklentilerin karşılanma düzeyi ile ilgili bir kavramdır. ERP kullanmayan, ancak kısa ya da orta vadede geçmeyi düşünen işletmelerin, sisteme geçme konusundaki beklentilerinin, özellikle "iş akışıyla ilgili aksaklıkları gidermek ve iş yönetiminin kolaylaşmasını sağlamak" konularında yoğunlaştığı görülmüştür.

ERP kullanmayan işletmelerin, bugüne kadar ERP sistemine geçmemelerinde etkili olan faktörler araştırılmış ve işletmelerin yarısından fazlasının "teknik altyapının hazır olmaması (%53,4)" sebebiyle sisteme geçemedikleri tespit edilmiştir. ERP sistemini kullanan işletmelerin bilgi-teknoloji düzeyinin daha yüksek olduğu ve yeniliklere daha açık oldukları ifade edilebilir.

Bilginin teknolojiyle bütünleştirilmesi ile ortaya çıkan ERP sistemi, yalnızca büyük ölçekli işletmelerin kullanacağı bir sistem olarak düşünülmemelidir. Bu sistem işletmeler için bir zorunluluk olarak görülmesi de, ileri üretim ve yönetim teknolojilerinden uzak kalarak, işletmelerin küresel piyasalarda varlığını uzun süre devam ettirmeleri mümkün gözükmemektedir. ERP sisteminin işletme ile uyum sürecinde çalışanlar açısından sorun yaşanmaması için, teknik desteğin ve eğitimin önemi göz ardı edilmemelidir. Her işletmenin kendine has ihtiyaçlarının doğru analiz edilerek, gerekli modüllerin kurulumunun sağlanması, sistemden beklentilerin yüksek oranda karşılanmasını sağlayacak önemli bir unsur olarak ifade edilebilir.

Kaynakça

- Açıkalın, İ.U. (2008). *İnşaat Sektöründe Kullanılan Kurumsal Kaynak Planlama Sistemlerinin Bütünleşik Bilgi Yönetimindeki Rolünün İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Doctoral Dissertation), İstanbul.
- Ağayev, S. (2007). *Kurumsal Kaynak Planlama (ERP) Sisteminin Seçimi, Kurulumu ve ERP Kullanıcı Firmaların Sistemden Beklentilerinin Analizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Akgül, A. ve Çevik, O. (2005). İstatistiksel Analiz Teknikleri: SPPSS'te İşletme Yönetimi Uygulamaları, *Emek Ofset*, Ankara.
- Atasever, A. (2011). *Orta Ölçekli Bir Firmada Kurumsal Kaynak Planlama (ERP) Uyarlama Çalışması ve Bir Üretim Çizelgeleme Uygulaması* (Doctoral Dissertation), Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Aydoğan, E. (2008). "Kurumsal Kaynak Planlaması", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (TSA)*, Sayı: 12, s. 107-118.
- Bayraktar, E., ve Efe, M. (2006). "Kurumsal Kaynak Planlaması ve Yazılım Süreci", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 123(15): s.695.
- Bulut, S. (2013). *Beyaz Eşya Yan Sanayi Sektöründe ERP ve Yalın Üretim Olgunluğu Analizi ve Otomotiv Yan Sanayi ile Kıyaslama*, İstanbul Teknik Üniversitesi, (Doctoral Dissertation), Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çağlıyan, V. (2012). "Kurumsal Kaynak Planlama Yazılımı Kullanımının İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Örnek Olay Çalışması". *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, (5):159-178.

- Çakır, B.Ö. ve Bedük, A. (2013). “Çalışanların Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Değerlendirmeleri ve Kurumsallaşma Algıları”/Employees' Evaluations of Enterprise Resource Planning (ERP) and Perceptions of Institutionalization. *Selcuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 81.
- Demir, M. (2005). “ERP Seçiminde Yama Yaklaşımı”, *Crmpo Dergisi*, Sayı:13.
- Demir, V. ve Bahadır, O. (2006). “Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Sistemlerinin Maliyetlere ve İşletme Performansına Etkileri”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 8(3) s:57-70.
- Demirel, M.Y. ve Karaağaç, İ. (2014). Bilgisayar Destekli Üretim Süreçlerine Genel Bir Bakış. *Engineer & The Machinery Magazine*, (652).
- Dulkadir, B. (2012). “Tekstil İşletmelerinde Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Kullanımındaki Memnuniyet Düzeyi ve Malatya İlinde Bir Araştırma”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3(2): 17-36.
- Eraslan, B. (2005). *İnşaat Firmalarında Satınalma Yönetimi ve Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Tabanlı Bir Satın Alma Yönetim Modeli Önerisi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eymen, U.E. (2007). SPSS Kullanma Kılavuzu. İstatistik Merkezi Yayın No:1, *E-Kitap*; www.istatistikmerkezi.com
- Güleş, H.K. ve Çağlıyan, V. (2002). “İleri İmalat Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansına Etkileri: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama”. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.
- İlter, K. (2007). “Bilgi Sistemleri Perspektifinde Kurumsal Kaynak Planlaması; Etkiler ve Değerler”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11): 1-20.
- Kağınçoğlu, H., Aydın, S., Hasgül, S. ve Anagün, A.S. (2012). Üretim Yönetimi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2584, ISBN: 978-975-06-1254-1, Eskişehir.
- Keçek, G. ve Yıldırım, E. (2009). “Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) ve İşletme Açısından Önemi”, *Dumlupınar Üniversitesi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29): s240-258.
- Nakip, M. (2003). Pazarlamada Araştırma Teknikleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Ömürberk, V. (2003). *Kurumsal Kaynak Planlamasında Muhasebe Bilgi Sisteminin Rolü: Gıda Sektöründe Bir Uygulama*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Isparta.
- Özer, G. ve Akça, Y. (2007). “Yenilikçi Özelliklerin Kurumsal Kaynak Planlaması ve Algılanan Organizasyonel Performans Üzerine Etkisi”. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (3):53-70.
- Öztürk, K. (2003). *Kurumsal Kaynak Planlaması*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Postacı, T., Belgin, Ö. ve Erkan, E.T. (2012). “KOBİ’lerde Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Uygulamaları,” *T.C. Sanayi, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü*, 723: 16.
- Semiz, S., Okay, Ş. ve Sekmen, Y. (2004). “İşletmelerde İleri İmalat Teknolojilerinin Kullanım Nedenleri ve Otomotiv Sektöründe Bir Alan Araştırması”. *Teknoloji Dergisi*, Cilt 7, Sayı 4, 549-556.
- Sevinç, N. (2008). *Tedarik Zinciri Yönetiminde Bilgi Teknolojilerinin Kullanımı ve Önemi*. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne.
- Şahin, U. (2007). *Tekstil Sektöründe ERP Sistemi Seçiminde Uzman Sistem Yaklaşımı*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Ural, Ö. (2004). *Orta ve Büyük Ölçekli Hazır Giyim İşletmelerinde Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Yazılımlarının Kullanımı Üzerine Bir Araştırma*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

- Ustasüleyman, T. ve Perçin, S. (2010). “Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Uygulamalarında Kritik Kontrol (Başarı) Faktörlerinin Etkisine Yönelik Yapısal Bir Model Önerisi”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28(1), 293-312.
- Yegül, F.M. ve Toklu, B. (2010). “Türkiye’de ERP Uygulamaları”. Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, (15): 2-15.
- Yıldız, M.S. ve Akaydin, A. (2012). “Kurumsal Kaynak Planlaması Sistemine Geçiş Yapan Endüstriyel Bir İşletmede Yazılımın Kurulum Süreci ve Yaşanılan Değişimler” *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (Muvu)/Journal Of Accounting & Taxation Studies (Jats)*, 5(1).

Türkiye Ekonomisinde Faiz Oranı ve Döviz Kurunun Enflasyon Hedefi Üzerine Etkisi

Ahmet OKUR¹

Özet

Latince “şişkinlik” anlamına gelen, gündelik yaşamda da mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki sürekli ve istikrarsız bir şekilde görülen artışlar olarak tanımlanan enflasyon; fiyatlar genel seviyesinin sürekli biçimde artması dolayısıyla yerel paranın satın alma gücünün azalması olarak da tanımlanabilir. Döviz kurları ve faiz oranları ile enflasyon arasındaki ilişki, özellikle Türkiye gibi fiyat istikrarını hedefleyen gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından son derece önemli bir faktördür.

Bu çalışmanın amacı, döviz kuru ve faiz oranı kanalının etkin bir şekilde işleyip işlemediğini zaman serileri analizleri ile ekonometrik açıdan incelemektir. Açık enflasyon hedeflemesi stratejisinin uygulandığı 2008:1-2016:4 dönemini kapsayan bu çalışmada, reel faiz oranı, reel döviz kuru endeksi, tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) değişkenleri kullanılmıştır. Granger nedensellik analizinin sonuçları, döviz kuru ile faiz oranı ve enflasyon arasında bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, bu çalışmada yapılan tüm analizler, Türkiye’de parasal aktarımın döviz kuru kanalının enflasyon üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Döviz Kuru, Faiz Oranları
JEL Sınıflandırması: E31, F31, E43

The Effect of Interest and Foreign Exchange Rate on the Inflation Target on Turkish Economy

Abstract

Inflation, which is defined as the continual and unstable increase in the prices of goods and services in everyday life, which means “bulge” in Latin; Prices can also be defined as the steady increase in the general level and hence the decrease in the purchasing power of the local currency. The relationship between Exchange rate and interest rate and inflation, especially an extremely important factor in terms of price stability targeting emerging economies such as Turkey.

The aim of this study, the exchange rate and interest rate of the monetary transmission channel in Turkey is an effective way to investigate econometrically with time series analysis is functioning. On the implementation of the inflation targeting strategy, 2008: 1-2016: 4 period in the study of short-term real interest rate, real exchange rate index, consumer price index (CPI) variable are used. The results of the Granger causality analysis, the exchange rate between the interest rate and inflation shows that there's a causality. Consequently, all analyzes performed in this study, the exchange rate channel in Turkey indicates that the impact on inflation.

Keywords: Inflation, Exchange Rates, Interest Rates
Jel Classifications: E31, F31, E43

Giriş

Faiz, enflasyon ve döviz kuru ulusal bir ekonominin en önemli üç göstergesidir ve birbirini yakından etkilemektedir. Bu üç göstergenin dengede olmaması ekonomide farklı sorunlar meydana getirir. Bu sorunlardan en önemlisi olan enflasyon özellikle 1970'lere hatta 1980'lere kadar gizemini korumuştur. Ekonomide özellikle kamunun sahip olduğu nispi paya da bağlı olarak enflasyon yüksek

¹ Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Ahmetli Meslek Yüksek Okulu
okurahmet@hotmail.com

oranlarda gerçekleşirken aynı zamanda anti-enflasyonist politikaların hayata geçirilmesi de zor olmuştur. Kamunun ekonomideki payının azaltılması ve Neo-Klasik Teorinin tekrar popüler olmasıyla enflasyonun tanım, teşhis ve tedavisi mümkün olmuştur. Enflasyonla mücadele için uygulanmakta olan ve aşırıya kaçan kamusal politikaların gözden geçirilmesi gerekiyordu. Neyse ki ekonomilerde yaşanmaya başlayan fiyat artışları ile durgunluğun aynı anda ortaya çıkması ile enflasyonla yüzleşmek mümkün oldu. Sonuçta enflasyonun hükümetleri zafiyetleri yüzünden aşırı para basımı sonucu olarak ortaya çıktığı ve moneter karakterli olduğu kabul edildi.

Para politikasının öncelikli amacının ekonomik istikrarı sağlamak olduğu kabul edilmektedir. Bu amaçla döviz kuru, faiz oranı ve düşük enflasyon hedeflenmesi stratejileri, birçok ülke tarafından bir ekonomi politikası rejimi olarak benimsenmiştir. Uygulanan ekonomi politikalarının fiyat istikrarını sağlamada yetersiz kalması, birçok ülkeyi yeni para politikası arayışlarına yöneltmiştir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır : Giriş bölümünün ardından gelen ikinci bölümde konuyla ilgili literatür taramasına, üçüncü bölümde kullanılan metodolojiye yer verilirken, uygulamanın yer aldığı dördüncü bölümde çalışmanın kapsamı, veri seti ve değişkenler kullanılarak gerçekleştirilen ekonometrik analizler ve beşinci bölüm de ise sonuç bölümü yer almaktadır.

1. Literatür

Kapsamlı bir literatür taraması yapıldığında, reel döviz kuru, faiz oranı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz eden birçok çalışmanın yapılmış olduğu görülmektedir. Tablo 1’de reel döviz kuru, faiz oranı ve enflasyon değişkenleri arasındaki ilişkiyi ele alan, ulusal yazında ve dünyada yapılmış çalışmalar yer almaktadır.

Tablo 1: Literatür Araştırması

Yazar	Ülke	Çalışmaya Ait Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç ve Açıklamalar
Gottschalk-Moore (2001)	Polonya	1992:1-1998:8	Faiz Oranı ve Döviz Kuru	VARModel	Çalışmada faiz oranı ile döviz kuru arasında çok kuvvetli bir ilişki mevcuttur. Faiz oranlarında meydana gelen değişim döviz kurunu olumlu etkilemektedir.
Garcia ve Restrepo (2001)	Şili	1986:Q1-2001:Q1	Döviz Kuru ve Enflasyon	LQAC Modeli	Çalışmada uygulanan yöntemler sonucunda, döviz kuru değer kaybının enflasyonist etkisi, negatif çıktı açığı ile giderilmektedir.

Tablo.1'in devamı (a)

Atkins ve Coe (2002)	Kanada ve ABD	1953:01-2003:12	Enflasyon ve Nominal Faiz Oranları	ARDL Sınır Testi	Çalışmada enflasyon ve nominal faiz oranları arasındaki ilişkiyi açıklayan Fisher etkisinin ABD ve Kanada için geçerli olduğuna ulaşılmıştır.
Woglom (2003)	Güney Afrika	1990Q1:2002Q4	Enflasyon ve Nominal Faiz Oranları	VAR Model	Çalışmada faiz oranı ile enflasyon arasında bir ilişki bulunamamıştır.
Telatar ve Telatar (2003)	Türkiye	1995:03-2000:12	Döviz Kuru ve Enflasyon	Granger Nedensellik Analizi	Çalışmada döviz kuru değişkeninden enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı söz konusudur.
Acar vd. (2004)	Türkiye	1982:01-2003:04	Döviz Kuru ve Enflasyon	Johansen Eşbütünleşme Testi	Çalışmada uzun dönemde döviz kuru değişkeni ile enflasyona arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur.
Muço vd. (2004)	Arnavutluk	1994:01-2003:12	Döviz Kuru ve Enflasyon	VAR Model	Analiz sonucunda döviz kuru istikrarı, enflasyonu düşük tutmada oldukça etkilidir.
Bajo-Rubio vd. (2005)	İspanya	1963:01-2002:04	Enflasyon ve Nominal Faiz Oranı	Eşbütünleşme Analizi	Çalışmada yapılan analizler sonucunda enflasyon ve faiz oranı üzerine arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur. Fischer hipotezi geçerlidir.
Westerlund (2006)	14 OECD ülkesi	1980:01-1999:12	Döviz Kuru, Faiz Oranı, Enflasyon	Panel Eşbütünleşme Analizi	Çalışmada uygulanan ekonometrik analiz sonucunda 14 OECD ülkesi için Fisher hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Sever ve mızrak (2007)	Türkiye	1987:01-2006:06	Döviz Kuru, Faiz Oranı, Enflasyon	VAR Model	Çalışmada yapılan analizler sonucunda döviz kuru değişmelerinin enflasyon ve faiz oranı üzerine etkisi daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo.1'in devamı (b)

Vicente (2007)	Mozambik.	2001:01-2006:12	Döviz Kuru ve Enflasyon	Eş Bütünleşme Testi	Çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur. Döviz kurundaki her % 1'lik artışın enflasyonu % 0,15 oranında arttırdığını tespit etmiştir.
Nusair (2008)	6 Asya Ülkesi	1978-2005	Faiz Oranı ve Enflasyon	Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi	Çalışma sonucunda Kore, Singapur, Malezya ve Tayland için Fischer etkisi geçerlidir. Endonezya ve Filipinler için ise geçersizdir.
Yılancı (2009)	Türkiye	1989:Q1-2004:Q4	Nominal Faiz Oranı ve Enflasyon Oranı	Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi	Çalışmadanominal faiz oranı ile enflasyon oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.Fisher etkisi geçerli değildir.
Achsani vd. (2010)	8 Asya ülkesi ile 8 AB ve 3 Kuzey Amerika ülkesi	1991-2005	Nominal ve Reel Döviz Kuru ile Enflasyon	Panel Veri Analizi	Çalışmanın sonucunda, Asya ülkeleri için nominal ve reel döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Diğer değişkenlerin arasında bir nedensellik ilişkisi görülmemiştir.
Yapraklı ve Kaplan (2012)	Türkiye	2006:05-2011: 04	Döviz Kuru ve Enflasyon	Granger Nedensellik Analizi	Çalışmada nedensellik analizi sonuçlarına göre, enflasyondan faiz oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
Asad vd. (2012)	Pakistan	1973-2007	Reel Efektif Döviz Kuru ve Enflasyon	En Küçük Kareler Yöntemi ve Regresyon Analiz	Analiz sonucunda reel efektif döviz kuru ile enflasyon arasında pozitif ve güçlü bir ilişki tespit edilmiştir.
Bal (2012)	Türkiye	1994-2008	Faiz Oranı,Döviz kuru, Devlet İç Borçlanma Senetleri ve Enflasyon	Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Çalışmada değişkenlerin arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur ayrıca nedensellik analizi sonucunda DİBS(devlet tahvili ve hazine bonoları) ile Enflasyon ve Faiz Oranı arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Tablo.1'in devamı (c)

Güven ve Uysal (2013)	Türkiye	1983-2012	Reel Efektif Döviz Kuru ve TÜFE	JohansenEşbü tünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Çalışmada nedensellik analizi sonucunda TÜFE ile reel efektif döviz kuru arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Ayub vd. (2014)	Pakistan	1973-2010	Faiz Oranı ve Enflasyon	Johansen, ve Engle-Granger Eşbü tünleşme Testi	Çalışmada seriler arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur. Fischer hipotezi geçerlidir.
Değer vd. (2016)	Türkiye	2003:01-2015:02	Faiz Oranı ve Enflasyon	JohansenEşbü tünleşme ve Granger Nedensellik	Çalışmada uygulanan analiz sonuçlarına göre enflasyondan faiz oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ancak faiz oranından enflasyon oranına doğru bir nedensellik ilişkisinin söz konusu değildir.

Çalışmanın konusu ile ilgili literatür özetine bakıldığında, konuyla ilgili Türkiye için yapılmış çalışmalarda bir görüş birliğine varılamamıştır. Bazı çalışmalarda Fischer hipotezi geçerli iken bazılarında geçersiz bulunmuştur. Yani literatürde, bir görüş birliğine olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

2. Metodoloji

2.1. Birim Kök Analizi

Ekonometrik analizin ilk aşamasında serilerin durağan olup olmadıkları ve durağan iseler hangi düzeyde durağan oldukları test edilmiştir. Zaman serilerinin durağan olması; zaman içinde varyansın ve ortalamasının sabit olması ve gecikmeli iki zaman periyodundaki değişkenlerin kovaryansının değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olup zamandan bağımsız olması anlamına gelmektedir (Gujarati, 1995:712). Zaman serisi analizlerinde değişkenlerin durağan olması modelde sahte regresyonların meydana gelmesine engel oluşturmaktadır. Durağan serilerin zaman içerisinde ortalaması, varyansı ve kovaryansı değişim göstermez. Durağan olmayan değişkenlerde t, Z ve F dağılımlarından yararlanılamaz ve dolayısıyla pek çok standart hipotez kullanılamaz duruma gelir (Granger, Newbold, 1974: 111–120).

Çalışmada geleneksel olarak kullanılan ADF ve PP testlerinin yanı sıra değişkenler arasındaki tahmin dönemindeki herhangi bir yapısal kırılmanın etkisinin belirlenmesi amacıyla Zivot ve Andrews'in (1992) birim kök testi kullanılmıştır. Sözü edilen birim kök testlerine göre zaman serilerindeki yapısal kırılmalar Perron (1989)'un aksine içsel olarak belirlenmektedir. Zivot-Andrews birim kök testi aşağıdaki 3 modele dayalı olarak yapılmaktadır (Zivot ve Andrews, 1992: 253-4):

Model A:

$$y_t = \mu + \beta_t + \alpha y_{t-1} + \theta_1 DU(\phi) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (1)$$

Model B:

$$y_t = \mu + \beta_t + \alpha y_{t-1} + \theta_2 DT(\phi) + \sum_{i=1}^k e_t \quad (2)$$

Model C:

$$y_t = \mu + \beta_t + \alpha y_{t-1} + \theta_2 DT(\phi) + \theta_1 DU(\phi) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (3)$$

Model A düzeyde, Model B eğimde, Model C ise hem eğimde hem de düzeyde görülen yapısal değişimi ifade etmektedir. $t=1,2,\dots,T$ zamanı, T_B kırılma zamanı olmak üzere, $\tau=T_B/T$ kırılma noktasını göstermektedir. DU , $t>T_B$ olması halinde 1, diğer durumlarda 0 değerini alan ve sabit terimdeki yapısal değişimi gösteren, DT ise $t>T_B$ iken $t-T_B$, aksi durumlarda sıfır değerini alan ve trend içerisinde meydana gelen yapısal değişimi gösteren gölge değişkenlerdir. Zivot-Andrews (1992) testinde yapısal kırılma içsel olarak, veri setinden faydalanarak belirlenmektedir. Bunun için her olası kırılma tarihi için farklı bir gölge değişken kullanılarak, $t=2,\dots,(T-1)$ için EKK yöntemiyle $T-2$ sayıda regresyon oluşturulur ve y_{t-1} değişkeninin katsayısının en küçük t -istatistiğine sahip olduğu modeldeki tarih uygun yapısal kırılma noktası olarak belirlenir. Uygun kırılma noktası seçildikten sonra, hesaplanan t istatistiği Zivot-Andrews (1992) yılı makalesinde yer alan kritik değerleriyle karşılaştırılır. Bu t istatistiğinin ZA kritik değerinden mutlak değerce küçük olması halinde yapısal kırılma olmadan serinin birim kök içerdiğini gösteren temel hipotez kabul edilir, aksi halde ise yapısal kırılmayla birlikte serinin durağan halde olduğunu ifade eden alternatif hipotez reddedilemez (Şentürk ve Akbaş,2014:5820-5832).

2.2. Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi

Gregory ve Hansen tarafından 1996 yılında yayınlanan çalışmada yer alan yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinde değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki üç farklı model aracılığı ile ele alınmıştır. Bu üç model şu şekilde ifade edilmektedir (Gregory ve Hansen, 1996:103).

Model C (Sabitte Kırılma):

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 + \phi_{tr} + \alpha^T y_{2t} + e_t \quad t=1,\dots,n \quad (4)$$

şeklinde ifade edilmekte olup modelde μ_1 kırılmadan önceki sabit terimi, μ_2 ise kırılmanın sabit terimde meydana getirdiği değişikliği belirtmektedir.

Model C/T (Trendli Sabitte Kırılma):

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 + \phi_{tr} + \beta_t + \alpha^T y_{2t} + e_t \quad t=1,\dots,n \quad (5)$$

şeklinde. Bu modelde hem sabit terimdeki hem de trenddeki kırılmalar dikkate alınır.

Model C/S (Rejim Değişikliği):

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{tr} + \alpha_1 y_{2t} + \alpha_2 y_{2t} \phi_{tr} + e_t \quad t=1, \dots, n \quad (6)$$

şeklinde belirtilirken μ_1 ve μ_2 sabitte kırılmayı gösteren modelde ifade edildiği gibidir. Burada α_1 kırılmadan önceki eğim katsayısını, α_2 ise kırılmadan sonra eğimde meydana gelen değişikliği göstermektedir.

Gregory ve Hansen (1996) eşbütünleşme testinde uygun model seçimi için belirlenen test istatistiklerinin tablo kritik değerleri ile karşılaştırılmaktadır. Yapılan karşılaştırma sonucu, değişkenler arasında ilişkinin olmadığını belirten temel hipoteze oluşturulmaktadır. Bunun yanısıra yapısal kırılmayla beraber değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğunu ifade eden alternatif hipotez kurulmaktadır. Değişken sayısına göre belirlenen tablo kritik değerleri Gregory ve Hansen (1996)'ın yaptıkları çalışmada yer almaktadır (Yardımcıoğlu ve Başel, 2013:2197-2211).

2.3. Nedensellik Analizi

Uzun dönemde aralarında bir ilişki olmadığı tespit edilen değişkenler arasındaki ilişki, Granger nedensellik testi aracılığıyla araştırılmıştır. VAR modelinde değişkenlerin dışsaldan içsele doğru sıralanmasında Granger nedensellik testinden yararlanılır. Granger nedensellik testi iki değişken arasındaki sebep sonuç ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda herhangi bir B ve T gibi iki değişken arasındaki neden sonuç ilişkisi şu şekilde yazılabilir (Gujarati, 1995: 749):

$$B_t = \alpha + \sum \beta_j T_{t-j} + \sum \gamma_j B_{t-j} + u_{1t} \quad (7)$$

$$T_t = \theta + \sum \delta_j B_{t-j} + \sum \lambda_j T_{t-j} + u_{2t} \quad (8)$$

3.4. VAR Model

VAR modelleri, yapısal model üzerinde herhangi bir kısıtlama getirmeksizin dinamik ilişkileri verilebildiği için zaman serileri için sıklıkla tercih edilmektedir (Keating, 1990:453-454). VAR modeli gecikme sayısı, p, dikkate alınarak p'inci dereceden VAR modeli olarak adlandırılır ve VAR (p) olarak gösterilir. Modelde içsel ve dışsal ayrımı yapılmaksızın bütün değişkenler içsel olarak kabul edilir. Bunun sonucu, araştırmacıların değişkenlerden hangilerinin içsel hangilerinin dışsal olduğu konusunda karar vermelerine gerek kalmamaktadır (Davidson ve Mackinnon, 1993: 685).

Çalışmada kullanılacak olan yöntem Vektör Otoregresif (VAR) Model'dir. İki değişkenli VAR Model, standart şekilde aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir.

$$y_t = a_1 + \sum b_{1i} y_{t-i} + \sum b_{2i} X_{t-i} + v_{1t} \quad (9)$$

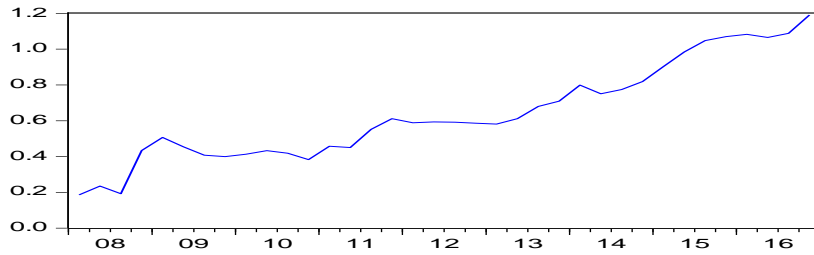
$$x_t = c_1 + \sum d_{1i} y_{t-i} + \sum d_{2i} X_{t-i} + v_{2t} \quad (10)$$

(9) ve (10) numaralı modelde p gecikmelerin uzunluğunu, v ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini göstermektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96-98).

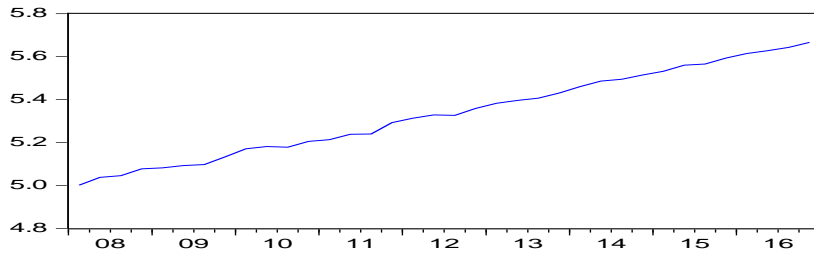
3. Veri Seti ve Uygulanan Ekonometrik Yöntem

Türkiye’de Enflasyon ile Döviz Kuru ve Faiz Oranları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla, ekonometrik bir analiz olan zaman serilerinden faydalanılacaktır. Bu çalışmada 2008-2016 yılları arasındaki üç aylık zaman serisi verileri kullanılarak, Enflasyon Oranı, Döviz kuru Oranı ve Faiz Oranları arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Çalışmada kullanılan verilerden Enflasyon Oranı, Döviz kuru Oranı ve Faiz Oranları Merkez Bankası EVDS’ den elde edilmiştir. Analizlerde kullanılan, LNENF ve LNDKR, LNFO kısaltma ifadeleri sırasıyla, Enflasyon Oranı, Döviz kuru Oranı ve Faiz Oranları doğal logaritmaları alınmış hallerini göstermektedir. Çalışmada kullanılan verilerin tahmini E-Views9 programı kullanılarak yapılmıştır. Bu verilerin zaman içindeki değişimleri Şekil 1’de görülmektedir.

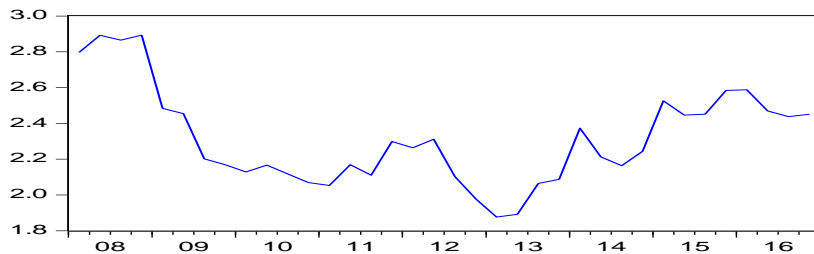
Şekil 1: Modelde Yer Alan Serilerin Grafiği
LNDKR

LNENF

LNFO

2008 – 2016 arası 3 aylık enflasyon oranı, reel efektif döviz kuru, ve faiz oranı değerlerini gösteren Şekil 1'i incelediğimizde, enflasyon serisinin 2008 yılından 2016 yılına kadar istikrarlı bir şekilde arttığını, 2016 yılında en yüksek değerine ulaştığını görebiliriz. Döviz kuru serisini incelersek, genellikle dalgalı bir seyir göstermesine rağmen bir artış görülmektedir ve çok sayıda kırılma yaşanmaktadır. Faiz oranı ise diğer değişkenlerin bu durumuna karşılık zıt yönde bir durum göstermektedir. 2013 yılına kadar azalma eğiliminde olan seri daha sonraki yıllarda artış göstermiştir. En yüksek değerini ise 2015 yılının ikinci döneminde ulaşmaktadır. Serilerde artış ve azalmalar görüle bile, bazı dönemlerde yapısal kırılmalar olduğu görülmektedir.

3.1. Birim Kök Testleri

Tablo 2, enflasyon faiz oranı ve reel döviz kuru değişkenlerine ait ADF ve PP birim kök testi sonuçlarını göstermektedir.

ADF Birim kök testine ilişkin boş ve alternatif hipotez şöyle oluşturulmaktadır:

H_0 : Seri durağan değildir (birim kök içermektedir).

H_1 : Seri durağandır (birim kök içermemektedir).

Tablo 2: ADF ve PP Birim Birim Kök Testi Sonuçları

ADF TESTİ		LNENF	LNDKR	LNFO
Düzeyde	Sabit Trendli	-3.799	-2.917	-1.531
	Sabit	1.383	-1.228	-2.051
1. fark	Sabit Trendli	-4.616	-5.088	-5.7
	Sabit	-6.414	-5.202	-5.23
PP TESTİ		LNENF	LNDKR	LNFO
Düzeyde	Sabit Trendli	0.127	-2.992	-1.601
	Sabit	-3.836	-1.157	-2.064
1. fark	Sabit Trendli	-10.28	-5.247	-5.704
	Sabit	-15.06	-5.403	-5.240
Kritik Değerler	Sabit	Sabit Trendli	Sabit	Sabit Trendli
%1	-3.485	-4.035	-3.483	-4.033
%5	-2.885	-3.447	-2.884	-3.446

Not: ADF ve PP Testi kritik değerleri % 1 ve % 5 anlam düzeyindeki MacKinnon (1996) kritik değerlerini ifade etmektedir. * değerleri % 1 anlamlılık düzeyini, ** % 5 anlam düzeyindeki ifade etmektedir.

Tablo 2'de yer alan ADF ve PP test sonuçlarına göre, birim kök testi sınavında değişkenler birinci farklarında durağandır. Başka bir ifadeyle serilerin birinci farkı alındığında sıfır hipotezi red edilerek durağan hale geldiği görülmektedir. Dolayısıyla hem ADF hem de PP test sonuçlarına göre değişkenler birinci farklarında durağandır.

Uygulamada yaygın kullanım alanı bulan ADF ve PP testleri serilerde kırılma ihtimalini dikkate almayan testlerdir. Bu nedenle çalışmada geleneksel birim kök testlerine ek olarak Zivot ve Andrews (1992)'in yapısal kırılmaya izin veren birim kök testi gerçekleştirilmiştir. Tablo 3'te görülen test istatistiği kritik değerleri Zivot-Andrews'in (1992) çalışmasından alınmıştır.

Tablo 3:Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	tist Model A	Model A Kırılma Dönemi	tist Model B	Model B Kırılma Dönemi	tist Model C	Model C Kırılma Dönemi
LNENF	-4,11	2011Q ₁	-3,37	2011Q ₄	-4,19	2011Q ₁
LNDKR	-3,46	2015Q ₁	-3,6	2013Q ₂	-3,52	2012Q ₄
LNFO	-2,66	2009Q ₃	-3,86	2009Q ₄	-4,5	2009Q ₂
ALNENF	-6,02	2011Q ₄	-5,75	2013Q ₃	-6,56	2009Q ₁
ALNDKR	-5,44	2011Q ₁	-5,31	2015Q ₂	6,71	2015Q ₁
ALNFO	-6,59	2010Q ₁	-6,62	2015Q ₂	-6,78	2009Q ₄
Kritik Değerler	Model A		Model B		Model C	
%1	-5,34		-4,80		-5,57	
%5	-4,93		-4,42		-5,08	
%10	-4,58		-4,11		-4,82	

Tablo 3’te Model A serilerin sabitinde kırılmayı, Model B trend de kırılmayı ve Model C ise sabit ve trend de kırılmayı araştırmaktadır.Zivot-Andrews testi sonuçlarına göre; değişkenlerin tümü de , % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerinde durağan değildirlir yani seriler birim kök içermektedir. Düzey değerlerinde durağan olmayan serilerin birinci farkları alındığında, t istatistikleri tablo değerlerinden mutlak değerce büyük olduğu için durağan hale geldiği görülmektedir. Bu sonuçlar ADF ve PP testlerinden farklı bir sonuç içermemektedir.

3.2. Eşbütünleşme Testi Bulguları

Yapısal kırılma altında serilerin birinci fakları alındığında serilerin durağan hale geldiğinin belirlenmesinden dolayı değişkenler arasında yapısal kırılma altında uzun dönemli bir ilişkiyi tespit edebilmek için Gregory-Hansen eşbütünleşme testi yapılmıştır. Minimum ADF test istatistikleri ve kırılma dönemleri Tablo 4’te görülmektedir.Tablo 4’de yer alan ADF istatistik değerleri, Gregory ve Hansen (1996) çalışmasında yer alan tablo kritik değerleri ile karşılaştırılmıştır.

Tablo 4: Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model	Kırılma Dönemi	ADF İstatistiği	Kritik Değerler %1	Kritik Değerler %5
Sabitte Kırılma	2008Q ₁	-4,34	-5,44	-5,50
Sabitte ve Trendde Kırılma	2010Q ₃	-4,51	-5,80	-5,29
Rejim Değişimi	2010Q ₁	-4,64	-5,80	-4,92

H₀: Yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme yoktur.

H₁: Yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme vardır.

Bütün modeller için hesaplanan minimum ADF istatistiği mutlak değer olarak kritik değerlerden küçük olduğundan seriler arasında yapısal kırılmalar altında

eşbütünlük olduğu ifade eden H_1 hipotezi kabul edilemez. Bu yüzden de H_0 hipotezi reddedilemez. Dolayısıyla Gregory-Hansen testi sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı görülmektedir. Ayrıca, üç model için sırasıyla 2008Q₁, 2010Q₃ ve 2010Q₁ yıllarında yapısal kırılma söz konusudur.

3.3. VAR Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

VAR modeli tahmininin sağlıklı olarak yapılabilmesi için öncelikle optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için maksimum gecikme uzunluğu 1 olarak seçilmiş olup, Olabilirlik Oranını (LR) en yüksek, Final PredictionError (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan-Quinn (HQ) kritik değerlerini en küçük yapan gecikme uzunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 5: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	56.48889	NA	3.28e-06	-4.114530	-3.969365	-4.072728
1	139.8444	141.0631*	1.08e-08*	-9.834183*	-9.253523*	-9.666974*
2	141.4962	2.414162	1.97e-08	-9.268936	-8.252781	-8.976320
3	207.6391	9.869039	2.88e-08	-8.881953	-7.615294	-8.423969
4	209.2791	2.214095	4.33e-08	-8.513957	-6.867299	-7.918577

* Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu gösterir.
 LR: sequentialmodified LR test statistic
 FPE: Final predictionerror
 AIC: Akaikeinformationcriterion
 SC: Schwarzinformationcriterion
 HQ: Hannan-Quinninformationcriterion

Buna göre Tablo 5’te belirlenen kriterlere göre en uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğu görülmüştür. Gecikme uzunluğu seçiminde VAR modelinden yararlanılmıştır. Modelde AIC: Akaike Bilgi Kriteri, SC: Schwarz bilgi kriteri ve HQ:Hannan-Quinn bilgi kriterlerinin önerdiği 1 gecikme modeli benimsenmiştir.

3.4. VAR Analizi

Tablo 6. Var Model

	LNENF	LNDKR	LNFO
LNENF(-1)	0.987502 (0.05510) [17.9228]	0.611105 (0.20526) [2.97720]	0.729949 (0.49054) [1.48804]
LNDKR(-1)	-0.000163 (0.04615) [-0.00353]	0.460099 (0.17194) [2.67587]	-0.718385 (0.41092) [-1.74825]
LNFO(-1)	-0.007721 (0.01292) [-0.59778]	0.065075 (0.04812) [1.35240]	0.832466 (0.11499) [7.23922]

Tablo: 6'nın devamı

C			
	0.102157	-3.054733	-3.103881
	(0.28210)	(1.05095)	(2.51161)
R ²	0.991490	0.898324	0.796427
F-istatistiği	893.2009	67.73629	29.99381

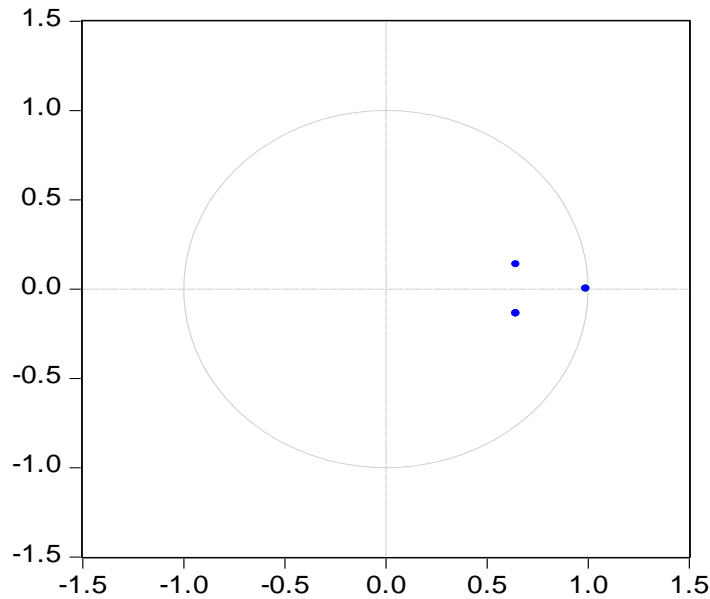
Var modelinin yorumlanması tek başına bir anlam ifade etmediğinden dolayı, Etki-Tepki analizi ve Varyans ayrıştırması analizi yöntemleri kullanılmaktadır. Ancak model tahmin edildikten sonra hata terimine ait testlerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca tahmin edilen modelin durağanlığı analiz edilmelidir. Modelin durağan olup olmadığının belirlenmesi katsayı matrisinin özdeğerlerine bağlıdır. (Hendry ve Juselius, 2000: 10).

Tablo: 7. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Kök	Modulus
0.990394	0.990394
0.644836 - 0.137160i	0.659262
0.644836 + 0.137160i	0.659262

Tablo-6 aracılığıyla da görülebileceği üzere; hiçbir modülüs değeri referans aralığının dışında değildir. Bu durumda kurulan VAR modelinin istikrarlı olduğunu göstermektedir. Aynı analizi şekil ile yorumlamaya imkan veren şekil 2'deki AR karakteristik Polinomunun Ters Köklerini birim çember analizinde değerlendirmek gerekmektedir.

Şekil 2: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

AR Karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisindeki konumları modelin durağan olduğunu göstermektedir. VAR modelinin yapısal anlamda bir sorun içerip içermediğini tespit edebilmek üzere ayrıca Otokorelasyon- LM ve White Değişen Varyans testleri de yapılmıştır. Otokorelasyon testine ilişkin sonuçlar Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo: 8. Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM istatistiği	Olasılık
1	2.942382	0.9665
2	13.20856	0.1534
3	9.266828	0.4130
4	10.18186	0.3360
5	3.393846	0.9466
6	8.883814	0.4481
7	5.176094	0.8187
8	6.119105	0.7279
9	10.39248	0.3197
10	15.99981	0.0669
11	5.489921	0.7897
12	10.93315	0.2803

Tahmin edilen VAR modelindeki hata terimlerinin birbirleri ile ilişkili olup olmadıklarını belirlemek amacıyla yapılan bu test, ele alınan 12 gecikme düzeyinde de otokorelasyon bulunmadığını göstermiştir. Kurulan VAR modelinin istikrarlı olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan normallik testi tablo 12 yardımıyla değerlendirilebilmektedir.

Tablo: 9 Normal Dağılım Testi Sonuçları

Bileşen	Jarque-Bera	df	Olasılık
1	0.664946	2	0.7171
2	0.372831	2	0.8299
3	0.563739	2	0.7544
Joint	8.764726	8	0.3625

Tablo 9 yardımıyla da görülebileceği üzere değişkenler hem tek tek hem de birlikte normal dağılıma sahiptirler. Bu da VAR modelinin istikrarlı olduğunu desteklemektedir. Bu aşamada VAR modelinde değişen varyans olup olmadığını da test etmek yerinde olacaktır.

Tablo: 10. White Testi

Joint test:		
Ki Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
51.10910	36	0.0489

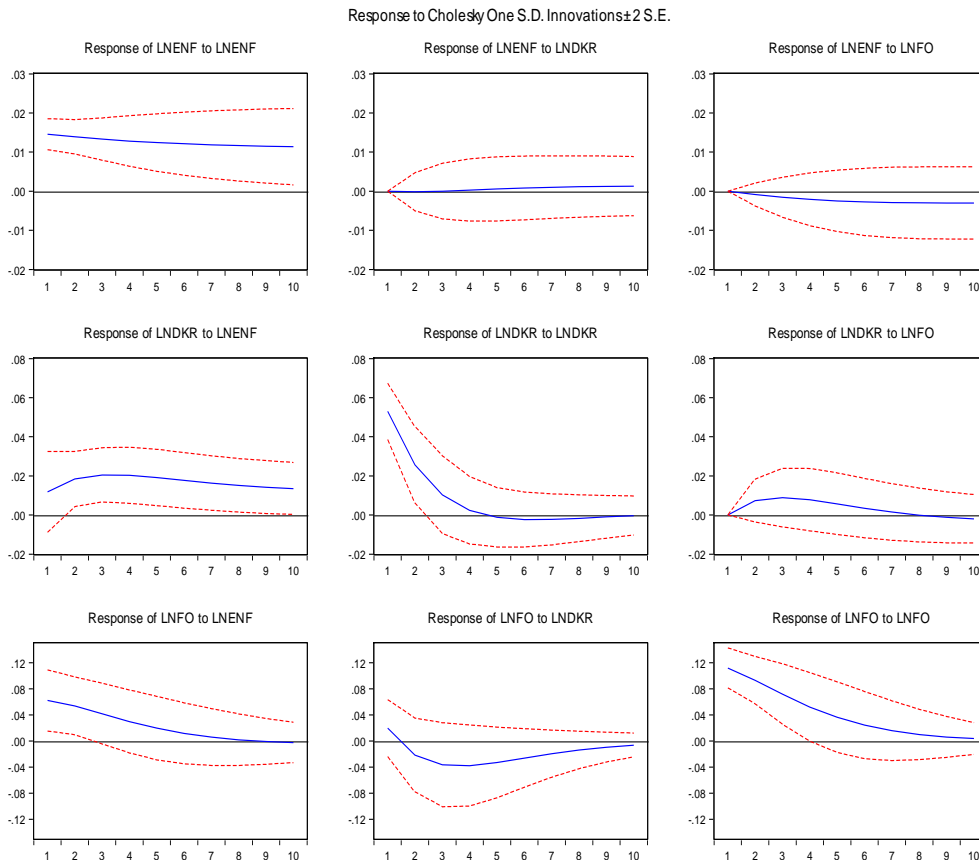
Hata terimlerinin varyansının bütün örneklem için sabit olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla yapılan White Değişen Varyans Testi sonuçları ise Tablo10’da gösterilmektedir. Ki-Kare değeri tahmin edilen modelde değişen varyans sorunu

olmadığını başka bir ifadeyle hata teriminin varyansının tüm gözlemler için aynı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bir makro ekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırması ile etkili bulunan bu değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı ise etki-tepki fonksiyonları ile belirlenmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 97).

VAR modelinin tahmin edilmesi sonucunda, elde edilen parametreleri yorumlamak yerine, sistemin tahmini sonucunda elde edilen artıkların analiz edilerek yorumlanması, geleceğe yönelik yorumlarda daha doğru sonuçlar vermektedir. Modelde yer alan değişkenlerin hata terimlerinde meydana gelecek şokların, diğer değişkenler üzerindeki etkisi, Etki-Tepki fonksiyonları ile ölçülmektedir (Tarı ve Bozkurt, 2006: 5). Etki-tepki fonksiyonları, rassal hata terimlerinden birindeki bir standart sapmalı şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini yansıtmaktadır. Başka bir ifadeyle, etki tepki fonksiyonları VAR modelindeki her bir değişkenin yapısal şoklar ortaya çıktığında, bu şoklara karşı dinamik tepkisini göstermektedir (Umutlu, 2008: 239).

Şekil: 3 Etki-Tepki Grafikleri

Şekil 3'te her değişkenin birbirine ve diğer tüm değişkenlere uygulanan bir birim şok karşısındaki tepkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Buna göre şekilden de görülebileceği üzere, enflasyon değişkeninde meydana gelen bir standart sapmalı şokun en değerli etkisi tahmin edilebileceği üzere kendisi üzerinde gerçekleşmektedir. Faiz oranları ise en büyük tepkiyi döviz kuruna ve kendisinde meydana gelen değişikliklere vermektedir. Döviz kuru ise en büyük tepkiyi ise kendisine vermektedir. Bu açıdan bakıldığında enflasyon oranlarını açıklamada en büyük etki döviz kuru olurken, son olarak faiz oranları şeklinde sıralanmaktadır.

Etki tepki fonksiyonları modelde yer alan içsel değişkendeki bir şokun, diğer değişkenler üzerindeki etkilerini belirlerken, varyans ayrıştırma her bir değişkenin öngörü hata varyansını değişkenlerin her birine paylaştırarak şokların değişkenler üzerindeki etkilerini yüzde olarak ifade eder ve bir değişkendeki değişimin % kaçının kendisinden, % kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını belirlemede kullanılır. Bu nedenle, varyans ayrıştırma modelde yer alan değişkenleri etkileyen her bir rassal şokun nispi etkisini göstermektedir. Bir değişkende meydana gelen değişimlerin tamamı kendisindeki şoktan kaynaklanıyorsa, bu durum değişkenin dışsal olarak hareket ettiğini, modeldeki diğer değişkenlerden kaynaklanıyorsa değişkenin içsel olduğunu gösterir (Özer ve Erdoğan 2006: 104).

Tablo 11. Varyans Ayrıştırması

ENFdeğişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları				
Dönem	S.E.	LNENF	LNDKR	LNFO
1	0.014572	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.020163	99.80933	0.006423	0.184247
3	0.024214	99.44396	0.004455	0.551581
4	0.027481	98.96678	0.014075	1.019144
5	0.030268	98.43555	0.047208	1.517245
6	0.032728	97.89788	0.102962	1.999157
7	0.034950	97.38665	0.173963	2.439382
8	0.036986	96.92034	0.251884	2.827773
9	0.038874	96.50630	0.330121	3.163581
10	0.040637	96.14461	0.404427	3.450959
DKRdeğişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları				
Dönem	S.E.	LNENF	LNDKR	LNFO
1	0.054289	4.703764	95.29624	0.000000
2	0.063223	11.91380	86.75497	1.331231
3	0.067834	19.45213	77.67015	2.877719
4	0.071269	25.71935	70.47443	3.806218
5	0.074016	30.51232	65.36592	4.121759
6	0.076211	34.15476	61.75076	4.094480
7	0.077982	36.98821	59.06401	3.947778
8	0.079455	39.25817	56.93910	3.802728
9	0.080733	41.12848	55.16613	3.705391
10	0.081883	42.70997	53.62844	3.661586

Tablo 11'in devamı

FOdeğişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları				
Dönem	S.E.	LNENF	LNDKR	LNFO
1	0.129741	23.01925	2.331764	74.64898
2	0.170065	23.47874	2.967177	73.55408
3	0.192792	22.99373	5.898078	71.10820
4	0.205477	22.35972	8.578244	69.06204
5	0.212169	21.83200	10.46043	67.70757
6	0.215476	21.46295	11.61667	66.92039
7	0.217011	21.23460	12.26037	66.50502
8	0.217688	21.11023	12.58937	66.30039
9	0.217982	21.05469	12.74434	66.20097
10	0.218118	21.04113	12.81111	66.14777

Serilerdeki değişimin nedenlerini belirlemek üzere kullanılan tekniklerden bir diğeri de VAR ayrıştırmasıdır. Tablo 10'daki enflasyon oranı varyans ayrıştırması sonuçlarına göre 10. dönemin sonunda enflasyon oranına ait öngörü hata varyansının % 4'ünün döviz kuru ve %3,66'sının ise faiz oranları tarafından belirlendiği ifade edilebilir. Yaklaşık %96,14'lük kısmı ise enflasyon oranının kendisi tarafından açıklanmaktadır. Döviz kuru için varyans ayrıştırması sonucuna göre 10.dönemin sonunda döviz kuru öngörü hata varyansının %42,7'si enflasyon, %3,66'sı faiz oranları tarafından açıklanmaktadır. %53,6'lık kısmı ise döviz kurunun kendisi tarafından açıklanmaktadır. Son olarak da faiz oranları varyansayrıştırması sonuçlarına göre 10. dönemin sonunda faiz oranına ait öngörü hata varyansının %21,04'ü enflasyon oranı, %12,8'i döviz kuru ve %66,14'ünün kendisi tarafından açıklandığı görülmektedir.

3.5. Nedensellik Testi

Kurulan var modeli sabit olduğu tespit edildikten sonra, modelin değişkenlerinin arasındaki ilişkinin yönü Granger Nedensellik Testi ile incelenmiştir. Granger nedensellik testinde sonuçlar bir bütün halinde Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: Granger Nedensellik Testi Sonuç Tablosu

Bağımlı değişken: LNENF			
	Ki-kare	sd	Olasılık
LNDKR	1.25E-05	1	0.9972
LNFO	0.357343	1	0.05500
GENEL	0.364521	2	0.8334
Bağımlı değişken: LNFO			
	Ki-kare	sd	Olasılık
LNENF	2.214269	1	0.01367
LNDKR	3.056361	1	0.1804
GENEL	3.079315	2	0.2145

Tablo:12'nin devamı

Bağımlı değişken: LNDKR			
	Ki-kare	sd	Olasılık
LNENF	8.863691	1	0.0029
LNFO	1.828992	1	0.1762
GENEL	8.886323	2	0.0118

Granger Nedensellik Testi bulgularına göre enflasyon oranından döviz kurlarına doğru bir ilişki saptanmazken, enflasyon oranından, faiz oranlarına doğru bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Ayrıca faiz oranı ve döviz kurundan enflasyon oranlarına doğru da bir nedensellik ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Yani enflasyon oranı ve faiz oranları arasında çift yönlü bir ilişki mevcuttur. Buna karşın döviz kurundan, faiz oranlarına ve faiz oranlarından döviz kuruna doğru bir ilişki tespit edilememiştir.

Sonuç

Yıllardan beri görülen kronik enflasyon olgusu, Türkiye ekonomisi için en önemli sorunlardan biridir. Bu yüzden TCMB her yıl enflasyon hedeflemesi uygulamaya çalışmaktadır. Piyasa ekonomilerinde ekonomi politikalarının makro amaçları çok sayıda amaç demetinden “sihirli üçgen” olarak anılan ve enflasyon, büyüme ve ödemeler dengesi denkliği olarak anılan üç temel amaca indirgenmiştir. Bu ilkeler aynı zamanda piyasa sistemi veya liberal ekonomik anlayışın temel ekonomi politikası amaçlarıdır. Nasıl ki yüksek ödemeler dengesi açığı ve düşük büyüme oranları, ekonomi politikası nihai amaçlarına uygun değilse yüksek oranlı enflasyon olgusu da ekonomik sistem için normal karşılanabilecek bir sonuç değildir.

Bu çalışma esas olarak enflasyon değişkeni ile döviz kuru ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi belirlemede literatüre, bu konuyu Türkiye açısından inceleyerek katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada, 2008-2016 yılları arasında enflasyon oranı, faiz oranı ve reel efektif döviz kuru çeyreklik veriler kullanılarak, değişkenler arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla gerekli ekonometrik analizler yapılmıştır. Yapılan analizlerde değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bunun sonucunda, enflasyon oranı ve faiz oranı arasında çift yönlü bir ilişki saptanmıştır. Reel efektif döviz kurundan faiz oranına ve enflasyon oranına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Literatürü incelediğimizde, döviz kuru ve faiz oranı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok teorik ve ampirik çalışmayla karşılaşmaktayız. Söz konusu çalışmaların bir kısmında, enflasyon ve döviz kuru arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir kısım da ise enflasyon ile faiz oranları arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Yaptığımız çalışmanın sonucu da, döviz kuru ile enflasyon arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisini ortaya koyduğu için, bu görüşün hakim olduğu literatüre katkıda bulunmuştur. Çalışmayı benzer çalışmalarla karşılaştırdığımızda,

çalışmanın sonucu, Gottschalk ve Moore (2001), Yılcı (2009), Yapraklı ve Kaplan (2012)' nin bulguları ile benzer sonuçlar taşımaktadır.

Kaynakça

- Acar, D., Işık, N., Işık, H. (2004). Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (2), ss.325-340.
- Achsanı, Noer Azam; Arie Jayanthi F.A. Fauzi ve Piter Abdullah (2010), "The Relationship Between Inflation and Real Exchange Rate: Comparative Study Between ASEAN+3, The EU and North America" European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences, Issue 18 (2010), pp.69-76.
- Asad, İmrana; Nisar Ahmad ve Zakir Hussain (2012), "Impact of Real Effective Exchange Rate on Inflation in Pakistan" Asian Economic and Financial Review 2(8)ss. 983-990.
- Atkins, F.J. ve Coe, P.J. (2002). An ARDL bounds test of the long-run Fisher effect in the United States and Canada. *Journal of Macroeconomics*, 24(2), 255-266.
- Ayub, G., Rehman, N.U., Iqbal, M., Zaman, Q. ve M. Atif (2014). Relationship Between Inflation and Interest Rate: Evidence From Pakistan, *Research Journal of Recent Sciences*, 3(4), 51- 55.
- Ayvaz, Güven, E ve Uysal, D. (2013). Türkiye'de Döviz Kurlarındaki Değişim ile Enflasyon Arasındaki İlişki (1983-2012). *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 5 (9), 141-156.
- Bajo-Rubio, O., Diaz-Roldan, C. ve Esteve, V. (2005) "Is the Fisher Effect Nonlinear? Some Evidence for Spain, 1963-2002", *Applied Financial Economics*, 15(12), 849-854.
- Bal, O. (2012), Döviz Kuru, Mevduat Faiz Oranı, Enflasyon ve Devlet İç Borçlanma Senetleri İlişkisi (1994-2008), *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 31 Temmuz – Ağustos 2012, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Kırgızistan.
- Davidson, R. ve J.G. MacKinnon, (1993), *Estimation and Inference in Econometrics*, Oxford University Press, New York, NY.
- Değer, O., Doğan, B. & Eroğlu, Ö. (2016), Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 405-425.
- Enders, W. (1995), *Applied Applied Econometric Time Series. (2. ed.)*, New York: Iowa State University. John Wiley & Sons. Inc.
- Ermışoğlu, E. (2013), "Türkiye'de Enflasyon Hedeflemesi: Bir Başarı Hikayesi mi?", *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 7(1), 31-58.
- Garcia, Carlos José ve Jorge E. Restrepo (2001), "Price Inflation and Exchange Rate Pass-Through in Chile" Central Bank of Chile Working Papers, No:128
- Gottschalk, J. ve D. Moore. (2001). Implementing Inflation Targeting Regimes: The Case of Poland. *Journal of Comparative Economics* Vol. 29, No. 1
- Granger, C. and Newbold, P. (1974), "Spurious Regressions in Econometrics", *Journal of Econometrics*, 2, 111-120.
- Gregory, Allan W. and Hansen Bruce E. (1996), "Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts", *Journal of Econometrics*, 70(1): 99-126.
- Gujarati, Damodar, N. (1995), *Basic Econometrics*, Mc-Graw-Hill Inc, U.S.A.
- Hendry, D. F., Ve Juselius, K. (2000). Explaining Cointegration Analysis: Part II. Discussion Papers, Department of Economics, University of Copenhagen, No.00-20.
- Işık, N., Acar, M. ve Işık, B. (2004), "Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi", Süleyman Demirel Üniv, İİBF, C.9, S.2, s. 325-340

- Keating, John W. (1990), "Identifying VAR Models Under Rational Expectations", *Journal of Monetary Economics*, 25: 453-476.
- Muço, Marta; Peter Sanfey ve Anıta Taci (2004), "Inflation, Exchange Rates and The Role of Monetary Policy in Albania" European Bank for Reconstruction and Development" Working Paper No:88.
- Nusair, S. A. (2008) "Testing for the Fisher Hypothesis Under Regime Shifts: An Application to Asian Countries", *International Economic Journal*, 22(2), ss.273-284.
- Özer, M. ve Erdoğan L. (2006). Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin zaman serisi analizi. Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım, Sayı. 60-61, Cilt.17: ss. 93-110.
- Özgen, F. B ve Güloğlu, B, "Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniği ile Analizi", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt:31, Sayı:1, 2004, ss. 1-27.
- Sever, E. ve Mızrak, Z. (2007) "Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Uygulaması" SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C.13, 265-283.
- Şentürk, M. ve Akbaş Y. E. (2014), "İşsizlik - Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği" *Journal of Yaşar University*, 9 (34), 5820 - 5832
- Tagushi, H., C. Kato (2010) "Assessing the Performance of Inflation Targeting in East Asian Economies", *Asian-Pacific Economic Literature*, 93-102.
- Tarı, R, ve Bozkurt, H, (2006), Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin Var Modelleri İle Analizi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, s.4, ss.12-28.
- Telatar, F. ve Telatar, E. (2003). "The Relationship Between Inflation and Different Sources of Inflation Uncertainty in Turkey", *Applied Economic Letters*, 10 (7): 431-435
- Umutlu, G, (2008), İşlem Hacmi ve Fiyat Değişimleri Arasındaki Nedensellik Ve Dinamik İlişkiler: İMKB'de Bir Ampirik İnceleme, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), s.231-246.
- Vicente, Carlos (2007), "Exchange Rate and Consumer Prices in Mozambique: A Cointegration Approach" IESE Conference Paper, No:40.
- Westerlund, J. (2006), "Testing for Panel Cointegration with Multiple Structural Breaks", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68(1), ss.101- 132
- Woglom, G. (2003) "How Has Inflation Targeting Affected Monetary Policy in South Africa?", *The South African Journal of Economics*, 71(2), 1-27.
- Yapraklı, Sevda, (2007) "Türkiye'de Enflasyon ve Döviz Kurunun Para Politikası Kuralı Üzerindeki Etkisi", *İktisat İşletme ve Finans*, Cilt 22, Sayı 258.
- Yapraklı, S. ve Kaplan, F. (2012). Türkiye'de Uygulanan Açık Enflasyon Hedeflemesi Stratejisinin Başarısı Üzerine Ekonometrik Bir Değerlendirme, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30 (2), 185-208.
- Yardımcıoğlu, Fatih ve Beşel Furkan (2013), "İşsizlik-Petrol Fiyatları İlişkisi: Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye Örneği (1980-2012)." *Electronic Turkish Studies* Cilt: 8. Sayı:8, ss. 2197-2211.
- Yılancı, Veli. (2009). "Fisher Hipotezinin Türkiye İçin Sınanması: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S. 23(4), ss.205-212.
- Yılancı, V. ve Özcan, B. (2010), "Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye için Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1): 21-33.
- Zivot, E. ve Andrews, D. (1992). Further evidence of great crash, the oil prices shock and unit root hypothesis, *Journal of Business and Economic Statistics*, 10 (3), 251-270.

Borsa İstanbul'da İşlem Gören Otomotiv İmalat Sektörü Firmalarının Finansal Performanslarının AHP, TOPSIS, ELECTRE ve VIKOR Yöntemleri ile Analizi

Lokman YANIK¹
Tamer EREN²

Özet

Firmaların finansal performanslarının analizi yatırım ve işletmelerle rekabet edebilme açısından çok önem arz etmektedir. Özellikle otomotiv gibi imalat sanayisinde çok önemli bir yeri olan sektör için finansal performans analizi mutlaka incelenmesi gereken bir konudur. Bu hususta doğru kararı vererek getiri elde etmek amacıyla en uygun yatırımı seçmek önemli bir karar problemidir. Bu amaçla çalışmada, üç ayrı uygulama yapılmıştır. Uygulamada BIST-100 de işlem gören otomotiv imalat sektöründeki 11 ayrı firma incelenmiştir. İşletmelerdeki karar vericilerin, ellerinde bulunan birçok finansal verinin düzenlenip tek bir skor hâlinde sunulmasında, çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS, VIKOR, ELECTRE yöntemleri kullanılmıştır. Karar vermede kullanılacak kriterlerin birbirlerine göre ağırlıkları bütün yöntemlerde AHP yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Elde edilen skorların 2011-2015 yıllarına ait finansal performansları ve performans sıralaması bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri, Finansal Performans, AHP, TOPSIS, ELECTRE, VIKOR

Analysis of Financial Performances of Automotive Manufacturing Sector Companies Which is Traded in Istanbul Stock Exchange by AHP, TOPSIS, ELECTRE and VIKOR Methods

Abstract

Analysis of the financial performance of the companies is very important for investment and ability to compete for businesses. For the sector that has a very important place especially in manufacturing industries such as automotive, the financial performance analysis is an issue that surely must be examined. In order to obtain a return by giving the right decision on this issue, selecting the most appropriate investment is an important decision problem. For this purpose, three separate implementations were done in study. In practice, 11 different companies which traded in BIST-100 in automotive manufacturing sector were examined. In arranging and presenting in a single score of many financial data in the hands of decision in businesses, TOPSIS, VIKOR, and ELECTRE methods of multicriteria decision-making methods were used. Weights relative to each other of the criteria to be used in decision making were obtained by using AHP method in all methods. Financial performance for the years 2011-2015 of the obtained scores and performance ranking were found.

Key words: Multi Criteria Decision Making, Financial Performance, AHP, TOPSIS, ELECTRE, VIKOR

Giriş

Globalleşen Dünya'da otomotiv sektörü hızla gelişen ve ülkelerin ekonomileri için gittikçe önemi artan bir sektördür. Türkiye'de otomotiv sektörünün imalat sanayi

¹ Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, yaniklokman@gmail.com

² Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, tamereren@gmail.com

toplam üretimi içindeki payı imalat sanayi sektörler ortalamasının üzerindedir. Karar verme problemlerinin temelinde bulunan soruların yanıtlarını veren işletmelerin yönetim faaliyetlerinde yönetimin odak noktası, verilen kararların yerine getirilmesinde ve eyleme dökülmesindeki etkinlik derecesi olmalıdır. Birden fazla seçeneğin arasından birisi seçme işi karar verme problemi olarak tanımlanmaktadır. Bu seçimi yaparken ele alınan problem için detaylı ve yeterli bilginin toplanması ve çözüm süreci için analizlerin yapılması gerekmektedir. Bu analizlere göre içlerinden en uygun olanını seçmek problemi çözme faaliyetidir. Günümüzdeki ekonomik şartlarında işletmelerin değerlendirilmesinde yalnızca mali tablolardan elde edilen oranların kullanılması yeterli olmamaktadır. Bu açıdan son yıllarda kullanılan çok ölçütlü karar verme yöntemleriyle, birbirleriyle çelişebilen kriterlerin basit düzeyde karar almaya yardımcı olmalarıyla çok kapsamlı bir alana sahip olmuşlardır. Finans literatüründe de çok sayıdaki analiz sonuçlarını bir tek skora indirmek için çalışmalar mevcuttur. Çok ölçütlü karar verme yöntemleri AHP, TOPSIS, VIKOR, ELECTRE, PROMETHEE vb. geliştirilen yöntemlerden bazılarıdır.

Bu uygulamada otomotiv sektöründeki firmaların finansal performansları 2011-2015 yıllarındaki mali tablolarından elde edilen veriler ışığında, belirli kriterler dâhilinde AHP, TOPSIS, VIKOR ve ELECTRE yöntemleri ile analiz edilmiştir. Firmaların 2011-2015 yılları arasındaki getiri oranlarına göre en iyiden en kötüye doğru sıralamaları bulunmuş ve sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

Yapılan çalışmanın planı şu şekildedir: Çalışmanın birinci bölümünde finansal performanstan ve öneminden bahsedilmiştir. İkinci bölümünde otomotiv sektörüne değinilmiştir. Üçüncü bölümünde çok kriterli karar verme tekniklerinden bahsedilmiş, bunlardan AHP, TOPSIS, ELECTRE ve VIKOR yöntemlerine ait bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde literatürde yapılan çalışmalar incelenmiştir. Beşinci bölümde uygulamaya geçilmiştir. Daha sonra sonuç ve değerlendirme yapılmıştır. Son kısımda ise kaynakçaya yer verilmiştir.

1. Finansal Performans Kavramı ve Önemi

Bir iş veya görev verildiğinde o anda ve sonunda göstermiş olduğu başarı derecesi gibi tanımlamaları olan performans kavramı; temelde, bireylerin veya örgütlerin verilen işte elde edilen sonucun gerçekleşmesini istedikleri hedefle ne kadar örtüştüğünün hem nicel hem de nitel göstergesidir (Büyük Larousse, 1992; Karakaş ve Ak, 2003).

Günümüzde yönetim anlayışına göre performans kavramı değişmiştir. Yöneticiler işletmenin başarısını yani amaçlarına ulaşımındaki yeterliliği performans kavramı olarak belirtmektedirler. İşletmenin ve bireyin birlikte gerçekleştirmiş oldukları başarı ve uyum olarak gösterilen bu kavramın önemi, özellikle niceliksel getiriler ile ölçüldüğü zaman giderek artmaktadır (Biçer, 1997; Mistepe, 1998).

İşletme alanı için bu kavram sorgulandığı zaman aynı çerçevede tanımların yapıldığı görülmektedir. İşletmelerin elde ettikleri çıktılar daha çok finansal olarak

ön plana çıkartıldığında bu sonuçların aynı zamanda işletme amacının ve görevlerinin yerine ne ölçüde getirildiğinin derecesini de ölçmektedir (Akal, 2000). İşletmenin nicel ve nitel çıktıları arasındaki ilişkilerin ölçülmesi, bu sonuçların birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Üretim veya hizmet olarak ele alındığında hitap ettikleri alanların farklılığına bakılmaksızın işletme yararlarını gözetmek hem bireylerin hem de yönetici örgütlerinin esas görevidir (Benligiray, 1999). Temel amaç ve misyon stratejik planlamalarda çok önemlidir. Bununla birlikte bu stratejik planlamalar performans olarak değerlendirilen başarı çıktısı ile aynı çizgiye sahip olmalıdır. Yani içinde buldukları örgüte katkıda bulunabilecek yeterlilikte ve etkinlikte olmak zorundadır (Grady, 1991).

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler ve sosyal faaliyetler performansı arttırmaya yönelik yapılan değişimleri önemli ölçüde etkilemektedir. Ekonomik koşulların beraberinde getirdiği gereklilikler işletmelere bu gelişmeleri takip etme zorunluluğu oluşturmuştur. İşletmelerin bu takibi yapabilmeleri için ekstra duyarlılık gösteren bir organizasyon yapısı oluşturmaları ve kapasitelerini gerektiği durumlarda geliştirmeleri ve performanslarını bu gelişmelerde eş ölçüde tutmaları gerekmektedir (Zerenler, 2003).

2. Türkiye'deki Otomotiv Sektörü ve Ekonomideki Payı

Yaşanan teknolojik gelişmelerde Dünya'da ön plana çıkan otomotiv sektörü ekonomik anlamda büyük ölçüde önem kazanmıştır. Sektördeki firmalar arasında artan rekabetin etkisi aynı zamanda gösterilen performanslarda da dikkat çekmektedir. Artan performans değerleri beraberinde verimlilik artışını, kaynakların etkin kullanıldığını, organizasyonlardaki yönetim gücünü ve yetkinliğini ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda rekabette önem arz eden stratejik adımlar yapılan AR-GE destekleri, işgücü istihdamı gibi niceliksel ve niteliksel yatırımlar ile eş değerdir.

Üretimdeki payı değerlendirildiğinde önde gelen sektörlerden olan otomotiv sektörü ise oluşturduğu katma değerler ile ekonomide çok önemli bir yere sahiptir. Otomotiv sektörü farklı sektörler ile iç içe olduğu için ülkenin ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Otomotiv sektörünün diğer sektörler üzerinde de etkilerinin olması teknolojik gelişmelerle paralel gitmesine olanak sağlamaktadır. Bu nedenle sektörde yaşanan değişimler yakından takip edilmelidir. Her sektörün olduğu gibi otomotiv sektörünün de zayıf ve güçlü yanları bulunmaktadır. Kapasite kullanımından kaynaklanan verimsizlikler, artan üretim maliyetleri veya ana ve yan sanayi arasındaki iletişim yetersizliğinden kaynaklanan sinerji eksikliği sektörün zayıf yanlarını oluşturmaktadır. Esnek imalat kabiliyeti, dünya standartlarında oluşturulan ve sürekli geliştirilen kalite sistemi ve güçlü sermaye yapısı gibi özelliklerde sektörün güçlü yanlarını göstermektedir.

Ar-Ge ve üretim birimlerine yapılan 85 Milyar Euro'luk yatırımlar ve bu yatırımları yapan ülkelerin 433 Milyar Euro üzerindeki vergi gelirleri otomotiv sektörünün dünya genelinde en fazla yatırımların yapıldığı sektörlerden biri olduğunu göstermektedir. Ekonomik payı bu kadar güçlü olan sektörün istihdama yaptığı katkı da çok fazladır. Yapılan araştırmalara göre otomotiv sektörü dolaylı

olarak 50 milyondan daha fazla kişiye hitap ederken doğrudan 8 milyondan fazla istihdama sahip olduğu görülmüştür.

Türkiye'deki otomotiv sektörünün payı incelendiğinde ise 1960'lı yıllardan bu yana önemli gelişmeler kat etmiştir. İhracat alanında atılan yeni adımlar ile Türkiye'de önemli bir konum haline gelmiştir. 2016 yılı TÜİK verileri incelendiğinde otomotiv sektörü ülkedeki toplam ihracatın %15'ine hitap etmektedir. Aynı zamanda Türkiye'den toplamda 140 ülkeye 1,1 milyar dolar, AB üyesi olan 27 ülkeye ise 4,4 milyar dolar ihracat yaptığı kayıt altına alınmıştır.

Uluslararası Motorlu Taşıt Üreticileri Derneği (OICA)'nin yaptığı istatistiklere göre 2014 yılındaki küresel çapta otomotiv üretimi 2015 yılında %1 artmış ve bu rakam 90 milyon 683 bin 72'ye ulaşmıştır. Ayrıca otomotiv sanayinde toplam üretim şubat ayındaki yine önceki yıla göre %11 artış göstermiştir.

2016 yılı şubat ayı "Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları" ithalatı geçen yılın aynı ayına göre %8,7 artarak 1 milyar 352 milyon dolar, ihracatı %17,4 artarak 1 milyar 651 milyon dolar olmuştur ve yaklaşık 300 milyon dolar dış ticaret fazlası vermiştir. 2016 Ocak-Şubat dönemi "Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları" ithalatı geçen yılın aynı dönemine göre %0,7 azalarak 2 milyar 42 milyon dolar olurken, ihracatı %1,6 artarak 2 milyar 885 milyon dolar oldu ve yaklaşık 843 milyon dolar dış ticaret fazlası vermiştir.

3. Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri

Chen ve Hwan (1992) tarafından Hwang ve Yoon'un (1981)'un çalışmalarından temel alınarak geliştirilen TOPSIS yöntemi çok ölçütlü karar verme yöntemleri arasında gösterilmektedir. Karar verme problemlerinde yaşanan karmaşıklara çözüm getirebilme amaçlı geliştirilen bu yöntemde, alternatif seçenek kümesi arasında belirli faktörler değerlendirilerek etkili olan kriterlerin alacağı maksimum ve minimum değerlerin ideal durumla karşılaştırılması olarak tanımlanmaktadır (Yurdakul ve İç, 2003). "n" sayıda alternatif ve "m" sayıda kriteri bulunan problem teoride "m" boyutlu uzayda "n" noktaları ile gösterilmektedir. Alternatifler çözüm süreçlerindeki aldıkları değerler ile ideal çözüm noktasına olan mesafelerinin değerlendirmesini yapan TOPSIS yöntemi en uygun alternatifin seçimine yönelik mantıkla çalışmaktadır (Eleren ve Karagül, 2008).

1980'de Saaty tarafından geliştirilen Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi ise yine karmaşık karar verme problemlerin çözümüne yardımcı olarak kullanılan çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden birisidir. Çeşitli alanlarda uygulanma imkânı bulan bu yöntem özellikle ekonomi, planlama, portföy yönetimi gibi alanlarda baş göstermektedir. Çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden bir diğer yöntem olan VIKOR yöntemi ise karmaşık ve kompleks sistemler için geliştirilmiştir (TzengandHuang, 2011). Yu (1973) ve Zeleny (1982) tarafından ilk olarak temelleri atılan uzlaşık çözüm, çelişkili kriterler arasında karar vermeye yardımcı uzlaşık çözüm aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntem ideale en yakın alternatif çözümü karar vericilere sunmaktadır. Trajkovic vd. (1997), tarafından temellendirilen bu yöntem seçenek kümesinde bulunan birden fazla alternatifi

sırlama ve seçme üzerinde çalışırken nihai kararda uzlaşmacı çözümleri belirler (Demirel ve Yücenur, 2011).

ELECTRE yöntemi ilk olarak Beneyoun(1966) tarafından ortaya atılmış çok ölçütlü karar verme yöntemidir. Yöntem, her bir kriter için alternatifler arasında ikili üstünlük karşılaştırmasına dayanır. Ayrıca bu yöntem öne geçme veya baskınlık ilişkisine dayanan bir yöntemdir, her bir kriter için bir verimlilik bir de önem ölçüsü tespit edilir. Belirlenen verimlilik kriterleri üzerinden her bir seçeneğe puan verilir.

3.1. AHP Yöntemi

Aşağıda AHP yönteminin adımları verilmiştir.

Adım 1: Karar verilecek problemin anlaşılabilir ve değerlendirilebilir olması için hiyerarşik olarak düzenlemek gerekir. Bunun için karar probleminin ana hedefi, kriterler, alt kriterler ve alternatifleri hiyerarşik bir yapıda hazırlanır. Karar vericilerin değerlendirmelerine göre kriterlerin birbirleriyle karşılaştırılmasıdır. Karşılaştırmalar yapılırken daha çok tercih ölçeği kullanılmaktadır(Saaty,1980).

Adım 2: Normalizasyon kullanılarak ikili karşılaştırma matrisinin her elemanının görece önemi hesaplanmaktadır.

Adım 3: Bu aşamada $A \times w = \lambda_{max} \times w$ eşitliğini sağlayan λ_{max} özvektörü elde edilmelidir. A karşılaştırma matrisini ifade ederken w ise elde edilen ağırlık matrisini ifade etmektedir. (3.1) ve (3.2)'deki formüller aracılığıyla tutarlılık oranı (CR) bulunur. CI, tutarlılık indeksini ve RI' da rassallık göstergesini ifade etmektedir. Rassallık göstergesi matrisin boyutuna göre farklı değerler alan sabit değerlerden oluşmaktadır. $CR < 0,1$ olması uygulamanın tutarlı olduğunu gösterir.

$$CI = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (3.1)$$

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (3.2)$$

Adım 4: Bu adımda, her bir kriterin hesaplanan ağırlığı ile alternatifin o kritere göre ağırlıklarının çarpımları toplamı ilgili alternatifin öncelik değerini verecektir.

3.2. TOPSIS Yöntemi

Aşağıda TOPSIS yönteminin adımları tanımlanmıştır.

Adım 1: Karar Matrisinin (A) Oluşturulması

Başlangıç matrisi olarak adlandırılan karar matrisinin satırlarında üstünlükleri sıralanmak istenen karar noktaları yer alırken sütunlarında ise karar vermede kullanılacak değerlendirme faktörleri bulunmaktadır. Karar matrisi aşağıdaki gibi gösterilir:

A_{ij} Matrisinde m karar noktası sayısını, n değerlendirme faktörü sayısını verir.

Adım 2: Standart Karar Matrisinin (R) Oluşturulması

Standart Karar Matrisi, A matrisinin elemanlarından yararlanarak ve aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanır.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad (3.3)$$

Adım 3: Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin (V) Oluşturulması

Öncelikle değerlendirme kriterlerine ilişkin ağırlıklar w_i belirlenir. Daha sonra matrisinin her bir sütunundaki elemanlar ilgili ağırlık değeri ile çarpılarak V matrisi oluşturulur.

Adım 4: İdeal (A^*) ve Negatif İdeal (A^-) Çözümlerin Oluşturulması

İdeal çözüm setinin oluşturulabilmesi için V matrisindeki sütun değerlerinin en büyükleri seçilir. İdeal çözüm setinin bulunması aşağıdaki formülde gösterilmiştir.

$$A^* = \left\{ (\max_i v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (3.4)$$

(3.4) formülünden hesaplanacak set $A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$ şeklinde gösterilebilir. Negatif ideal çözüm seti ise, V sütun değerlerinin en küçükleri seçilerek oluşturulur. Negatif ideal çözüm setinin bulunması aşağıdaki formülde gösterilmiştir.

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (3.5)$$

(3.5) formülünden hesaplanacak set $A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$ şeklinde gösterilebilir. Formüllerde yer alan J fayda (maksimizasyon), J' ise kayıp (minimizasyon) değerini göstermektedir.

Adım 5: Ayırım Ölçülerinin Hesaplanması

TOPSIS yönteminde her bir karar noktasına ilişkin değerlendirme faktör değerinin ideal ve negatif ideal çözüm setinden sapmaları bulunmaktadır. İdeal ayırım (S_i^*) ölçüsünün hesaplanması (3.6) formülünde, negatif ideal ayırım (S_i^-) ölçüsünün hesaplanması ise (3.7) formülünde gösterilmiştir.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (3.6)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (3.7)$$

Adım 6: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması (C_i^*)

Karar noktalarından her birinin ideal çözüme göreli yakınlığının hesaplanırken ideal ve negatif ideal ayırım ölçülerinden faydalanılır. İdeal çözüme göreli yakınlık değerinin hesaplanması aşağıdaki formülde gösterilmiştir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (3.8)$$

Burada C_i^* değeri $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında değer alır ve $C_i^*=1$ ilgili karar noktasının ideal çözüme, $C_i^*=0$ ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını ifade etmektedir.

3.3. VIKOR Yöntemi

Aşağıda VIKOR yönteminin adımları verilmiştir.

Adım 1: Her bir değerlendirme kriteri için en iyi (f_i^*) ve en kötü (f_i^-) değerler belirlenir. $i = 1, 2, \dots, n$ için; (3.9) formülü kullanılır.

$$f_i^* = \max_j f_{ij}, \quad f_i^- = \min_j f_{ij} \quad (3.9)$$

Adım 2: Her bir değerlendirme birimi için S_j ve R_j değerleri hesaplanır. w_i , kriter ağırlıklarını temsil etmektedir.

$$S_j = \sum_{i=1}^n w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-) \quad (3.10)$$

$$R_j = \max [w_i f_i^* - f_{ij}] / (f_i^* - f_i^-) \quad (3.11)$$

Adım 3: Her bir değerlendirme birimi için Q_j değerleri hesaplanır.

$$Q_j = v(S_j - S^*) / (S^- - S^*) + (1 - v)((R_j - R^*) / (R^- - R^*)) \quad (3.12)$$

$S^* = \min_j S_j$; $S^- = \max_j S_j$; $R^* = \min_j R_j$; $R^- = \max_j R_j$ değerlerini ifade etmektedir. v değeri, grup faydasında maksimum strateji ağırlığını ifade etmek için kullanılırken, $(1 - v)$ değeri ise karşıt görüştekilerin minimum pişmanlığının ağırlığını ifade etmektedir (Opricovic ve Tzeng, 2007). Literatürde v değeri genellikle $v = 0,5$ olarak kullanılır (Lixin vd., 2008; Wu vd., 2010).

Adım 4: Q_j, S_j, R değerlerinin sıralanmasıdır. En küçük Q_j değerine sahip olmak alternatif grubu içerisindeki en iyi seçenek olduğunu belirtilmektedir. Elde edilen sonuçların geçerliliğinin sağlanması için iki koşul bulunmaktadır. Bu koşullar sağlandığında, minimum Q değerine sahip alternatif, en uygun olarak ifade edilebilmektedir.

Koşul 1 (C1) - Kabul edilebilir avantaj: En iyi ve en iyiye en yakın seçenek arasında belirgin bir fark olduğunu ifade eder.

$$Q(P_2) - Q(P_1) \geq D(Q) \quad (3.13)$$

Bu eşitsizlikte P_1 , en düşük Q değerine sahip olan birinci en iyi alternatif, P_2 ise en iyi ikinci alternatiftir. $D(Q) = 1/(j - 1)$ şeklinde gösterilirken j , değerlendirme birimi sayısını ifade etmektedir. Değerlendirme birimi sayısı 4'ten küçük olduğu durumlarda $D(Q) = 0,25$ alınmaktadır (Chen ve Wang, 2009).

Koşul 2 (C2) - Kabul edilebilir istikrar: En iyi Q değerine sahip P_1 alternatifi S ve R değerlerinin az bir tanesinde en iyi skoru elde etmiş olması gerekmektedir. Belirtilen iki koşuldan bir tanesi sağlanmadığı durumlarda uzlaşık çözüme gidilmektedir:

2. Koşul sağlanmıyorsa P_1 ve P_2 alternatifleri,

1. Koşul sağlanmıyorsa P_1, P_2, \dots, P_M alternatifleri $Q(P_M) - Q(P_1) \geq D(Q)$ eşitsizliği dikkate alınarak ifade edilir. (Opricovic ve Tzeng, 2004).

3.4. ELECTRE Yöntemi

ELECTRE yönteminin adımlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

Adım 1: Karar matrisinin (A) oluşturulması

A_{ij} matrisinde satırlarda yer alan m karar noktası sayısını, sütunlarda yer alan n ise değerlendirme faktörleri sayısını verir.

Adım 2: Standart karar matrisinin (X) oluşturulması

A matrisinin elemanları kullanılarak hesaplanan karar matrisinde maliyet ve fayda kriteri için farklı normalizasyon formülleri kullanılmaktadır. Maliyet kriteri için (3.14) formülü kullanılırken, fayda kriteri için (3.15) formülü kullanılmaktadır.

$$x_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n \quad (3.14)$$

$$x_{ij} = \frac{1/a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m \left(\frac{1}{a_{kj}}\right)^2}} \quad i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n \quad (3.15)$$

Adım 3: Ağırlıklı standart karar matrisinin (Y) oluşturulması

Karar verici öncelikle değerlendirme faktörlerinin ağırlıklarını (w_i)belirlenmektedir. Daha sonra X matrisinin her bir sütunundaki elemanlar ilgili w_i değeri ile çarpılarak ağırlıklı standart karar matrisi (Y) oluşturulur.

Adım 4: Uyum ve uyumsuzluk setlerinin belirlenmesi

Y matrisinden yararlanılarak belirlenen uyum setlerinde her ikili alternatif kıyaslaması için kriterler iki ayrı kümeye ayrılmaktadır. A_p ve A_q ($1,2,\dots,m$ ve $p \neq q$) uyum kümesinde A_p, A_q 'ya tercih edilir.

$$C_{(p,q)} = \{j, V_{pj} \geq V_{qi}\} \quad (3.16)$$

A_p, A_q 'dan daha kötü bir alternatif ise uyumsuzluk seti oluşturulur.

$$D_{(p,q)} = \{j, V_{pj} < V_{qi}\} \quad (3.17)$$

ELECTRE yönteminde uyum seti sayısı kadar uyumsuzluk seti sayısı vardır.

Adım 5: Uyum ve uyumsuzluk indekslerinin hesaplanması

Uyum matrisinin (C) oluşturulması için uyum ve uyumsuzluk setlerinden yararlanılır. C matrisinin elemanları aşağıdaki formülde gösterilen ilişki yardımıyla hesaplanır.

$$C_{pq} = \sum_{j^*} w_{j^*} \quad (3.18)$$

Örneğin $C_{12} = \{1,4\}$ ise, C matrisinin c_{12} elemanının değeri $c_{12} = w_1 + w_4$ olacaktır. Uyumsuzluk matrisinin (D) elemanları ise aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır:

$$d_{kl} = \frac{\max_{j \in D_{kl}} |y_{kj} - y_{lj}|}{\max_j |y_{kj} - y_{lj}|} \quad (3.19)$$

Adım 6: Üstünlük karşılaştırmasının yapılması

Uyum üstünlük matrisi (F) m x m boyutludur ve matrisin elemanları uyum eşik değerinin (\bar{C}) uyum matrisinin elemanlarıyla (C_{pq}) karşılaştırılmasından elde edilir. Uyum eşik değeri (\bar{C}) aşağıdaki formül yardımıyla elde edilir.

$$\bar{C} = \frac{1}{m(m-1)} \sum_p^m \sum_q^m C_{pq} \quad (3.20)$$

Eğer $c_{pq} \geq \bar{C}$ ise $f_{pq} = 1$, eğer $c_{pq} \leq \bar{C}$ ise $f_{pq} = 0$ dir.

Uyumsuzluk üstünlük matrisi (G) de m x m boyutludur ve F matrisine benzer şekilde oluşturulur. Uyumsuzluk eşik değeri (\bar{D}) aşağıdaki formül yardımıyla elde edilir:

$$\bar{D} = \frac{1}{m(m-1)} \sum_p^m \sum_q^m D_{pq} \quad (3.21)$$

Eğer $d_{pq} \geq \bar{D}$ ise $g_{pq} = 1$, eğer $d_{pq} \leq \bar{D}$ ise $g_{pq} = 0$ dir.

Adım 7: Toplam baskınlık matrisinin oluşturulması

Toplam baskınlık matrisinin (E) elemanları (e_{pq}) aşağıdaki formülde gösterildiği gibi f_{pq} ve g_{pq} elemanlarının karşılıklı çarpımına eşittir.

$$e_{pq} = f_{pq} * g_{pq} \quad (3.22)$$

4. Literatür Taraması

Acar (2003) tarımsal işletmelerin finansal performans değerlendirmesini nasıl yapılacağına ve nasıl analiz edileceğine dair bir çalışma yapmıştır. Albayrak ve Erkut (2005) hizmet sektöründe yaptıkları uygulama ile finansal olan ve finansal olmayan ölçütleri bir arada değerlendirme imkânı veren bir değerlendirme modeli kurmuşlardır. AHP yöntemini kullanarak sosyal kriterlerinde performans değerlendirmede etkili olduğunu kanıtlamışlardır. Eleren ve Karagül (2008), TOPSIS yöntemini kullanarak 1986-2006 dönemindeki 7 ekonomik gösterge değerlendirilerek Türkiye ekonomisinin performansını incelemişlerdir. Yalama ve Sayım (2008) imalat sektöründeki şirketlerin Veri Zarflama Analizi yardımıyla performanslarını karşılaştırmışlardır ve ortalama etkinlik skorunu hesaplamışlardır. Bülbül ve Köse (2009), TOPSIS ve ELECTRE yöntemlerini gıda sektöründe bulunan sektörleri ve şirketleri finansal performansları açısından değerlendirmek için kullanmışlardır. Nesrin ve Alptekin (2009), çalışmalarının amacı yatırım fonlarının performansını değerlendirmektir. Bu amacı gerçekleştirmede TOPSIS yöntemi kullanarak 6 adet performans tekniğinin sonuçlarını tek bir skora indirmişlerdir. Demireli (2010), çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden TOPSIS yöntemini kullanarak kamu bankalarının performanslarını değerlendirip bir sıralama yapmışlardır. Dumanoğlu (2010), 2004-2009 yılları arasındaki mali tabloları kullanarak İMKB'deki 15 çimento işletmecinin finansal oranlarını TOPSIS yöntemi ile elde etmiştir. Özer vd. (2010), TOPSIS, Veri Zarflama Analizi

ve Kümeleme yöntemlerini entegre halde kullanarak sonuçlarını karşılaştırmışlardır. Akyüz vd. (2011), seramik sektöründe faaliyet gösteren ve İMKB’de yer alan bir işletmenin 10 yıllık finansal performansını incelemiştir.

Atmaca (2012) belirli bir dönem aralığında TOPSIS yöntemini kullanarak spor hizmet şirketlerinin finansal performanslarını karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Bulguru (2012), 2009-2011 yılları arasındaki mali performanslarının bulunduğu İMKB’den 13 teknoloji firmasının 10 adet finansal oranını kullanarak TOPSIS yöntemi ile skorlandırmıştır. Uygurtürk ve Korkmaz (2012), İMKB’deki 13 ana metal sanayi işletmesinin belirli dönemlerdeki finansal performanslarını TOPSIS yöntemi ile değerlendirmişlerdir. Türkmen ve Çağıl (2012), 12 işletmenin 3 yıllık bir dönemdeki finansal oranlarının TOPSIS yönteminde veri seti olarak kullanmışlardır. Yayar ve Baykara (2012), Türkiye’deki katılım bankalarının performansını belirlemek üzere yaptıkları çalışmada, banka finansal performans göstergelerini etkinlik ve verimlilik başlıkları altında ayrı ayrı göstermişlerdir. Hosseini vd. (2013), Tahran Borsasında 2009-2011 yılları arasında en iyi performans değerine sahip işletmelerin finansal oranlarının AHP-TOPSIS yöntemleriyle elde edilen skorlarını karşılaştırmak üzere bir çalışma yapmışlar. Çalışmalarında, likidite, faaliyet, finansal yapı ve karlılık gibi oranları TOPSIS ve AHP yönteminde veri olarak kullanmışlardır. Ömürbek ve Kınay (2013) TOPSIS yöntemini kullanarak havayolu taşımacılığı sektöründe hizmet veren BIST ve XYZ’de yer alan firmaların finansal performanslarının karşılaştırmalı analizini yapmışlardır. Aynı zamanda çalışma içerisinde kullanılan yöntemler farklı karar verme problemlerinde uygulanma imkânı bulan ve çeşitli ölçütlere göre analizler yapan çok ölçütlü karar verme yöntemleridir. Bu yöntemler literatürde çeşitli alanlar ve başlıklar altında incelenmiştir. Bu çalışmalardan bazıları;

Bedir ve Eren (2015) AHP ve Promethee yöntemlerini birlikte kullanarak perakendecilik sektöründe personel seçiminde, İnce vd. (2016) AHP yöntemi ile hizmet sektöründe talebi etkileyen faktörlerin değerlendirilmesinde, Özder vd. (2015) TOPSIS yöntemini tedarik zinciri yönetimi konusu altında tedarikçi seçiminde, Ayan vd. (2016) AHP ve TOPSIS yöntemlerinin entegre halini ekokardiografi cihazı seçiminde, Geyik vd. (2016) AHP ve TOPSIS yöntemlerini kitap basım evi seçiminde, Alp ve Engin (2016) trafik kazalarının nedenleri ve sonuçları arasındaki ilişkileri değerlendirmede çok ölçütlü karar verme yöntemlerini kullanmışlardır. Çalışkan ve Eren (2016) çok ölçütlü karar verme yöntemlerini kullanarak bankaların performanslarını değerlendirmişlerdir. Mermi vd. (2016) TOPSIS yöntemini kullanarak ana haber bültenlerinin analizini yapmışlardır. Demirci vd. (2017) BIST’te belli bir sektöre ait işletmelerin finansal performanslarına optimizasyon modeli geliştirmişlerdir. Oyun teorisi ile portföy yönetiminde analizler yapmışlardır. Bedir vd. (2017) çalışmalarında çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden AHP yöntemi ile entegre yöntem kullanarak demontaj hattı dengeleme uygulaması yapmışlardır.

5. Uygulama

Uygulamanın amacı otomotiv imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmeler üzerinde AHP, TOPSIS, ELECTRE ve VIKOR yöntemleri kullanılarak elde edilen

skorların nasıl sonuç verdiklerini görmektir. Bu kapsamda ilk olarak Borsa İstanbul'da 2011-2015 yılları arası işlem gören otomotiv sektöründeki 11 firmanın mali oranlarının veri olarak kullanıldığı üç uygulama yapılmıştır.

5.1. İlk Uygulama

Çalışmada veri seti olarak İstanbul sanayi odasının verilerine göre Türkiye'deki ilk 500 işletme arasından ve BIST-100 kapsamında yer alan otomotiv sektöründe faaliyet gösteren on bir işletme seçilmiştir. İlgili işletmelerin finansal tabloları kamu aydınlatma platformu resmi internet sayfası aracılığıyla 2011-2015 yılları arasında 5 yıl olarak incelemeye dâhil edilmiştir. Veri seti edinilirken inceleme aşamasında Türkiye'deki ilk 500 işletme içerisinde olup finansal tablolarında süreklilik olmayan, eksiklik bulunan, BİST-100 endeksinde yer almayan ve aynı sektörde bulunmayan işletmeler kapsam dışında bırakılmıştır. Bu koşulu sağlayan 11 adet işletme ve kodları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Oran analizi hesaplarken işletmelerdeki mali bilgilerini içeren bilanço ve gelir tablosu kullanılarak yapılmaktadır. Yapılan analizlerde finansal tablolar içindeki birbirleri ile ilişkili kalemlerin oran şeklinde ifade edildiği gösterilmektedir. Elde edilen bu oranların daha sonra işletmelerin faaliyetleri ile finansal durumları göz önünde bulundurulacak şekilde sınıflandırılması yapılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre oranlar; likidite oranları, finansal yapı oranları, faaliyet oranları, karlılık oranları olarak ele alınmıştır. Çalışmada kullanılacak olan oranlar ve oranlara ait kodlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1: BİST-100' de Yer Alan İmalat Sanayi İşletmeleri

Kod	BİST 100 de Yer Alan İmalat Sanayii İşletmeleri
F1	Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş.
F2	Bosh Fren Sistemleri Sanayi Ticaret A.Ş.
F3	DİTAŞ Doğan Yedek Parça İmalat ve Teknik A.Ş.
F4	Ege Endüstri ve Ticaret A.Ş.
F5	Federal-Mogul İzmit Piston ve Pim Üretim Tesisleri A.Ş.
F6	Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.
F7	Karsan Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş.
F8	Katmerciler Araç Üstü Ekipman Sanayi ve Ticaret A.Ş.
F9	Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş.
F10	Persan Makine Parçaları Sanayi A.Ş.
F11	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.

Tablo 2: Finansal Oranlar ve Kodları

Finansal Oranlar	Kod
Cari Oran	L1
Likidite Oranı	L2
Toplam Borçlar / Toplam Pasifler	FY1
Maddi Duran Varlıklar (Net) / Öz kaynaklar	FY2
Net Satışlar / Toplam Aktifler	F01
Net Satışlar / Duran Varlıklar (Net)	F02
Dönem net kârı / Net Satışlar	K01
Dönem net kârı / Öz kaynaklar	K02
Dönem net kârı / Toplam Aktifler	K03

Cari Oran

Cari oran işletmelerin çalışma sermayesine sahip olup olmadığını göstermekte ve brüt işletme sermayesinin (dönen varlıklar) kısa vadeli borçlara bölünmesi ile hesaplanmaktadır. Cari oran işletmelerin likidite seviyesi ve borç ödeme gücü yeterliliğini göstermektedir.

Likidite Oranı

Cari orana göre daha hassas likidite ölçümü veren bir orandır. Dönen varlıklardan işletmenin stokları düşüldükten sonra kalan tutarın kısa vadeli borç toplamına bölünmesi ile bulunur. Bu oranın kullanılmasının ardında stokların paraya en geç çevrilebilen dönen varlık kalemi olması düşüncesi bulunmaktadır. Oranla stoklar düşüldükten sonra kalan likiditenin işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeyip ödeyemediği sorusuna cevap aranır.

Toplam Borçlar/Toplam Pasifler

Toplam borçların toplam pasiflere bölünmesi ile bulunan ve kaldıraç oranı olarak da nitelendirilen bu oran işletmelerin toplam kaynaklarının diğer bir açıdan toplam varlıklarının ne kadarlık bir kısmının borçla finanse edildiğini gösterir. Bu oranın %50'nin altında olması işletmeler için olumludur. Oranın küçük olması güçlü bir mali yapıyı ifade eder.

Maddi Duran Varlıklar(Net)/Özkaynaklar

Maddi duran varlıkların özkaynaklara bölünmesi ile bulunan bu oran maddi duran varlıkların finansmanında öz sermayenin ne oranda kullanıldığını ifade eder. Oranın 1'den büyük çıkması duran varlıkların finansmanında borç kullanıldığını 1'den küçük çıkması ise duran varlıkların tamamen özkaynaklarla finanse edildiğini ifade eder.

Net Satışlar/Toplam Aktifler

İşletmedeki varlık kalemlerinin net satışlar kalemine oranlanması ile işletmedeki aktif varlıkların verimliliği ölçülmektedir. Bu oran toplam aktiflerin işletmede ne ölçüde verimli kullanıldığını gösteren orandır. Verimlilik oranları ne kadar yüksek çıkarsa işletme açısından o derece olumludur. Yüksek bir aktif devir hızı işletmenin aktiflerini verimli kullandığını gösterir.

Net Satışlar/Duran Varlıklar(Net)

Net satışların net maddi duran varlıklara bölünmesi ile bulunan bu oran maddi duran varlıkların devir hızını diğer bir ifade ile verimliliğini ölçer. Oran 1' in altında olursa işletmenin maddi duran varlıkları kadar dahi satış yapmadığını

gösterirken, oranın 1'den daha yüksek çıkması maddi duran varlıkları aşan miktarda satış yapıldığını göstermektedir.

Dönem Net Karı/Net Satışlar

Satışlara ilişkin karlılık oranları, ilgili kalemlerin dönem karlılık rakamlarına bölünmesi ile bulunmaktadır. İşletmenin karlılık oranları işletmenin başarısını ölçen oranlar olarak da ifade edilmektedir. Dönem net karı/ net satışlar oranı işletmenin net satışlarının ne kadarının işletmede kaldığını gösteren bir orandır. Net kar rakamı giderler ve vergi sonrası karı ifade ettiği için nihai olarak işletmenin başarısını ifade etmektedir.

Dönem Net Karı/Özkaynaklar

Dönem net karının özkaynaklara bölünmesi ile bulunan bu oran işletme ortaklarının koymuş olduğu sermayenin ne kadar verimli kullanılıp kullanılmadığını gösterir. Diğer bir ifade ile bir liralık bir özkaynağın ne kadar kar oluşturduğunu veren bir orandır. İşletme ortakları ve yatırımcılar bu oranı alternatif fırsatlar ile birlikte değerlendirerek yorumlamaktadırlar.

Dönem Net Karı/Toplam Aktifler

Dönem net karının toplam aktiflere bölünmesi ile bulunan bu oran işletmenin özkaynakları ve yabancı kaynakları ile oluşturduğu toplam aktiflerinin ne kadar verimli kullanılıp kullanılmadığı konusunda bilgi vermektedir (Akgüç,1995) Uygulamada kullanılacak olan verilerin ağırlıkları AHP yöntemiyle belirlenmiştir. Kriterlere ilişkin karşılaştırma matrisi oluşturulurken çeşitli literatür taramaları yapılmış ve uzman görüşleri alınmıştır. Bu görüşlerin tek bir değer olarak ifade edilmesi üzerine geometrik ortalamaları alınmıştır. Alınan uzman görüşleri ve yapılan literatür taramalarına göre uygulamada kullanılan kriterlere ait ikili karşılaştırma matrisi Tablo3'te gösterilmiştir.

Tablo 3 kullanılarak AHP adımlarından ikinci adımı uygulanarak karar matrisinin satır toplamları normalize edilmiştir. Kriterlerin ağırlıkları hesaplanmış ve Tablo 4'te gösterilmiştir.

İkili karşılaştırma matrisinin en büyük özdeğeri olan λ_{max} , EXCEL programı kullanılarak hesaplanmış ve 9,81 bulunmuştur. Buna bağlı olarak tutarlılık göstergesi (CI) ve tutarlılık oranı (RI) aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

$$CI = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} = \frac{9,81 - 9}{9 - 1} = 0,10 ,$$

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{0,10}{1,45} = 0,069$$

Tablo 3: Kriterlere İlişkin İkili Karşılaştırma Matrisi

Kriterler	L1	L2	FY1	FY2	F01	F02	K01	K02	K03
L1	1	3,277	0,70	1,440	0,790	0,790	0,560	0,966	0,677
L2	0,305	1	0,333	0,666	0,575	0,695	0,560	1,5	0,790
FY1	1,429	3,003	1	1	0,500	0,440	0,560	0,790	1,220
FY2	0,694	1,502	1	1	0,575	0,630	0,790	0,465	1
F01	1,266	1,739	2	1,739	1	1	0,790	0,930	1,050
F02	1,266	1,439	2,273	1,587	1	1	0,966	1	0,500
K01	1,786	1,786	1,786	1,266	1,266	1,035	1	0,500	1,540
K02	1,035	0,667	1,266	2,151	1,075	1	2	1	2,070
K03	1,477	1,266	0,820	1	0,952	2	0,649	0,483	1

Tutarlılık oranı (*CR*) değeri 0,1'den küçük olduğundan karar vericilerin değerlendirmelerinin tutarlı olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Kriterleri Normalize Edilmiş, Tüm Uygulamalarda Kullanılan Veriler ve Ağırlık Değerleri

Finansal Oranlar	Kod	Veri Ağırlık
Cari Oran	L1	0,11
Likidite Oranı	L2	0,08
Toplam Borçlar / Toplam Pasifler	FY1	0,10
Maddi Duran Varlıklar (Net) / Öz kaynaklar	FY2	0,08
Net Satışlar / Toplam Aktifler	F01	0,13
Net Satışlar / Duran Varlıklar (Net)	F02	0,12
Dönem net kârı / Net Satışlar	K01	0,13
Dönem net kârı / Öz kaynaklar	K02	0,14
Dönem net kârı / Toplam Aktifler	K03	0,11

Tablo 5: Karar Matrisi

Alternatif/Kriter	L1	L2	FY1	FY2	F01	F02	K01	K02	K03
F1	0,833	0,469	1,171	0,320	1,062	6,344	0,019	0,055	0,020
F2	0,805	0,736	0,270	0,002	1,239	6,354	0,149	0,253	0,185
F3	1,620	1,091	0,636	0,937	1,167	3,317	-0,003	-0,011	-0,004
F4	5,549	4,578	0,268	0,118	1,145	6,555	0,325	0,508	0,372
F5	9,199	8,512	0,095	0,216	1,276	4,858	0,270	0,381	0,345
F6	1,054	0,793	3,473	1,062	-1,766	-3,385	0,050	0,275	0,100
F7	1,020	0,774	0,855	1,863	-0,541	-0,813	-0,068	-0,290	-0,042
F8	1,595	1,058	0,726	0,534	1,359	6,035	0,060	0,297	0,081
F9	1,299	0,754	0,847	0,423	0,893	2,450	0,055	0,324	0,050
F10	1,037	0,621	0,403	1,207	0,247	0,283	0,111	0,046	0,027
F11	1,150	1,029	0,738	0,818	1,005	2,129	0,084	0,322	0,084

Tutarlılık tespit edildikten sonra Tablo 4'teki ağırlıklar kullanılarak daha önce belirtilen TOPSIS yöntemiyle problem çözülmüştür. Bu çalışmada ise sadece 2015 yılına ilişkin çözüm gösterilecek olup diğer yılların da çözüm aşamaları buna

benzer olduğu için yalnızca sonuçlarına yer verilecektir. Verilerden elde edilmiş olan karar matrisi Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 6: 2015 Yılına Ait Verilere Göre İşletmelerin TOPSIS Sıralaması

Sıra	İşletmeler
1	Federal-Mogul İzmit Piston ve Pim Üretim Tesisleri A.Ş.
2	Ege Endüstri ve Ticaret A.Ş.
3	Katmerciler Araç Üstü Ekipman Sanayi ve Ticaret A.Ş.
4	Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş.
5	Bosh Fren Sistemleri Sanayi Ticaret A.Ş.
6	DİTAŞ Doğan Yedek Parça İmalat ve Teknik A.Ş.
7	Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş.
8	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.
9	Persan Makine Parçaları Sanayi A.Ş.
10	Karsan Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş.
11	Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.

Karar vericiler tarafından oluşturulan karar matrisi TOPSIS yönteminin adımlarına göre analiz edilerek hesaplama işlemleri yapılmıştır. Yöntem adımları tek tek uygulanarak 2015 yılına ait hesaplamalar sonucu oluşan TOPSIS sıralaması Tablo 6’de gösterilmiştir. Bu şekilde diğer yıllara ait veriler kullanılarak 5 yıllık getiri sıralaması aynı işlemlerin uygulanması sonucu bulunmuştur. Tablo 7’de 2011-2015 yılları arasında BİST-100 de işlem gören otomotiv imalat sanayi işletmelerinden kendi içinde yatırımcısına en iyi getiriye sağlayan ilk 11 işletme 5 yıla ilişkin topyekûn olarak gösterilmiştir. Tüm yıllara ilişkin genel sıralama tablolarında firmaları ifade etmek için isimlerinden ziyade kodları kullanılmıştır. Sonuçlara bakıldığında 2014 yılı hariç diğer yıllarda F5 firmasının en yüksek performansa sahip olduğu görülmektedir. 2014 yılında ise F4 firması birinci olmuştur. Bu değerlerde etkili olan en önemli kriterler AHP yöntemi ile ağırlıklandırılarak sıralama oluşturulmuştur. Bu sıralamada önemli bir değere sahip olan dönem net kârı/özkaynaklar kriteri bakımından uygun olan firmalar gösterilmiştir.

5.2. İkinci Uygulama

Uygulamada TOPSIS çözümünde olduğu gibi kriterlere karşılık gelen sayısal veriler net olarak elde edilebildiğinden kriter ağırlıklandırılmasında AHP metodu kullanılmıştır. Bu yöntemle kriter ağırlıkları belirlenmiş, sonrasında bu ağırlıklar VIKOR tekniğinde kullanılmıştır. Bu uygulamanın sonunda VIKOR yöntemi ile analiz edilecek olan firmalar, kriterler ve 2011-2015 yıllarına ait veriler kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bölümde ise sadece 2011 yılına ilişkin çözüm gösterilecek olup diğer yılların da çözüm aşamaları buna benzer olduğu için yalnız sonuçlarına yer verilecektir. 2011 yılına ait karar matrisi dikkate alınarak tüm performans ölçme birimlerinin her bir kriter kapsamında en iyi en kötü değerleri belirlenmiştir. Bu değerler Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 7: İşletmelerin AHP Ağırlıklandırılması Kullanılarak Getirilerin TOPSIS Sıralaması

Sıralama/Yıl	2011	2012	2013	2014	2015
1	F5	F5	F5	F4	F5
2	F6	F1	F1	F5	F4
3	F1	F2	F2	F3	F8
4	F4	F3	F6	F2	F1
5	F3	F8	F3	F1	F2
6	F2	F6	F8	F8	F3
7	F8	F4	F11	F11	F9
8	F9	F11	F9	F9	F11
9	F7	F9	F7	F10	F10
10	F11	F7	F10	F7	F7
11	F10	F10	F4	F6	F6

Tablo 8: Kriterler İçin 2011 Yılına Ait En İyi ve En Kötü Değerler

Alternatif/Kriter	L1	L2	FY1	FY2	FO1	FO2	KO1	KO2	KO3
F1	1,590	0,810	0,500	0,350	1,340	5,640	-0,030	0,076	0,038
F2	0,890	0,830	0,940	2,690	0,810	4,450	-0,030	0,400	0,020
F3	2,110	1,300	0,370	0,440	1,600	4,800	0,030	0,080	0,050
F4	2,050	1,300	0,560	0,380	1,120	4,950	0,170	0,420	0,190
F5	17,64	16,27	0,050	0,130	1,220	8,500	0,260	0,330	0,310
F6	1,290	0,870	0,570	0,580	2,360	7,840	0,060	0,350	0,150
F7	0,740	0,550	0,670	1,580	1,710	2,840	-0,040	-0,220	-0,071
F8	1,220	0,410	0,750	0,610	0,730	3,270	0,030	0,080	0,020
F9	1,050	0,740	0,750	0,530	1,040	3,190	0,060	0,260	0,060
F10	2,100	1,210	0,170	0,590	0,530	0,730	0,200	0,130	0,110
F11	1,300	1,160	0,720	0,730	1,160	2,680	0,060	0,260	0,080
f_i^*	17,64	16,27	0,940	2,690	2,360	8,500	0,260	0,420	0,310
f_i^-	0,740	0,410	0,050	0,130	0,530	0,730	-0,040	-0,220	-0,071

Her bir kriter bazında değerlendirilerek belirlenen en iyi ve en kötü değerler uygulanan yöntemin diğer bir adımına göre işlem görmüş ve S, R, Q değerlerinin küçükten büyüğe doğru sıralaması Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: S, R Ve Q Değerlerinin Küçükten Büyüğe Doğru Sıralanması

Sıralama											
Sj	S5	S6	S4	S2	S11	S9	S3	S1	S10	S8	S7
Rj	R3	R4	R1	R5	R11	R6	R9	R2	R8	R10	R7
Qj	Q5	Q6	Q4	Q2	Q3	Q11	Q9	Q1	Q8	Q10	Q7

Sıralama işlemi yapıldıktan sonra koşulların kontrol edilmesi gerekmektedir.

Koşul 1: Performans açısından birinci ve ikinci sıradaki birimlerin farkı alınmalı ve alternatif sayısına bağlı bir hesaplama yapılmalıdır. Alternatif sayısı 11 olduğu için $D(Q) = \frac{1}{j-1}$ formülü yardımıyla $D(Q) = 0,1$ olarak bulunmuştur.

$Q(P_2) - Q(P_1) \geq D(Q)$ eşitliğini incelemek gerekmektedir. $v = 0,5$ Kabul edildiğinde ikinci sıradaki alternatif $Q(P_2) = Q_6$, birinci sıradaki alternatif ise

$Q(P_1) = Q_5$ olmaktadır. $Q_6 = 0,224471$. $Q_5 = 0,054246$ şeklinde bulunmuştur. Dolayısıyla $Q_6 - Q_5 = 0,170225 \geq 0,1$ olduğundan koşul 1 sağlanmıştır.

Koşul 2: Q_5 , S ve R değerlerinden en az bir tanesinde en iyi skoru elde ettiğinden koşul 2 de sağlanmıştır. Bu durumda tüm kriterler açısından en iyi skoru Q_5 elde etmiştir. Onu Q_6 ve Q_4 takip etmiştir. Kodların karşılığı olan firmalar ise; 1. Sırada Federal-Mogul İzmit Piston ve Pim Üretim Tesisleri A.Ş., 2.sırada Ford Otomotiv Sanayi A.Ş., 3.sırada ise Ege Endüstri ve Ticaret A.Ş.' tir. Bu şekilde VIKOR yönteminin adımları ve kontrol koşulları tüm kriter ve alternatifler için diğer yıllara da uygulanmıştır. Tüm yıllara ait firmaların VIKOR skorlarına göre en iyiden en kötüye sıralaması Tablo 10' da gösterilmiştir.

Tablo 10 incelendiğinde 2011 ve 2012 yıllarında F5 firmasının TOPSIS yönteminde olduğu gibi birinci olduğu görülmektedir. 2013 yılında ise F1 firması en üst sırada yer alırken 2014 yılında yine TOPSIS sonuçlarında olduğu gibi F4 firması en iyi performansla sahip olmuştur ve 2015 yılında TOPSIS yönteminden farklı olarak birinci olmuştur. Genellemeye bakılarak en kötü performansın VIKOR yöntemine göre F7 firmasına ait olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10: VIKOR Yöntemine Göre 2011-2015 Yılları Arasındaki Performans Sıralaması

SIRA/YIL	2011	2012	2013	2014	2015
1	F5	F5	F1	F4	F4
2	F6	F2	F4	F5	F5
3	F4	F6	F5	F3	F8
4	F2	F4	F2	F8	F11
5	F3	F11	FF6	F11	F2
6	F11	F9	F3	F9	F9
7	F9	F1	F11	F2	F3
8	F1	F8	F9	F10	F1
9	F8	F3	F7	F1	F10
10	F10	F10	F10	F6	F6
11	F7	F7	F8	F7	F7

5.3. Üçüncü Uygulama

ELECTRE yönteminin kullanılma nedeni çalışmaya zenginlik katarak birden fazla çözüm yöntemi ile elde edilen sonuçların daha tutarlı ve doğru bir sonuç verecek olmasıdır. Bu bölümde ise sadece 2013 yılına ilişkin çözüm gösterilecek olup diğer yılların da çözüm aşamaları buna benzer olduğu için yalnız sonuçlarına yer verilecektir.

Kriterlerin ve alternatiflerin değerlendirildiği 2013 yılına ait karar matrisi Tablo 11'de gösterilmiştir.

ELECTRE yönteminin adımlarına göre ağırlıklı normalize karar matrisindeki veriler kullanılarak uyum ve uyumsuzluk kümeleri oluşturulmuştur. Uyum ve uyumsuzluk setleri belirlendikten sonra, bu setlere göre uyum ve uyumsuzluk indeksleri bulunmuştur. Bu indekslere baz alınarak uyum (C) ve uyumsuzluk (D) matrisleri hesaplanmıştır. Uyum ve uyumsuzluk matrislerindeki verilerden

yararlanılarak uyum eşik ve uyumsuzluk eşik değerleri hesaplanmıştır. Buna göre uyum eşik değeri $\bar{C} = 0,5$, uyumsuzluk eşik değeri $\bar{D} = 0,512126484$ olarak bulunmuştur. Uyum matrisi ve uyum eşik değerinden yararlanılarak uyum üstünlük matrisi (F) hesaplanmıştır. Uyumsuzluk matrisi ve uyumsuzluk eşik değeri kullanılarak uyumsuzluk üstünlük matrisi (G) bulunmuştur. Uyum üstünlük (F) ve uyumsuzluk üstünlük (G) matrislerinden yararlanılarak toplam baskınlık matrisi (E) bulunmuştur.

Tablo 11: 2013 yılına ait verilerden elde edilen karar matrisi

Alternatif/Kriter	L1	L2	FY1	FY2	FO1	FO2	KO1	KO2	KO3
F1	2,326	1,705	0,436	0,178	0,995	6,923	0,308	0,544	0,307
F2	2,819	2,626	0,317	0,269	1,112	5,849	0,125	0,204	0,139
F3	1,945	1,305	0,484	0,470	1,213	4,632	0,075	0,176	0,091
F4	3,321	2,406	0,321	0,233	-0,905	-3,664	0,170	0,318	0,216
F5	10,355	9,681	0,076	0,283	1,166	3,877	0,204	0,258	0,238
F6	1,019	0,784	8,150	0,998	1,904	3,215	0,019	0,098	0,037
F7	2,012	1,578	0,677	0,887	0,885	1,557	0,005	0,013	0,004
F8	1,224	0,723	0,863	0,755	0,614	4,009	0,071	-0,243	-0,033
F9	1,161	0,728	0,801	0,442	1,019	2,428	0,069	0,353	0,070
F10	1,560	0,956	0,203	0,754	0,324	0,393	0,082	0,033	0,027
F11	1,327	1,179	0,680	0,664	1,187	2,790	0,062	0,229	0,073

Tablo 12: Toplam Baskınlık Matrisi

Alternatif	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10	F11
F1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
F2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
F3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
F4	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
F5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
F6	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
F7	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
F8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
F9	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
F10	1	1	0	1	1	1	1	1	0	0	0
F11	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0

Toplam baskınlık (E) matrisine göre alternatiflerin (karar noktalarının) birbirlerine göre üstünlükleri dikkate alınarak nihai sıralama yapılmıştır. ELECTRE yönteminin 2013 yılına ilişkin nihai sonuç sıralaması Tablo 13'de gösterilmiştir.

Tablo 13: 2013 yılına göre ELECTRE sıralaması

SIRALAMA	
1	Federal-Mogul İzmit Piston ve Pim Üretim Tesisleri A.Ş
2	Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş.
3	Ege Endüstri ve Ticaret A.Ş.
4	Bosh Fren Sistemleri Sanayi Ticaret A.Ş.
5	Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.
6	Karsan Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş.
7	Katmerciler Araç Üstü Ekipman Sanayi ve Ticaret A.Ş.
8	DİTAŞ Doğan Yedek Parça İmalat ve Teknik A.Ş.
9	Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş.
10	Persan Makine Parçaları Sanayi A.Ş
11	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.

Bu şekilde diğer yıllarda analize tabi tutulmuş ve 2011-2015 yılları arası firmaların ELECTRE sıralaması elde edilmiştir. Sonuçlar yıllara göre Tablo 14'de gösterilmiştir.

Tablo 14:Yıllara göre alternatiflerin ELECTRE sıralaması

Sıralama/Yıl	2011	2012	2013	2014	2015
1	F5	F5	F5	F5	F5
2	F2	F7	F1	F4	F3
3	F3	F8	F4	F3	F2
4	F6	F10	F2	F11	F4
5	F4	F1	F6	F8	F9
6	F1	F2	F7	F2	F3
7	F11	F6	F8	F9	F1
8	F7	F4	F3	F6	F6
9	F10	F9	F9	F7	F7
10	F9	F3	F10	F10	F11
11	F8	F11	F11	F1	F8

ELECTRE yönteminin sonuçları değerlendirildiğine yine tüm yıllarda diğer yöntemlerde de olduğu gibi F5 firması en iyi performans değerine sahip olmuştur. Diğer sıralamalarda farklılık yöntemlerin adımlarının ve kullanılan metodolojinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Fakat bu farklılıkların önemli sayılabilecek düzeyde olmadığı görülmektedir. Yöntemde 2011 ve 2015 yıllarında F8, diğer yıllarda ise F11 firmasının en kötü performans değerine sahip olduğu belirlenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yatırımcılar işletmelere yatırım yapmadan önce o işletmelerin yatırım yapmaya değer olup olmadığını, kendilerine kazanç sağlayıp sağlayamayacağı hakkında düşünce sahibi olmak ister. Bu hedefle söz konusu işletmelerin mali tablolarından finansal oranlarına bakarlar. Ancak bu oranların her biri farklı bir durumu ifade eder. Bu verilerden biri olumlu bir düşünceye kanaat getirirken bir diğeri olumsuz yönde düşünmeyi gerektirebilir. Dolayısıyla bu çelişkiden kurtulma ihtiyacı her zaman araştırma konusu olmuştur. Bu amaçla birçok finansal veriyi tek bir skor hâline indirmek için birden fazla yöntem verilere uygulanmıştır.

Bu çalışmada da TOPSIS, AHP, VIKOR ve ELECTRE yönteminin otomotiv imalat sektöründeki işletmelerde finansal performans göstergesi olarak kullanılabileceğini teyit amaçla üç ayrı uygulama yapılmış ve işletmelerin mali tablolarından edinilen finansal oranlarına göre 2011-2015 yılları kapsamında performans skorları belirlenmiştir. Çalışmada AHP yönteminde ağırlıklandırılmak üzere ele alınan kriterlere göre işletmeler arasında sıralama oluşturulmuştur. Yüzdeler olarak ifade edildiğinde aralarında çok büyük farklılık olmayan kriterlerden en önemlisi dönem net kâr/öz kaynak kriteri olmuştur. İşletmelerin sahip oldukları bu değere göre hesaplamalarda ve aynı zamanda elde edilen satışlara ilişkin kâr oranını bularak işletmenin başarılarına göre sıralama yapılmıştır. Yapılan bu kriter ağırlıklarında finansal başarılarına göre sıralanan işletmeler bulunmuştur.

İlk uygulamada işletmelerin performansları TOPSIS yöntemine göre değerlendirilmiştir. İkinci uygulamada VIKOR yöntemi kullanılmıştır. Üçüncü uygulamada ise ELECTRE yöntemi kullanılmıştır. Üç ayrı uygulamanın sonuçlarına bakıldığında sırasıyla F5, F4 ve F2 firmalarının üst sıralarda olduğu görülmüştür. Ancak diğerlerine göre yatırımcısına en çok getiri sağlayacak firmanın Federal-Mogul İzmit Piston ve Pim Üretim Tesisleri A.Ş. (F5) olduğu rahatça söylenebilir.

Bütün uygulamaların sonuçlarının birbirine oldukça benzer çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla uygulamanın tutarlı olduğu kanaatine varılmasında hiçbir sakınca yoktur. Bu çalışma baz alınarak ilerleyen çalışmalarda kullanılan çok ölçütlü karar verme yöntemleri temel alınarak matematiksel model kurulabilir ve temel alınan işletmeler için performans kriterlerinden bazıları hedefe dönüştürülebilir.

Kaynakça

- Acar, M. (2003) "Tarımsal İşletmelerde Finansal Performans Analizi.", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 21-37.
- Akal, Z. (1996) *İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi: Çok Yönlü Performans Göstergeleri*, Milli Produktivite Merkezi Yayınları.
- Akyüz, Y., Bozdoğan, T. & Hantekin, E., (2011) "TOPSIS Yöntemiyle Finansal Performansın Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama", *Afyon Kocatepe Univ., İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(1), 73-92.
- Alağaç H.M., Bedir N., Mermi Ö.S., Kızıltaş Ş. & Eren T. (2016) Ana Haber Bültenlerinin AHP-TOPSIS ile Değerlendirilmesi.,2. *Uluslararası Medya Çalışmaları Kongresi*, Antalya, Türkiye, 20-23 Nisan.
- Albayrak, Y. E. & Erkut, H. (2010) "Banka Performans Değerlendirmede Analitik Hiyerarşi Süreç Yaklaşımı.", *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, 4(6), 47-58.
- Alp, S. & Engin, T. (2011) "Trafik Kazalarının Nedenleri Ve Sonuçları Arasındaki İlişkinin TOPSIS ve AHP Yöntemleri Kullanılarak Analizi ve Değerlendirilmesi." *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Bilimleri Dergisi*, 10(19), 65-87.
- Alptekin, N. & Şıklar, E. (2009) "Türk Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonlarının Çok Kriterli Performans Değerlendirmesi: TOPSIS Metodu.", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 185-196.

- Atmaca, M. (2012) "İMKB'de İşlem Gören Spor Şirketlerinin TOPSIS Yönetimi ile Finansal Performans Değerlendirmesi.", *İktisat İşletme ve Finans*, 27(320), 91-108.
- Ayan, E., Cihan, Ş., Eren, T., Topal, T., & Yıldırım, E.K. (2016) "AHP ve TOPSIS Yöntemleri ile Ekokardiografi Cihazı Seçimi.", *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 4(1), 41-49.
- Baykal, İ.Ö., (2007) Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemlerinin Personel Seçimi Problemine Uygulanması, Galatasaray Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Bedir N. & Eren T. (2015) "AHP-PROMETHEE Yöntemleri Entegrasyonu ile Personel Seçim Problemi: Perakende Sektöründe Bir Uygulama.", *Social Sciences Research Journal*, 4 (4), 46-58, 2015.
- Bedir, N., Alağaç, H.M. & Eren, T. (2017) "Çok Ölçütlü Karar Verme ile Demontaj Hattı Dengeleme.", *International Journal of Engineering Research and Development*, 9(1) 11-18.
- Benligiray, S. (1999). İnsan Kaynakları Açısından Otellerde Performans Yönetimi, *Anadolu Üniversitesi*, 6-7.
- Bıçer, T. (1997). Güçlü İnsan Güçlü Şirket, *Human Resources*, 1, 7, İstanbul.
- Brans, J.P. & Vincke, P., (1985). "A Preference Ranking Organization Method: The PROMETHEE Method for MCDM.", *Management Science*, 31(6), 647-656.
- Bulgurcu, B.K., (2012) "Application of TOPSIS Technique for Financial Performance Evaluation of Technology Firms in Istanbul Stock Exchange Market.", *Social and Behavioral Sciences* 62, 1033-1040.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, *Interpress Basın ve Yayıncılık*, İstanbul, 1992.
- Chu, M.T., Shyu, J., Tzeng, G.H. & Khosla, R. (2007) "Comparison Among Three Analytical Methods for Knowledge Communities Group Decision Analysis.", *Expert Systems with Applications*, 33(4), 1011-1024.
- Çalışkan, E. & Eren, T., (2016) "Bankaların Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Değerlendirilmesi.", *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6 (2), 85-107.
- Demirci, M., Şahinkul, V. & Eren, T. (2017) "Oyun Teorisi Yaklaşımı İle Portföy Yönetimi Optimizasyonu Hisse Yatırım Uygulaması.", *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 21-37.
- Demirel, N. C. & Yücenur, G. N. (2011) "The Cruise Port Place Selection Problem With Extended VIKOR And ANP Methodologies Under Fuzzy Environment.", *In Proceedings of the World Congress on Engineering*, 2, 6-8.
- Demireli, E. (2010). "TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama.", *Dokuz Eylül Üniversitesi, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 39-51.
- Dumanoğlu, S., (2010) "İMKB'de İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Mali Performansının TOPSIS Yöntemi İle Değerlendirilmesi.", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29(2), 323-339.
- Eleren, A. & Karagül M. (2008) "1986-2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi.", *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 1-14.
- Ertuğrul, İ. & Karakaşoğlu, N., (2008) "Banka Şube Performanslarının VIKOR Yöntemi İle Değerlendirilmesi", *Endüstri Mühendisliği Dergisi, YA/EM 2008 Özel Sayısı*, 20(1), 19-28.
- Genç, T. (2013) "PROMETHEE Yöntemi Ve GAIA Düzlemi.", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 121-142.
- Geyik, O., Tosun, M., Ünlüsoy, S., Hamurcu, M. & Eren, T. (2016) "Kitap Basımevi Seçiminde AHP Ve TOPSIS Yöntemlerinin Kullanımı.", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (6), 106-126.

- Grady, M. W. (1991) "Performance Measurement: Implementing Strategy.", *Strategic Finance*, 72(12), 49.
- Güneri, A.F. & Şahin, H., (2007). "AHP ve Fuzzy AHP ile Türkiye’de Uygun Tersane Seçimi.", *Gemi ve Deniz Teknolojisi*, 172, 7-21.
- Hosseini, S.H., Ezazi, M.E., Heshmati, M.R. & Reza, S.M., (2013) "Top Companies Ranking Based on Financial Ratio with AHP-TOPSIS Combined Approach and Indices of Tehran Stock Exchange.", *International Journal of Economics and Finance*, 5(3), 126.
- Hwang, C.L., Young, J.L. & Ting, Y.L. (1993) "A New Approach For Multiple Objective Decision Making.", *Computers & Operation Research*, 20(8), 889-899.
- İnce, Ö., Bedir, N. & Eren, T. (2016) "Hizmetleri Talebi Etkileyen Faktörlerin AHP Yöntemi ile Ağırlıklarının Belirlenmesi", *10. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi*, 16-18, 1-3 Aralık 2016, Ankara.
- Karakaş, B. & Rengin, A. (2003) "Kamu Kurumlarında Performans Yönetimi Önemli midir?", *Kamu Yönetiminde Kalite* 3, 337-351.
- Liou, J.J.H. & Chuang, Y.T., (2010) "Developing a Hybrid Multi-Criteria Model for Selection of Outsourcing Providers.", *Expert Systems with Applications*, 37, 3755-3761.
- Lixin, D., Ying, L. & Zhiguang, Z. (2008) "Selection Of Logistics Service Provider Based On Analytic Network Process and VIKOR Algorithm.", *Networking, Sensing and Control*, ICNSC 2008-IEEE International Conference Proceedings, 1207- 1210.
- Menteş, A. (2010) Açık Deniz Yapıları Bağlama Sistemlerinin Dizaynında Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Uygulanması, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, *Doktora Tezi*.
- Mistepe M.U. (1998) "Orman Ürünleri Sanayiinde Eğitim, Teknoloji Ve Verimlilik İlişkileri.", *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ormancılığımız Symposium Book*, 21-23 October, Harbiye İstanbul, 135-145.
- Opricovic, S. & Tzeng, G.H., (2007) "Extended VIKOR Method in Comparison with Other Outranking Methods.", *European Journal of Operational Research*, 178, 514-529.
- Opricovic, S. & Tzeng, G.H. (2004) "Compromise Solution By MCDM Methods: A Comparative Analysis Of VIKOR And TOPSIS.", *European Journal of Operational Research*, 156, 445-455.
- Ömürbek, V. & Kınay, B. (2013) "Havayolu Taşımacılığı Sektöründe TOPSIS Yöntemiyle Finansal Performans Değerlendirmesi.", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 343-363.
- Özder, E.H., Eren, T. & Çetin, S. (2015) "Supplier Selection with TOPSIS and Goal Programming Methods: A Case Study.", *Journal of Trends in the Development of Machinery and associated Technology*, 19(1), 109-112.
- Özer, A., Öztürk, M. & Kaya, A., (2010) "İşletmelerde Etkinlik ve Performans Ölçmede VZA, Kümeleme ve TOPSIS Analizlerinin Kullanımı: İMKB İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama.", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 (1), 233-260.
- Roy, B. (1971) "Problems and Methods with Multiple Objective Functions.", *Mathematical Programming*, 1, 239-266.
- Saaty L.T. (1977) A Scaling Method for Priorities in Hierarchical Structures. University of Pennsylvania. *Wharton School, Philadelphia*, 15, 234-281
- Saaty, T. L. (1980) *The Analytic Hierarchy Process: Planning, Priority Setting, Resources Allocation*. New York: McGraw, 641-658.
- Saldanlı, A. & Sırma, İ. (2014) "TOPSIS Yönteminin Finansal Performans Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği.", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 2(41), 185-202.

- Şahin, M., İş İdaresi, Fasikül 1., *Açıköğretim Fakültesi Yayınları*, No:11.
- Şahin, M., İş İdaresine Giriş, Fasikül 2, *Açıköğretim Fakültesi Yayınları*, 72.
- T.C. Bilim Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı (2013/1). *Otomotiv Sektörü Raporu*, Ankara
- Türkmen, S.Y. & Çağıl, G., (2012) "İMKB' ye Kote Bilişim Sektörü Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi.", *Maliye Finans Yazıları*, 26(95), 59-78.
- Tzeng, G.H., Lin, C.W. & Opricovic, S. (2005) "Multi-Criteria Analysis of Alternative-Fuel Buses for Public Transportation.", *Energy Policy*, 33, 1373-1383.
- Tzeng, G.H. & Huang, J.J. (2011) *Multiple Attribute Decision Making Methods and Applications, United States Of America: CRC Press Taylor & Francis Group, LLC*, 69-71.
- Ustasüleyman, T. (2009) "Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: AHP-TOPSIS Yöntemi", *Bankacılık Dergisi*, 69(1), 33-43.
- Uygurtürk, H., & Korkmaz, T. (2012) "Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama.", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2).
- Wang, T.C., Lee, H.D. & Wu, C.C., (2007) A Fuzzy TOPSIS Approach with Subjective Weights and Objective Weights, *Proceedings of the 6th WSEAS International Conference on Applied Computer Science*, 6, April 15-17, 2007, 1-6.
- Wua, H.Y., Tzeng, G.H. & Chen, Y.H. (2009) "A Fuzzy MCDM Approach For Evaluating Banking Performance Based On Balanced Scorecard.", *Expert Systems with Applications*, 36(6), 10135-10147.
- Yalama, A. & Sayım, M. (2008) "Veri Zarflama Analizi İle İmalat Sektörünün Performans Değerlendirmesi.", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 89-107.
- Yang, C. & Wang, T. (2006) "VIKOR Method Analysis of Interactive Trade in Policy-Making.", *The Business Review*, 6(2), 77-85.
- Yayar, R. & Baykara, H.V., (2012) "TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama.", *Business and Economics Research Journal*. 3(4), 21-42.
- Yoon, K.P. & Hwang, C.L. (1981) *Multiple Attribute Decision Making An Introduction, Sage University Paper Series Quantitative Applications in the Social Sciences*, No:07-14.
- Yu, P.L. (1973) "A Class Of Solutions For Group Decision Problems.", *Management Science*, 19(8), 936-946
- Yurdakul, M. & İç, Y.T., (2003) "Türk Otomotiv Firmalarının Performans Ölçümü ve Analizine Yönelik TOPSIS Yöntemini Kullanan Bir Örnek Çalışma.", *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-18.
- Zeleny, M. (1982) *Multiple Criteria Decision Making. New York: Mc- Graw-Hill*.
- Zerenler, M., (2003) *Kriz Dönemlerinde İşletmelerde Üretim Süreci Esnekliğinin Şirketlerin Performans ve Yaşam Sürelerine Etkileri*, Yayınlanmamış *Doktora Tezi*, Konya.
- <http://www.borsaistanbul.com/veriler/verileralt/mali-tablolar-arsiv>, 1.12.2015
- <http://www.iso.org.tr/Sites/1/content/500-buyuk-liste.html?j=5024132>, 4.12.2015
- <http://www.kap.gov.tr/>, 4.12.2015
- <http://www.odd.org.tr/folders/2837>
- <http://www.tuik.gov.tr>

Orta Asya Ülkelerinde Yaş Meyve ve Sebze Sektörünün Dış Ticaret Yapısının Analizi

Güçgeldi BASHIMOV ¹

Özet

Bu çalışmanın amacı, Orta Asya (Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) ülkelerinin yaş meyve ve sebze sektörünün dış ticaret yapısını analiz etmektir. Çalışmada yaş meyve ve sebze sektörünün rekabetçilik düzeyi ve endüstri-içi ticaret yapısı analiz edilmiştir. Çalışma 2002-2015 dönemini kapsamakta olup, çalışmada kullanılan veriler Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından derlenmiştir. Analiz aşamasında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi, Net Ticaret İndeksi ve Grubel-Lloyd İndeksi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan yaş meyve ve sebze sektöründe rekabet gücüne sahiptir. Türkmenistan ve Kazakistan'ın yaş meyve ve sebze sektöründe rekabet gücünün düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, Orta Asya ülkelerinde yaş meyve ve sebze sektöründe endüstri-içi ticaret seviyesinin düşük olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış ticaret, Rekabet gücü, Orta Asya

Analysis of Foreign Trade Structure of Fresh Fruit and Vegetable Sector in Central Asian Countries

Abstract

The objective of this study is to analyze the foreign trade structure of the fresh fruit and vegetable sector of Central Asian (Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan) countries. In study, the competitiveness and intra-industry trade structure of the fresh fruit and vegetable sector were analyzed. The study used International Trade Centre statistical data for the period 2002-2015. In this study, used Revealed Comparative Advantage Index, Net Trade Index and Grubel-Lloyd Index. A study found that Uzbekistan, Kyrgyzstan and Tajikistan have competitive power in fresh fruit and vegetable sector. It was found that the competitive power is low in the fresh fruit and vegetable sector in Turkmenistan and Kazakhstan. Also, it was found that the level of intra-industry trade is low in the fresh fruit and vegetable sector in Central Asian countries.

Keywords: Foreign trade, Competitiveness, Central Asia

Giriş

Tarım, temel gıda maddeleri üretimini garanti ederek, nüfusun önemli bir kısmına istihdam imkânı yaratarak, sınai sektöre emek, ara malı ve piyasa sağlayarak, ekonomiye döviz kazandırarak ve iç piyasanın genişlemesine yol açarak ekonomik gelişme sürecine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca çoğu gelişmekte olan ülkede kırsal alanlarda yaşayanların geçimlerini sağladıkları temel sektör tarımdır (Doğan, 2009: 22). Tarım sektörü çok farklı açılardan toplumu etkilemektedir. Tarımın etkileri ve katkıları genel olarak şu beş başlık altında toplanabilmektedir: ekonomik kalkınma, yoksulluğun azaltılması, cinsiyet eşitliği sağlama, gıda güvenliği ve çevresel sürdürülebilirlik (Özertan, 2013: 12).

Tarım sektörü, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, tüm ülkelerin ekonomik hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Tarım sektörü, günümüze kadar

¹ Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı,
guyc55@gmail.com

ülkelerin ekonomik ve sosyal hayatında çok önemli görevler üstlenmiştir (Doğan ve ark., 2015: 30). Tarım sektörünün özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanmasında temel belirleyici güç olduğuna dair iktisat tarihi bize bolca kanıtlar sunmaktadır (Agwu ve ark., 2014: 158). Günümüzde tarım sektörü, gelişmiş ve gelişmekte olan her bir ülke için vazgeçilmez olup, uzun vadeli planlarda önemle yer verilen bir sektördür (Kaya ve Erdoğan Aktan, 2011: 262). Tarımsal faaliyetler ekonomiye sağladığı katkılardan dolayı diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Orta Asya ekonomileri açısından da çok büyük bir önem arz etmektedir. Tarım sektörü milli gelir, istihdam ve dış ticaret açısından Orta Asya ekonomilerine önemli katkılar sağlamaktadır. Örneğin, tarım sektörünün GSYİH'daki payı Kırgızistan'da %32, Tacikistan'da %30 ve Özbekistan'da ise %24'dür (Peyrouse, 2009: 5). Bununla birlikte Orta Asya ülkeleri tarım ürünleri satışından önemli düzeyde döviz girdisi elde etmektedir. Dünya Ticaret Merkezi'nin istatistiki verilerine göre tarım ürünlerinin toplam ihracattaki payı Özbekistan ve Tacikistan'da %20 seviyelerindedir. Bu yönüyle tarım sektörü Orta Asya ekonomileri açısından önemli sektörlerin başında gelmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı Orta Asya ülkelerinin (Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) yaş meyve ve sebze sektörünün dış ticaret yapısını analiz etmektir. Çalışmada ilk olarak sektörün rekabet gücü ardından da endüstri-içi ticaret yapısı incelenmiştir. Rekabet gücünün belirlenmesinde Bela Balassa tarafından geliştirilen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ve net ihracat indeksi kullanılmıştır. Endüstri-içi ticaretin ölçümünde ise Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. Çalışmada 2002-2015 dönemi analiz edilmiş olup, HS 2 haneli sınıflandırma düzeyi kullanılmıştır.

1. Rekabet Gücü Kavramı

Günümüzde uluslararası ihracat pazarlarını ele geçirebilmek, bu pazarlarda tutunabilmek veya pazar payını artırabilmek için ülkeler arasında amansız bir yarış vardır. Bu yarışta başarılı olabilmenin temel koşulu ise yüksek bir rekabet gücüne sahip olmaktır (Seyidoğlu, 2015: 575). Bu yüzden, gerek yerli, gerekse yabancı literatürde son yıllarda rekabet ile ilgili yapılan araştırmalar oldukça önem kazanmış bulunmaktadır (Saraçoğlu ve Köse, 2000: 1).

Rekabet kavramı iktisat düşüncesinde her zaman merkezi bir öneme sahip olmuştur. İktisat kuramının temel taşlarından biri olan ve birçok iktisadi teorinin özünü oluşturan rekabet kavramının tanımlanması üzerinde iktisatçılar kesin bir fikir birliğine varamamışlardır (Kırankabeş, 2006: 232). Kökeni karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanan uluslararası rekabet gücü çok genel anlamda, "bir ülkenin ürettiği bir ürünü dünya fiyatlarından dünya piyasalarında satabilme, uluslararası pazarda etkili bir ihracat payına sahip olabilme ve bu konumunu devam ettirebilme gücü" olarak tanımlanabilmektedir (Saraçoğlu ve Köse, 2000: 1). Bir başka ifadeye göre rekabet gücü, bir ülkenin ürettiği mallarda diğer ülkelerin malları ile fiyat, kalite, tasarım, güvenilirlik ve zamanında teslim gibi unsurlarda yarışabilir düzeyde olmasıdır (Kelleci, 2009: 11).

Rekabet gücü kavramı ele alınan alana (firma, endüstri ve ülke) rekabet gücünü belirlemede kullanılan ölçütlere ve bakış açısına bağlı olarak (mikro veya makro) farklı biçimlerde tanımlanmaktadır (Aktan ve Vural, 2004: 11). Firma düzeyinde yüksek kalitede düşük maliyette üretim becerisi olarak tanımlanan rekabet gücünün temel belirleyicileri kalite, maliyet ve fiyat unsurları olmaktadır. Verimlilik, organizasyon ve yönetim yapısı, etkin kaynak kullanımı ve yenilik yaratma becerisi de rekabet gücünü etkilemektedir. Endüstriyel rekabet ise bir endüstrinin rakiplerine göre daha üst bir verimlilik düzeyine ulaşması, daha düşük maliyetle üretim ve satış yapması ve bu becerileri sürdürülebilir kılması, gereken icat ve yenilikleri gerçekleştirebilmesi olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası düzeyde ise serbest ve adil piyasa koşullarında uluslararası piyasaların standartlarına uygun üretim yapabilme yeteneği olarak tanımlanmakta, dış pazar paylarının artırılması ve dış ticaret dengesinin sağlanmasının yanı sıra ülkedeki gelir ve istihdam düzeyini arttırmak ve yaşam kalitesinin sürekli artırılması olarak değerlendirilmektedir (Kırankabeş, 2006).

Yukarıdaki açıklamalara göre rekabet gücüne sahip olmak, ülke refahının ve yaşam standartlarının artması demektir. Bu ise ticaret, yatırım ve üretim faaliyetlerinde artış sağlaması, ülke içi kurumlar arasında işbirliğinin tesis edilmesi ve uzmanlaşma ile mümkün olmaktadır. Mal ve hizmetlerin üretilmesinde, pazarlanmasında ve dağıtılmasında diğer ülkelerle rekabet edebilmek için ülke yeteneklerinin geliştirilmesi ve yeni potansiyellerin yaratılması gerekmektedir (Çivi, 2001: 25).

2. Literatür Araştırması

Literatürde tarımsal ürünlerin rekabet gücünü belirlemeye yönelik birçok ulusal ve uluslararası düzeyde çalışmalar mevcuttur. Bu bölümde söz konusu çalışmalardan bazıları ile ilgili kısa bilgiler sunulmaktadır. Gorton ve ark. (2000), çalışmalarında Bulgaristan ve Çek Cumhuriyeti tarım sektörünün AB ülkeleri karşısındaki rekabet gücünü belirlemeye yönelik çalışmalarında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) ve iç kaynak maliyeti (DRC) yöntemlerini kullanmışlardır. Araştırmada Bulgaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin hububat ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu belirlemişlerdir. Fertö ve Hubbard (2003), yaptıkları çalışmalarında Macaristan'ın tarımsal ürünlerdeki rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Araştırmada Balassa ve Vollrath tarafından geliştirilen indeksler kullanılmışlardır. Araştırma sonucunda Macaristan'ın gıda ve tarım ürünlerinde özellikle hayvansal gıda ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kagochi (2007), ABD'nin başlıca tarım ürünlerindeki (buğday, mısır, pamuk ve soya fasulyesi) rekabet gücü analiz edilmiştir. Araştırmada Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksi ve Michaely indeksi kullanılmıştır. Sonuç olarak, ABD'nin ele alınan tarım ürünlerinde rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Levkovych (2008), 1996-2005 dönemi için Orta Asya ülkelerinin pamuk ve buğday ihracatındaki rekabet gücünü analiz etmiştir. Araştırmada Vollrath ve Grubel-Lloyd indeksleri kullanılmıştır. Sonuç olarak buğday ihracatında Orta Asya ülkelerinden sadece Kazakistan rekabet gücüne sahip iken, pamuk ihracatında ise Orta Asya ülkelerinin tamamının rekabet gücüne sahip oldukları saptanmıştır.

Bielik ve Qineti (2010), Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın tarım ürünleri ticaretinde AB ülkeleri karşısındaki karşılaştırmalı üstünlüğünü analiz etmişlerdir. Araştırmada tarım ürünlerine ilişkin AKÜ katsayıları hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda her iki ülkenin tarım ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüklerinin sürekli arttığı tespit edilmiştir.

Bakhshinejad ve Hassanzadeh (2012), İran'ın seçilmiş tarım ürünlerindeki (ceviz, badem, fındık, elma ve portakal) karşılaştırmalı üstünlüğü analiz edilmiştir. Araştırmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksi kullanılmıştır. Sonuç olarak İran'ın söz konusu ürünlerde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca İran'ın rekabet gücünün artırılması için tarımsal verimliliğin artırılması, yerli teknolojinin geliştirilmesi ve iş yapma maliyetinin azaltılması gibi öneriler sunulmuştur. Kanaka ve Chinadurai (2012), Hindistan'ın seçilmiş tarım ürünlerindeki karşılaştırmalı üstünlüğü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksi kullanarak analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre Hindistan pirinç, çay, yer fıstığı gibi ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

Ishchukova ve Smutka (2013), Rusya tarım sektörünün uluslararası rekabet gücünü Balassa, Vollrath ve Lafay indekslerini kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda Rusya'nın daha çok tahıllar, bitkisel yağ ve yağlı tohumlar, tütün ve tütün mamulleri ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu; buna karşın hayvansal ürünler ile meyve ve sebze ihracatında karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu belirlenmiştir. Sarker ve Ratnasena (2014), 1961-2011 dönemi için Kanada'nın başlıca tarım ürünlerindeki (buğday, sığır eti ve domuz eti) rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Araştırmada Balassa'nın AKÜ indeksinden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre Kanada buğday ihracatında karşılaştırmalı avantaja sahip iken, sığır eti ve domuz eti ihracatında karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

Bashimov (2015), Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ve net ticaret indeksleri kullanılarak Özbekistan'ın pamuk ihracatındaki rekabetçilik düzeyi incelenmiştir. 2001-2013 yılları için hesaplanan indeks değerlerine göre Özbekistan pamuk ihracatında güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Ancak, incelenen dönemde Özbekistan'ın pamuk ihracatındaki rekabet gücünün giderek zayıfladığı saptanmıştır. Araştırmada Özbekistan'ın rekabet gücünün artırılması için tarımsal üretimde kalite ve verimliliğin artırılması, AR-GE yatırımlarının teşvik edilmesi ve pazarlama zincirinin etkinleştirilmesi gibi öneriler sunulmuştur.

Erkan ve ark. (2015), Türkiye'nin sebze ihracatında rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Araştırmada 1993-2012 dönemi için AKÜ katsayısı hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'nin sebze ve alt grupları ihracatında küresel piyasalarda önemli bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, sebze alt gruplarının büyük çoğunluğunun ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğün olmasına rağmen, son yıllardaki üstünlüklerin nispi anlamda azaldığı belirlenmiştir. Peker (2015), Türkiye hububat-baklagil alt sektörünün Avrupa Birliği pazarı karşısındaki rekabet gücünü analiz etmiştir. Bu amaçla hububat-baklagil alt sektörüne ilişkin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksi hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'nin AB pazarı karşısında

mercimek ve nohutta yüksek rekabet gücüne sahip olduğu belirlenirken, kuru fasulye, buğday ve mısır ürünlerinde ise rekabet üstünlüğüne sahip olmadığı belirlenmiştir.

Bashimov (2016), 1995-2014 dönemi için Türk domatesinin uluslararası rekabet gücü analiz edilmiştir. Araştırmada Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ve Vollrath'ın Görelî İhracat Avantajı indeksi kullanılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'nin domates ihracatında rekabet gücü yüksek bulunmuştur. Ancak, son bir kaç yıldır rekabet gücüne ilişkin hesaplanan indeks değerlerinde belirgin bir düşüş göze çarpmaktadır. Çiçek ve Bashimov (2016), 2001-2012 dönemi için Orta Asya ülkelerinin pamuk ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğü analiz edilmiştir. Araştırmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksi ile birlikte net ticaret indeksi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Orta Asya ülkelerinin (Kazakistan hariç) pamuk ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları belirlenmiştir. Çalışmada Orta Asya ülkelerinin rekabet gücünün artırılması için tarım sektörüne yönelik altyapı ve teknoloji yatırımlarına önem verilmesi ve tarımsal üretimde verimliliğin artırılması gibi öneriler sunulmuştur.

3. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada ulusal ve uluslararası düzeydeki raporlar, araştırmalar ve istatistiklerden ikincil veriler olarak yararlanılmıştır. Elde edilen veriler analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmada Uyumlaştırılmış Mal Tanım ve Kod Sistemi (Harmonized Commodity Description and Coding System) HS 2 haneli ürün sınıflandırması kullanılmıştır. Söz konusu sınıflandırmaya göre meyve sektörünün kod numarası HS 08 ve sebze sektörünün kod numarası ise HS 07'dir. Araştırmada kullanılan veriler dolar bazında olup, söz konusu veriler Uluslararası Ticaret Merkezi'nin istatistiki veri tabanından derlenmiştir. Araştırma 2002-2015 dönemini kapsamaktadır.

Orta Asya ülkelerinin meyve ve sebze sektöründe rekabet gücünün ölçümünde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Net İhracat İndeksi kullanılmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi ilk kez Liesner (1958) tarafından ortaya atılmış, daha sonra ise Bela Balassa (1965) tarafından yeniden tanımlanarak geliştirilmiş ve Balassa indeksi olarak da adlandırılmaktadır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler kavramı, belli bir malın ihracatında, bir ülkenin gösterdiği performansın, bu malın "dünya" ihracatındaki performansı ile karşılaştırılmasına dayanır. Eğer ülkenin performansı, "dünya"nın performansından daha iyi ise, o ülkenin söz konusu malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılır (Erlat ve Erlat, 2004: 49). Günümüzde Balassa'nın AKÜ indeksi bir ülkenin güçlü ve zayıf ihracatçı sektörlerini belirlemeye yönelik birçok çalışmada kullanılmaktadır (Fertö ve Bojnec, 2007: 7). Balassa'nın AKÜ indeksi şu şekilde formüle edilmektedir:

$$AKÜ_{ij} = \left[\left(\frac{X_{ij}}{X_{it}} \right) / \left(\frac{X_{wj}}{X_{wt}} \right) \right] \quad (1)$$

Eşitlik 1’de, $AKÜ_{ij}$, ‘i’ ülkesinin ‘j’ sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini, X_{ij} ‘i’ ülkesinin ‘j’ sektörünün ihracatını, X_{it} ‘i’ ülkesinin toplam ihracatını, X_{wj} ‘j’ sektörü dünya ihracatını ve X_{wt} toplam dünya ihracatını göstermektedir. AKÜ indeksi 0 ile ∞ arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Başka bir deyişle, o endüstrinin ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Mushanyuri ve Mzumara, 2013: 38; Peker, 2015: 10).

Yukarıda ifade edildiği gibi açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün olup olmadığı indeks değerinin 1’den büyük ya da küçük olmasına göre belirlenir. Bunun yanında daha ayrıntılı olarak karşılaştırmalı üstünlüğün gücünü göstermek amacıyla Balassa’nın AKÜ katsayısı aşağıdaki gibi 4 şekilde sınıflandırılabilir (Hinloopen ve Marrewijk, 2001: 13):

- 1.Sınıflama: $0 < AKÜ \leq 1$: Karşılaştırmalı üstünlük yoktur.
- 2.Sınıflama: $1 < AKÜ \leq 2$: Zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük vardır.
- 3.Sınıflama: $2 < AKÜ \leq 4$: Orta derecede karşılaştırmalı üstünlük vardır.
- 4.Sınıflama: $4 < AKÜ$: Güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük vardır.

Orta Asya ülkelerinin yaş meyve ve sebze sektörünün rekabet gücünün belirlenmesinde kullanılan diğer bir indeks ise Net Ticaret İndeksidir. Alternatif bir açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi olarak da bilinen net ticaret indeksi, ülkenin sadece kendi ticari performansının ölçümünü yapmak amacıyla hesaplanmaktadır (Özçalık ve Okur, 2013: 212). Net Ticaret İndeksi şu şekilde formüle edilmektedir:

$$NTI_{ij} = (X_{ij} - M_{ij}) / (X_{ij} + M_{ij}) \quad (2)$$

Eşitlik 2’de, X_{ij} ‘i’ ülkesinin ‘j’ sektörünün ihracatını ve M_{ij} ‘i’ ülkesinin ‘j’ sektörünün ithalatını göstermektedir. Net ticaret indeksi -1 ve +1 arasında bir değer almaktadır (Amighini, 2005). Net ticaret indeksinin pozitif değer alması söz konusu ülkenin o mal ve hizmette açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğunu, negatif değer alması ise açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunmadığını gösterir (Özçalık ve Okur, 2013: 212).

Orta Asya ülkelerinin meyve ve sebze sektörünün endüstri-İçi ticaret düzeyinin ölçümünde Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. Grubel-Lloyd indeksi, bir sektörün veya ülkenin endüstri-İçi ticaret düzeyini ve aynı zamanda uzmanlaşma düzeyinin belirlenmesinde kullanılan popüler bir yaklaşımdır (Hazners ve Jirgena, 2013: 63). Bilimsel çalışmalarda sıkça kullanılan Grubel-Lloyd (GL) indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Erlat ve Erlat, 2004: 51):

$$GL_{ij} = \frac{(X_{ij}+M_{ij})-|X_{ij}-M_{ij}|}{(X_{ij}+M_{ij})} \quad (3)$$

Burada (Eşitlik 3), GL_{ij} 'i' ülkesinin 'j' sektörü için endüstri-içi ticaret düzeyini, X_{ij} ve M_{ij} sırasıyla 'i' ülkesinin 'j' sektörünün ihracatını ve ithalatını ifade etmektedir. GL indeksi 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. İndeks değerinin 1'e yaklaşması endüstri-içi ticarete işaret ederken, 0'a yaklaşması ise endüstriler-arası ticarete işaret etmektedir. Yani indeks değeri 0,50 ile 1 arasında ise endüstri-içi ticaret, 0 ile 0,50 arasında ise endüstriler-arası ticaret söz konusu olmaktadır (Leitão ve Faustino, 2008: 52; Yılmaz, 2014: 253).

4. Bulgular

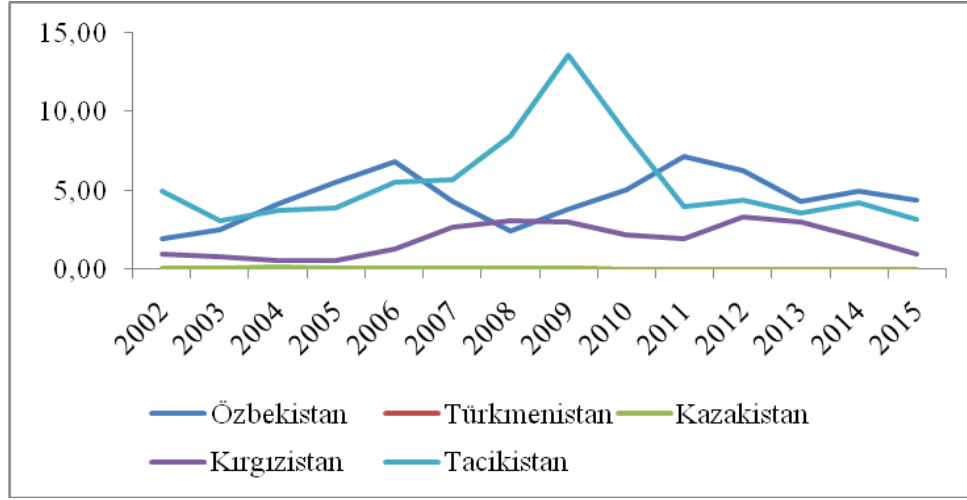
4.1. Rekabet Gücünün Ölçümü

Orta Asya ülkelerinin meyve ihracatına ait AKÜ katsayıları Tablo 1'de sunulmaktadır. Buna göre Orta Asya ülkelerinden Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın meyve sektörüne ait AKÜ indeks değeri 1'in üzerinde değer almaktadır. Bu da söz konusu ülkelerin meyve sektöründe rekabet gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşın Türkmenistan ve Kazakistan'ın meyve sektöründe rekabet gücünün düşük olduğu görülmektedir ($AKÜ < 1$). Tablo 1'den de görüleceği gibi Özbekistan'ın AKÜ indeks değeri diğer ülkelere göre yüksek seviyededir. Özbekistan'ı sırasıyla Tacikistan ve Kırgızistan takip etmektedir. Hesaplanan AKÜ katsayılarına göre Özbekistan ve Tacikistan meyve ihracatında güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe ($4 < AKÜ$) sahipken, Kırgızistan ise zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe ($1 < AKÜ \leq 2$) sahiptir. İncelenen dönemde Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın meyve ihracatına ait AKÜ katsayıları dalgalı bir seyir izlemektedir. Ancak özellikle 2011 yılından bu yana AKÜ katsayılarında bir düşüş göze çarpmaktadır (Şekil 1). Bu da söz konusu ülkelerin meyve ihracatındaki rekabet gücünün azaldığına işaret etmektedir.

Tablo 1: Meyve Sektörüne Ait AKÜ İndeks Değerleri

Yıllar	Türkmenistan	Özbekistan	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan
2002	0,01	4,02	0,21	2,09	10,22
2003	0,05	5,00	0,18	1,64	6,07
2004	0,08	8,89	0,39	1,28	7,82
2005	0,06	11,73	0,18	1,26	8,19
2006	0,19	15,46	0,16	3,01	12,40
2007	0,09	9,76	0,25	5,98	12,82
2008	0,03	5,56	0,18	6,93	19,13
2009	0,08	7,09	0,16	5,47	24,98
2010	0,09	10,02	0,02	4,41	17,10
2011	0,07	14,88	0,02	4,11	8,20
2012	0,03	12,76	0,05	6,72	8,93
2013	0,03	8,17	0,04	5,70	6,82
2014	0,06	8,89	0,03	3,67	7,60
2015	0,01	6,93	0,06	1,57	4,92

Kaynak: INTRACEN verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Şekil 1: Orta Asya Ülkelerinin Meyve Sektörüne Ait AKÜ İndeks Değerleri

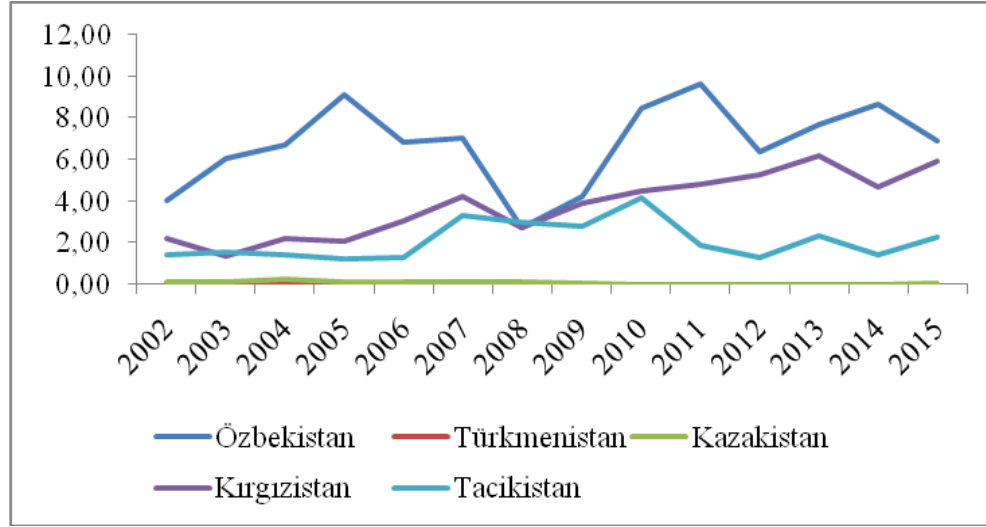
Kaynak: www.intracen.org

Orta Asya ülkelerinin sebze ihracatına ait AKÜ katsayıları Tablo 2’de sunulmaktadır. Buna göre Orta Asya ülkelerinden Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan sebze ihracatında yüksek rekabet gücüne sahipken, Türkmenistan ve Kazakistan’ın rekabet gücünün düşük olduğu görülmektedir. Tablo 2’den de görüleceği gibi Kırgızistan’ın AKÜ indeks değeri diğer ülkelere göre yüksek seviyededir. Kırgızistan’ı sırasıyla Özbekistan ve Tacikistan takip etmektedir. Hesaplanan AKÜ katsayılarına göre Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan sebze ihracatında güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe ($4 < AKÜ$) sahiptirler. İncelenen dönemde Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan’ın sebze ihracatına ait AKÜ değerlerinde genel olarak bir artış görülmektedir (Şekil 2). Sonuç olarak söz konusu ülkelerin sebze ihracatındaki rekabet güçlerinin giderek yükseldiği söylenebilir.

Tablo 2: Sebze Sektörüne Ait AKÜ İndeks Değerleri

Yıllar	Türkmenistan	Özbekistan	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan
2002	0,09	3,98	0,40	6,04	3,91
2003	0,09	6,05	0,33	3,58	4,24
2004	0,17	6,68	0,80	6,49	4,30
2005	0,18	9,12	0,38	6,30	3,83
2006	0,11	6,83	0,39	9,37	4,03
2007	0,04	7,03	0,39	13,03	10,22
2008	0,03	2,70	0,37	8,66	9,58
2009	0,06	4,21	0,18	9,79	7,10
2010	0,07	8,45	0,10	11,99	11,05
2011	0,09	9,62	0,02	13,98	5,40
2012	0,06	6,33	0,10	16,57	4,11
2013	0,06	7,66	0,04	17,54	6,60
2014	0,03	8,66	0,06	13,08	3,99
2015	0,04	6,86	0,11	14,50	5,61

Kaynak: INTRACEN verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Şekil 2: Orta Asya Ülkelerinin Sebze Sektörüne Ait AKÜ İndeks Değerleri

Kaynak: www.intracen.org

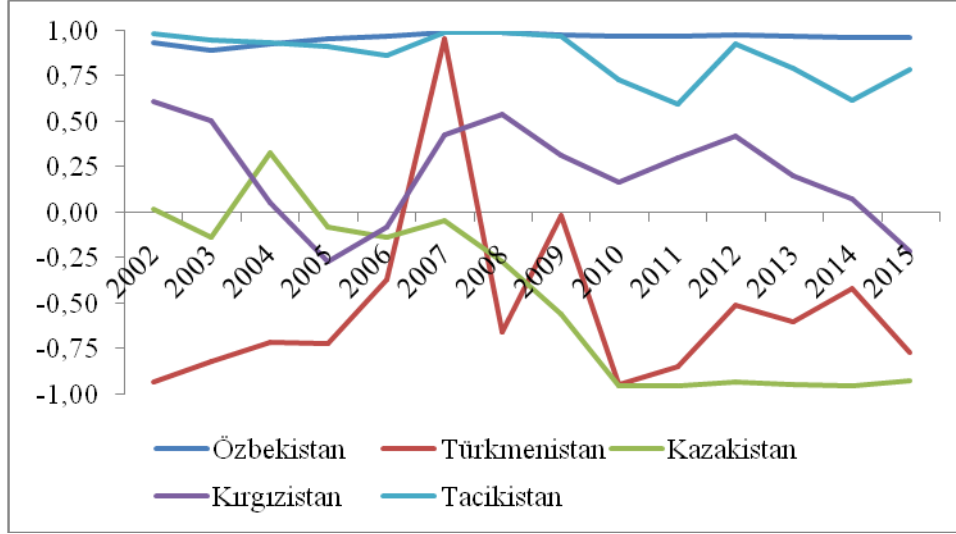
Tablo 3’de Net Ticaret İndeksine (NTİ) göre Orta Asya ülkelerinin meyve sektöründeki rekabet gücü değerleri yer almaktadır. Buna göre Özbekistan ve Tacikistan’ın meyve sektörüne ait NTİ değerleri ele alınan bütün yıllarda pozitif bir değer almıştır. Yani söz konusu iki ülke meyve sektöründe net ihracatçı ülke konumundadır. Kırgızistan 2005, 2006 ve 2015 yıllarında meyve sektöründe net ithalatçı iken, diğer yıllarda ise net ihracatçı ülkedir. Türkmenistan ve Kazakistan’ın ise meyve sektöründe net ithalatçı olduğu görülmektedir (Tablo 3 ve Şekil 3).

Tablo 3: Meyve Sektörüne Ait Net Ticaret İndeks Değerleri

Yıllar	Türkmenistan	Özbekistan	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan
2002	-0,93	0,94	0,02	0,61	0,98
2003	-0,82	0,89	-0,14	0,50	0,95
2004	-0,72	0,93	0,33	0,06	0,93
2005	-0,72	0,95	-0,08	-0,27	0,91
2006	-0,37	0,97	-0,14	-0,08	0,86
2007	0,96	0,99	-0,05	0,43	0,99
2008	-0,66	0,99	-0,27	0,54	0,99
2009	-0,02	0,97	-0,56	0,32	0,97
2010	-0,95	0,97	-0,95	0,17	0,73
2011	-0,85	0,97	-0,96	0,30	0,59
2012	-0,51	0,98	-0,94	0,42	0,93
2013	-0,60	0,97	-0,94	0,20	0,79
2014	-0,42	0,96	-0,96	0,07	0,62
2015	-0,77	0,96	-0,93	-0,21	0,78

Kaynak: INTRACEN verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Şekil 3: Meyve Sektörüne Ait Net Ticaret İndeks Değerleri

Kaynak: www.intracen.org

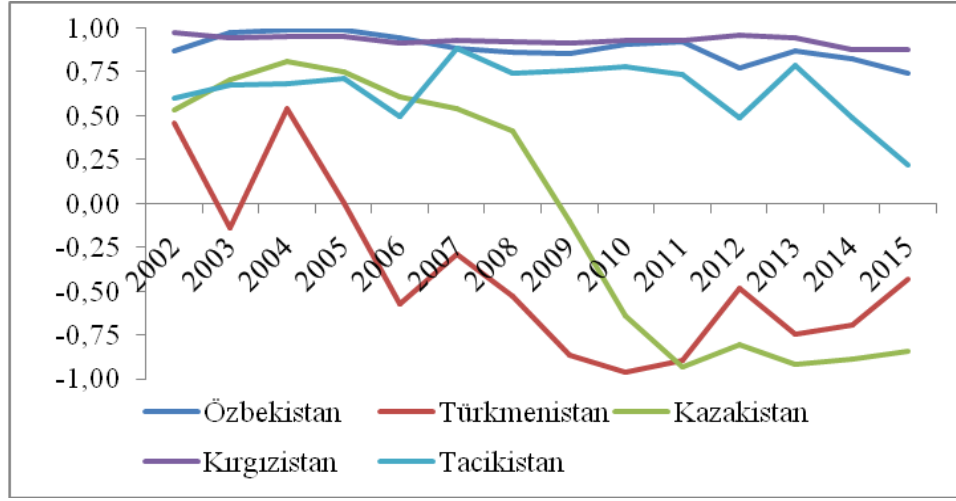
Tablo 4’de Net Ticaret İndeksine göre Orta Asya ülkelerinin sebze sektöründeki rekabet gücü değerleri gösterilmiştir. Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın sebze sektörüne ait net ticaret indeks değerleri ele alınan bütün yıllarda pozitif bir değer almıştır. Söz konusu ülkeler sebze sektöründe net ihracatçı ülkelerdir. Ancak son birkaç yıldır net ticaret indeks değerlerinde bir düşüş göze çarpmaktadır. Türkmenistan son 10 yıldır sebze sektöründe net ithalatçı ülke konumundadır. Kazakistan ise 2002-2008 yılları arasında net ihracatçı ülke iken, 2009 yılından bu yana net ithalatçı ülke konumundadır (Şekil 4).

Tablo 4: Sebze Sektörüne Ait Net Ticaret İndeks Değerleri

Yıllar	Türkmenistan	Özbekistan	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan
2002	0,46	0,87	0,53	0,98	0,60
2003	-0,13	0,98	0,70	0,94	0,68
2004	0,54	0,99	0,81	0,95	0,68
2005	0,00	0,99	0,75	0,95	0,72
2006	-0,57	0,95	0,61	0,92	0,49
2007	-0,29	0,89	0,54	0,93	0,89
2008	-0,52	0,86	0,41	0,92	0,74
2009	-0,86	0,86	-0,10	0,92	0,76
2010	-0,96	0,91	-0,64	0,93	0,78
2011	-0,89	0,92	-0,93	0,93	0,74
2012	-0,48	0,77	-0,81	0,96	0,49
2013	-0,75	0,87	-0,92	0,95	0,79
2014	-0,69	0,83	-0,88	0,88	0,49
2015	-0,43	0,74	-0,84	0,88	0,22

Kaynak: INTRACEN verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Şekil 4: Sebze Sektörüne Ait Net Ticaret İndeks Değerleri

Kaynak: www.intracen.org

4.2. Endüstri-İç Ticaretin Ölçümü

Tablo 5’de Orta Asya ülkelerinin meyve sektörünün endüstri-içi ticaret rakamları gösterilmektedir. 2002-2015 yılları arasında Özbekistan ve Tacikistan’da endüstri-içi ticaret oranı (GL indeksi) sürekli 0,50’nin altında seyretmiştir. Türkmenistan’da 2006, 2009 ve 2014 yılları hariç GL indeks değeri 0,50’nin altında seyretmiştir. 2002-2008 dönemde Kazakistan’da endüstri-içi ticaret seviyesinin yüksek seyrettiği görülürken, 2009-2015 yılları dönemde ise endüstri-içi ticaret seviyesinin düşük olduğu görülmektedir. Kırgızistan’da 2002 ve 2008 yılları hariç diğer yıllarda endüstri-içi ticaret oranı yüksek seyretmiştir (Şekil 5). Genel itibariyle değerlendirildiğinde Kırgızistan hariç diğer ülkelerin meyve sektöründe endüstri-içi ticaret seviyesinin düşük olduğu görülmektedir.

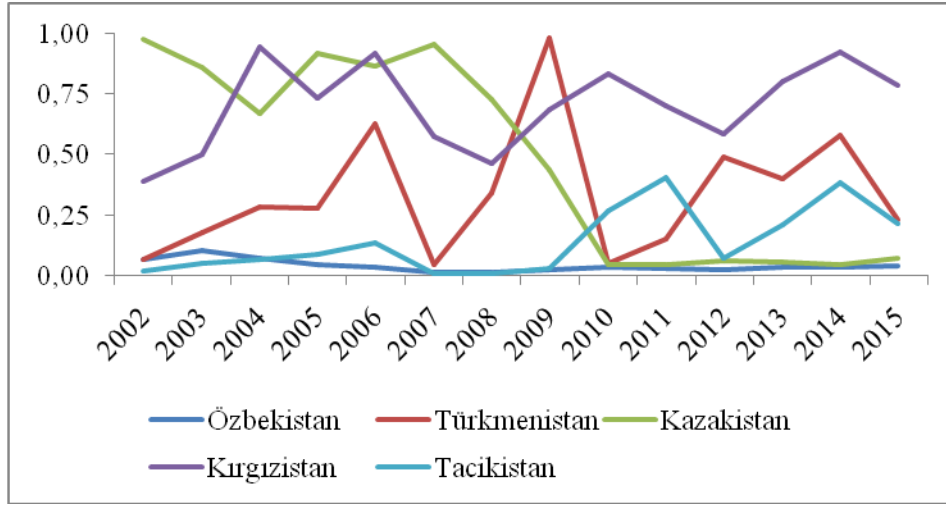
Tablo 5: Meyve Sektörüne Ait Grubel-Lloyd İndeks Değerleri

Yıllar	Türkmenistan	Özbekistan	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan
2002	0,07	0,06	0,98*	0,39	0,02
2003	0,18	0,11	0,86*	0,50*	0,05
2004	0,28	0,07	0,67*	0,94*	0,07
2005	0,28	0,05	0,92*	0,73*	0,09
2006	0,63*	0,03	0,86*	0,92*	0,14
2007	0,04	0,01	0,95*	0,57*	0,01
2008	0,34	0,01	0,73*	0,46	0,01
2009	0,98*	0,03	0,44	0,68*	0,03
2010	0,05	0,03	0,05	0,83*	0,27
2011	0,15	0,03	0,04	0,70*	0,41
2012	0,49	0,02	0,06	0,58*	0,07
2013	0,40	0,03	0,06	0,80*	0,21
2014	0,58*	0,04	0,04	0,93*	0,38
2015	0,23	0,04	0,07	0,79*	0,22

Kaynak: INTRACEN verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

*Endüstri-içi ticaretin olduğunu göstermektedir

Şekil 5: Orta Asya Ülkelerinin Meyve Sektöründe GL İndeks Değerleri

Kaynak: www.intracen.org

Orta Asya ülkelerinin sebze sektörüne ait endüstri-içi ticaret rakamları Tablo 6'de sunulmaktadır. Orta Asya ülkelerinin sebze sektöründe endüstri-içi ticaret seviyesinin düşük olduğu görülmektedir. Diğer bir anlatımla ticaretin daha çok endüstriler-arası ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. 2002-2015 yılları arasında Özbekistan ve Kırgızistan'da endüstri-içi ticaret oranı (GL indeksi) sürekli 0,50'nin altında seyretmiştir. Kazakistan'da 2008-2009 yılları hariç diğer bütün yıllarda GL indeksi 0,50'nin altında bir değer almıştır. Türkmenistan'da GL indeks değeri 2002, 2003, 2005, 2007, 2012 ve 2015 yıllarında 0,50'nin üzerinde bir değer alırken, diğer yıllarda indeks değeri 0,50'nin altında kalmıştır. Tacikistan'da ise 2006, 2012, 2014 ve 2015 yıllarında GL indeks değeri 0,50'nin üzerinde değer almışken, diğer yıllarda 0,50'nin altında bir değer almıştır (Tablo 6 ve Şekil 6). Sonuç olarak, Orta Asya ülkelerinin sebze sektöründe endüstri-içi ticaret seviyesinin düşük olduğu görülmektedir.

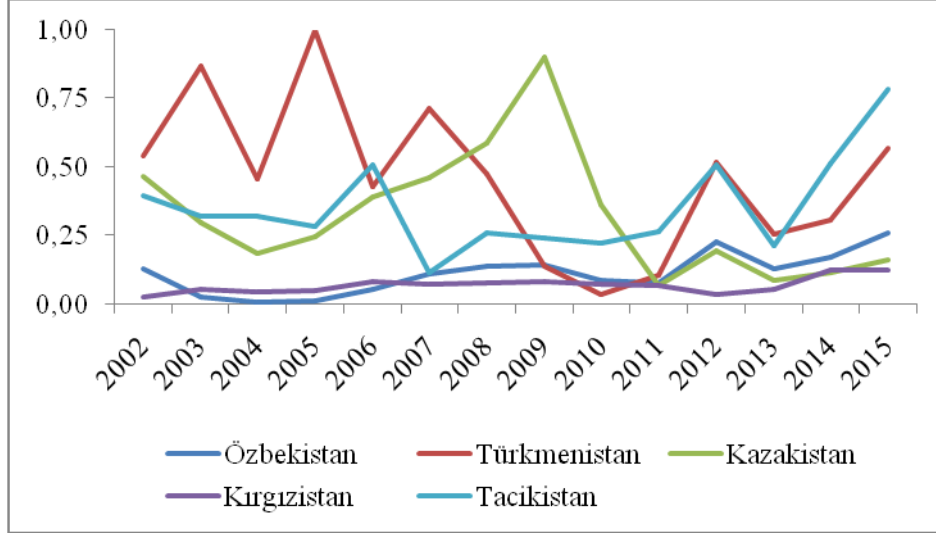
Tablo 6: Sebze Sektörüne Ait Grubel-Lloyd İndeks Değerleri

Yıllar	Türkmenistan	Özbekistan	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan
2002	0,54*	0,13	0,47	0,02	0,40
2003	0,87*	0,02	0,30	0,06	0,32
2004	0,46	0,01	0,19	0,05	0,32
2005	1,00*	0,01	0,25	0,05	0,28
2006	0,43	0,05	0,39	0,08	0,51*
2007	0,71*	0,11	0,46	0,07	0,11
2008	0,48	0,14	0,59*	0,08	0,26
2009	0,14	0,14	0,90*	0,08	0,24
2010	0,04	0,09	0,36	0,07	0,22
2011	0,11	0,08	0,07	0,07	0,26
2012	0,52*	0,23	0,19	0,04	0,51*
2013	0,25	0,13	0,08	0,05	0,21
2014	0,31	0,17	0,12	0,12	0,51*
2015	0,57*	0,26	0,16	0,12	0,78*

Kaynak: INTRACEN verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

*Endüstri-içi ticaretin olduğunu göstermektedir

Şekil 6: Orta Asya Ülkelerinin Sebze Sektörüne Ait GL İndeks Değerleri

Kaynak: www.intracen.org

Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın meyve ve sebze ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Orta Asya ülkelerinde hayata geçirilen reformlar sonucu meyve ve sebze üretiminde önemli artışlar elde edilmiştir. Söz konusu ülkelerde uygulanan gıdada kendi kendine yeterlilik politikası sonucu meyve ve sebze ekim alanları zamanla pamuk ekim alanları lehine genişleme göstermiştir. Bugün küçük ölçekli aile işletmelerinde toplam ekili alanın yaklaşık yarısını meyve ve sebze alanları oluşturmaktadır. Son 10-15 yıllık dönemde meyve ve sebze üretimindeki artışa paralel olarak ihracat da önemli ölçüde artış göstermiştir. Örneğin, 2005-2015 döneminde yaş meyve ve sebze ihracatı Özbekistan'da %30 ve Tacikistan'da %23 oranında artış göstermişken, Kırgızistan'da ise 5 kattan fazla bir artış görülmüştür. Orta Asya ülkeleri sahip olduğu toprak ve iklim yapısı, yetişmiş insan gücü ve önemli pazarlara coğrafi yakınlığı nedeniyle, yaş meyve ve sebze ihracatı açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Orta Asya ülkelerinin yaş meyve ve sebze ihracatındaki rekabet gücünün artırılması için; üretimde verim artırıcı yeni teknolojiler uygulanmalı, üretim maliyeti minimize edilmeli, ürün kalitesi yükseltilmeli, özel girişimcilik teşvik edilmeli, marka oluşumu teşvik edilmeli, ihracatta ürün ve pazar çeşitlendirmesine gidilmelidir.

Sonuç

Tarım sektörü sanayiye hammadde temin etmesi, ülkeye döviz girdisi sağlaması ve istihdama sağladığı katkılarından dolayı Orta Asya ülkelerinde önemli bir sektörlerden birini oluşturmaktadır. Orta Asya ülkeleri sahip olduğu toprak ve ekolojik koşulları nedeni ile birçok tarım ürünlerinin üretimi açısından yeterli potansiyele sahiptir. Ancak, dünyada önemli ihracatçıları arasında yer alabilmek için üretim tek başına yeterli olamamaktadır. Üretim kadar ihracat değerinin de

yüksek olması gerekmektedir. Dolayısıyla tarım ürünleri ihracatının da artırılması oldukça büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Orta Asya ülkelerinde yaş meyve ve sebze sektörünün rekabet gücü ve endüstri-içi ticaret yapısı analiz edilmiştir. Çalışmada 2002-2015 dönemi analiz edilmiş olup, HS 2 haneli sınıflandırma düzeyi kullanılmıştır. Rekabet gücünün ölçümünde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Net Ticaret İndeksleri kullanılırken, endüstri-içi ticaretin ölçümünde ise Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeks sonucuna göre ele alınan ülkelerden Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın yaş meyve ve sebze sektöründe rekabet gücüne sahip olduğu belirlenirken, Türkmenistan ile Kazakistan'ın yaş meyve ve sebze sektöründe rekabet gücünün düşük olduğu saptanmıştır. Net Ticaret İndeksine göre Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan yaş meyve ve sebze sektöründe net ihracatçı ülke iken, Türkmenistan ve Kazakistan ise net ithalatçı ülke konumundadır. Grubel-Lloyd indeks sonuçlarına göre ise Orta Asya ülkelerinin meyve sektöründe endüstri-içi ticaret seviyesinin düşük olduğu belirlenmiştir. Sebze sektöründe ise Kırgızistan hariç diğer bütün ülkelerin endüstri-içi ticaret seviyesinin düşük olduğu görülmüştür.

Orta Asya ülkeleri yaş meyve ve sebze dışsattımını artırma ve pazarını genişletme şansına sahiptir. Söz konusu ülkelerin dünya yaş meyve ve sebze pazarındaki payını arttırabilmeleri için uluslararası pazarlarda talep edilen ürünlerin üretilerek piyasaya arz edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, dış ticareti koruyabilmek amacıyla, tarımsal girdilerin kullanımı gelişmiş ülkeler standartlarında, çok bilinçli ve kontrollü yapılmalıdır. Bu konuda üreticilerin bilgilendirilmesi için tüm paydaşların aktif rol üstlenmesi gerekmektedir. Yaş meyve ve sebze ürünleri dışsattımının artırılması için ihracata yönelik üretim teşvik edilmelidir. Bu bağlamda devlet ve özel sektör işbirliğini arttıracak devlet politikalarının uygulanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Agwu, N.M., Nwankwo, E.E. ve Anyanwu, C.I. (2014). Determinants of Agricultural Labour Participation Among Youths in Abia State, Nigeria. *International Journal of Food and Agricultural Economics*, 2 (1), 157-164.
- Aktan, C.C. ve Vural, Y.İ. (2004). Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri, TİSK Yayını, Ankara.
- Amighini, A. 2005. China in the International Fragmentation of Production: Evidence from the ICT Industry. *The European Journal of Comparative Economics*, 2 (2), 203-219
- Bakhshinejad, M. ve Hassanzadeh, A. (2012). Comparative Advantage of Selected Agriculture Products in Iran: a Revealed Comparative Advantage Assessment. *Agricultura Tropica et Subtropica*, 45 (1), 28-31.
- Bashimov, G. (2015). Özbekistan Pamuk Sektörünün Rekabet Gücünün Belirlenmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 99-104.
- Bashimov, G. 2016. Türkiye'nin Domates İhracat Performansı ve Rekabet Gücü. *Alınları Zirai Bilimler Dergisi*, 31 (2), 1-8.
- Bielik, P. ve Qineti, A. (2010). The Position of Czech and Slovak Agro-Food Trade in the European Markets. *Delhi Business Review*, 11 (2), 1-10.

- Çiçek, R. ve Bashimov, G. (2016). Orta Asya'nın Pamuk Ticaretindeki Karşılaştırmalı Üstünlüğünün Belirlenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12 (28), 1-14.
- Çivi, E. (2001). Rekabet Gücü: Literatür Çalışması. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 8 (2), 22-38.
- Doğan, A. (2009). Yoksullar Lehine Büyümede Tarımın Rolü: Sahra-Altı Afrika Örneği. *KMÜ İ.İ.B.F. Dergisi*, 11 (16), 21-38.
- Doğan, Z., Arslan, S. ve Berkman, A.N. (2015). Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F.*, 8 (1), 29-41.
- Erkan, B., Arpacı, B., Yaralı, F. ve Güvenç, İ. (2015). Türkiye'nin Sebze İhracatında Karşılaştırmalı Üstünlükleri. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 18 (4), 70-76.
- Erlat, G. ve Erlat, H. (2004). Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri ile Olan Ticareti, 1990-2002, içinde GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım, (Ed.: E. Uygur ve İ. Civcir), Ankara: TEK Yayını.
- Fertö, I. ve Hubbard, L.J. (2003). Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-Food Sectors. *The World Economy*, 26 (2), 247-259.
- Fertö, I. ve Bojnec, S. (2007). Comparative Advantages in Agro-food Trade of Hungary, Croatia and Slovenia with the European Union, IAMO Discussion Paper No: 106, Germany.
- Gorton, M., Davidova, S. ve Ratering, T. (2000). The Competitiveness of Agriculture in Bulgaria and the Czech Republic vis-a-vis the European Union (CEEC and EU Agricultural Competitiveness). *Comparative Economic Studies*, XLII (1), 59-86.
- Hazners, J. ve Jirgena, H. (2013). Intra-Industry Trade in Latvian Agricultural Commodities and Food Products, International Conference on Economics and Business Administration, 16-19 July, Greece.
- Hinloopen, J. ve Marrewijk, C.V. (2001). On the Empirical Distribution of the Balassa Index. *Review of World Economics*, 137 (1), 1-35.
- Intracen. (2017). International Trade Statistics, <http://www.intracen.org/itc/market-infotools/trade-statistics/> (Erişim: 12.03.2017).
- Ishchukova, N. ve Smutka, L. (2013). Revealed Comparative Advantage of Russian Agricultural Exports. *Acta Univ. Agric. Silvic. Mendelianae Brun.* 61 (4), 941-952.
- Kagochi, J.M. (2007). Evaluating the Competitiveness of US Agricultural Market Commodities, *PhD Dissertation*, Auburn University, Auburn, Alabama.
- Kanaka, S. ve Chinadurai, M. (2012). A Study of Comparative Advantage of Indian Agricultural Exports. *Journal of Management and Science*, 2 (3), 1-9.
- Kaya, P. ve Erdoğan Aktan, H. (2011). Türk Tarım Sektörü Verimliliğinin Parametrik Olmayan Bir Yöntemle Analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 261-282.
- Kelleci, S. (2009). Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'nin Rekabet Gücü: Karşılaştırmalı Üstünlükler Modeline Göre Sektörel Bir Analiz, *Doktora Tezi*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Kırankabeş, M.C. (2006). Küresel Rekabet Gücü Boyutunda AB Ülkeleri ile Türkiye'nin Karşılaştırmalı Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 231-254.
- Leitão, N.C. ve Faustino, H.C. (2008). Intra-Industry Trade in the Food Processing Sector: the Portuguese Case. *Journal of Global Business and Technology*, 4 (1), 49-58.
- Levkovich, I. (2008). Competitiveness of Cotton and Wheat Production and Processing in Central Asia, içinde Agri-food Business: Global Challenges-Innovative Solutions, (Ed.: Glauben, T., Hanf, J.H., Kopsidis, M., Pienadz, A. ve Reinsberg, K.), IAMO, Vol. 46, 133-150.
- Mushanyuri, B.E. ve Mzumara, M. (2013). An Assessment of Comparative Advantage of Mauritius. *European Journal of Sustainable Development*, 2 (3), 35-42.

- Özçalık, M. ve Okur, A. (2013). Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörlerinin Gümrük Birliği Sonrası AB-15 ülkeleri Karşısındaki Rekabet Gücü. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 205-223
- Özertan, G. (2013). Türkiye Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm ve Teknoloji Kullanımının Rolü, http://www.econ.boun.edu.tr/public_html/RePEc/pdf/201301.pdf (Erişim: 20.01.2017).
- Peker, A.E. (2015). Türkiye Hububat ve Baklagil Alt Sektörünün Avrupa Birliği Pazarı Karşısındaki Rekabet Gücü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 1-20.
- Peyrouse, S. (2009). The Multiple Paradoxes of the Agriculture Issue in Central Asia, Eucam Working Paper: 6.
- Saraçoğlu, B. ve Köse, N. (2000). Bazı Gıda Sanayilerinin Uluslararası Rekabet Gücü: Makarna, Bisküvi ve Un Sanayi, TEAE Yayın No: 39, Ankara.
- Sarker, R. ve Ratnasena, S. (2014). Revealed Comparative Advantage and Half a Century Competitiveness of Canadian Agriculture: A Case Study of Wheat, Beef and Pork Sectors, CATPRN Working Paper 2014-01.
- Seyidoğlu, H. (2015). Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 20. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Ş.K. (2014). Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, 3. Baskı, Efil Yayınevi, Ankara.

Erken Dönem İslam Hukuk Tarihindeki Hukuk Ekollerinin Oluşumunda Coğrafya, Kültür ve Sosyal Şartların Etkisi

Saliha OKUR GÜMRÜKÇÜOĞLU¹

Özet

İslam fıkıh mezhepleri olarak da nitelendirilen İslam hukuk okullarının doğuş ve gelişim seyrine baktığımızda bunların buldukları bölgenin renklerini taşıdıklarını söylemek mümkündür. Makaleye konu olarak seçtiğimiz ekoller İslam hukuk tarihinde Sünni hukuk ekolü olarak bilinen ve mensubu bakımından günümüze kadar ulaşan Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli hukuk ekolleridir. Zikri geçen her bir ekolün neş'et ettiği coğrafyanın ihtiyaç ve şartlarına göre şekillendiğini ifade edebiliriz.

Çalışmada bu okulların ortaya çıkış ve gelişim seyirleri incelenerek, birçok İslam hukuk tarihi ve mezhepler tarihi alanında yazılmış eserlerdeki detaylı bilgileri tekrardan kaçınarak, söz konusu okulların buldukları coğrafya, kültür ve sosyal şartların mezhebin metodolojik farklılıklarına ve oluşturdukları hukuk normlarına etkisinin ne ölçüde olduğu gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, mezhep, coğrafya ve kültür, örf

The Effect of Geography, Cultures and Social Conditionson the Formation of Schools in the History of Islamic Law

Abstact

When we look at the birth and development of Islamic law schools, it is possible to say that they carry the structure of the region. These schools we chose as subjects are Hanafi, Shafii, Maliki and Hanbali that known as Sunni law school in the history of Islamic law. It is possible to say that these schools are shaped by the needs and conditions of the geography in which they are located.

In this study, we examined that emergence and development of these schools and avoided repetition of detailed information which were written in the History of Islamic Law books. We tried to show that level of effects of schools' culture and geography on the methodologic differences of mazhabs and legal norms.

Keywords: Fiqh, mazhab, geography and culture, urf-custom.

Giriş

Hiç şüphesiz tarihte gerek siyasi gerekse hukuki oluşumları etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte, coğrafya, kültür ve sosyal şartlar zikretmemiz gereken etkenlerin başında gelir. Zira her fikri oluşum, dayandığı felsefi temel dışında neş'et ettiği coğrafya ve örfle şekillenir. Mezhep ya da hukuk ekolü diye tabir edeceğimiz oluşumların bugünün modern insanının zihninde çok da olumlu çağrışımlar oluşturmadığı bilinmektedir. Zira günümüz insanı mezhep dendiğinde genellikle "taassub" ya da "taklid" kelimelerini düşünmektedir. Ancak tarihte önemli yer tutan ve milyonlarca insanı tabii olma konusunda ikna eden söz konusu oluşumları daha detaylı irdelemek, gelişim seyirlerini tahlil etmek şüphesiz dikkate değer bir konudur. Zira tarihte hiçbir ekol ihtiyaçtan vâreste bir şekilde oluşmamıştır.

İslam hukuk tarihindeki ekollerin oluşumu incelendiğinde, gerek ekollerin kendi içerisinde, gerekse diğer ekol arasında farklılık gösteren bir kısım hükmün sebebini

¹ Yrd. Doç. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, saliha.ogumrukcuoglu@medeniyet.edu.tr

tahlil ederken iklim ve coğrafi farklılıkları göz ardı etmek mümkün değildir. Zira bir bölgede problem teşkil etmeyen bir mesele, başka bir bölgede pek çok problemin kaynağı olabilmektedir. Böyle durumlarda problemin mahiyetinin ve meydana geliş şeklinin verilecek hükmü de doğrudan etkilemesi kaçınılmaz olur. Öte yandan aynı problemin farklı coğrafyalarda yaşayan fıkıh âlimleri tarafından değerlendirilişi de farklı olacaktır. Meseleye çözüm noktasından baktığımızda ise belli bir coğrafi alanı kapsayan problemlerin çözümlerinin, diğer bölge insanlarından ziyade, yine aynı bölge insanı için bir anlam ifade edeceği muhakkaktır. Bununla birlikte coğrafi olarak farklı bölgelerde yaşayan insanlar için söz konusu hüküm ve çözümler pek bir anlam ifade etmeyecektir.

Örf olarak da tanımlayabileceğimiz coğrafya ve kültürün Hz. Peygamber döneminden başlayarak dört halife dönemi ve sonrasında oluşan hukuk ekollerindeki hükümlerin oluşmasında önemli tesirleri olmuştur². Hz. Peygamber ve hemen sonraki döneme baktığımızda şüphe yok ki yeni fetihlerle genişleyen İslam coğrafyasında sahabeler, Peygamberin hayatında hükme kaynaklık teşkil edecek başlıkların yanında (Kitap-Sünnet-İcma Kıyas) maslahat, örf ve adet gibi yerel uygulamaları da göz ardı etmemişlerdir. Bu duruma gerek dört halife döneminde gerekse daha sonraki dönemlerde uygulamada rastlamak mümkündür.

Dört halife arasında özellikle Hz. Ömer'in örf'e göre verdiği hükümler tarihi kayıtlarda çokça zikredilmektedir. Fethedilen toprakların statüsü, müellefe-i kulübün zekât hissesi ve tek sözle verilen üç talak meselesi bunların başında gelir. Öte yandan kendi devrinde hüküm süren kıtlık yılında hırsızlıktan dolayı el kesme cezasını uygulamaması diğer bir uygulamasına örnek olarak gösterilebilir. Şüphe yok ki Hz. Ömer'in içtihatlarında dönemin şartları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmuştur. Hz. Ömer dışındaki sahabelerin de kendilerine sorulan sualler karşısında dönemin şartlarını gözeterek fetva verdikleri bilinmektedir.

Hz. Ömer'in uygulamalarına bir örnek de zanaatkârların yanında bırakılmış veya unutulmuş eşyaların zayi olması durumunda zanaatkâra ödetilmemesi uygulamasının kaldırılmasıydı. Zira Hz. Ömer devrine kadar süregelen bu uygulamanın onun zamanında kötü niyetli zanaatkârların çoğalmasıyla değiştiğine ve artık kaçınılması mümkün olan bir sebeple telef olan eşyaya tazmin sorumluluğunun getirildiğine şahit olmaktadır (Şafii, 1968, III: 261).

Sahabe ve tabiin tarafından verilen fetvaların çeşitliliği ve farklılığı, gerek peygamberden nakledilen hadis malzemesinin mezhebin ileri gelenlerine ulaşım ulaşmaması, gerekse muhit ve yerel uygulama farklılıkları sebebiyle Irak ekolü ve Hicaz ekolünü meydana getirmiştir. Söz konusu ekoller rey'i ve hadisi anlama ve değerlendirme açısından farklılık arz ettiğinden, günümüze kadar "Kufe ekolü" veya "Hicaz ekolü" olarak anılagelmiştir.

Medine temelli Hicaz ekolünde gerek ayetlerin gerekse Hz. Peygamberin söz ve uygulamalarının zahiri anlamının yeterli görülerek, akıl yürütme ve yoruma daha az

² Geniş bilgi için bkz. Muhammed Y. Faruqi, (1992) "Consideration of 'Urf in the Judgments of the Khulefâ' al Râshidun and the Early Fukahâ" **The American Journal of Islamic Social Sciences**, Volume 9, number 4, p. 482-498.

başvurulduğu görülmektedir. Buna karşılık Irak merkezli Kufe ekolünde ise, rey ve içtihadın ağırlık kazandığı, coğrafi farklılık ve ihtiyaçların yanında, nassın ve amaçlanan hedefin üzerine bina edildiği genel maksatların (makasidü's-şeria) öncelenecek içtihad ve akıl yürütmeye dayalı bir hukuki anlayışının gelişmesine zemin hazırladığı söylenebilir. Şüphe yok ki zikri geçen bu temel farklılıklar mezheplerin oluşmasında önemli katkı sağlamıştır.

Öte yandan şekil bakımından birbirine benzeyen ve fakat hüküm açısından birbirinden ayrılan fikhî meseleler literatürde “Furuk” kitaplarında detaylı bir şekilde işlenmiştir. Çoğunlukla hükmün konulmasındaki illet farklılığını konu alan söz konusu eserlerin muhteviyatını teşkil eden meseleler, makale konumuz dışında bırakılmıştır.³

1. Hanefi Ekolü

Kufe Irak merkezli olan Hanefi mezhebi kronolojik olarak Hz. Peygamber dönemine en yakın mezhep olarak nitelendirilir. Nitekim mezhebin kurucusu Numan b. Sabit h. 80 ile 150 yılları arasında yaşamıştır. Kendisinin zengin bir tüccar olarak hayatını sürdürdüğü, daha sonra ise ilim meclislerine başladığı ifade edilir. Yaşadığı bölgenin ileri gelenlerinden oluşunun ve ticaretle olan meşguliyetinin ileride öncüsü olacağı mezhebin fetvalarına yansiyacak olması anlaşılabilir bir durumdur.

Ebu Hanife'nin yaşadığı dönemde Kufe'de gerek itikadi gerekse siyasi tartışmaların olduğu bilinen bir gerçektir. Hanefi mezhebinin Irak fikhî içerisinde oluşmasının mezhebe doktriner anlamda etki ettiği de muhakkaktır. Kufe şehrinin Hz. Ömer'in döneminden başlayarak önem kazanması, o bölgeye yerleşen Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud gibi önemli fakihlerin bulunması Irak fikhinin şekillenmesinde önemli katkı sağlamıştır.

Bilindiği üzere İslam hukuk tarihinde ilmi noktada dikkate değer en önemli ayrışma Emeviler döneminde Irak (Kufe) ve Hicaz (Medine) fukahası arasında meydana gelmiştir. O dönemde üstat farklılığına dayanan bu ayrışmada Hicaz ekolünün imamı Said b. El-Müseyyeb (ö. 94/712), Iraklıların imamı ise İbrahim en-Nehai (ö. 96/714) olarak ifade edilir (Zeydan, 1986: 139-140).

Ekoller arasındaki ilmi ve fikri farklılığı aynı mezhep içerisinde de görmek mümkündür. Nitekim Ebu Hanife'nin önde gelen talebelerinden uzun dönem Kadı'l-Kudatlık (Başkadılık) vazifesini ifa eden Ebu Yusuf'un pek çok konuda hocasından farklı düşündüğü kayıtlarda sabittir. Şüphe yok ki bu görüş farklılığına, kadılığı esnasında mahkemede karşılaştığı davaların etkisiyle içtihad farklılığı sebep olmuştur denilebilir. Mesela hakim istemese bile davalıya yemin teklif edilmesi, sözleşmeleri ve diğer tasarrufları korumak için sefihin ancak hakim kararıyla hacr altına alınabileceği gibi bazı görüşleri zikri geçen vazife esnasında verdiği görüşlere örnek olarak gösterilebilir (Öğüt, 1994, X: 264; Matlub, 1972: 411.).

Ebu Hanife'nin diğer talebesi İmam Muhammed'in ise Ebu Yusuf'dan Kufe fikhini öğrendikten sonra Medine'ye geçip İmam Malik'ten Muvatta'yi dinlediğini biliyoruz.

³ Konu ile ilgili bkz. Kızılkaya, Necmettin, **İslam Hukukunda Farklar**, İstanbul 2016.

Daha sonra onun Mekke'de de Süfyan b. Uyeyne'den, Dımaşk'ta Evzai'den, Horosan'da ise Abdullah b. Mübarek'ten ders aldıktan sonra Bağdat'a yerleştiği ifade edilir (Taş, 1994, XXXIX: 38-39). Harun Reşid zamanında Rakka kadılığına getirilmiş, bir müddet sonra Ebu Yusuf'un vefatıyla başkadılık görevi de kendisine tevdi edilmiştir (Kevseri, 1952: 40). İmam Muhammed'in kadılık yaptığı dönemde şüphesiz uygulamaya yönelik tecrübeler sonucunda farklı içtihatlarda bulunduğu bilinmektedir. Öte yandan İmam Muhammed'in mezhebe yaptığı en büyük katkı, ders esnasında yapılan tartışmaların kaleme alınıp farklı görüş ve meselelerin sonraki nesillere aktarılmasıdır. Zira Ebu Hanife'nin bizzat kaleme aldığı bir fıkıh eseri yoktur.

Gerek Okulların kendi aralarındaki görüş farklılıklarına gerekse aynı okulun (mezhebin) mezhep içi görüş farklılıklarına baktığımızda şu tespitleri yapmak mümkündür: Öncelikle Hanefi mezhebi bağlamında Ebu Hanife ile mezhebin önde gelen talebelerinden olan Ebu Yusuf'un veya İmam Muhammed ya da İmam Zufer arasındaki görüş farklılıklarının bir kısmı hiç şüphesiz teori ve pratik arasındaki farklılıklardan ileri gelmektedir. Gerek mezhep imamlarının, gerek aynı mezhepte bulunup İmameyn olarak tabir edilen her iki imamın kendi hocaları dışında başka hocalardan hadis dinlemiş olmaları, ayrıca farklı ülkelerdeki örfelere muttali olup yerel ihtiyaçları yerinde gözlemleyip anlamalarının tabii sonucu olarak farklı içtihatlarda bulunmuşlardır. Mezhep içerisindeki görüş farklılıklarının diğer ekollere nazaran Hanefi mezhebi içerisinde daha fazla olduğu bilinmektedir. Nitekim günümüze ulaşan literatürün hacmi bu gerçeği kanıtlar mahiyetindedir.

Öte yandan mezhep imamlarına tabi olan yerel halkın bu tabiiyeti körü körüne gerçekleştirmemesi de bizzat zikri geçen ekollerin ileri gelen alimleri tarafından önemle üzerinde durduğu bir meseledir. Zira kitap ve sünnetin yerine tabi olunan müçtehidin görüşünü koymak, İslam fıkhını ayakta tutacak olan içtihad müessesesinin de atıl kalmasına sebep olacaktır. Bu kabilden olarak Ebu Hanife'nin "Söylediğimizi araştırmadan bizim kanaatimizle fetva vermek hiç kimse için helal değildir" ifadesi ile "Bu bizim vardığımız sonuçların en iyisidir. Bu sonuçtan daha iyisini bulan olursa onu kabul ederiz" ifadesi taklit konusundaki görüşlerini anlamak için yeterli bir karinedir (Fullani, ty.: 51).

Coğrafi farklılığın ve kültürün mezhebin hükümlerine etkisini Hanefi alimlerden İbn Abidin'in ifadelerinde bulabiliriz. O'na göre, örfe bağlı pek çok hüküm, zamanla gerek örfün değişmesi gerekse bazı zaruretlerin doğması veya toplumun genel ahlakının bozulması sebebiyle değişiklik gösterir. Böyle olmayıp, şayet daha önce verilen hükümler olduğu gibi değişmeden kalacak olsaydı, bu durum insanlara zorluk verebileceği gibi; İslam'ın temel prensiplerinden olan, mükellefiyetlerin hafifletilmesi (tahfif), kolaylaştırma (teysir) gibi külli kaidelere de aykırı bir durum oluşturabilirdi. (İbn Abidin, ty., II: 125) Nitekim Örf ve adetlerin hükümlere tesiri Mecelle'nin 39. maddesinde "Ezmanın tağayyürü ile ahkâmın teğayyürü inkâr olunamaz." şeklinde ifadesini bulmuştur.⁴

⁴Mecelle'deki örf ile ilgili diğer maddeler şöyledir: "Adetin delaletiyle manayı hakiki terk olunur." (md. 40), "Adet ancak muttarid ve galip oldukça muteber olur." (md. 41), "Örfen maruf olan şey, şart kılınmış gibidir." (md. 43), "Beyne't-tuccar maruf olan şey beyinlerinde meşrut gibidir." (md.44), "Örf ile tayin nass ile tayin gibidir." (md. 45).

Ayrıca yine önemli Hanefi âlimler arasında sayılan İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî'ye göre de bir mezhebe körü körüne bağlanmak yerine, delile kuvvetli olan görüşe ittiba etmek esastır. Dolayısıyla zamanında bazı âlimlerin iddia ettiği gibi içtihad kapısı kapanmış değil, bilakis Hz. Peygamber'den günümüze kadar yapılması gerekli bir ameliyedir (İnanır, 2015: 158).⁵

Kufe-Irak bölgesinde yayılmaya başlayıp, mezhebin önde gelen talebeleri sayesinde pek çok bölgede hüsn-ü kabul gören Hanefi mezhebi içerisindeki bazı fetvalara bakmakta fayda mülhaza etmekteyiz. Zira mezhebin yayıldığı bölgelerdeki örfi uygulamaların fetvalara ne ölçüde yansıdığını görmek dikkate değer bir konudur.

Hanefi fakihlerinden Ebu Bekir el-İskaf'a sofralarının etrafında yemek almak için ayakta durana yemek verilmesi durumu sorulduğunda, o bu durumun dilenciye ikram edilmesinin caiz olmadığı hadisi kapsamında değerlendirilemeyeceğini; o bölgede yaşayan insanların teamülüne itibar edileceğini bildirmiştir. Başka bir ifade ile bu husus kıyasa göre caiz olmamasına rağmen, o bölgede yerleşmiş bir uygulama ise istihşanen caiz olacağını ifade eder (Güllük, 2003: 54). Zikri geçen fetvadın da anlaşıldığı üzere, toplumda örf olarak yerleşmiş bazı davranışlarda fihhi açıdan istihşanen sıkıntı görülmemiştir.

Bir başka örnek Hanefi mezhebinde menkul olan eşyanın vakfedilmesi hususudur. Hanefilerde cari olan usule göre menkul malların vakfedilmesi caiz değildir.(Bedir, 2014, 199) Ancak İmam Muhammed bu duruma ihtiyaç ve örf gereği fetva vermiştir. Nitekim İslam hukukunda menkul malların vakfı gibi Selem Akdi ve İstisna Akdi de örfü göre istihşanen geçerli sayılan hukuki işlemler arasındadır (Zeydan, 1982: 201). Yine aynı kabilden olmak üzere Hanefi imamlardan Ebu Yusuf'a göre de paranın vakfedilmesi caiz değildir. Ancak İmam Züfer'e göre bu da mümkündür. Para vakıflarının cevazıyla ilgili fetva birden fazla âlimin fetvasının birleştirilerek ulaşılan bir sonuçtur. Zira Ebu's-Suud Efendinin konu ile ilgili fetvası, menkul malların vakfedilebileceğini içeren hükmünün İmam Muhammed'in kanaatinden; bir kimsenin kendisi için vakf yapabilmemesinin geçerli oluşu hususunun Ebu Yusuf'un görüşünden, para vakfına izin verilen kanaatin de Ebu Yusuf'un görüşünden yararlanılarak (telfik yoluyla) ortaya çıkmıştır (Rıza, 1974: 133).

Mezhep içinde verilen fetvaların bölgelere göre değiştiğine bir örnek de ibadetler konusu içerisinde yer alan ve abdestte mest etme konusu ile ilgili fetvadır. Ayağa giyilen ve abdestte üzerine mest edebilme özelliği taşıyan giysi bölgelere göre değişiklik arz ettiğinden, konu ile ilgili hüküm de değişmektedir. Zira Farsça olarak "pîşbend" olarak ifade edilen bir meste de mest etmek caiz görülmüştür. Bu çeşit mestin ön tarafı iki parçalı ve delinmiş olup bir bağcık ile bağlanmaktadır. Şüphesiz bu şekilde meste cevaz verilmesinin sebebi o bölgede ayağa giyilen ve yolculuk yapılan bir giysi olması sebebiyledir (Kadıhan, 1865, I: 43).

Bölgesel farklılığın hükümlere etkisine bir örnek de ziraat ile ilgilidir. Irak bölgesinde iklim sebebiyle ekin zamanı değişkenlik göstermektedir. Bu sebeple aynı yıl birden

⁵ Daha geniş bilgi için bkz. İnanır, Ahmet, (2013), "İbn Ebi'l-İzz'in 'İttiba' Adli Risalesi Bağlamında Ebu Hanife ve Hanefi Mezhebi Örneğinde Taklide Dair Görüşleri" **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, c. I, sy. 2, s. 225-260.

fazla ürün alınabilmektedir. Bu sebeple Müzaraa akdinde⁶ süre tayini şarttır. Ancak kara ikliminin hüküm sürdüğü Orta Asya bölgesinde ekin zamanında değişkenlik olmadığı ve senede tek ürün alındığı için süre tayini şart olmamaktadır (Tetik, 2006: 139; Kasani,1997, VIII: 273).

Yine Hanefi alimlerden İbn Ebi'l-İzz, zekat konusunda, ayette zikredilen sınıflardan her birine zekattan pay verilmesi zaruretini ifade eden Hanefi dışındaki mezhep görüşleri karşısında Hanefi ekolünü tercih ederken; aynı ekolün durgun suya az bir necaset bulaştığında kirlendiği hükmünün diğer mezhep görüşlerine kıyasla çok katı bir tutum olduğunu ifade eder ve bu durumun insanların hayatlarını zorlaştırdığını belirtir (İnanır, 2015: 159).

Hanefi mezhebi içerisindeki fetvalardan da anlaşıldığı üzere, bölgenin ihtiyaçları ve coğrafi farklılıklar verilen hükümlerde etkisini göstermektedir. Mezhep içerisindeki söz konusu fetvaların istihsan, maslahat ve örf delili çerçevesinde verildiğini söylemek mümkündür.

2. Maliki Ekolü

Tarihi sırada ikinci ekol olan Maliki ekolü, hicri ikinci asırda Hicaz fikhının gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Maliki ekolünün önde gelen ismi Malik b. Enes (d. 93/179-ö. 717/795) dönemin önemli ilim merkezlerinden biri olan Medine’de ilim tahsil etmiştir. İmam Malik’in hac dışında Medine’den ayrılmadığı ve vefatının da Medine’de olduğu bilinmektedir.

Mezhep öncelikle Hicaz bölgesinde yayıldıktan sonra, Mısır’da da taraftar bulmuştur. Hatta İmam Malik hayattayken onun talebeleri sayesinde Mısır’da bir maliki muhiti oluştuğu ifade edilmektedir. Talebeleri arasında İbn Kasım ve İbnVehb ve Eşheb el-Kaysi’nin bu ekole önemli katkıları olduğu bilinmektedir (Kaya, 2003, XXVII: 522).

Maliki mezhebinin yayılmasında hac yolu üzerinde olmasının tesiri büyüktür. Zira dünyanın her yerinden gelen Müslümanlar, mensup oldukları dinin peygamberinin yaşadığı yeri görmek ve kabrini ziyaret etmek için Medine’ye gelmişlerdir. Medine’yi ziyaret eden pek çok insan Hz. Peygamberin mescidinde hadis okuyan İmam Maliki dinlemiş, pek çoğu da onun talebesi olmak için Medine’de kalmıştır.

Bu ekolü diğer ekollerden ayıran en önemli özellik şüphesiz uzun yıllarını Hz. Peygamberle geçirmiş olan Medine halkının uygulamalarının İmam Malik nezdindeki değeridir. Başka bir ifade ile İmam Malik füru fikhını temellendirirken Kuran ve Sünnetten sonra Medinelilerin Amelini (Medinelilerin İcma’ı)⁷üçüncü sıraya koyarak diğer sünni mezheplerden farkını ortaya koymuş bulunmaktadır.

⁶ Müzaraa akdi: “Tohum ekmek ve mahsulü belli oranda paylaşmak üzere arazi sahibiyle emek sahibi arasında yapılan ziraat ortaklık sözleşmesini ifade eder. Müzâraaya günümüzde Trakya ve Marmara’da yarıcılık, Orta Anadolu’da ortakçılık, Doğu Anadolu’da marabacılık denilmektedir.” Bkz. Kayapınar, Hüseyin, (2006), “Müzaraa”, *DİA*, İstanbul, XXXII, s. 234-236.

⁷ Pek çok Maliki fikh kitabında Medinelilerin İcma’ı olarak tabir edilen bu delil hakkında İmam Şafii, söz konusu icmanın Medine dışındaki alimler tarafından ihtilafa konu olduğunu ve bu sebeple İmam Malik’in gerçekleştiğini söylediği icmanın hakikatte vuku bulmadığını ifade eder. Şafii, (1968), *el-Umm*, c. VII, s. 235.

Fetvaların coğrafi bölgeye göre öncelendiği yorumunu da yapabileceğimiz amel-i ehl-i medine kıstasını, Medine’de yaşamış Müslümanların fihhi uygulamalarına verilen öncelik olarak anlamak mümkündür. Nitekim İmam Malik’e göre Medine’de yaşayanlar ayet ve hadislerin geliş sebeplerine ve yaşanan hadiselerle daha iyi vakif olduklarından dini bir konuda yapılacak fihhi yorumları da tercihe şayan konumdadır. Öte yandan o haber-i vahidle Medinelilerin uygulamaları çeliştiğinde Medinelilerin uygulamalarının tercih edilmesi gerektiğini vurgular (Sıbâi,1978: 430-431). İmam Malik’in Leys b. Sa’d’a gönderdiği mektupta bu fikrini açıkça ifade ettiği görülmektedir (Aktepe, 2008: 213).

İmam Malik’in Medinelilerin amelini kimi zaman sahabe görüşüne de tercih ettiğini görmekteyiz. Başka bir ifade ile sahabe görüşü Medine halkı tarafından yerleşik bir örf ve kurala dönüşmüşse, bunu delil olarak kabul etmektedir. Nitekim Hz. Ömer’in “Eman alarak İslam ülkesine giren bir yabancıyı öldüren kimsenin boynunu vuracağına” dair sözünü naklettikten sonra, bu görüşün üzerinde icma bulunmadığı ve uygulamanın da bu yönde olmadığı gerekçesiyle söz konusu görüşü reddeder (Malik b. Enes, 1994, II: 320).

Maliki ekolünün genel olarak mezhep içi görüş tercihlerine baktığımızda şu tespiti yapmak mümkündür: Iraklı fakihler ile Mağribli fakihler arasında ihtilafa düşüldüğünde genel olarak Mağriblilerin görüşüne göre amel edilmesi esastır. Öte yandan Mısırlılar ve Medinelilerin görüşleri arasında bir farklılık yaşanır, o durumda da genellikle Mısırlıların görüşleri öncelenir. Fakat Mağrib ve Medine arasında bir ihtilaf vukuunda ise Medinelilerin görüşlerinin tercih edildiği görülmüştür.

Bölgesel farklılarda belli bölgelerin tercihindeki maksadı incelediğimizde Mısırlıların diğer bölgelere göre tercih sebebi olmasını, şüphesiz ekolün ileri gelen alimlerinin Mısırlı olmalarıyla açıklamak mümkündür. Medinelilerin Mağribe öncelenmesi ise “Ehavân” diye tabir edilen ekolün önde gelen kişilerinin⁸ Medine’den oluşlarıdır. Öte yandan Mağriblilerin Iraklılara öncelenmesi de “Şeyhayn”ın⁹ Mağribden olmasıyla açıklanır (Yılmaz, 2008: 37).

Maliki fıkhında da diğer ekollerde olduğu gibi bölgelere göre şekillenmiş bazı uygulamalar vardır. Bölgenin örf ve uygulamaları, yaşayan halkın ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiş amelleri mahalli amel olarak isimlendirmek mümkündür.

İbn Haldun da bunu bir icma olarak değil, Medinelilerin nesilden nesile aktardığı uygulamaları olarak anlamak gerekir der. Zira İcma’ı sadece Medinelilere has kılmak mümkün değildir. Bkz. İbn Haldun, Ebu Zeyd Velîyüddin Abdurrahman b. Muhammed, (1982), **Mukaddimetü’l-Allame İbn Haldun**, Beyrut, s. 447.

Ayrıca İmam Malik’in usulünde kullandığı fihhi ifadeler bazen yöresel bir ittifakı, bazen de böyle bir ittifakı aşan bir fikir birliğini çağırır. Bu ittifakları anlatırken kullandığı “el-emr” veya “es-sünne” kelimelerinin aynı anlamda olup olmadığı ise açık değildir. Bununla birlikte kaynağının Hz. Peygamber’e kadar geri gittiğini tespit ettiği uygulama için “sünnet”, diğer ameller için “amel” veya “emr” kelimelerini de kullandığı söylenebilir. Yine de İmam Malik’in söz konusu ayrıma sonuna kadar riayet ettiğini söylemek zordur. Bkz. Aybakan, (2003), **Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcma**, İstanbul, s. 96-97.

⁸Mutraf b. Abdullah ve Abdülmelik b. Mâcişün.

⁹Ebu Zeyd elKayrevâni ve İbnü’l-Kâbisi.

Maliki fıkhnın fetvalarına baktığımızda daha ziyade yaşanmış olaylara verildiği fetvalarla şekillendiği anlaşılmaktadır. İmam Malik' in kendisine yöneltilen farazi meselelere cevap vermediği ve bu şekilde sualleri olanların Irak'a (Kufeye) gitmesini tavsiye ettiği ifade edilir.

Maliki mezhebinden örnek vereceğimiz fetvalar ise şu şekildedir:

Hiz. Peygamberin uygulamasında bugün için “Etiket üzerinden satış” olarak ifade edilen malın görülmeden ve ne olduğu bilinmeden alıcıya satılması yasaklanmıştır¹⁰. Ancak İmam Malik'in söz konusu satış için “ Bu satış insanlar arasında yapılan bir alışveriş ve herhangi bir mahzuru olmayan bir ticaret şeklidir.” demek suretiyle söz konusu satışa cevaz verdiği anlaşılmaktadır. İfadede yer alan insanların da Medineliler olması muhtemel gözükmemektedir (Malik b. Enes, 1994, III: 250).

Nitekim bugünün ticaretinde de sık sık bu satış şekli karşımıza çıkmaktadır. Gerek büyük firmaların tonlarca yaptıkları satış ve nakliyelerde, gerekse sanal ortamdaki satışlarda, alıcının malı teslim aldığımda malda bulunabilecek ayıp ve kusurdan ötürü iade şartı saklı kalmak kaydıyla etiket üzerinden satış zaruri olarak bugün de yapılagelmektedir. Nitekim Maliki fakihlerinden Kadı Abdülvehhab söz konusu satışın cevazını “Allah alışverişi helal, faizi haram kıldı” (Bakara 2/274) ve “Birbirinizin malını haksızlıkla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaret müstesna” (Nisa 4/29) ayetlerini ileri sürerek açıklamıştır. O Zikri geçen alışverişi içine bakılmadan satılan kabuklu yemişlere benzeterak ispata çalışır (Kadı Abdülvehhab, 1999, II: 521-522).

Bir başka fetvada İmam Malik, Hiz. Peygamber'in olgunlaşmayan meyvelerin dalında satılmaması gerektiğini ifade eden hadisi ile ilgili olarak, kendi bölgelerinde yetişen kavun, karpuz, salatalık ve havuç gibi ürünlerin dalında iken satılabileceğine dair hüküm vermektedir. Bu hükümdede İmam Malik'in insanların ihtiyacı ve maslahat prensibiyle hareket ettiği söylenebilir (Malik b. Enes, 1994, III: 195).

Maliki fakihlerinden İbn Rüşd'ün oğlunu kurban etmeyi adayan kimseye ne gerekeceği hususundaki soruya verdiği cevap ise şöyledir: Konu ile ilgili İmam Malik bir deve, Ebu Hanife bir koyun gerekeceğini, Ebu Yusuf ve İmam Şafii adanan günah bir adak olduğu için hiçbir şey gerekmeceğini ifade ederken, İbn Rüşd bu konuda, söz konusu uygulamanın Hiz. İbrahim örfüne ve o döneme ait bir uygulama olduğu için böyle bir durumun Müslümanları kapsamadığı ve konuyu tartışmanın gereksiz olduğu sonucuna varmıştır. Başka bir ifade ile böyle bir adağın önceki şeriatlerin uygulamaları bağlamında değerlendirip hükmen hiçbir şey gerekmediğini ifade etmiş olmaktadır (İbnRüşd, 1997, I: 333-334).

Bilindiği üzere şahitlikte asl olan adalet vasfıdır. Başka bir ifade ile bu vasfa sahip olmayanların davada şahit olarak dinlenilmesi geçerli olmaz. Maliki fakihi Karafi bulunan bölgede adalet vafına sahip kimse bulunmazsa, o vakit kişiler içerisinde en

¹⁰ Mülânese: Cahiliye devrinde dürlü bir kumaş veya elbisenin açıp görmeden yalnızca elle yoklanarak ve içinde ne olduğu bilinmeyerek yapılan satışa verilen isim (İbnRüşd, (1991), **Bidayetü'l-Müçtehid**, (trc. Ahmet Meylani) İstanbul, III, s. 182; İbnRüşd, (1997), **Bidayetü'l-Müçtehid ve Nihâyetü'l-Muktesid**, Beyrut, c. III, s. 202)

iyi olanı şahit olarak dinlemekten başka bir yol kalmamaktadır. Şüphesiz bu durumu meşakkatin uzaklaştırılıp maslahatın öne alınması şeklinde de değerlendirmek mümkündür (Karafi, 1993: 391).

3. Şafii Ekolü

İmam Şafii (d. 150/767-ö.204/820) Gazze'de dünyaya gelmiş ve küçük yaşta ilimle meşgul olmaya başlamıştır. İlk tahsilini Mekke'de yaptıktan sonra, Huzeyl kabilesine gidip orada bir müddet yaşayarak Arap şifahi kültürünü, örf ve adetlerinin yanı sıra Arap dilini ve edebiyatını da öğrenmiştir. Medine'de İmam Malik ile tanışana kadar pek çok isimden ders aldığı, Medine'ye gittiğinde Muvatta'yı ezbere bildiği bilgisi de kaynaklarda ifade edilmektedir. İmam Malik'in vefatına kadar ders halkasına devam eden İmam Şafii, ilmi yeteneği ve azmi sayesinde Muvatta'nın ravileri arasında da yer almıştır. İmam Malik'in vefatından sonra tekrar Medine'ye oradan da bir davet üzerine Yemen'e gittiği kaydedilmektedir. (Aybakan, 2011: 22-30)

Yemen'de geçici olarak bir kamu görevinde bulunan İmam Şafii, dönemin siyasi çalkantıları içerisinde yönetime ayaklanma çıkarıcıların içinde telakki edilerek Rakka'ya sürgüne gönderildi. O sırada Ebu Hanife'nin talebesi olan Muhammed b. Hasan eş-Şeybani ile tanışıp ondan Kufe fikhini öğrendi. Daha sonra Mekke'de ve bir müddet Bağdat'ta bulunduktan sonra Mısır'a giderek, orada vefat etti. (Aybakan 2010, XXXIIX: 224)

İmam Şafii Ebu Hanife'den farklı olarak kendi görüşlerinin bizzat kaleme aldığı telif eserlerle günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Fıkıh ve usulle ilgili eserleri dışında talebelerinin de eserleri Şafii fikhinin yayılmasında önemli rol üstlenmiştir. İmam Şafii'nin eserleri arasında Er-Risale, el-Umm (el-Mebsut), el-Hucce bunlardan bazılarıdır. El-Hucce adlı eserinin kavli-kadim denilen eski görüşlerini yansıtan bir eser olduğu bilinmektedir. (Ebu Zehre, 1948: 156 vd)

İmam Şafii'nin Mısır'a geldikten sonra Irak'da verdiği fetvaların bir kısmını değiştirdiği bilinmektedir. Nitekim Bağdat'ta kendisine sorulan sorulara verdiği fetvalar ile Mısır'dakiler birbirinden farklıdır. Bu sebeple Şafii fikhini iki dönemde incelemek mümkündür. Eski ve yeni (mezheb-i kadim, mezheb-i cedid) olarak nitelendirilen bu dönemlerdeki fıkhi görüşler eserlere de yansımış ve İmam Şafii, Bağdat'ta sahip olduğu bir kısım görüşten vazgeçip, yeni fetvalar üretmiştir. Bunda kendine ulaşan hadislerin sayısının artmasının, ilmi açıdan belli bir birikim ve olgunluğa erişmesinin yanında, hiç şüphesiz Mısır kültürünün ve yerleşik örfün de etkisini göz ardı etmek mümkün değildir.

İmam Şafii'nin kavli-kadim diye nitelendirilen eski görüşlerinin tamamen hocası İmam Malik'in görüşleri olduğunu savunan tarihçiler mevcuttur. (Safedi, 1974, II: 12) Ancak söz konusu etkileşim mümkün olmakla birlikte, İmam Şafii'nin tüm görüşlerinin hocasıyla aynı istikamette olduğunu söylemek çok iddialı bir kanaati ifade eder. İmam Şafii'nin bir takım görüşlerinin hocasıyla örtüşmesi tabii bir durumdur. Zira İmam Malik, kendisinin uzun süre ders halkasına devam ettiği hocalarından biridir.

Öte yandan İmam Şafii'nin birbiriyle tenakuz halinde görünen görüşlerini değerlendirirken, bu durumu iki mezhep veya iki görüş olarak okumaktan ziyade, ilmi birikiminin sonucu değiştirdiği görüşleri olarak okumak gerekir. Zira kendisi de Mısır'a gittikten sonra verdiği fetvalar sonucu artık bu görüşlerinin esas alınması gerektiğini, eski görüşlerinin nakledilmemesini istemiştir (Ebu Zehre, ty., II: 272). Ayrıca Bağdat'taki görüşlerinin daha ziyade ehl-i rey taraftarlarına bir reddiye hüviyeti taşıırken, Mısır'daki görüşlerinin gerek ehl-i rey gerekse ehl-i hadis literatürünü kapsayıcı daha eklettik bir yapı arz ettiğini söylemek mümkündür (Aybakan, 2010: 225; a.mlf, 2011: 100 vd.)

İmam Şafii'nin Mısır'a geldiğinde Bağdat'taki bütün görüşlerinden vazgeçtiği gibi bir iddia da şüphesiz gerçeği yansıtmayacaktır. Zira İmam Şafii Mısır'a geldikten sonra yeni eserlerini yazarken Irak'taki görüşlerinden değiştirmeden aynen aldıklarının yanında, farklı kanaate sahip olduğu meseleleri de yeniden kaleme aldığı görülmektedir (Ebu Zehre, ty.: 271). Kendisine ulaşan sahih bir rivayet veya farklı bir örf karşısında önceden verdiği fetvayı tekrar değerlendirip görüşünden vazgeçtiğini açıklıkla ifade ettiği görülmektedir. İmam'ın daha önce ifade ettiği kanaatinde ısrarcı olmayıp taassup göstermemesini ve bu durumu "Sahih hadis bulunca benim mezhebim odur." (Fullani, ty.: 147-148) cümlesiyle ifade etmesini, bir bakıma mezhep taassubunun eleştirisi olarak anlamak mümkündür.

İmam Şafii hüküm istinbat etmedeki usulünü, Kur'an, Sünnet, Sahabe Kavli olarak açıklarken, hayvanların diyeti ile alakalı bir mevzuda, bölgesel farklılık temeline dayanan bir fetvadaki sahabe kavlini kıyasa tercih ettiğini gösteren örneği şu şekilde zikredebiliriz:

İmam Şafii kara hayvanlarının fidyesinin ayetle belirtilerek misliyle ödenmesi gerektiğini vurguladıktan sonra (Maide 5/95), uçan hayvanların fidyesi hususuna gelince Mekke güvercini konusunda kıyasa göre değil sahabe kavline göre hareket ettiği görülür. Şöyle ki: "Kim Mekke güvercinini öldürürse bir koyun kurban etmesi gerekir." Burada Mekke güvercininin koyuna denk olmadığı kesin olmakla birlikte, sahabenin sözüne muhalefet eden başka bir sahabe kavli bulunmadığından İmam Şafii'nin bu görüşü tercih ettiğini söylemek mümkündür (Şafii, 1968, II: 165-166).

Öte yandan o hocası İmamı Malik'in öncelediği Medineliler amelini subjektif bir delil olarak değerlendirerek kaynak değerini eleştirir. Bütün Medine'de yaşayan Medinelilerin herhangi ferî bir meselede icma edip aynı kanaate sahip olmalarının neredeyse imkansız olduğu savunur. Hadd-i zatında İmam Malik'in Medinelilerin icma ettiği konuların aslında fukahanın pek çoğunun ihtilaf ettiği konular olduğunu ifade ederek, zikredilen icmanın fiiliyatta gerçekleşmediğini ifade eder (Şafii, 1968, VII: 188, 245).

Ebu Hanife'nin ihtiyatla yaklaştığı haber-i vahidle hüküm çıkarma konusunda ise İmam Şafii, haber-i vahidle amel etmenin dini açıdan bir sakınca doğurmayacağını belirterek, bu delile dayanmayan hiçbir tabii aliminin bulunmadığını ifade eder. Bu kanaatini açıklarken şu çıkarımda bulunur. Örneğin adil iki şahidin söyledikleri ile mahkemede hüküm vermek nasıl mümkün oluyorsa, kendilerinde adalet dışında zabt gibi hafızayla ilgili şartların da arandığı bir-iki ravinin rivayet ettiği haberlerin de kabul edilmesi iktiza eder (Şafii, 1985: 46-47).

İmam Şafii'nin kavli-kadim olarak nitelendirilen Irak'daki görüşlerine örnek olarak şunları zikredebiliriz:

İmam Şafii'nin Hz. Peygamberden nakledilen altın ve gümüş kap kullanımının yasaklanması hususundaki haber konusunda iki görüşü olduğunu görmekteyiz. Kadim görüşünde altın ve gümüşün kibre sebebiyet vermesi sebebiyle Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını ifade ederken, cedid görüşünde altın ve gümüşün mahiyeti itibariyle haram olduğunu ifade etmektedir. Bu farklılık hükmün illetinin de farklı olduğu sonucuna götürür ki; o da şayet kibir esas alınırsa hadiste zikri geçen maddeler dışındaki değerli taşlardan yapılmış kapları kullanmak da sakıncalı duruma düşmektedir. Ancak yeni görüşünde olduğu gibi mesele mahiyet itibariyle yoruma tabi tutulduğunda yasak yalnızca bu iki maddeyle sınırlı kalacaktır (Savluk, 2015: 65).

Yine kavli-kadimde mest üzerine mesh etmenin hocası İmam Malik gibi süresiz olduğunu vurgularken kavli-ceditte bunun yolcu için üç gün üç gece, mukim olan için ise bir gün ile sınırlı olduğu görüşünü beyan eder. Burada konuyla ilgili hadise yeni ulaşılmış olması muhtemel gözükmektedir (Şasi, 1980, I: 130).

İbadetler bahsinde teyemmüm konusunda toprak yerine kum ile teyemmüm yapılabileceği kanaatine sahip iken (İ. Malik'in de bu görüşte olduğu zikredilir), kavli-ceditte bunun geçerli olmadığını ifade etmiştir (Candan, 2011: 128).

Namaz kılacak olan kişiye bulaşan kanın miktarı ile ilgili olarak, kavli-kadimde “örfen çok olmayan”, “kişiyi rahatsız etmeyen” kanın, namaza mani olmadığını savunurken; kavli-ceditte bit, pire gibi haşeratın bulaştırdığı kanların az, diğerlerinin ise çok olduğuna hükmederek bu durumun namaza mani olduğunu ifade etmiştir. İmam Şafii'nin birinci görüşüne mesned olarak örfü aldığını söylemek mümkündür. Buna karşılık kavli-ceditte daha kuralcı bir yaklaşım sergilediği ifade edilebilir (Candan, 2011: 133).

İmam Şafii'nin kadim ve cedid olmak üzere görüşlerindeki değişimde örfün etkisi olmakla birlikte, verdiği fetvaların her biri için bu tespiti yapabilmek mümkün gözükmemektedir. Zira daha önce de ifade edildiği gibi mezhep imamlarının görüşlerindeki değişimin tek saikini örf veya coğrafi faktör olarak yorumlamak bizi yanıltacaktır. Bu değişimlerde şüphesiz alimin gün geçtikçe ilmi müktesabatının genişlemesinin yanında kendisine ulaşan hadis malzemesinin artması da önemli etkenler arasındadır.

4. Hanbeli Ekolü

Ahmet b. Hanbel 164 yılında bir rivayete göre Merv'de, bir rivayete göre Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Yaşadığı bölgedeki fikri ve siyasi hareketliliklerin kendi görüşlerinin oluşmasında etkili olduğu muhakkaktır. Dedesi Hanbel b. Hilal'in Emeviler devrinde Serahs valiliği yaptığı ve Abbasiler döneminde de önemli görevler üstlendiği bilinmektedir (Koca, 2002: 37).

Ahmet b. Hanbel'in hocaları arasında daha ziyade ehl-i hadis taraftarlarının ağırlıklı olduğu söylenebilir. Müsned'teki rivayetlere bakıldığında 280 adet hocadan ders aldığı anlaşılmaktadır. Bunların arasında Ebu Hanife'nin talebelerinden Ebu Yusuf'un da

ismi zikredilmekle beraber, fıkhi görüşlerinde Ebu Yusuf'un tesirinde kaldığını söylemek pek mümkün gözükmemektedir.¹¹

Hadis ilmine yaptığı katkılarla anılan Ahmet b. Hanbel bütün ömrünü hadis toplamaya ve rivayet etmeye vakfetmiştir. Yaşadığı dönem coğrafya olarak ciddi siyasi ihtilafların ve kargaşaların vuku bulduğu bir dönemdi. Tarihte Mihne olayları olarak ifade edilen ve Abbasi halifesi Me'mun tarafından başlatılan olaylarda, dönemin âlimlerinin siyasiler tarafından derdest edilip sorguya çekildikleri bilinmektedir. Ahmet b. Hanbel de bu dönemde sorguya çekilen alimler arasında yer almıştır. Halife Me'mun başkadı Ahmet b. Ebu Duad'ın (ö. 240/854) da etkisiyle valilere gönderdiği talimatnamede Kur'an'ın yaratılmışlığı (Halku'l-Kur'an) konusunda alimleri sorguya çekmesini, ifade edilen görüşleri kendisine bildirmesini istemiştir. Ayrıca Kur'an'ın mahluk olduğunu benimsemeyenlere resmi görev verilmemesini ve şahitliklerinin kabul edilmemesini vurgular (Yücesoy, 2005, XXX: 26).

Söz konusu olaylarda Ahmet b. Hanbel'in dayatılan fikri kabul etmediği ve çeşitli işkencelere maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgi kendisinin görüşü şu cümleyle ifade edilir: "Kur'an Allah kelamıdır ve onun hakkında "mahluktur" demek küfür, "mahluk değildir" demek bid'attır (Ebu Yala, 1952, I: 62, 75).

Mezhep içerisindeki Hanbeli alimlerin farklı sıralamaları olsa da ittifak edilen kaynakları Kitap, Sünnet, İcma ve İstishab olarak sayabiliriz. Şüphe yok ki fıkıh usulünün en önemli konularından biri olan İstishabın, Hanbelilerde başka bir delil bulunmadığında rey'e gitmek yerine eşyada asl olanın ibaha olması fikrini tercih ettikleri görülmektedir (Koca, 2002: 126 vd.). Öte yandan Ahmet b. Hanbel'in genel olarak sahabe veya tabiinden birden fazla görüş nakledilmişse, her birini kabulettiği, aralarında herhangi bir tercih yoluna gitmediği görülmektedir (Ebu Zehre, ty., II: 324). Ahmet b. Hanbel hayatında kendi fıkhi görüşlerinin yazılmaması hususunda azami titizlik gösterdiğinden, ancak ölümünden sonra oğulları tarafından kaleme alınan metinlerde görüşlerine rastlamaktayız. Zira O'na göre Kuran ve sünnetten başka hiçbir şey yazılmaya değer değildir. Her imamın kanaati kendi dönemini ve coğrafi bölgesini yansıttığından bu görüşleri ileriki zamanlara taşımakta herhangi bir fayda mülahaza etmemektedir (Ebu Zehre, ty., II: 292).

Ahmet b. Hanbel diğer üç ekolden farklı olarak görüşlerinin yazılmasına izin vermemesi sebebiyle hangi görüşünden rücu ettiği tam olarak tespit edilememektedir. Başka bir ifade ile mezhebin fıkıh ve metodolojisinin vefatından sonra öğrencileri tarafından çeşitli görüş ve fetvaları temel alınarak kolektif bir çalışma şeklinde kaleme alınması, kimi zaman aynı konuda birbirine zıt görüşlerin de meydana gelmesine zemin hazırlamıştır (Koca, 2002: 211).

Kayıtlarda bulunan farklı görüşler hakkında Ebu Zehre şu kanaatini ifade etmektedir: "İmamın birbirine benzeyen konularda iki farklı görüşü bu durumun zaman ve şartlar bakımından farklılık sebebiyle olmuş olabileceğini ifade eder. Muhtemel ki birinci durumda dönemin şartları münasebetiyle verdiği fetvadan daha sonra vazgeçmiş

¹¹ Ahmet b. Hanbel'in hocalarının listesi için bkz. Zehebi, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (1982), **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ** (thk. Şuayb el-Arnaut), c. XI, Beyrut.

olmalıdır. Her halükarda ikinci fetvanın yeni olup tercihe şayan olan görüş olduğunu belirtir. Öte yandan iki farklı görüşün tarihleri bilinemezse, iki farklı olay hakkında söylendiğini kabul etmek gerekir (Ebu Zehre, 1981: 204).

Ahmet b. Hanbel'in Müsned'ine zayıf hadisleri de aldığı bilinmektedir. Bu durumu oğluna açıklarken zayıf hadisin içeriğini reddeden başka bir rivayet yoksa onu da Müsned'ine aldığını ifade etmektedir (Ebu Zehre, 1981: 175). Özellikle eserin içeriği incelendiğinde yönetim, yönetici ve hilafet ile ilgili hadislerin diğer hadis eserlerine kıyasla daha büyük bir yekûn tuttuğunu ifade etmek mümkündür. Şüphesiz ki bunda dönemin siyasi gelişmelerinin etkisi inkar edilemez. Zira diğer ekol kurucularına bakıldığı zaman onların İbn Hanbel kadar siyasi baskıya maruz kaldıklarını söylemek mümkün değildir (Aertikbaev, 2013: 172).

Hanbeli ekolünde ihtilaf edilen deliller arasında bulunan Sedd-i Zeria deliline gerek Ahmet b. Hanbel gerekse mezhebin ileri gelen alimleri tarafından sıkça başvurulduğu bilinmektedir. Ahmet b. Hanbel'in bu kapsamda verdiği fetvaya şu örnek verilebilir: Fitne ve fesad zamanında silah satışının haram olduğu görüşü aktarılır. Başka bir ifade ile kötülüğe sebebiyet verecek her türlü satış ve kira da bu kabilden sayılır. Aynı şekilde komşuların alışverişine engellemek için ucuz fiyatla mal satandan alış veriş yapmayı da hoş karşılamadığı zikredilir (Ebu Zehre, 1981: 334).

Bir diğer delil olan örfün hükümlere tesiri konusunda Hanbeli alimlerinden İbn Kayyim el-Cevziyyel'lam-ı Muvakkiin adlı eserinde şu ifadeleri kullanır:

“..... İşte Fıkıh budur. İnsanlara örf, adet ve zaman farklılıklarını dikkate almadan, kitaplarda mevcut bulunan nakillerle fetva veren bir kimse, hem kendisi yanlış düşer, hem de diğer insanları yanlış düşürür. Bu şekilde hareket eden kişinin dine karşı işlediği cinayet, tıp kitaplarındaki mevcut bilgilerle yola çıkıp da bütün insanlığı tedaviye kalkan kimsenin cinayetinden daha büyük bir durumdur (İbn Kayyim, 1973, III: 78).”

Yukarıda da ifade edildiği üzere Hanbeli mezhebinde pek çok fûru meselede birden fazla fıkhi görüşün günümüze kadar ulaşmış olması örf ve geleneğin, coğrafi faktörün mezhep içerisindeki hükümlere ne ölçüde yansıdığını tam olarak tespit etmek konusunda bir kanaate varmayı güçleştirmektedir. Öte yandan akit serbestiyeti konusunda Hanbeli mezhebinin diğer ekollere nazaran kendi döneminde en geniş fetvalara sahip bir ekol olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin Aile hukukunda nikah akdinde öne sürülen şartlar konusunda en geniş fetvalar Hanbeli mezhebine aittir. Nitekim Osmanlı dönemindeki Hukuk-ı Aile Kararnamesinde Hanbeli mezhebinin görüşlerine de yer verilmiştir.

İslam akit teorisinde bir malın fiyatının belirlenmeden satışı mümkün olmamasına rağmen Ahmet b. Hanbel böyle bir satışın geçerli olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşünü de da malın fiyatının dönemin şartlarına göre piyasa tarafından belirlenebileceğini savunarak temellendirmektedir (Ebu Zehre, 1981: 353-354). Hanbeli mezhebinin kronolojik olarak diğer üç ekolden sonra gelmesi, hal-i hazırda oluşmuş fıkhi kültür ve metodolojinin argümanlarını kullanarak kendi usulünü sistemleştirdiğini söylemek yanlış bir kanaat olmasa gerek. Zira Hanefî, Maliki ve Şafii

fikhının o zamana kadar bir bakıma birbirinden etkileşim ve tevarüsle meydana getirdiği fikhî yapıyı, ehl-i hadis düşüncesi ile birleşerek Hanbeli mezhebinin ilk dönem alimlerinde görmek mümkündür. Şüphe yok ki bu durum ekolün fikh tarihinden dolayı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.¹²

Sonuç

Tarih sahnesinde uzun süre kalmış günümüzde de tabii tarafından yaşatılan fikhî hukuk ekolleri şüphesiz buldukları bölge ve dönemlere göre gelişim seyri göstermişlerdir. Bu gelişim gerek Hz. Peygamberden kendi dönemlerine kadar ulaşan sahih hadis malzemesinin oranıyla, gerekse yayıldıkları coğrafya ve kültürün ihtiyaç ve sorunlarının tespiti ve çözüme kavuşturulmasıyla şekillenmiştir.

Dört fikhî hukuk ekolünü incelediğimiz bu çalışmanın amacı, ekolün ileri gelen âlimlerinin verdikleri fetvalarda buldukları coğrafya, kültür ve sosyal şartların etkilerinin ne ölçüde olduğunu gün yüzüne çıkarmaktır. Öncelikle şu tespiti yapmak yerinde olur ki, her mezhep bulunduğu coğrafyadaki ihtiyaçlara göre bir literatür oluşturmuştur. Bu durum hemen hemen her ekol için ifade edebileceğimiz bir gerçekliktir. Ancak gerek mezhep imamalarının gerekse mezhebin ileri gelen âlimlerinin serdettikleri görüşlerde, ya da zamanla değiştirdikleri kanaatlerinin tek saikinin buldukları coğrafya ve kültür olduğu söylemek iddialı bir kanaat olacaktır.

Şüphe yok ki, İslam dininin ilkelerindeki kolaylık prensibinin Hz. Peygamberin uygulamalarında da kendini gösterdiğine şahit olmaktayız. Nitekim Hz. Peygamberin kendisine yöneltilen sorular karşısında muhatabın durumunu göz önüne alarak, kolaylık ve maslahat prensiplerini önceleyerek cevap verdiği görülmektedir. Bugün elimizde bulunan hadis külliyatı bunun örnekleriyle doludur. Nitekim asl olan dinin temel prensiplerine halel getirmeden dönemin sorunlarına çözüm üretebilmektedir. Bu vazifeyi layık-ı veçhiyle Hz. Peygamberin yerine getirdiğinde şüphe yoktur. Bu kabilden fikh ekollerinin ileri gelen âlimleri de kendi dönemlerinin şartlarına göre gerek toplumsal problemler karşısında, gerekse ferdi anlaşmazlıklarda kendi müktesebatları ve dönemin şartlarına göre gerekli çözümleri oluşturmuşlardır.

Fikh ekollerin kendi kaynaklarından tespit ettiğimiz söz konusu fetvalardaki değişimin bölgesel ihtiyaçlara göre şekillendiğini anladığımız örneklerin yanında, fetvayı veren âlime ulaşan sahih hadis malzemesinin kemmiyeti, zamanla fetvayı veren âlimin kendi müktesebatının gelişmesi ve ilmi olgunluğa ulaşmasını da etkenler arasında zikretmek gerekir. Öte yandan mezhep imamları veya ekolün ileri gelenleri tarafından verilen ya da sonraki dönemlerde değiştirilen görüşlerin sebeplerini doğru bir şekilde tespit etmek ve bunu her bir ekol için ayrı ayrı ele almak, bir makale boyutunu aşan bir çalışma olduğu gün yüzüne çıkmıştır. Elinizdeki bu makalenin ileride bu alanda yapılacak olan çalışmalara bir örneklik teşkil etmesini ve faydadana hali olmadığını ümit etmekteyim.

Son tahlilde coğrafya, kültür ve sosyal şartların oluşmuş fikhî ekoller üzerindeki etkisini tespit etmeye çalıştığımız bu makalede, İslam fikhindeki örfün hükümler

¹² Geniş bilgi için bkz. Özmen, Ramazan, (2008), “Doğuştan Tedvinine Hanbeli Fikh Usulü Geleneği ve Özgünlük Sorunu”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.11, s.189-216.

üzerindeki tesirini göz ardı etmemekle birlikte, meydana gelen ekollerde tek sebebin zikredilen etkenler olduğunu savunmak akademik yaklaşımdan uzak bir yorum olacaktır. Şüphe yok ki söz konusu ekoller tarafından bugüne kadar oluşturulmuş fikhî gelenek ve literatür dönemin şartlarında önemli bir boşluğu doldurmuş, ihtiyaç ve problemlere çözüm üretmiştir. Öte yandan bu konuda anakronizme düşmeden, her fikhî birikim ve literatürü kendi şartları içerisinde değerlendirerek, yüzyıl sonra oluşmuş çözüm bekleyen problemlerin çözümlerini, söz konusu fikhî ekollerin olduğu döneminin gelenekleri içerisinde aramak, İslam'ın gerek evrensellik ilkesi, gerekse içtihad prensibiyle örtüşmeyeceği aşikârdır.

Kaynakça

- Aertikbaev, Kudrat, (2013), “Ahmet b. Hanbel'in Müsned'i Üzerine Yorumlar”, **İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ekim, sy. 2, s. 165-178.
- Aktepe, İshak Emin, (2008), **Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı**, İstanbul.
- Aybakan, Bilal, (2011), **İmam Şafii ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi**, İstanbul.
- Aybakan, Bilal, (2003), **Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcma**, İstanbul.
- Aybakan, Bilal, (2010), “Şafii”, **DİA**, İstanbul, c. XXXIIX, s. 223-233.
- Bedir, Murteza, **Buhara Hukuk Okulu**, İstanbul 2014.
- Candan, Abdurrahman, (2011), “İmam Şafii'nin Erken Dönem Görüşlerinin Oluşmasında İmam Malik'in Etkisi”, **Diyanet İlmî Dergi**, Nisan-Mayıs-Haziran, c. 47, sy. 2, s. 117-144.
- Ebu Yala, Kadı Ebu Hüseyin Muhammed, (1952), **Tabakatü'l-Hanabile**, Beyrut, c. I.
- Ebu Zehre, (1948), **eş-Şafii Hayatuhu ve Asruhu Arauhu ve Fıhkuku**, Kahire.
- Ebu Zehre, (1981) **İbn Hanbel Hayatühu ve Asrühü-Araühu ve Fıkhuhu**, Kahire.
- Ebu Zehre, (ty.), **Tarihu'l-Mezahibi'l-İslamiyye**, Kahire, c. II.
- Faruqi, Muhammed Y., (1992) “Consideration of 'Urf in the Judgments of the Khulefâ' al Râshidun and the Early Fukahâ” **The American Journal of Islamic Social Sciences**, Volume 9, number 4, p. 482-498.
- Fullani, Salih b. Muhammed b. Nuh b. Abdullah b. Ömer b. Musa Ömeri, (ty.), **İkazu'l-Himem Ulu'l-Ebsâr**, Cidde.
- Güllük, İsmail, (2003), **Ebu'l-Leys Semerkandi'nin Nevazil'i Işığında Sosyal Olgular ve Fetva İlişkisi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşki, (ty.), “Neşru'l- Urfi binâ-i bazi'l-Ahkam-i'l-Urf”, **Mecmuatu Resaili İbn Abidin**, c. II, s. 112-145.
- İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyüddin Abdurrahman b. Muhammed, (1982), **Mukaddimetü'l-Allame İbn Haldun**, Beyrut.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, (1973), **İlâmu'l-Muvakkun an Rabbi'l-Âlemin**, Beyrut, c. III.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmet b. Muhammed Kurtubi, (1997) **Bidayetül-Müçtehid ve Nihayetü'l-Muktesid**(thk. Abdülmecid Tu'me Halebi), Beyrut, c. I, III.
- İnanır, Ahmet, (2015), “İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî ve Muhammed b. Ali es-Senûsî Örneğinde Kuzey Afrika'da İctihad Hareketleri”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. XV, sy.1, s. 149-175.

- İnanır, Ahmet, (2013), “*İbnEbi'l-İzz'in 'İttiba' Adli Risalesi Bağlamında Ebu Hanife ve Hanefi Mezhebi Örneğinde Taklide Dair Görüşleri*” **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, c. I, sy. 2, s. 225-260.
- Kadı Abdülvehhab, Ebû Muhammed Abdülvehhab. Ali b. Nasr Bağdadi, (1999), **el-İşraf ala Nüketi Mesaili'l-Hilaf**, Beyrut, c. II.
- Kadıhan, Ebû'l-Mehasin Fahreddin Hasan b. Mansur b. Mahmûd, (1865), **FetavaKadihan**, Kahire, c. I.
- Karafi, Ebu'l-Abbas Şehabettin Ahmed b. İdris b. Abdurrahim (1993), **ŞerhuTenkîhi'l-Füsûl**, Kahire.
- Kasani, Ebu Bekr Alaeddin Ebu Bekr b. Mesud b. Ahmed el-Hanefi, (1997), **Bedaiü's-Sanai fi Tertibi's-Şeria**, (thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcut) Beyrut, c. VIII.
- Kaya, Eyüp Said, (2003), “*Maliki Mezhebi*”, Ankara, **DİA**, c. XXVII, s. 519-535.
- Kayapınar, Hüseyin, (2006), “*Müzaraa*”, **DİA**, İstanbul, c. XXXII, s. 234-236.
- Kevseri, Muhammed Zahid b. Hasan b. Ali Zahid, (1952), **Bulugu'l-Eman fi Siretü'l-İmam Mumammed b. El- Hasan eş-Şeybani**, Kahire.
- Kızılkaya, Necmettin, (2016), **İslam Hukukunda Farklar**, İstanbul.
- Koca, Ferhat, (2002), **İslam Hukuk Tarihinde Selefî Söylem, Hanbeli Mezhebi**, Ankara.
- Malik b. Enes, (1994), **Muvatta**, (trc. Ahmet M. Büyükçınar, Vecdi Akyüz), c. III.
- Matlub, Mahmud, (1972), **Ebu Yusuf Hayâtuhu ve Asâruhu ve Arâuhu'l-Fıkhıyye**, Bağdat.
- Öğüt, Salim, (1994), “*Ebu Yusuf*”, **DİA**, X, 260-265.
- Özmen, Ramazan, (2008), “*Doğuştan Tedvinine Hanbeli Fıkıh Usulü Geleneği ve Özgünlük Sorunu*”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.11, s.189-216.
- Rıza, M. Reşid (1974), **İslam'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri** (trc. A. Hamdi Akseki, Sadeleştirme Hayrettin Karaman) Ankara.
- Safedi, Eblî's-Safa Selahaddin Halil b. Aybek, (1974), **el-Vafibi'l-Vefeyat**, Wiesbaden, c. II.
- Savluk, Hikmet, (2015), “*İmam Şafii'nin Bir Meselede İki Görüşü Olması Sorunu (es-Silsile Örneği)*”, **İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi**, c. 1, sy. 2, s. 57-82.
- Sibâi, Mustafa, (1978), **es-Sünne ve Mekânetuhafi't-Teşri'l-İslami**, Dımaşk.
- Şafii, (1985), **İhtilafu'l-Hadis** (thk. Amir Ahmed Haydar), Beyrut.
- Şafii, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas, (1968), **el-Umm**, Kahire, c. II, VII
- Şasi, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed Kaffal, (1980), **Hilyetü'l-Ulema fi Ma'rifet-i Mezahibi'l-Fukaha** (thk. Yasin Ahmed İbrahim Deradeke, Beyrut.
- Taş, Aydın, (1994), “*Şeybani, Muhammed b. Hasan*”, **DİA**, İstanbul, c. XXXIX, s. 38-42.
- Tetik, Hasan, (2006), **Kadıhan'ın El-Fetava Adlı Eserinde Örf ve Adet**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yılmaz, Osman, (2008), **Endülüs Mâliki Hukuk Geleneğinde Mezhep İçi İstidlal Yöntemi Olarak Mâ Cerâ Bihi'l-Amel Kavramı**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Yücesoy, Hayrettin, (2005), “*Mihne*”, **DİA**, İstanbul, c. XXX, s. 26-28.
- Zehebi, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (1982), **Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ** (thk. Şuayb el-Arnaut), c. XI, Beyrut.
- Zeydan, Abdülkerim, (1982), **el-Medhal li-Dirâseti's-Şeriati'l-İslamiyye**, Bağdat.

Tasarım Fakülteleri için Bir Tanıtım Önerisi: Deneyimsel Öğrenme

Selin ÜST¹
Serkan BAYRAKTAROĞLU²
Çınar NARTER³

Özet

Türkiye’de ilk ve orta öğretimin tek tip birey yetiştirmek üzere yapılandırılmış müfredatı, öğrencileri ilgi alanlarına yönlendirmekten ziyade üniversite sınavına odaklanmaya mecbur bırakmaktadır. Sınava odaklanan öğrencilerin meslek seçimleri genellikle sınavda aldıkları puanlara ve bu puan ile girebilecekleri bölümler arasından tesadüfler ile yapılan seçimlere dayanmaktadır.

Her ne kadar pek çok meslek eğitimi, yapısı gereği öğrencilerin ilk ve orta öğretimde edindiği bilgileri temel alarak öğrencilerin alışık olduğu öğrenme yöntemleriyle yeni bilgi ve becerileri inşa etse de bu genellemenin dışında kalan alanlar da mevcuttur. Örneğin tasarım eğitimi genellikle tek boyutlu zihin yapısı yerine, var olanın katmanlarını anlamaya çalışan, toplumsal yaşam, fiziksel çevre ve insan ilişkisini inceleyen bir zihin yapısına sığarmayı hedefler. Tasarım eğitimi veren kurumların büyük bir kısmı liseden gelen bireylerin bu türden çoklu düşünme – öğrenme becerilerini kazanmalarını birinci yıldaki temel sanat ve tasarım ders paleti ile sağlamayı amaçlar. Daha evvel hiç karşılaşmamış olsalar bile öğrencilerin bir kısmı bu türden çoklu düşünme – öğrenme yöntemlerine kolaylıkla adapte olur. Bir kısmı ise kendi başarılı olduğu öğrenme yönteminin ötesine geçmekte zorlanır, tasarım eğitimine adapte olmakta güçlük çeker ve hatta kimi zaman vazgeçerek başka alanlara geçiş yapmak zorunda hisseder.

Bu noktada, lise ve üniversitelerin danışmanlık, kariyer ve tanıtım birimlerine önemli görevler düşmektedir. Öğrencilerin hem mesleği daha iyi tanımasını hem de en eğitim hayatı boyunca ihtiyaç duyacakları bakış açılarını, problem çözmeye kullanacakları farklı yaklaşımları önceden deneyimlemeleri, üniversite tercihlerinde daha yerinde kararlar alabilmelerine ve kendilerini bu sürece daha iyi hazırlayabilmelerine yardımcı olacaktır. Dolayısıyla tanıtım etkinliğinin niteliği tasarım eğitimlerine geçişte kritik hale gelmektedir. Tanıtım etkinliğinin farklı tip öğrenme türlerini kapsamı halinde öğrencilerin eğitim hayatları boyunca ihtiyaç duyacakları farklı yaklaşımları bütüncül bir şekilde deneyimlemelerini sağlayabilecektir.

Makale kapsamında Kadir Has Üniversitesi tarafından Tasarım Fakültelerini hedefleyen öğrencilere yönelik düzenlenen üniversite içinde ve dışında yapılan etkinlikler araştırılmış, bu etkinlikler Deneyimsel Öğrenme Kuramı doğrultusunda öğrenci özelliklerinin gerektirdiği farklı bilişsel aşamalara göre değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: deneyimsel öğrenme, tasarım eğitimi, tanıtım

A Promotion Proposal for Design Schools: Experiential Learning

Abstract

The primary and middle school curriculum in Turkey, structured in a manner to raise standard individuals, force students to focus on university exams rather than guiding them toward their interests. The students that focus on the entrance exams generally decide on a profession based on random choices made among the branches in which they can enroll with the scores they achieve in these exams.

¹ Öğr. Gör. Dr., Kadir Has Üniversitesi STF İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, selin.tunali@khas.edu.tr

² Yard. Doç. Dr., Kadir Has Üniversitesi STF Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü, serkan.bayraktaroglu@khas.edu.tr

³ Araş. Gör., Kadir Has Üniversitesi STF Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü, cnarter@khas.edu.tr

Despite the fact occupational education for many professions, due to its nature, is usually built on the knowledge the students acquire in primary and middle education, and uses learning methods that the students are familiar with to equip them with new knowledge and skills, there are fields that are excluded from such generalization. For instance, design education typically aims at shifting to a mentality that attempts to understand the layers of the existing, and explores social life, physical environment and interpersonal relationships instead of a one-dimensional mindset. Most of the institutions that provide design education offer a range of basic art and design classes in the first year to endow the new high school graduates with the fundamentals and such multidimensional thinking and learning skills. Even if they have never been subjected to this approach, some of the students can easily adapt to such ways of multidimensional thinking and learning. But others may have difficulty moving beyond the learning method in which they are successful, find it challenging to adapt to design education; and at times they may even feel forced to transfer to other fields and quit.

This is where study and career counseling and publicity departments of high schools and universities should play an important role. In promoting their school, they would help the students to become more acquainted with a profession and give them a perspective they would need throughout their education, offer a chance to experience beforehand different approaches they could adopt for problem solving, to make more informed decisions for their university choices, and better prepare for the process. Therefore the quality of the activities to promote a school becomes critical in encouraging students to choose design education. Including different types of learning in the publicity efforts would ensure that the students experience different approaches they would need throughout their education in a holistic way.

Within the scope of this essay, various activities in and out of the university targeting students who are aiming for Design Faculties have been analyzed by the Kadir Has University, and these activities have been assessed in line with the Experiential Learning Theory in terms of the different cognitive stages that students with varying qualifications go through.

Keywords: experiential learning, design education, promotion

Giriş

Ülkemizde ilk ve orta öğretimin üniversite sınavı odaklı yapısı nedeniyle sorgulamayan, olanı olduğu gibi kabul eden, bilgiyi ezberleyen bireyler yetişmektedir. Bu bireyler, her sene liselerden mezun olarak büyük ölçüde tesadüflere bağlı olan meslek seçimlerini yapmaktadır. Kuzgun (1988)'a gençlerin ilk ve orta öğretimini bitirip meslek seçimi konusunda kararsızlık yaşadıklarından ve bütün hayatını geçirebilecekleri uğraş alanlarının seçimini yapmakta zorlandıklarından bahsetmektedir. Bu durumun günümüzde çok da iyileşmediği söylenebilir (Bozgeyikli, 2004; Akkoç, 2012; Bacanlı, 2012; Öztemel, 2012).

Meslek seçimi, genç bireyin yaşamında vermek zorunda olduğu en önemli kararlardan birini oluşturmaktadır. Sarıkaya ve Khorshid (2009), bireyin mesleğini seçerken, kendi bireysel özellikleri ile seçeceği mesleğin nitelikleri arasında bir uyum olmasına dikkat etmesi gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Birey sahip olduğu bilgi, beceri ve taşıdığı değerleri göz önünde bulundurarak kendisine en uygun ilgi alanını seçtikten sonra seçtiği bu alanda geçmek istediği kariyer basamaklarını ve nihai hedefini belirlemelidir (Şahin ve Keser, 2016). Liseden yeni mezun olmuş bir öğrencinin ilgi duyduğu alanı seçme sürecinde güçlükler yaşaması olağan bir durumdur. Bilinçsiz seçim yapan öğrencilerin mesleki eğitim ile karşılaştıkları ilk yıl zorluk çektikleri, adapte olamadıkları hatta zaman zaman eğitimden vaz geçtikleri gözlemlenmektedir. Özellikle de ilköğretim ve lise eğitimindeki tek boyutlu zihin yapısı yerine, var olanın katmanlarını anlamaya çalışan, toplumsal yaşam, fiziksel çevre ve insan ilişkisini inceleyen bir zihin

yapısını hedefleyen tasarım eğitime adapte olmak oldukça güç bir süreçtir. Yoruma ve yaratıcılığa odaklanmayan, çoktan seçmeli sınavlarla donatılmış, ezberci anlayışa sahip lise eğitiminden çıkan kararsız öğrenciler, merak eden, soru soran, tartışarak düşünen, akıl yürüten öğrencilere ihtiyaç duran tasarım fakültelerine geldiklerinde zorluk yaşamaktadırlar (Bayraktaroğlu vd., 2016). Hatta Kavuran ve Polat (2016)'ın da altını çizdiği gibi, Güzel Sanatlar Liselerinden mezun öğrenciler dahi bu türden bir eğitim anlayışına geçişte büyük zorluklar çekmektedir, kendilerini yetersiz hissederek yabancılaşmaktadır.

Bu nedenle aday öğrenciler kariyer araştırmaları yaptıkları sırada ilerideki mesleklerini, kendilerini ve dış dünya hakkındaki bilgilerini geliştirmek için destek ihtiyaç duymaktadır. Bu destek çoğu zaman lise veya dershanelerdeki kariyer eğitim ve danışmanlık birimleri tarafından sağlansa da, son zamanlarda pek çok üniversite de tanıtım ve bilgilendirme çalışmaları ile bu sürece katkıda bulunmaktadır. Üniversiteler genellikle aday öğrencilerinin mesleki eğilimlerine bağlı olmaksızın tanıtım yapmaktadır. Kepez ve Hawks (2016) üniversitelerin tanıtım dönemlerinde yayınladıkları tam sayfa gazete tanıtımlarını incelemiş, kullanılan metin ve görsellerin çoğunlukla mesleklerin anlaşılmasına yönelik olmadığını saptamıştır. Ancak tasarım fakültelerine devam edecek öğrencilerin tasarım yapma sürecini deneyimleyebilmeleri üzerine detaylandırılmış odaklı mesleki tanıtıma ve deneyim ortamlarına ihtiyaç vardır.

Bu makale kapsamında Kadir Has Üniversitesi Kurumsal İletişim ve Tanıtım Biriminin üniversite içinde ve dışında lise öğrencilerine yönelik gerçekleştirdiği etkinlikler araştırılmış, bu etkinlikler öğrenci özelliklerinin gerektirdiği şekilde farklı bilişsel aşamalara göre değerlendirilmiştir.

1. Tasarım Eğitimi ve Deneysel Öğrenme Modeli

Tasarım eğitiminin ilk yılı, sorgulayan ve yaratıcı düşünmeyi öngören yeni bir eğitim sistemine öğrenciyi dâhil etmek için tam anlamıyla bir geçiş basamağıdır. Bu yoğun ve kapsamlı ilk yılda, öğrencilerin entelektüel birikimin yanı sıra teknik beceriler de kazanabilmesi, karşılaştıkları karmaşık tasarım problemlerini çözmelerinde önem taşımaktadır. Diğer taraftan, sorgulama ve yaratıcı düşünme pratiğini kazanması hedeflenen birinci sınıf öğrencilerinin, ezbere dayalı lise eğitiminden çıktıktan sonra tasarım eğitimi ile karşılaşmaları şüphesiz ki sancılı bir süreçtir.

Birçok öğrenci için bu aşamada karşılaşılan öğrenme deneyimi sadece ilerleyen eğitim hayatlarında kullanacakları temel yetileri edinmelerinde değil, öğrencilerin mesleğe adaptasyonunda ve mesleği tanımalarında da kritik bir rol oynamaktadır. Öyle ki, ilk sene mesleki pratiklerini ilk kez ve daha yakından deneyimleyen öğrencilerin bir kısmı bölüm değiştirmeyi bir kısmı ise tamamen okuldan ayrılmayı göze alabilmektedir (Bayraktaroğlu vd., 2016).

Tasarım eğitimi boyunca öğrenciler hem teorik hem de pratik bilgiler edinir. Öğrenciler birbirlerinden farklı deneyimler ile bir süreci tamamlarlar. Bu süreç eğitim ile birlikte öğrencinin kendi yaşamının da içinde olduğu deneyimler

bütünü oluşturur. Sağocak (2011)'ın da altını çizdiği gibi süreç içerisinde öğrencilerin entelektüel becerileri, hem biçimi hem de içeriği oluşturmaktadır, bu sebeple de tasarım eğitimi bir noktada öğrencinin kişisel yaşamını anlamlandırmasıdır.

Dewey (2007), öğrenme sürecini bütüncül bir deneyim olarak incelediği kitabında; biyolojik ve sosyolojik bir fenomen, yaşayan bir organizma olan öğrenenin sosyal ve doğal bir çevrenin içinde ve kendine özgü davranışlarıyla bu çevreler ile sürekli ilişki halinde olduğunun altını çizer. Yazara göre öğrenen, çevre ile ilişkilerinde ihtiyaçlarını karşılama esnasında karşılaştığı problemlerin çözümünü yine o çevre içinde bulur, ki bu da öğrenme sürecinin ta kendisidir. Öğrenmenin esasını bireylerin deneyimleme süreci ve bu deneyimleri yansıtmaları olarak açıklayan Kelly (1997), öğrenme aktivitesini giderek karmaşıklaşan ve derinleşen beş seviyede sıralamaktadır;

- bilgiyi arttırmak
- hatırlamak, akılda tutmak
- yeni yetenekler ve yöntemler geliştirmek ve gerektiğinde kullanılmak üzere olgular elde etmek
- bilgiyi anlamlandırmak, anlamı ve bilgiyi günlük hayata eklemek
- edinilen bilginin yeniden yorumlanması ile dünyayı anlamlandırmak

Bilginin arttırılması ve hatırlanmasının ötesinde, edinilen bilginin anlamlandırılması, günlük hayatta kullanılması ve dünyanın anlamlandırılmasında bu bilginin yeniden yorumlanması tasarım eğitiminin de kazandırmak istediği bütüncül öğrenme biçimidir. Benzer şekilde Dewey (2007) bu durumu yaparak öğrenmek, nedensel bağlantılar kurarak kavramları ilişkilendirmek olarak tanımlar. Bu çerçeveden bakıldığında soyutlama becerisi kritik bir önem arz etmektedir. Soyutlama becerisi, öğrencilerin büyük bir kısmının ilk kez tasarım eğitiminin birinci sınıfında karşılaştıkları, eğitim ve mesleki hayatları boyunca sıklıkla başvuracakları bir kazanımdır. Öyle ki, edinilen bilginin yapı taşlarına ayrılıp yorumlanabilmesi ve karşılaşılabilecek yeni bir problemde tekrar ele alınacak şekilde yeniden şekillendirilip devreye alınabilmesi çoğu zaman kavramsal tasarım sürecinin belkemiğini oluşturmaktadır.

Talu (1999) ise sanat ve tasarım eğitiminin temelde kazandırmayı hedeflediği “anamlı öğrenme” ye dayalı yaratıcılık anlayışını, çoklu zeka kuramı ile birlikte inceler ve öğrencilerin farklı zeka bileşenlerini tanıyabilmeleri halinde problem çözüme daha yaratıcı ve başarılı olabileceğini vurgular. Gardner'in (2004) sekiz kategoride incelediği zekâ türleri çoğu zaman farklı düşünüş şekillerinden ve yaklaşımlarından bahseder. Birbirlerinden farklı eğilimler ve beceri etkinliklerini sergileyen bu türler arasında; dilbilimsel zekâ, müzikal zekâ, matematiksel zekâ, uzamsal zekâ, bedensel zekâ, sosyal zekâ, kişisel-işsel zekâ ve doğal zekâ sayılabilir.

Öğrenenlerin farklı zekâ türlerine sahip olabilecekleri gerçeği eğitimde kişisel farklılıkları da beraberinde getirecektir ama Talu'nun (1999) da altını çizdiği gibi belirli bir zekâ türüne sahip tasarımcı adayının eğitim süresince farklı türden

düşünüşlerle hemhal olabilmesi onun yaratıcılığını ve problem çözme yeteneğini olumlu yönde etkileyecektir. Deneyimsel Öğrenme Modeli, farklı öğrenme türlerine vurgu yapan ve öğrenmeyi bütüncül bir şekilde ele alan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bu modelde Smith ve Kolb (1996) öğrenmeyi dört ana adımdan oluşan döngüsel bir süreç olarak tanımlamıştır. Bu adımlar aşağıdaki gibidir:

- somut edinim
- yansıtıcı gözlem
- soyut kavram ve genelleme oluşturmak
- oluşan kavramların yeni durumlarda test edilmesi

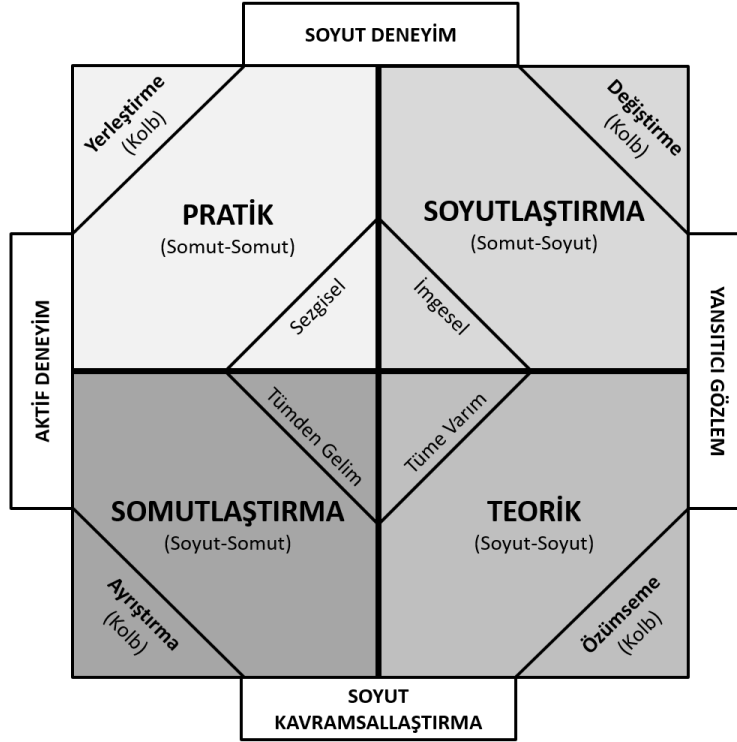
Smith ve Kolb (1996)'a göre öğrenme sürecinde somut deneyimlerden oluşan gözlem ve yansımalar soyut kavram ve genelleme oluşturulmasına yol açmaktadır. Daha sonra ise oluşan kavramlar yeni koşullar altında, aktif deneylerle test edilir. Somut edinimi deneyimden öğrenme olarak tanımladığımızda, bu süreç öğrenme özellikli tecrübelerden ve insanlarla etkileşimden oluşan bir tür farkındalıktır. Yansıtıcı gözlem ya da yansıtarak öğrenme ise derinlikli incelemeler yapmak, konuları farklı perspektiflerden irdelemek ve bilişsel süreci anlamlandırmaktan oluşur. Soyut kavramsallaştırma ise düşüncelerin mantıksal analizini, sistematik planlamayı, durumun düşünsel anlayışına uygun hareket etmeyi dolayısıyla düşünerek öğrenmeyi kapsar. Oluşan kavramların yeni durumlarda test edildiği, aktif deneme aşamasında ise öğrenci riskler alarak, eyleme geçerek öğrenir.

Deneyimsel öğrenme modeli, bireyler arasındaki farklılıklara dayanarak öğrenme sürecinin de farklılık göstereceğini vurgular ve öğrenme stilleri kavramını ortaya atar. Öğrenme stilleri bireysel farklılıkları bir zenginlik olarak kabul ederek değişen bilgiyi alma ve zihne yerleştirme yöntemi olarak tanımlar (Smith ve Kolb, 1996). Deneyimsel öğrenme modeli öğrenmenin ideal koşullarının bu tanımlı stiller göz önünde bulundurulduğunda daha verimli olacağını altını çizer.

Piaget'in (1952) bireyin öğrenme sürecinde aktif olduğunu savunduğu bilişsel gelişim teorisinde, çocukluktan gelişkin dönemlere doğru gidildikçe deneyimlerin de etkisiyle somut olandan soyut olanın kavranabildiği bir zihinsel uyumu tanımlar. Yazar, bu süreci daha da derinlemesine irdeleyerek entelektüel gelişmenin üç aşamadan oluşan bir döngüyü takip ettiğini savunur. Buna göre; ilk aşamada birey karşılaştığı yeni bir obje ya da durumu anlamlandırmak için bilişsel olarak kendine mevcut olan bir şemayı kullanır ki bu "asimilasyon" özümseme adımdır. İkinci adım ise "uyum kurma" dır ve birey mevcut şemanın yeni durumu tam olarak karşılamadığını fark ederek değiştirmek zorunda kalır. Son adım "dengeleme" ise bireyin başta sahip olduğu ilk hale dönmesi ve zihinsel uyumu sağlaması halidir.

Piaget (1952) ve Dewey (2007) nin yaklaşımlarından da yola çıkarak, Kolb (1984) un deneyimsel öğrenme modeline göre öğrenme, hali hazırda edinilmiş deneyimlerin bir sonucu olan, dört adımdan oluşan, kendini tekrar eden, öğrenenin aktif olduğu ve kişisel özelliklerine göre farklı bilişsel aşamalar sonunda bilgiyi zihnine yerleştirdiği bir süreç olarak tanımlanabilir.

Tablo 1: Tasarım Eğitiminin Kolb Öğrenme Stilllerine Göre Analizi

Kolb'un modeline göre kavrama, somut deneyim ve soyut kavramsallaştırmanın iki ucunda olduğu dikey eksenle temsil edilir. Kavrama, somut deneyimleri kullanarak sezgisel boyutta ya da deneyimlerden oluşturulan sembolik anlamlarla gerçekleşir. Yatay çizginin iki ucundaki aktif deneyim ve yansıtıcı gözlem ise bireylerin bilgiyi dönüştürme yaklaşımlarını temsil etmektedir (Kolb, 1984). Aktif deneyim ile dışsal bir etkene bağlı dönüştürme ya da yansıtıcı gözlem ile içsel yansıma sonucu oluşan dönüştürme bireyin kişisel özelliklerine göre değişebilmektedir (Yoon, 2000).

Yerleştirme (uyum kurma) yoluyla öğrenmeye yatkın bir birey çoğu zaman somut deneyimlerle öğrenir ve aktif olarak deneyler yapar. Bu kişiler genelde bir şeyleri somut olarak deneme ve yapma yolu ile bilgi edinir, problem çözmede sıklıkla deneme yanılma tekniğine başvurur.

Değiştirmeye yatkın bir öğrenen daha duygusal ve hayalci, somut deneyimlerle elde ettiklerini yansıtıcı gözlem sonucu yeni fikirler oluşturmada kullanır. Sistematiğe ilerlemez, diğer stillere nazaran daha yaratıcı yollar arar. Özümseyerek öğrenen, bilgiyi soyut kavramlar ile algılar ve yansıtıcı gözlem ile işler. Bu tip öğrenenler pratik uygulamalardansa sembolik tanımlara daha yatkındırlar. Soyut kavramları dinledikleri teorik dersleri, okumaları sever, analitik modellerle ilgilenirler.

Ayrıştırarak öğrenenler ise soyut kavramlar yolu ile algıladıklarını aktif deneyimlerle test ederler. Değiştirmeye yatkın öğrenenlere göre daha az duygusal olan bu tür öğrenenler, mantıklı, faydacı ve organizedirler. Yeni fikirlerin denenmesi, analiz edilmesi ve pratik sonuçlara varılması sıklıkla başvurdukları yöntemlerdir.

Eğitimin tüm öğrenme stillerini karşılaması, öğrenmenin bütüncüllüğünü ve verimliliğini sağlayacaktır. Özellikle tasarım eğitimi düşünüldüğünde, öğrencilerin birden fazla öğrenme stilini gerçekleştirebilmesi onların farklı ve yaratıcı düşünebilmelerine, problem çözmede daha aktif ve verimli olabilmelerine katkıda bulunacaktır (Demirbaş ve Demirkan, 2007).

Bu bağlamda, lise eğitimi boyunca bir ya da iki tür öğrenme stiline adapte olmuş öğrencilerin, tasarım eğitiminin yaklaşım çeşitliliğini tasavvur edebilmesi, mesleki kariyerleri boyunca daha yaratıcı düşünebilmek için ihtiyaç duyacakları tüm bu stillere aşina olabilmesi güçtür. Lise seviyesindeki öğrencilerin bu farklı düşünüş ve öğreniş şekillerini deneysel öğrenmenin tabiatı gereği kitabi bir bilgi ile algılaması da çoğu zaman mümkün olmayacaktır. Bu sebeple, tasarım alanında yüksek eğitim görmek isteyen öğrencilerin meslek ve yüksek öğrenim ile ilgili bilgi edinmeleri, bu süreci deneyimleyebilmeleri için gerçekleştirilecek eylemlerin deneysel öğrenme modelinin tarif ettiği adımları gerçekleştiriyor olması gerekecektir.

Amerika ve Avustralya'da mimarlık mesleğini seçen öğrencilerin, üniversiteye gelmeden önce belli hazırlıklarla görsel algılarını geliştirdikleri görülürken, ülkemizde öğrencilerin bu tür bir ön hazırlığı yaparak kendilerini diğer öğrencilerden farklılaştırmadığı açıktır. Kepez (2005) Türkiye'de bir üniversitede mimarlık ve aynı puan seviyesinden öğrenci alan başka bir bölüme yerleşen 1. sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmada, bu iki grubun görsel algılarında farklılık olmadığını saptamıştır. Bu anlamda Tasarım fakültelerinin 1. Sınıf dersleri, liseden yeni mezun olmuş bir öğrenci için tasarımcı olma sürecinin temellerini alması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de başlıca 12 üniversitenin tasarım odaklı lisans eğitimine dair güncel 1. Sınıf ders programları arasında yapılan incelemede pek çok benzerlik dikkat çekmektedir (Bayraktaroğlu vd., 2016).

Tasarım eğitimi çok boyutlu zihin yapısı gereği Kolb (1984) un deneysel öğrenme kuramı ile örtüşmektedir. Tasarım eğitiminin ilk yılını Kolb'un öğrenme stillerine göre incelediğimizde, ders içeriklerinin öğrenci özelliklerinin gerektirdiği şekilde farklı bilişsel aşamalara cevap verdiği görülmektedir. Dersleri pratik, soyutlaştırma, teorik ve somutlaştırma olmak üzere dört ana kategoride altında toplamak, hangi derslerin hangi öğrenme biçimine daha çok hizmet ettiğini göstermek amacıyla yapılmış ve Tablo 2 de sunulmuştur. Bir ders, tek bir öğrenme biçimine uygun olabileceği gibi, birden çok öğrenme biçimini de destekleyebilmektedir.

Tablo 2: Tasarım eğitimi veren programların 1.sınıf derslerinin Kolb öğrenme stillerine göre dağılımı

Tasarım eğitiminin birinci yılında öğrencilerin karşılaşacakları farklı bilişsel süreçlerin (pratik, soyutlaştırma, somutlaştırma ve teorik) üniversite tanıtımı etkinliklerinde de göz önünde bulundurulması, öğrencinin tasarım sürecini kavraması bağlamında tek boyutlu tanıtım faaliyetlerinden daha etkin olacaktır. Makalenin ikinci bölümünde, üniversitelerin lise öğrencilerine yönelik gerçekleştirdiği tanıtım ve rehberlik faaliyetleri deneyimsel öğrenme modeli çerçevesinde detaylı olarak incelenmiştir.

2. Üniversite Eğitimi Odağında Tasarım Fakültelerine Yönelik Gerçekleştirilen Meslek Tanıtları

Üniversite adayları her ne kadar lise eğitimi süresince mesleki alan yönelimlerini keşfetme ve belirleme çabası içerisinde olsa da özellikle lise eğitiminin son yıllarında gerek farklı disiplinlerden öğretmenlerinin gerekse okullarının rehberlik birimlerinin katkı ve destekleri ile daha detaylı mesleki tanıtımlara katılma şansı bulabilmektedirler. Bu makale kapsamında Kadir Has Üniversitesi Kurumsal İletişim ve Tanıtım Biriminin üniversite içinde ve dışında 2010-2016 yılları arasında gerçekleştirdiği etkinlikler Eylem Araştırması, Yerinde Gözlem ve Kurumsal İletişim ve Tanıtım Birimleri ile yapılan Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler yoluyla incelenerek Tablo 3 deki başlıklara ulaşılmıştır.

Tablo 3:Deneyimsel Öğrenme Kuramına Göre Sınıflandırılmış Tanıtım Etkinlikleri

		PRATİK (Somut-Somut)	SOYUTLAŞTIRMA (Somut-Soyut)	TEORİK (Soyut-Soyut)	SOMUTLAŞTIRMA (Soyut-Somut)	
UYGULAMA ÖZELLİĞİ		Fiziki Etkileşim Kur ve Uygula	Fiziki Etkileşim Kur ve Gözlem Yap	Düşün ve Gözlem Yap	Düşün ve Uygula	
KOLB'UN ÖĞRENME STİLLERİ SINIFLAMASI		Yerleştirme (Accomodating)	Değiştirme (Diverging)	Özümseme (Assimilating)	Ayrıştırma (Converging)	
TASARIM ALANINA DAİR BİLGİLENDİRME, ETKİNLİK VE UYGULAMALAR	Üniversite Tanıtım Günleri		X	X		
	Dışardan Gelen Liselere Fakülte Tanıtımı Etkinliği		X	X		
	Liselere Giderek Düzenlenen Kariyer Günleri Etkinliği			X		
	Liselere Giderek Düzenlenen Atölyeler	X	X	X	X	
	“Üniversitede Derse Girmek İster Misin” Etkinliği	~	X	X		
	Üniversitede Düzenlenen Atölyeler ve Yaz Kampları	Tasarım Atölyesi	X	X	X	X
		Tasarım Kampı	X	X	X	X
Tasarımca Düşünme Atölyesi		X		X	X	

X : Var ~ : Belki

2.1. Üniversite Tanıtım Günleri Etkinliği:

Üniversite tanıtım günleri etkinliğinin, üniversite akademik takviminde önceden belirlenen bir tarih diliminde, Lisans Yerleştirme Sınavı (LYS) sonrası tercih yapma dönemi göz önüne alınarak kurgulandığı görülmektedir.

Üniversite tanıtım günleri kapsamında aşağıdaki aktiviteler yürütülmektedir:

- genel üniversite tanıtımları
- her bölüm tarafından düzenlenen bölüm tanıtım seminerleri
- bölüm öğretim elemanları ve hali hazırda okuyan öğrencilerin katılımlarıyla bire bir yapılan aday bilgilendirme çalışmaları
- bire bir gerçekleştirilen tercih danışmanlığı

Bu etkinlik, üniversite sınavı sonrasında tercihlerini az çok belirlemiş olan öğrencilerin, tercih edebilecekleri üniversite ve bölümleri bizzat ziyaret ederek, buradaki öğretim elemanından bilgi alması ve sonrasında kendileri için en iyi seçimi yapmak amacı ile rehberlik hizmeti almasını içerir. Bu etkinliğin genel yapısı öncelikle katılımcıların, teorik olarak aktarılan bilgileri *özümsemelerine* dayanmaktadır.

Üniversite kampüsü içinde gerçekleşen bu etkinlik, katılımcıların fakülte ve bölümler ile ilgili bilgi almaları yanında üniversitenin fiziksel mekânlarını da

görmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin, üniversite içerisinde öğrenci olmayı somut olarak deneyimlediği ve bu deneyimden soyut varsayımlar üreterek *değiştirdiği* düşünülebilir.

2.2. Dışarıdan Gelen Liselere Fakülte Tanıtımı Etkinliği:

Üniversitenin fiziki yapısı, kültürü, mekânsal ve eğitsel olanakları, öğrenci yaşamı vb. hakkında yerinde bilgiler edinmenin öğrenci motivasyonu açısından önemli olduğu bilinmektedir. Kampüslerde yapılan toplu tanıtımlar her fakülteden bir akademisyenin fakültedeki bölümler hakkında bilgi vermesi sonrasında kampüs gezisi ile devam etmektedir.

Bu tür etkinliklerin zayıf yönü; etkinliklerin üniversitelerin kurumsal iletişim birimleri ile liselerdeki rehber öğretmenler arasındaki koordinasyon ile gerçekleşmesinden dolayı öğrencilerin kimi durumlarda sadece o günkü derslere girmek için üniversite ziyaretlerine gelebilmesidir. Tanıtım etkinliğine katılmakta istekli öğrenci sayısı genele oranla az olduğu düşünülebilir.

Bu tür etkinliğin güçlü yanı ise ilgi düzeyi yüksek, bilinçli mesleki tercihlere yönelmiş olan öğrencilerin ilgi duydukları bölümler hakkında içerden bilgi edinme ve değerlendirme fırsatı vermesi olduğu söylenebilir.

Etkinliklerde, fakültedeki tüm bölümler hakkında genel bilgi verildikten sonra her bölümün lisans eğitimi kapsamındaki dersleri ve bu derslerin genel kazanımları hakkında bilgi aktarılır. Bilgi aktaran öğretim üyesinin kişisel mesleki deneyimlerine de değindiği tanıtımların samimi bir ortamda geçtiği gözlemlenmiştir. Bu etkinliğin genel yapısı katılımcıların teorik olarak aktarılan bilgilerin *özümseme* yoluyla almalarına dayanmaktadır ve yine öğrencilerin kısmen üniversite içerisinde öğrenci olmayı somut olarak deneyimlediği ve bu deneyimden soyut varsayımlar üreterek *değiştirdiği* düşünülebilir.

2.3. Liselere Giderek Düzenlenen Kariyer Günleri Etkinliği:

Bu etkinlikler liselerin rehberlik koordinasyon ve danışmanlık birimlerince düzenlenmektedir. Öğrenciler mesleki ilgi ve yönelimleri bakımından okullarınca belirlenen tanıtım gruplarına dahil olarak bu etkinliğe katılabilmektedirler. Bu etkinliklerde mesleki lisans eğitimi alanından öğretim üyeleri ilgili liseye davet edilerek mesleki bilgiler, lisans eğitimi hakkında bilgilendirmeler ve mesleki deneyimlerin aktarılması yoluyla samimi bir oturumda gerçekleşmektedir. Bu etkinliğin genel yapısı katılımcıların teorik olarak aktarılan bilgilerin *özümsemesine* dayanmaktadır. Önceki iki etkinlik türünün tersine öğrenci üniversite ile ilgili somut bir deneyim edinmemektedir.

Bu tür etkinliklerin güçlü yanları arasında bilgi aktaran öğretim üyesinin görsel ve işitsel sunum materyalleri kullanmasına olanak sağlayan ve zaman baskısından göreceli olarak uzak olan bir yapıya sahip olması sayılabilir.

2.4. Liselere Giderek Düzenlenen Atölyeler:

Bu tür atölyelerde, teorik anlatımlar ve uygulama birbirini tamamlayan unsurlar olduğu için katılımcısına teorik ve pratik edinimler yanında soyut düşünme ve somutlaştırma egzersizleri de yaptırabiliyor olması önemli bir çıktı olarak karşımıza çıkmaktadır. Etkinliğin genel yapısı katılımcıların teorik olarak aktarılan bilgileri *özümsemesine*, pratik uygulamalar ile *yerleştirme* ve *değiştirme* çalışmalarına ve *ayrıştırma* yoluyla bilgiyi almalarına dayanmaktadır.

Bu tür atölyelerin en güçlü yanı katılımcılarının herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın faaliyetlere gönüllülük esası ile istekli bir biçimde katılmasıdır. Bu durum ile atölye çalışmasının kazanımları ve çıktıları yüksek seviyede bir başarıya ulaşabilmektedir. Elde edilen kazanımlar başkaca atölyelere de bilgi kaynağı ve yöntem bilgisi aktarabildiğinden hem öğrenim kazanımı hem de yöntemsel bilgi kazanımı sağlanabilmektedir.

2.5. “Üniversitede Derse Girmek İster Misin” Etkinliği:

Lise öğrencilerinin mesleki eğilim ve yönelimlerini belirlemelerine ışık tutmak, kendilerine uygun meslekleri seçmelerine yardımcı olmak amacıyla “Mesleki İlgi ve Yönelim Testi” ve öğrencilerin katıldığı fakülte ve bölüm bilgilendirme derslerini içeren bu etkinliğin genel yapısı, katılımcıların teorik olarak aktarılan bilgileri *özümsemesi* ve üniversite ortamını, öğrenci olma halini kısa süreliğine de olsa somut olarak deneyimleyerek soyut çıkarımlarda bulunup *değiştirmesine* dayanmaktadır. Tanıtım Günleri ve Dışarıdan Gelen Liseler için Fakülte Tanıtım Etkinliği'nin ötesinde öğrencilerin tabi olduğu test onların tercihlerini yaparken yardımcı olmaktadır.

Etkinlik kapsamında katılımcının tercih etmeyi düşündüğü veya mesleki eğilimlerine en yakın üniversite bölümünün lisans eğitimi içinde yer alan, önceden belirlenmiş bir dersine katılım yer almaktadır. Bu tür derslerin katılımcının derse kolay adapte olabilmesi için uygun kapsamda ve dilde, sunum odaklı olarak yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Bazı durumlarda ise dersin içeriğinin uygulama egzersizleri ile donatılarak, katılımcıların somut deneyimlerden somut kazanımlar edindiği *yerleştirme* stilini kapsadığı saptanmıştır.

Katılımcının isteyerek katıldığı bu tür etkinliklerin güçlü yanı katılımcı ile iletişim düzeyinin yüksek olmasıdır. Ancak, öğretenden öğrenene tek yönlü bilgi akışı, öğrenme deneyiminin derinliğini azaltmaktadır. Yapılan gözlemler öğretene ve öğrenene arasındaki etkileşimin düşük olduğu, öğrencinin çekinik bir tavır sergileyerek sadece dinleyici konumunda kaldığını göstermiştir.

2.6. Atölyeler ve Yaz Kampları:

Çoğunlukla yaz dönemlerinde gerçekleştirilen bu etkinlikler, lise öğrencilerinin üniversite ortamını ve kapsamlı bir tasarım sürecini deneyimlemelerine fırsat vermektedir. Bu etkinlikler üniversitelerde “Haftasonu Atölyesi / Tasarım

Atölyesi” ya da “Tasarım Kampı” adı altında yapılmaktadır. Bu tür etkinlikler belirli bir tema, konu veya odak çerçevesinde kurgulanmaktadır.

Süreç sonunda elde edilecek kazanımlar kapsamlı bir teorik çerçevede önceden tanımlanmaktadır. Yaratıcı süreçleri barındıran bu tür atölye etkinlikleri, liselerde zorunlu hale getirilen “Teknoloji ve Tasarım” dersleri kapsamında yürütülen konulara farklı bir bakış açısı getirmektedir. Etkinlik kapsamında belirlenen görevler, kavram yaratma, soyutlama, tanımlı malzemelerle fikirlerin üçüncü boyutta temsillerinin oluşturulması ve sergilenmesi aşamalarıyla öğrencilerin lise eğitiminin ezberci ve tek tipliliğinden sıyrılmalarına yardımcı olmaktadır.

Bu etkinlikler, katılımcısını yaratıcı düşünmeye sevk eden, takım çalışması kültürü oluşturan, soyut düşünme ve soyutlama deneyimlerini yaşatan, araştırma, gözlem ve çıkarımlarda bulunmaya yönlendiren çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Genel olarak ardışık günleri kapsayan belirli bir sürece yayılmış çalışmalardır. Örneğin; 2010 Yılında, Kadir Has Üniversitesi Cibali Kampüsü’nde, Sanat ve Tasarım Fakültesi’nce düzenlenen “Tasarım Kampı” etkinliğinde katılımcılara; öncelikle yaratıcı ve tasarım odaklı düşünmenin kazanımlarının aktarılması ve tasarlama eyleminde kullanılan yöntemlerin örnek çalışmalar üzerinden sunulması amaçlanmıştır. Öğrenciler, Haliç Altın Boynuz sahil hattı üzerinde yer alan kent dokusunun tarihi ve önemli anıtsal yapılarının inceleyerek, yapıların imge ve karakterlerini fotoğraf ve eskiz yöntemi ile tespit etmişlerdir (Bayraktaroğlu vd., 2016). Bu aşamada öğrenciler kişisel deneyimleri ve ellerindeki görsel verileri kullanarak soyut kavramlar oluşturmuşlar, gözlemlerle elde ettikleri bilgiyi *değiştirmişlerdir*.

Kavramlar üzerine yapılan grup tartışmalarının ardından öğrenciler, iki ve üç boyutlu malzemeler kullanılarak fikirlerini ölçekli vaziyet planı üzerinde somutlaştırmıştır. Tüm kamp süreci değerlendirildiğinde süreç içerisinde katılımcılar gözlem yapma, bakma ve görme, deşifre etme, ayırıştırma, bütünü görme, detayları inceleme, ölçek algılama, ölçekli çalışma, soyutlama ve maket yapımı konularında uygulama deneyimi yaşamışlardır.

Bu tür etkinliklerin genel yapısı katılımcıların teorik olarak aktarılan bilgileri *özümsemesine*, gözlemler yoluyla elde ettikleri verileri kullanarak kavram oluşturmaya (*değiştirme*), pratik uygulamalarla yeni beceriler kazanılmasına (*verleştirme*) ve oluşturulan kavramları bu yeni beceriler ile somutlaştırılmasına (*ayırıştırma*) dayanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Tasarım eğitimi farklı düşünme – öğrenme yaklaşımlarını barındıran çok katmanlı ve bütüncül bir yapıya sahiptir. Pek çok meslek eğitiminden farklı olarak, tasarım eğitimi öğrencilerin ilk ve orta öğretimde edindiği bilgileri temel alıp öğrencilerin alışık olduğu öğrenme yöntemleriyle yeni bilgi ve becerileri inşa etmesinin yanı sıra öğrencileri çoklu düşünme ve öğrenme yöntemine adapte etmeyi gerektirir. Özellikle tasarım eğitiminde öğrencilerin yetkin olduğu öğrenme modeline ek olarak diğer modellerle de düşünebilmesi ve öğrenebilmesi kritik önem

taşımaktadır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, tasarım eğitime adapte olması gereken öğrencilerin bu eğitim sürecinin kapsadığı farklı öğrenme yaklaşımlarını üniversite öncesinde deneyimlemesi hem kariyer tercihi yaparken daha sağlıklı karar vermelerine, hem de seçtikleri meslek alanında başarılı olabilmelerine yardımcı olacaktır.

Tasarım eğitiminin gerektirdiği çok boyutlu zihin yapısı, Kolb (1984) un deneyimsel öğrenme kuramı ile pek çok açıdan örtüştüğü için, tasarım fakültelerini tercih etmek isteyen öğrencilerin deneyimsel öğrenme kuramında vurgulanan dört farklı bilişsel aşamayı da deneyimlemeleri yararlı olacaktır. Deneyimsel öğrenme kuramı, öğrenenin aktif olduğu ve kişisel özelliklerine göre farklı bilişsel aşamalar sonunda bilgiyi zihnine yerleştirdiği bir süreci tariflerken, dört ana öğrenme stilinden (pratik, soyutlaştırma, teorik ve somutlaştırma) bahsetmektedir. Dolayısıyla üniversitelerin tasarım fakültelerine yönelik yürütülen tanıtım etkinliklerinin deneyimsel öğrenme kuramında vurgulanan dört farklı stili de içermesi, öğrencinin ilgi duyduğu alanı seçme aşamasında yardımcı olacaktır.

Bu türden etkinliklerin sadece üniversitelerin tanıtım faaliyetleri kapsamında kalmayıp, orta öğretim seviyesine de adapte edilmesi, öğrencilerin farklı öğrenme stillerine yatkınlığını, soyut ve yaratıcı düşünebilme potansiyellerini ve problem çözme becerilerini geliştirebilir. Bu anlamda, ortaöğretim seviyesinde müfredata yeni eklenen tasarım ve teknoloji derslerinin içeriğinin deneyimsel öğrenme kuramının vurguladığı türden bir yaklaşımla kurgulanması belirtilen ara kesitin etki alanı derinleşebilecektir.

Kaynakça

- Akkoç, F. (2012). Lise Öğrencilerinin Mesleki Kararsızlıkları ile Kariyer İnançları Arasındaki İlişki. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32), 49-70.
- Bacanlı, F. (2012). Kariyer Karar Verme Güçlükleri Ve Meslek Seçimine İlişkin Akılcı Olmayan İnançların İlişkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(37), 86-95.
- Bayraktaroğlu, S.; Üst, S.ve Narter, Ç. (2016). Lise Öğrencilerine Tasarım Eğitimi Üzerine Farkındalık Kazandırmak İçin Bir Öneri: Tasarım Kampı. *Tasarım Kuram Dergisi*, 11(22), 55-68.
- Bozgeyikli, H. (2004). Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 221-234.
- Demirbaş, O. O., ve Demirkan, H. (2007). Learning Styles of Design Students and The Relationship of Academic Performance and Gender in Design Education. *Learning and Instruction*, 17(3), 345-359.
- Dewey, J. (2007). *Deneyim ve Eğitim*, çev. Sinan Akıllı, Ankara: ODTU Yayıncılık.
- Gardner, H. (2004), *Zihin Çerçevesleri Çoklu Zeka Kuramı*, İstanbul: Alfa yayınları.
- Kavuran, T., ve Polat, B. (2016). The Necessity and Significance of Basic Design Lesson in Fine Arts High Schools, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(31), 452-457.
- Kelly, C. (1997). David Kolb, The Theory of Experiential Learning and ESL. *The Internet TESL Journal*, Erişim tarihi: 17 Nisan 2017, <http://www.aitech.ac.jp/~iteslj/Articles/Kelly-Experiential/>
- Kepez, O. ve Hawks, B.B. (2016). *Reputation in Higher Education: Spatial Significance of University Campuses*. 4th International Reputation Conference, Türkiye 16-17 Mart 2016.

- Kepez, O.(2005). *Effect of Diversity of Background among Architecture Students on Perception of High ve Popular Style Houses in Design for Diversity*. Proceedings of the 36th Annual Conference of the Environmental Design Research Association, Kanada, 27 Nisan – 1 Mayıs 2005
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Kuzgun, Y. (1988). *Kendini Değerlendirme Envanteri El Kitabı*, Ankara: ÖSYM Yayını.
- Öztemel, K. (2012). Kariyer Kararsızlığı ile Mesleki Karar Verme Öz Yetkinlik ve Kontrol Odağı Arasındaki İlişkiler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 459-477.
- Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in the Children*, New York: International Universities Press.
- Sağocak, M. (2011). *Tasarımcı Eğitimi Üzerine Kavramsal bir Model*, 1.Sanat ve Tasarım Eğitimi Sempozyumu: Dün Bugün Gelecek, Ankara, 27-29 Nisan 2011.
- Sarıkaya, T. ve Khorsid, L. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 393-423.
- Smith, D., ve Kolb, D. (1996). *User Guide for the Learning Style Inventory: A Manual for Teachers and Trainers*. Boston: Mc Berand Company.
- Şahin, E., ve Keser, F. F. (2016). Farklılaştırılmış Eğitim Ortamlarının Öğrencilerin Meslek Algılarına Etkisi: Yasemin Karakaya Bilim ve Sanat Merkezi Örneği. *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 37-48.
- Talu, N. (1999). Çoklu Zeka Kuramı ve Eğitime Yansımaları, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 164 - 172.
- Yoon, S.H. (2000). *Using Learning Style and Goal Accomplishment Style to Predict Academic Achievement in Middle School Geography Students in Korea*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Pittsburgh, Pittsburgh.

Mühendislik Disiplinleri İçin Bilimsel Makale Yazım Esasları

Ümit ÜNVER¹
Alper KELEŞOĞLU²
Elif KÜÇÜKKAYA³

Özet

Bilimsel makaleler, yeni bir konseptin tanıtılması, yerel veya yaygın bir yenilik içermesi gerekliliği, yeni bir metodun kullanılması, bilinen bir metodun yeni bir alana uygulanması veya bunlar gibi çeşitli inovasyon özellikleri sayesinde, bilimin bu günkü seviyeye ulaşmasına katkı sağlayan en önemli faktörlerden birisidir. Son dört yüz yıl içerisinde sürekli gelişen bilimsel yayıncılıkta artık rastgele yazılmış, düzensiz makalelerin yayınlanma şansı yoktur.

Bu çalışmada, bilimsel çalışmaların kapatma raporu niteliğinde olan bilimsel makalelerin kabul edilme şanslarını arttırmak üzere, yayının nasıl yazılması gerektiği ile ilgili anahtar bilgiler verilmektedir. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası literatür taranarak, bilimsel makale yazımı ile ilgili ülkemizde ve dünyada kabul gören TÜBİTAK gibi kurumların ve dergi editörlerinin tavsiyeleri derlenerek, kılavuz niteliğindeki bu çalışma ortaya konmuştur. Çalışmada uluslararası literatürde en çok kabul gören şekliyle bilimsel makalenin kısımları tanıtılmış ve her bir kısımda nelere yer verilmesi gerektiği mümkün olduğu kadar basite indirgenerek örneklerle anlatılmıştır. Bu çalışmada bilimsel araştırma etiği, hazırlık aşamaları gibi yazım öncesi ve dergi seçimi, uygun formatta sunum gibi yazım sonrası aşamalar kapsam dışı bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel yayın, bilimsel yayın basamakları, bilimsel makale yazımı

Essentials of Writing Scientific Article for Engineering Discipline

Abstract

One of the most important factors for today's science to reach the present level is the scientific articles, by the introduction of a new concept, containing a local or global innovation, the use of a new method, the application of a known method to a new field or various innovation features. Scientific publishing has been continuously developing over the last 400 years, thus there is no chance to publish an article in a random order.

This study gives the key information about writing a scientific paper in order to increase the chance of acceptance for scientific articles which are the closing reports of scientific studies. In this context, this guide work was prepared by searching national/international literature and collecting the recommendations of institutions and editors whom are well known about writing scientific papers in our country and in the world. In the study, the parts of scientific article were introduced with the most accepted way in the international literature. Additionally, the contents that should exist in each section was explained with examples to make the subject more comprehensible as much as possible. On the other hand, scientific research ethics, prewriting phases such as preparation and journal selection and post writing phases such as using appropriate format have been excluded in this study.

Keywords: Scientific publication, scientific publishing steps, scientific article writing

¹ Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Enerji Sistemleri Mühendisliği Bölümü, umit.unver@yalova.edu.tr

² Yalova Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Enerji Sistemleri Mühendisliği Bölümü, alper.kelesoglu@gmail.com

³ Yalova Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Enerji Sistemleri Mühendisliği Bölümü, kucukkaya.elif@gmail.com

Giriş

Bilgi, çağımıza yön veren en etkili kavramdır. Öyle ki; bilim insanları yaşamakta olduğumuz çağı, “Bilgi Çağı” olarak adlandırmaktadırlar. Bilgi birikiminin ve teknolojinin mevcut seviyeye gelmesinin en önemli sebebi şüphesiz bilim üreticilerinin kendini tekrar etmeden, her seferinde mevcut bilgiyi artırma ve inovatif olma çabası olmuştur. Bu nedenle de son birkaç yüzyılda bilim çevreleri, bilginin doğru anlaşılması, anlatılması, paylaşılması ve kendisini tekrar etmeden teknolojinin sürekli gelişimini sağlamak için genel bir çerçeve çizerek standartlaşmayı sağlamışlardır. Bilimin bu günkü seviyesine gelmesinde en büyük paya sahip olan bu standartlaştırma, bilimsel yayınların belirli kurallar çerçevesinde anlaşılabilir ortak bir dil ile yazılması ve yayınlanması ile sağlanmıştır (Day, 1998; Bates College, 2011).

Ancak ülkemizde bilimsel çalışmalar için standart raporlama usullerinin geliştirilmesinde geç kalınmıştır. Bugün bile birçok bilim insanımız uluslararası standartlarda makale hazırlama konusunda zorlanmaktadır (Evcin, 2015; Yeşilada, 2015; Kara, 2015). Bu yüzden bu çalışmada, uluslararası literatür incelenerek bilimsel yayın tarif edilmiş, bilimsel yayın hazırlama ilkeleri verilmiş ve başta termal mühendislik bilimleriyle ilgilenen bilim insanlarımız olmak üzere ülkemiz akademisyenleri için bir rehber oluşturmak amacıyla uluslararası atıf indekslerinde yer alan dergilerin editörleri tarafından önerilen bilimsel yayın hazırlama esasları derlenmiştir. Ayrıca uluslararası atıf indekslerince taranan dergilerde en genel kabul gören şekliyle bir bilimsel yayının ana bölümleri verilerek her bir bölümün raporlama şeklinin tarif edilmesi hedeflenmiştir.

1. Bilimsel Yayın Perspektifi

En kısa şekilde bilimsel yayın; Bilimsel bir çalışmanın raporudur. Bilimsel çalışmanın tamamlanma şartı, raporun özgün araştırma sonuçlarını detaylı olarak anlatması ve basılmış olmasıdır. İlk bilimsel yayının 1600’lü yılların ortalarında basıldığını göz önünde bulundurarak bilimsel makale yazma etiği ve ilkelerinin dört yüz yıla yakın bir süredir sürekli geliştiği ve evrildiği ifade edilmektedir (Kozak, 2015; Elmas, 2015). Bilim dünyasının bilimsel yayıncılık ilke ve esasları üzerinde bu kadar ciddiyetle durmasının en önemli nedenlerinden biri hiç şüphesiz bilgi birikiminin, bilime ve insanlığa fayda sağlayacak şekilde paylaşılmasıdır. En az bu kadar önemli bir başka neden ise, bilim insanlarının teçhizat, para, zaman gibi değerli kaynaklarını daha önce başkaları tarafından araştırılan konuları tekrar çalışarak harcamaması gerektiğidir.

Yeni bilgiler, yazılı metinler ile gerçeklik kazanır, mevcut veri tabanlarına aktararak bilimsel bilgi adını alır ve böylece insanlık için faydalı hale gelir. Bir bilimsel yayının bir kişiye, kuruma, topluma, sisteme fayda sağlıyor olması ve çalışmanın yapıldığı alana ait bir noktayı açıklığa kavuşturması, bir boşluğu doldurması gerekir. Diğer bir deyişle yayınlanacak olan çalışma bilimsel, kurumsal veya yerel olarak orijinal ve inovatif olmalıdır. Mümkünse yeni ve yenilikçi bir konsept gelişimine katkı sağlamak hedeflenmelidir (Day, 1998; Silyn-Roberts, 2012).

Okuyucular, her bir cümlesi özenle seçilmiş en uygun ve açık kelimeler ile sade ve akıcı bir şekilde yazılmış olan makaleleri daha istekle okumakta ve hakkında daha yapıcı düşüncelere sahip olmaktadır. Bu yüzden makaleler bir düşünceyi ilk cümleden itibaren en akıcı ifadelerle sonuca ulaştıracak şekilde kurgulanmalıdır (Hashem, 2006; Wyeth, 2005).

Çoğu bilimsel çalışma, gözden kaçırılan ufak detaylar, küçük belirsizlikler, okuyucunun algısı dikkate alınmadan yapılan açıklamalar, yayıncıların direktiflerini ihmal etme gibi basit hatalardan dolayı duyulmadan kaybolup gitmektedir. Aylar harcanarak yapılan bilimsel çalışma için, çok küçük özen ve emek isteyen bu noktaların yazım süresince göz önünde bulundurulması son derece önemlidir. Genel olarak bir bilimsel yayının; Özet, Giriş, Materyal ve metot, Araştırma sonuçları ve tartışma, Sonuçlar ve Kaynaklar şeklinde bölümlere ayrılması tavsiye edilir. Makaledeki her bir bölüm hiçbir belirsizlik içermeden okuyucusunun çalışma hakkındaki sorularına tatmin edici şekilde cevap vermelidir (Hengl, & Gould, 2002; Kamat, 2011; Derntl, 2014).

2. Bilimsel Makalenin En Önemli Parçası; Başlık

Araştırmacılar literatür çalışması aşamasında internet aracılığıyla genellikle yayının başlığına ve/veya özetine ulaşabilmektedir. Başlık bu yönüyle makalenin bir bölümü olmamasına rağmen makalenin bütün bölümlerinden daha önemlidir (Derntl, 2014; Gustavii, 2008). Çünkü araştırmacılar başlık ve özeti yeteri kadar anlamlı ve ilgi çekici bulduğu takdirde, çalışmanın diğer kısımlarını incelemeye başlamaktadır. Bu yüzden her çalışma en kısa şekilde içeriği açıklayan, ilgi çekici bir başlık ile başlamalıdır. Başlığı oluştururken, kelimeler özenle seçilip en kısa ve anlamlı bir şekilde sıralanmalı ve mümkün olduğu kadar konunun ele alındığı temel noktayı net olarak ortaya koyacak şekilde birleştirilmelidir. Eğer çalışmanın başlığı konuyu anlatmada yetersiz ise literatür aramalarında çok az araştırmacı yayını bulup okuyabilecektir (Day, 1998; Silyn-Roberts, 2012; Murtag, & Sterzl, 1995). Örneğin, çalışma Ovaakça Doğalgaz Kombine Çevrim Santrali'nde gaz türbini sisteminin giriş havası kısmına eklenen sisleme (fogging) sisteminin termodinamik analizi" üzerine ise, yetersiz başlığa şu şekilde örnekler verilebilir:

Sisleme Sisteminin Termodinamik Analizi

Termodinamik analiz, çok genel bir kavram ve bu başlıktan hangi sistem elemanının ne şekilde analiz edildiği anlaşılıyor. Daha iyi bir başlık olarak:

Gaz Türbini Çevrimlerinde Kompresör Giriş Havaasına Uygulanan Sisleme Yönteminin I. Kanun Analizi

olabilir. Bu başlıkta anahtar kelimeler belirli bir sistemi (Gaz Türbini Çevrimleri), sistemin spesifik bir parçasını veya bölgesini (Kompresör Giriş Havaası), kullanılan analiz (I. Kanun Analizi) ve uygulama yöntemi (Sisleme Yöntemini) tanımlamaktadır. *Başlık şu şekilde tarif edilebilir; bir arkadaşınıza yaptığımız*

çalışmanın ne olduğunu tek cümle ile anlatmak istiyorsunuz, işte bu “ne yaptığının tek cümleyle anlatımı”, yayının başlığıdır (Day, 1998).

Tablo 1: Başlık Bölümü İçin Amaç, Önemli Noktalar, Zorluklar ve Kaçınılması Gerekenler

AMAÇ	ÖNEMLİ NOKTALAR	ZORLUKLAR	KAÇINILMASI GEREKENLER
Okuyucuda çalışmaya karşı merak ve ilgi uyandırmak	Çekici ve basit olmalı. Seçilen kelimeler en sık şekilde sıralanmalı	En kısa şekilde her şeyi tarif etmek	“Halen araştırılan”, “incelenen”, “yeni” ve “yüzeysel” gibi ifadeler
Çalışmanın odak noktasına dair okuyucuya fikir vermek	Çalışmanın içeriğini yansıtan kelimeler seçilmeli	Bütün anahtar bilgileri içerisine dahil edebilmek	Sadece konuda uzman toplulukların bildiği ifadeler (jargonlar)
	Kısa, net ve yeteri kadar açıklayıcı olmalı	Muğlaklık bırakmamak	Hikâye benzeri ve acemice yazım

3. Özet – Abstract

Tanıtıcı bir özet (Abstract-Özet), çalışmanın içeriğinin paragraf formunda olan şeklidir; okurlar için genel bir haritadır. (M. Alley).

Literatür araştırmaları için internet üzerinden ulaşılabilen dergilerin büyük bir kısmı, yalnızca abone olan veya makalenin ücretini ödeyen okurlarına makalenin tam metnine erişim izni verirken özet bölümünün tamamı araştırmacıların incelemesine açmaktadır. Diğer bir deyişle özet, isteyen herkesin erişim sağlayabildikleri tek bölümdür (Silyn-Roberts, 2012; Hengl, & Gould, 2002; Gustavii, 2008). Bu yüzden özet bölümü, makalenin en çok okunan ve okuyucuların makalenin devamını okumak veya kullanmak isteyip istemediklerine karar verdiği bölümdür. Dolayısıyla özet bölümü hassasiyetle dizayn edilmelidir.

Tablo 2: Özet Bölümü İçin Amaç, Önemli Noktalar, Zorluklar ve Kaçınılması Gerekenler

AMAÇ	ÖNEMLİ NOKTALAR	ZORLUKLAR	KAÇINILMASI GEREKENLER
Okuyucuya çabuk ve doğru bir şekilde çalışmanın anahtar bilgilerini sunmak	Kısa ve etkili olmasına gayret gösterilmeli	Ana ve önemli bilgiye karar vermek	Detaylı deneysel prosedür ve verilere yer vermek
Okuyucuya belgenin tamamında neler bulabileceğine dair fikir vermek	Basit cümleler ile açıklayıcı olmalı	Birini daha fazla vurgulamadan tüm bulguları kapsamak	Çalışmaya hazırlık bilgilerini bu bölümde vermek
Okuyucuya çalışmanın tamamını okuyup okumama kararı alabilmesi için yardımcı olmak		Bilgileri kolay anlaşılır bir şekilde hikâyeleştirmek	Özet bölümünde Atıfta bulunmak
“Özet” tek başına okuyucuya bu makaleye atıfta bulunulabileceği bilgisini vermeli	Çalışmanın açıklaması olduğu için en son yazılmalıdır.	Özet zaman zaman sunulacak yere göre zorunlu olarak kısaltılabilir	Eksik ve/veya devrik cümle kullanmak
			Herhangi bir resim, figür veya tablo kullanmak

Özet bölümü düzenlenirken, aramalarda daha görünür hale gelmesi ve çalışmanın diğer çalışmalar arasında ön plana çıkabilmesi için anahtar kelimelerin özete dâhil edilmesi yararlı olmaktadır. Özet taslağı, her bölümden kilit ve açıklayıcı iki veya üç cümle belirlenerek oluşturulabilir. Taslağı yazmak için aşağıdaki sıralama kullanılabilir (Day, 1998):

- a) *Giriş bölümünden amaç*; ilk birkaç cümlede amaç belirtilmelidir.
- b) *Metot bölümünden kullanılan deneysel tasarım ve metotların tanıtımı*; çalışmanın veya deneylerin temel tasarımı ifade edilir, detaya girmeden metot adı verilir veya birkaç cümle ile kullanılan metodoloji tanımlanır.
- c) *Bulgular bölümünden önemli sayısal sonuçlar verilmelidir*; makalede sorgulanan argümanların cevapları raporlanır, benzerlik ve farklılıklar belirtilir.
- d) *Sonuçlar bölümünden yorumların ve sonuçların kısa özeti verilmelidir*; araştırma sonucunda ulaşılan net cevaplar ve etkileri açıkça belirtilir.

4. Giriş /Introduction

Girişin ilk işlevi bilimsel yayının içeriğinin belirlenmesidir. İyi bir giriş, okuyucuya araştırılan problemin niteliğini ve kapsamını mümkün olduğu kadar açıklıkla sunmalıdır. Giriş bölümünde ele alınan problemin ana fikrinin özetlenmesinin ardından literatür aramasında bulunan bilgilerin irdelenmesi, konu ile ilgili bilimin geldiği son noktanın verilmesi ve çalışmanın ele alınma gerekçeleri kısaca açıklanır. Araştırmanın ana bulguları belirtilir, bulguların ortaya çıkardığı ana sonuçlar ortaya konur. Burada okuyucu, çalışmaya karşı sürpriz bir sonuç yakalayacak şekilde merak içinde bırakılmamalıdır. İyi bir giriş bölümü için Hengl, & Gould (2002), Kamat (2011), Gustavii (2008), Lange, (2008) tarafından sunulan bazı öneriler:

- i. **Giriş bölümüne makalenin ilgi alanı açıkça tanımlanarak başlanabilir.** Okuyucunun odağını konunun en önemli noktasına çekebilmek için, ilk birkaç cümlede başlıktan ve anahtar kelimelerden alıntı yapılabilir. Bu uygulama konuyu hızlı bir şekilde odak noktasına getirme imkânı sağlar. Örneğin; “Gaz türbini çevriminde kompresör giriş havasının soğutulması” makalesinin giriş bölümünde, kompresör giriş havası soğutma yöntemleri, performans artışı gibi kavramlar ilk birkaç cümlede yer alabilir.
- ii. **Daha önceden yapılmış çalışmalar hakkında iki üç paragraflık bir tartışma bölümüne yer verilebilir.** Çalışmayı inceleyenler için konunun anahtarı konu hakkında bilimin geldiği son noktanın bilinmesidir. Bu bilgi detaya ve özele girilmeden literatür taraması kısmında verilir. Çünkü konu, daha sonra uzun açıklamalarla ve daha detaylı bir şekilde tartışma bölümünde tartışılacaktır. Yine *gaz türbini makalesi* örneğine bakacak olursak, Giriş bölümünde ilk olarak verim artırıcı çalışmalarla başlayıp, sonra soğutma ile verim artışının incelenmesi ve nihayet gaz türbini çevrimlerinde sisleme yöntemiyle soğutma üzerine yapılan çalışmaların verilmesi doğru odaklanmayı sağlayabilir. Bu kısımda verilen her paragrafın sonunda çalışmanın literatürde hangi boşluğu doldurduğu veya hangi noktada

çeliştiğinin belirtilmesi özellikle hakem incelemelerinde olumlu değerlendirilecektir.

iii. Mevcut çalışmada ele alınan konular kısaca tanıtılır. Bu formatta ilk yayınlarda “Bu çalışmanın/araştırmanın amacı...” veya “x’leri, y’leri açıklayacak üç olası mekanizma araştırdık...” gibi basmakalıp ifadeler kullanılabilir. Genelde amaç cümlesinin, Giriş bölümünün sonuna yakın örneğin son paragrafa bir yere yerleştirilmesi tavsiye edilir.

iv. Çalışılan probleme yaklaşımın gerekçesi net bir biçimde açıklanır. Örneğin; “Bu çalışmada evaporatör basıncının soğutma çevriminin performans katsayısına etkisi araştırılmıştır” gibi çalışmanın amacı öz bir şekilde belirtilebilir. Daha sonra; Neden bu tür deney veya deneysel tasarım seçildi? Bu özel sistemin bilimsel yararları nelerdir? Araştırılan özel soruların cevapları ne gibi avantajlar kazandırdı? gibi sorulara bu bölüm altında detaylı olarak cevap vermek uygun olmaz fakat bahsedilmesi makalenin akıcılığı açısından fayda sağlayabilir. Bu doğrultuda, giriş bölümünde çalışmada kullanılan teknikleri ve protokolleri tartışmadan özgün bir teknik ve metodoloji kullanıldıysa bu metodun daha önce kullanılmış olan yöntemlerle benzerlik veya çelişkisi sunulabilir. Giriş bölümünün aşağıdaki sorulara cevap vermesi gerekir:

- Ne çalışıyorum?
- Bu problem neden bu kadar önemli?
- Bu çalışmayı yapmadan önce ne biliyordum (bilimin geldiği son nokta nedir)?
- Bu çalışma bildiklerimize nasıl katkıda bulundu (bize, bilime, topluma ne kazandırdı)?

Tablo 3: Giriş Bölümü İçin Amaç, Önemli Noktalar, Zorluklar ve Kaçınılması Gerekenler

AMAÇ	ÖNEMLİ NOKTALAR	ZORLUKLAR	KAÇINILMASI GEREKENLER
Okuyucuya konunun esasını vermek; çalışmayı tanıtmak	Mümkün olduğunca geniş zamanda yazılmış etken cümle yapısı kullanılmalı.	Çalışılan problemi ve sunulan çözümü açık bir şekilde ifade edebilmek	Çalışılan konu tanımlanırken basitleştirilmemeli veya abartılmamalıdır
Mümkün olan en az kelime ile çalışmanın içeriğini ve önemini açıklamak	Literatür taramasıyla konunun geneline bir miktar değinip asıl odak konusu özet şekilde anlatılmalı	Çalışma konusunun önemini, çalışmada izlenen düşünce ve uygulama yöntemini yeteri kadar ve anlaşılır bir şekilde anlatmak	Literatür taramalarındaki bulguların hepsine yer verilmemeli, en etkili olanları seçmeye özen göstermelidir
Konuyla ilgili genel ve özel literatür bilgileri vermek	Bu çalışmanın yapılma nedeni ve nasıl yapıldığı bu bölümde verilmeli	Literatür taramasının etkili bir şekilde okuyucuya aktarılması	Kullanılan metodun ayrıntısına girmekten sakınılmalıdır
			Atıf ve kısaltmalar doğru bir şekilde yapılmalıdır.

5. Materyal ve Metot / Material and Method

“Bilimsel yazarlığın en önemli noktası, tekrar edilebilirlik ilkesidir.” (R.A. DAY).

Bu bölümde; kullanılan araçlar, teknikler, ölçümler ve veri analizleri hakkında bilgi verilir. Uygulanan deneysel prosedürler detaylı bir şekilde anlatılır. Ölçüm ve analizler tam ve hatasız verilmelidir. Verilerin nasıl özetlendiği ve analiz edildiği açıklanmalıdır (Silyn-Roberts, 2012; Güney, 2015; Sengupta, Shukla, Ramulu, Natarajan, & Biswas, 2014). Ölçümler kesin ifadeler ile tanımlanmalı, hiçbir yorum katılmaksızın ölçüm hataları belirtilmelidir. Materyal ve metot bölümü oluşturulurken gereksiz detaylara, anekdotlara, gerekçelere, doğrulamalara yer verilmemelidir. Sonuçların bilimsel bir değere sahip olabilmesi için, makalenin bu bölümü itinalı bir şekilde yazılmalıdır. Bilimsel yazarlığın en önemli noktası, tekrar edilebilirlik ilkesidir. Bu ilke şu şekilde özetlenebilir; çalışmanın metodunun, dünyanın herhangi bir yerindeki bir araştırmacıyı aynı prosedürü uyguladığında aynı sonuçlara ulaştıracak, uzmanlığı olmaksızın okuyan herkesin kavrayabileceği en sade şekilde tarif edilmesidir (Day, 1998).

Metot bölümünün amacı, çalışmada verilen bulguların yeniden türetilbilir olmasını sağlayacak kadar açık ve net bilgi verilmesidir (Bates College, 2011; Hengl, & Gould, 2002). Yöntem bilimine (metodoloji) göre metot bölümünde, çalışmanın nerede, ne zaman ve nasıl yapıldığı sorularına yanıt verilir. İzlenen metodun sorgulanan konuya uygun ve uluslararası geçerliliği olmalıdır. Uygun ölçme ve değerlendirme tekniklerinin kullanılması gerekmektedir. Metot bölümünde aynı ya da başka alanlarda daha önce yapılmış çalışmalara bağlantılar yapılması başta hakemler olmak üzere bütün okuyucularda makaleye olan ilgiyi artırır.

Materyal kısmı, çalışılan disipline göre ele alınan ünite veya sistem (gaz türbini çevrimi veya çevrimin bir parçası olan kompresör ünitesi) ve deney için kullanılan materyaller olabilir (biyoyakıt üretimine yönelik olarak kullanılan katı atıklar vs.) (Bates College, 2011; Derntl, 2014). Her iki durumda da ele alınan materyal özellikleri bakımından, kesin teknik özellikler ve miktarları, kaynağını veya hazırlama yöntemini belirtmek gerekir. Materyallerin ticari isimleri yerine genel veya bilimsel isimleri tercih edilmelidir.

Metot bölümü, çalışma protokolü kapsamında, araştırma süresince yapılanların sıralaması şeklinde olduğundan, yazılması en kolay bölümdür. Bu bölüm, zayıf veya yetersiz yazılmış ise çalışmanın (makalenin /projenin) reddine neden olabilir. Eğer kullanılan metot, bazı yönlerden yetersiz ise bu durumun bölüm içinde bir yorum olarak belirtilmesi yerinde olur. Yazı içindeki böyle bir ifade yayının yetersizliğini değil, yazarın konuya hâkim olduğunu gösterir ve hakemlerde olumlu izlenim bırakır. Materyal ve metot bölümü için meslektaşların görüşlerinin alınması önerilir. Böylece, bu çalışmanın diğer bilim insanları tarafından tekrarlanmakta güçlük çekilip çekilmeyeceği değerlendirilebilir (Day, 1998; Sengupta, Shukla, Ramulu, Natarajan, & Biswas, 2014).

Metot bölümü, bir diğer yönüyle hesap yöntemlerinin ve varsa deneylerin metodik bir sıra takip edilerek yazılması biçimidir. Analiz için izlenen tüm adımların açıklanması gereklidir. Araştırma materyali ve bunların nasıl hazırlandığı, araştırmanın yeri, tipi, çevresel koşullar, kullanılan ekipmanlar (gerekliyse firmalar) ve kullanım teknikleri, ölçümlerin nasıl yapıldığı ve hesaplamalarda hangi denklemlerin kullanıldığı uygun bir sırada açıklanmalıdır. Mühendislik çalışmalarında sonuçların hangi formülasyonu kullanarak elde edildiği bu bölümde belirtilir veya kullanılan metot başka bir çalışmadan alındıysa kaynak gösterilerek kısaltılması daha uygun olur (Bates College, 2011; Reis, & Reis, 2013). Materyal ve Metot bölümünü uygun bir şekilde belirli bir mantığa göre sıralamak için bu bölüm Araştırma Bulguları ve Tartışma bölümünden sonra yazılabilir. Araştırma Bulguları ve Tartışma bölümdeki sıralama kullanılarak hangi bulgunun nasıl hesaplandığının tarif edilmesi kolaylık sağlayacaktır.

Tablo 4: Materyal ve Metot Bölümü İçin Amaç, Önemli Noktalar, Zorluklar, Kaçınılması Gerekenler

AMAÇ	ÖNEMLİ NOKTALAR	ZORLUKLAR	KAÇINILMASI GEREKENLER
Kullanılan materyal ve yöntemi paylaşmak	Materyaller ve uygulama şekli detaylı bir şekilde anlatılmalı	Çalışmanın tekrar edilebilir olduğundan emin olunmalı	Yazım gereksiz uzatılmamalı
Çalışmanın aynen tekrarlanmasını sağlayacak kadar bilgiyi açıkça vermek	Çalışmada uygulanan yöntem adım adım yazılmalı	Açık ve basit bir dille her bir adım doğru ve detaylı bir şekilde aktarılmalı	Kullanılan malzemelerin genel isimlerini tercih edilmeli, ticari isimleri kullanılmamalıdır
Tekrar edilebilir ve sınanabilir olmak	İyi bir sıralama ile anlatmaya özen gösterilmelidir		Ölçüm aletlerinin düzgün ve doğru çalıştığından emin olunmalı

6. Araştırma Bulguları ve Tartışma / Results And Discussion

Araştırma bulguları kısmında, çalışmadan elde edilen bulgular sunulur. Bu bulguların bilim dalına olan uygunluğu açıklanır (Örneğin; Termodinamiğin I. Kanunu'na uygunluğu, okunan sıcaklık değerinin anlamlılığı/anlamsızlığı vs.). Bu argümanların konuyla olan bağlantısı ve çıkarımlar ise tartışma bölümünde aktarılır.

Araştırma Bulguları bölümü düzenlenirken; her paragrafa tartışılan soruyu açıklayan bir açılış cümlesiyle başlanması önerilir. Okuyucunun daha kolay değerlendirmesi için önemli bulgu veya sonuçların tablo veya şekillerle gösterilmesi uygun olur. Bulgular kısmı kısa ve öz tutulur ancak her tablo ve şekil ile verilen sonuçların özet bir şekilde yorumlanması gerekmektedir. Çalışmada sadece birkaç nümerik sonuç veya basit bir netice varsa, tablo veya şekil yerine metin içinde belirtilmesi daha uygun olur.

Tartışma kısmında, bilimsel çalışmanın ortaya atılan hipotezi destekleyip desteklemediği yorumlandığı için; bulguların daha önce yapılmış benzer çalışmalardan elde edilen sonuçlarla benzerlik veya farklılıkları ve bunların muhtemel nedenleri, önce yapılan çalışmalarla uyumluluğu, eğer uyumlu değilse

neden uyumlu olmadığının bu bölümde verilmesi gerekir. Bu doğrultuda, sonuçlar kısmında sunulan verilerin araştırma alanına getirdiği yeniliklerin arz edilmesi ve çalışmadaki sınırlamaların ve karşılaşılan beklenmeyen sonuçların sebeplerinin de bu bölümde açıklanması gerekmektedir.

Tartışma bölümü düzenlenirken, çalışmanın amaçlarıyla sonuçların ne gibi bir ilişki içerisinde olduğu açıklanır. Bu bölümde uzun cümlelerden kaçınarak mümkün olduğunca kısa ve aktif cümle yapısı kullanılmalıdır. Her bir deney veya analiz hakkındaki düşünceler organize edilerek ayrıntılı bir şekilde açıklanmalıdır. Fakat bunu yaparken önceki bölümlere ait cümleler aynen kullanılmamalıdır. Referans göstererek literatüre atıfta yapılmalıdır. Yine bu bölümde beklenen sonuçlarla bulguların nasıl kıyasladığı anlatılabilir ve bu kıyaslamadan yeni tahminler derlenebilir (Silyn-Roberts, 2012; Şafak, 2015; Chin, 2004).

Tablo 5: Araştırma Bulguları ve Tartışma Bölümü İçin Amaç, Önemli Noktalar, Zorluklar ve Kaçınılması Gerekenler

AMAÇ	ÖNEMLİ	ZORLUKLAR	KAÇINILMASI GEREKENLER
Çalışmada elde edilenleri paylaşmak	Ulaşılan sonuçlar sıralı bir şekilde basit bir dil ile aktarılmalı	Verilerin ayıklanıp uygun olanların seçilmesi	Uyumlu olmayan, beklenmeyen, anlamlandırılmayan bulgular gizlenmemeli
Bulguların literatürle uyum içinde veya zıt olduğunu göstermek	Veriler olduğu gibi, sakınmadan paylaşılmalı	Verileri anlamlı hale getirmek ve anlaşılır bir dil ile aktarmak	Çalışma konusu dışında kalan ve anlam ifade etmeyen veriler dahil edilmemeli
	Verilerin anlamlı olduğunda emin olunmalı	Konuyu odak noktasında tutabilmek	Aşırı teknik dil kullanılmamalı
	Geçmiş zaman kullanarak yazılmalıdır		Açıklamasız veri sunulmamalıdır

Tartışma bölümünde nadiren bütün bulgular aydınlatılabilir. Çoğu zaman yapabilecek en iyi şey, bulguların sadece bir bölgesine noktasal bir ışık tutmaktır. Tartışmanın elde edilenden daha geniş bir çerçevede sunulması okuyucuda, verilerle desteklenen sonuçların bile şüphe götürür olduğu izlenimi verebilir (Kamat, 2011; Gustavii, 2008). “*Bilim için gerçekleri basit bir şekilde tarif etmeye gayret gösteriniz. En basit ifadeler, bilgi ve hünerin en çoğunu ortaya çıkarır, çok kalabalık bir dil ve sık teknik kelimeler sığ düşünceleri iletmek için kullanılır.*” (Day, 1998).

Araştırma bulguları ve tartışma bölümü, çalışmanın bilimsel değerlendirme kısmıdır. Yani makalenin bilim dünyasına duyurulmak istenen kısmıdır. Bu yüzden iyi bir kurgulama için makale yazmaya bu bölümden başlanması tavsiye edilir. Araştırma Bulguları ve Tartışma'nın arkasından Materyal ve Metot bölümü yazılmalı sonra Giriş ve en son Özet bölümlerinin yazılması tavsiye edilir (Hengl & Gould, 2002; Çivilibal, 2013; Wilson, 2015).

7. Sonuç / Conclusion

Bu bölümde çalışmada ne yapıldığı, neyin incelendiği kısaca ifade edilir. Çalışmada elde edilen genel sonuçlar/çıkarımlar verilir. Elde edilen sonuçların bilime, sektöre ne katkılar sağladığı kısaca belirtilir (Silyn-Roberts, 2012; Derntl, 2014). Son olarak varsa yapılması planlanan veya önerilen çalışmalara atıfta bulunulur. Örneğin; çalışmada, bir mekânın soğutulması için mekanik sıkıştırımlı soğutma çevriminin kullanılması incelenmişse, “Bundan sonraki çalışmalarda aynı mekânın Absorpsiyonlu Soğutma Çevrimi veya Isı Pompası uygulamalarıyla soğutulmasının incelenmesi tavsiye edilmektedir.” şeklinde bir tavsiyede bulunmak uygun olacaktır. Bu bölümün Araştırma Sonuçları ve Bulgular bölümüyle birlikte yazılması tavsiye edilmektedir.

Tablo 6: Sonuçlar Bölümü İçin Amaç, Önemli Noktalar, Zorluklar ve Kaçınılması Gerekenler

AMAÇ	ÖNEMLİ	ZORLUKLAR	KAÇINILMASI GEREKENLER
Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular ile varılan sonuçları paylaşmak	Bulgular tekrarlanmadan aktarılmadan, içerisinden en önemli olanlar vurgulanmalı	Verileri ayıklayıp uygun olanları seçmek	Değerlendirmeler konusunda çok iddialı ifadeler kullanılmamalıdır
Ortaya koyulan yeniliğin anlamını ve önemini ifade etmek	Her bir çıkarımın dayandırıldığı nokta açık bir şekilde ortaya konmalı	Bulguları anlamlı hale getirmek ve anlaşılır bir dil ile aktarmak	Aşırı teknik dil kullanımı uygun değildir
Geliştirilebilecek alanlara ilişkin öneriler sunmak	Geçmiş zaman kullanılmalı	Konuyu odak noktasında tutabilmek	
	Sonuçlar yeni, özgün ve makul olmalıdır.		

8. Kaynaklar / References

Kaynaklar çalışmanın literatürle ne derece paralel olduğunun bir göstergesi, aynı zamanda çalışmanın doğruluğunu ve güvenilirliğini ifade eden bölümdür. Kaynaklar seçilirken ve atıf yaparken gösterilen özen yazarın ahlaki etik kurallara duyduğu saygıyı yansıtır. Bu nedenle, kaynak olarak faydalanılan çalışmanın doğruluğundan ve güvenilir olduğundan emin olmak gerekir. Emin olunan kaynaklara doğru bir şekilde atıfta bulunmalı ve referans olarak da doğru bir şekilde yazılmalıdır (Day, 1998; Yeşilada, 2015; Sengupta, Shukla, Ramulu, Natarajan, & Biswas, 2014; Keskin, 2015).

Bilimsel yayınlar olmadan teknolojinin bu günkü seviyesine gelmesi düşünülemez. Bilimsel yayın kuralları, o güne kadar üretilen bilginin tekrarlamamasını, her çalışmanın mevcut teknolojiye katkı bulunmasını sağlar. Bu katkı bilimsel yayınların özgünlük özelliği ile sağlanır. Bilimsel yayınları diğer yazılardan ayıran özellik atıflardır. Genel kanı, makalenin aldığı atıf kadar kıymetli olduğu, bilimsel geçerliliğe, derinliğe sahip olduğu yönündedir. Sonuç olarak bir bilimsel yayının kabul görmesi için özgün olması ve bol atıf alması gerekir. Akıllı bir bilim insanı bilimin sürdürülebilir olması için ve bilimsel inovasyonun sağlanması için, kendi

çalışmasına ne kadar çok atıf almak istiyorsa, kendisi de atıflara dolayısıyla da referansların doğru ve kurallara uygun yazılmasına o kadar çok özen göstermelidir (Murtag, & Sterzl, 1995; Smith, 1990; Bailey, 2006).

Tablo 7: Kaynaklar Bölümü İçin Amaç, Önemli Noktalar, Zorluklar ve Kaçınılması Gerekenler

AMAÇ	ÖNEMLİ	ZORLUKLAR	KAÇINILMASI GEREKENLER
Yararlanılan teorik ve pratik bilgileri ifade etmek	Yayınlanmak istenen derginin istediği şartlar takip edilmelidir	Kaynakları doğru bir şekilde kavramak ve aktarmak	Yazım hataları
Çalışmanın arka planını oluşturan fikirleri ve uygulama mantığını okuyucuya belli etmek	Çalışmayla ilgili en etkili kaynakların seçilmesine özen gösterilmelidir	Kaynakların ve dergilerin atıf yapma tarzlarının güncel olarak takip edilmesi	Aşırı miktarda kaynak göstermek (En önemlileri seçilmelidir)
Okuyucuya daha fazla araştırma yapabilmesi için güvenilir diğer kaynakları göstermek	Mümkün olduğunca farklı ülkelerde yayınlanmış kaynaklardan yararlanılmalı	Kaynaklara metin içinde doğru yerlerde yer verebilmek	
	Kaynaklar güncel olmalıdır		

Değerlendirmeler

Bir bilimsel yayında ortaya atılan fikir, bir problemin içyüzü hakkında açıklık getirir veya karar vericilere ve stratejik plan yapanlara bir fayda sağlar veya çalışmada bir çatı ya da teori geliştirmek için kullanılabilir veya yeni ve önemli soruyu ortaya çıkarabilir ise bu durum yayını inceleyen hakemlerin çalışmaya olumlu bakmasını sağlar. Ayrıca bilimsel yayınları inceleyen hakemlerin “Araştırma sorusu açıkça ifade edilmiş mi? Kaynaklarda verilen literatür uluslararası düzeyde mi? Dünyanın herhangi bir yerindeki bir okuyucu bu literatüre kolay ulaşabilir mi? Çalışma profesyonel bir dille yazılmış mı? Bu konu gerçekten üzerinde çalışılmaya değer mi?” gibi sorulara da cevap araması istenir; (Hashem, 2006; Wyeth, 2005; Reis & Reis, 2013). Bu sorulara olumlu cevap/ lar belirlendikten sonra yayının bölümleri en özlü şekilde oluşturulmaya başlamalıdır. Bunların dışında bilimsel çalışmalar hazırlanırken şu önemli hususların üzerinde bilhassa durulmalıdır: Bir başkasının çalışmasına atıf yaparken, yazar fikri kendi cümleleri ile ifade etmelidir. Sunulmak istenen fikrin ve yeniliğin paylaşılması için gerekli olan bölümlere çalışma içerisinde eksiksiz yer verilmesi, çalışmada eksiklik bulunmaması gerekir. Grafik, şekil ve tablolar yeterince açıklayıcı ve anlaşılır olmalı, gerektiği yerde ve doğru bölümde verilmelidir. Yüksek çözünürlüklü şekillerin kullanılması şekillerin anlaşılabilirliği açısından önemlidir.

Yazma becerisi yetersizlikleri, ifade edilmesi gereken konuya odaklanamamak, ifadelerde özgün olmaktan kaçınmak, kısaltma ve teknik terimlerin sadece alanında uzman kişilerin anlayabileceği şekilde kullanılması doğru değildir. Ayrıca çok uzun yazmak, cümlelerin hiçbir fayda veya ifade içermemesi, mantık sıralamasının yapılmaması, mantıki çerçeve için gerekli adımların atılmaması, hiç yorum

yapılmadan verilerin gösterilmesi, ifadelerin çok soyut olarak sunulması açıklayıcı resim, şekil, çizim gibi somutlaştırıcı öğelerle desteklenmemesi de yaygın hatalar arasındadır (Kamat, 2011).

Bir bilimsel yayında “ÜÇ C” Kuralı özenle uygulanılmaya çalışılmalıdır; Clarity (Açıklık), Conciseness (Öz olma), Correctness (Doğruluk). Bu kurallara uyulduğu takdirde makale gerekli detayları kaybetmeden olabildiğince öz ve özellikli bir şekilde kaleme alınmış olacaktır. Makalenin yazımında özellikle tekrar, laf kalabalığı, belirsizlik ve abartıdan imtina edilmelidir (Silyn-Roberts, 2012; Derntl, 2014).

Bu çalışmada verilen tavsiyelere uyulduğu takdirde hazırlanan makalenin yayımlanma ihtimali daha yüksek olacaktır. Unutmamak gerekir ki yayınlanan her bilimsel makale bireye, kuruma, ülkeye ve insanlığa fayda sağlamak anlamına gelmektedir.

Kaynakça

- Bailey, S. (2006). **Academic Writing, A Handbook for International Students**: 2. nd Edition, New York, NY: Taylor & Francis.
- Bates College. (2011). *How To Write a Paper in Scientific Journal Style and Format* [PDF dosyası]. http://abacus.bates.edu/~ganderso/biology/resources/writing/HTW_Guide_Sections_3-7-2011.pdf (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Chin, A. B. (2004). **How to Write a Great Research Paper**. New Jersey, NJ: John Wiley & Sons.
- Çivilibal, M. (2013). “*Bilimsel bir Makale Nasıl Yazılır ve Yayınlanır?*”, **Haseki Tıp Bülteni**, 51(3), 85-88. doi: 10.4274/Haseki.1233
- Day, A. R. (1998). **How To Write & Publish A Scientific Paper**: 5th Edition. Phoenix, Arizona: The Oryx Press.
- Derntl, M. (2014). “*Basics of Research Paper Writing and Publishing*”. **International Journal of Technology Enhanced Learning**, 6(2), 105-123. doi: 10.1504/IJTEL.2014.066856
- Elmas, M. (2015). *Editöryal Titizlik ve Hakemlik Sürecinde Geçerli Kriterler Teknikler* [PDF dosyası]. <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/sites/images/Ulakbim/melmas.pdf> (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Evcin, A. (2015). *Bilimsel Bir Bildiri veya Makale Nasıl Yazılır ve Yayınlanır?* [Powerpoint Sunumu]. <http://docplayer.biz.tr/2070199-Bilimsel-bir-bildiri-veya-makale-nasil-yazilir-ve-yayimlanir.html> (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Gustavii, B. (2008). **How to Write and Illustrate a Scientific Paper**: 2nd Edition. New York, NY: Cambridge University Press.
- Güney, H.Z. (2015). *Nitelikli Bilimsel Makale Yazımı* [PDF dosyası]. https://ulakbim.tubitak.gov.tr/sites/images/Ulakbim/eyes2_yazar_1.pdf (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Hashem, B. El Serag. (2006). “*Scientific Manuscripts: The Fun of Writing and Submitting*”. **Gastrointestinal Endoscopy**, 64(6), 19-22. doi: 10.1016/j.gie.2006.10.043
- Hengl, T., Gould, M.. (2002). “*Rules of Thumb for Writing Research Articles*” [PDF dosyası]. http://www.itc.nl/library/papers/hengl_rules.pdf (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Kamat, V.P. (2011). *How to Write an Effective Resarch Paper* [PDF dosyası]. http://ichf.edu.pl/msd/how_paper.pdf

- Kara G. (2015). *Ovid Tıp Dergilerinde Nitelikli Makale Yazımı, Başvurucu Süreci & Kurallar* [Powerpoint Sunumu]. <http://slideplayer.biz.tr/slide/5585574/> (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Keskin, G. (2015). *Nitelikli Bilimsel Makale Yazımı* [PDF dosyası]. Alındığı web adresi <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/sites/images/Ulakbim/gkeskin.pdf> (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Kozak, M. (2015). *Nitelikli Bilimsel Makale Yazımı İçin İleri Teknikler* [PDF dosyası]. <https://ulakbim.tubitak.gov.tr/sites/images/Ulakbim/metink2.pdf> (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Lange, P. (2008). *How to Write a Scientific Paper for a Peer-Reviewed Journal* In Babor, T.F., Stenius, K., Savva, S., O'Reilly, J. (Eds.), **Publishing Addiction Science: A Guide For The Perplexed** (pp. 70-81). http://www.parint.org/isajewebsite/bookimages/isaje_2nd_edition_chapter5.pdf
- Murtag, P., Sterzl, K. (1995). *Guidelines for Technical Writing* [PDF dosyası]. <https://uq.academia.edu/KurtSterzl> (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Reis, S.R.N., Reis, A.I. (2013). *How to Write Your First Scientific Paper. In: 3rd. Interdisciplinary Engineering Design Education Conference (IEDEC)*, 181-186. doi: 10.1109/IEDEC.2013.6526784
- Sengupta, S., Shukla, D., Ramulu, P., Natarajan, S., Biswas, J. (2014). *Publish or Perish: The Art of Scientific Writing. Indian Journal of Ophthalmology*, 62(11), 1089-1093. doi: 10.4103/0301-4738.146760
- Silyn-Roberts, H. (2012). *Writing for Science and Engineering, Paper, Presentations and Reports: 2nd Edition*. New York, NY: Elsevier.
- Smith, A.J. (1990). *The Task of the Referee. IEEE Computer*, 23(4), 65-71. doi: 10.1109/2.55470
- Şafak, A. M. (2015). *Bir Makalenin Mimarisi* [PDF dosyası]. <https://neu.edu.tr/wp-content/uploads/2015/11/5.-Bir-Makalenin-Mimarisi.pdf> (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Yeşilada, E. (2015). *Uluslararası Nitelikte Bilimsel Bir Dergide Makale Yayınlamak İçin Ne Yapmalıyız?* [Powerpoint Sunumu]. <http://docplayer.biz.tr/8220883-Uluslararası-nitelikte-bilimsel-bir-dergide-makale-yayınlamak-icin-ne-yapmalıyız.html> (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Wilson, D. (2015). *Nitelikli Bilimsel Makale Yazımı* [PDF dosyası]. <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/sites/images/Ulakbim/dwilson1.pdf> (Erişim Tarihi: 01.07.2017)
- Wyeth, G. (2005). *Technical Report Writing Skills and Techniques* [PDF dosyası]. <http://documents.tips/download/link/technical-report-writing-skills-and-techniques> (Erişim Tarihi: 01.07.2017)